

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

На правах рукопису

Колиб'яб'юк Світлана Петрівна

УДК 930.1(477):[061.2(477.83/.86)“185/193“

**УКРАЇНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ ГАЛИЧНИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – 30-х роках ХХ ст.**

Спеціальність 07.00.06 – історіографія, джерелознавство
та спеціальні історичні дисципліни

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук

Науковий керівник:
Савчук Борис Петрович,
доктор історичних наук, професор

Івано-Франківськ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ	8
1.1. Характеристика джерельного комплексу	8
1.2. Теоретико-методологічні засади дослідницької роботи.....	13
1.3. Ступінь наукової розробки теми.....	25
РОЗДІЛ 2. ГРОМАДСЬКІ ОБ’ЄДНАННЯ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. В ІСТОРИЧНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ	33
2.1. Нагромадження наукових знань про розвиток товариства “Просвіта“	33
2.2. Дослідження про культурно-освітні, мистецькі, соціально зорієнтовані та станово-корпоративні об’єднання.....	60
РОЗДІЛ 3. ГРОМАДСЬКІ РУХИ ГАЛИЧИНИ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ	95
3.1. Розвиток наукових знань про студентські товариства	95
3.2. Молодіжні організації у творчому доробку істориків	127
3.3. Жіночі об’єднання у контроверсійному висвітленні дослідників	156
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	197

ВСТУП

Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена як суспільними, так і науково-теоретичними обставинами. Важливим інституціональним складником розбудови громадянського суспільства в Україні є добровільні громадські об'єднання різного характеру та спрямування – культурно-освітні, молодіжні, студентські, жіночі, творчої інтелігенції тощо. З-поміж них поряд із новими асоціаціями відновилося й чимало товариств, що діяли в Галичині наприкінці XIX – 30-х рр. XX ст. Вони нагромадили корисний досвід розв'язання суспільних проблем, який осмислювався кількома поколіннями дослідників та знайшов відображення у численній різножанровій та різновидовій літературі. Вона потребує ретельного, творчого аналізу задля виявлення і використання досвіду, форм і методів залучення різних верств населення до праці в добровільних недержавних асоціаціях та підвищення ефективності їхньої діяльності в різних сферах сучасного державотворення.

Вирішення цього завдання актуальне і для сучасної української історичної науки. Знання з історії розвитку громадських організацій Галичини другої половини XIX – 30-х рр. XX ст. нагромаджувалися на окремих етапах історіографічного процесу представниками різних суспільних напрямів і течій. Вагомий внесок у цю справу зробили західноукраїнські автори кінця XIX – першої третини XX ст., дослідники українського зарубіжжя, радянської України й особливо сучасні українські вчені. Серед них були не лише фахові історики, а й культурно-громадські діячі, знані інтелектуали. Істотний вплив на їхні історіописання справляли ідейні переконання, пануючі суспільні ідеологеми й науково-методологічні підходи. Отже, зібрання, систематизація, узагальнюючий аналіз величезного творчого доробку з історії громадських товариств – одне з важливих завдань сучасної української історіографії. Його вирішення сприятиме з'ясуванню здобутків та подальших перспектив дослідження цієї складної, багатовимірної проблеми, її об'єктивному, адекватному відображенню в

різновидових публікаціях і формуванню історичної свідомості українського народу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена в рамках наукової програми Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника “Етнополітичні трансформації в Україні (Західноукраїнські землі в кінці XIX – на початку XXI століття)” (держреєстрація № 0106U002247).

Об'єктом дисертаційного дослідження є комплекс історіографічних джерел, що з'явилися в Україні та в українському зарубіжжі у другій половині XIX – на початку XXI ст. з історії діяльності громадських організацій Галичини.

Предметом дисертаційної роботи є основні тенденції, зміст та особливості розвитку історіографічного процесу з нагромадження наукових знань про розвиток громадського руху в Галичині та виявлення їхньої повноти, достовірності, об'єктивності.

Мета дисертаційного дослідження полягає у здійсненні спеціального комплексного аналізу української історіографії діяльності громадських організацій Галичини у другій половині XIX – 30-х рр. XX ст. Її реалізація передбачає вирішення таких **завдань**:

- здійснити класифікацію і систематизацію джерел з теми, визначити зміст і специфіку теоретико-методологічних засад дослідження, з'ясувати ступінь його наукової розробки;

- показати відображення в літературі інтерпретацій історичного поступу товариства “Просвіта” й інших культурно-освітніх, мистецьких, соціально зорієнтованих і станово-корпоративних об'єднань, що діяли в Галичині в другій половині XIX – 30-х рр. XX ст.;

- проаналізувати стан і контрверсійність висвітлення дослідниками історії функціонування студентських, молодіжних і жіночих об'єднань, що діяли в регіоні у вказаний період;

- розкрити основні тенденції та особливості нагромадження історичних знань про розвиток громадських організацій на певних етапах та в рамках окремих

напрямів і течій української історіографії, визначити загальні здобутки, прогалини й перспективи подальшого вивчення проблеми.

Хронологічні рамки дослідження визначаються двома вимірами. Перший зумовлюється конкретно-історичними умовами розгортання національного руху в Галичині передусім у його “українському форматі“, який значною мірою визначає зміст наукових досліджень. За нижню межу слугує доба “Весни народів“ 1848-1849 рр., яка зумовила виникнення перших громадських інституцій українців, започаткувала сталий процес їхньої самоорганізації. Верхню межу символізує вересень 1939 р., коли зі встановленням радянської влади в краї були заборонені майже всі національні громадські організації. Другий вимір зумовлюється характером і особливостями становлення української історіографії, зокрема, окреслюється добою від появи перших документальних та аналітичних студій у 1848-1949 рр. до публікації численних наукових праць на початку XXI ст. Він у свою чергу поділяється на окремі періоди, що визначаються розвитком української історичної науки і суспільної думки за різних державно-політичних режимів, часом і місцем функціонування наукових центрів, діяльністю провідних науковців та іншими обставинами.

Географічні межі дисертаційної роботи охоплюють історико-географічний регіон Східної Галичини, яка у другій половині XIX – на початку XX ст. перебувала у складі Австро-Угорської імперії, а за міжвоєнного періоду входила до Польської держави. За цієї доби на теренах краю сформувалася мережа недержавних національних громадських організацій, що істотно впливали на його суспільний розвиток.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об’єктивності, а також концептуальні розробки учених про сутність історичного пізнання і понятійно-категоріального апарату історичної науки. Міждисциплінарний підхід до аналізу історіографічних джерел забезпечувався через поєднання загальнонаукових та спеціальних історичних методів, зокрема типології, класифікації, структурно-функціонального, історико-порівняльного, проблемно-хронологічного, біографічного та ін. Їхнє застосування сприяло

формулюванню аналітичних положень і висновків, що забезпечували комплексність і репрезентивність вивчення різновидової і різножанрової літератури з проблеми історичного розвитку громадських організацій Галичини у другій половині XIX – 30-х рр. XX ст.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у постановці проблеми. У дисертації *вперше*:

- здійснено спеціальний комплексний міждисциплінарний аналіз української історіографії діяльності громадських організацій Галичини у другій половині XIX – 30-х рр. XX ст.;

- зібрано, систематизовано, класифіковано, проаналізовано основний масив історіографічних джерел, нагромаджений майже за півтори століття. Предметом вивчення стали близько 65 дисертаційних праць, 60 монографій, понад 900 наукових статей, а також численна науково-популярна, мемуарна й інша різножанрова, різнопрофільна література.

Удосконалено й поглиблено:

- історичні уявлення про динаміку й особливості нарощування історичних знань з досліджуваної теми на кожному історіографічному етапі;

- розуміння основних здобутків, прогалин та перспектив подальшого вивчення комплексу проблем, пов'язаних із розвитком громадського руху в регіоні за означеного періоду;

- відомості про персональний склад дослідників, що розробляли порушену проблематику та теоретико-методологічні засади її дослідження;

Одержали подальший розвиток:

- з'ясування ступеня наукової розробки проблем історичного розвитку громадських товариств у Галичині у другій половині XIX – 30-х рр. XX ст.;

- історіографічні знання про характер і специфіку діяльності культурно-освітніх товариств і молодіжного, жіночого, студентського рухів у регіоні.

Теоретико-практичне значення дослідження полягає в аналізі й репрезентації різновидової та різножанрової літератури, що відображає історичний досвід діяльності громадських організацій Галичини у другій половині XIX –

30-х рр. ХХ ст. Результати дослідження, з одного боку, можуть бути корисними для розвитку громадянського суспільства в Україні, зокрема сприяти підвищенню ролі і впливів недержавних добровільних об'єднань у розв'язанні злободенних проблем культурного й соціального характеру, допомагаючи чи компенсуючи прогалини в діяльності офіційних владних структур. З іншого боку, систематизований пласт публікацій та викладені у роботі теоретичні положення і висновки можуть використовуватися при написанні загальних і спеціальних праць з історіографії та історії України, при підготовці навчально-методичної літератури та спецкурсів з історичних та інших суспільних дисциплін.

Апробація результатів дисертації здійснювалася на Міжнародній науковій конференції “Степан Бандера в українському національно-визвольному русі ХХ століття” (Івано-Франківськ, 10-11 грудня 2008 р.), Першій Міжнародній науково-практичній конференції молодих науковців, аспірантів, магістрантів “Актуальні проблеми розвитку вітчизняної та всесвітньої історії” (Рівне, 9-10 грудня 2009 р.), Міжнародній науковій конференції “Актуальні проблеми всесвітньої історії” (Луганськ, 7-8 квітня 2010 р.), а також на звітних наукових конференціях (2008-2010 рр.) і на засіданнях кафедр історіографії і джерелознавства та туризму і краєзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційної роботи оприлюднено в 11 публікаціях, 6 з яких видрукувано у наукових фахових виданнях України та закордонних періодичних виданнях.

Структура дисертації. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (1039 найменувань). Повний обсяг дисертації – 298 сторінок (із них – 196 сторінок основного тексту).

РОЗДІЛ 1

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

1.1. Характеристика джерельного комплексу

Підготовка історіографічного дослідження передбачає різнобічну характеристику комплексу джерел (здійснення їхньої класифікації, виявлення репрезентативності, інформативних можливостей тощо), з'ясування його теоретико-методологічних засад та ступеня наукової розробки теми.

Розв'язання висунених у роботі завдань зобов'язує з'ясувати кілька базових понять, передусім таких, як “історіографія“, “українська історіографія“, “регіональна історіографія“ та ін. При цьому опираємося на науковий доробок знаних українських учених Я. Грицака [193], Д. Дорошенка [248], В. Великочого [105], Я. Верменич [107], Л. Зашкільняка [321-322], Я. Калакури [365], К. Кондратюка [450], І. Колесник [433], В. Потульницького [738], О. Реєнта [765], О. Сухого [885] та ін. Історіографію трактуємо у традиційному сенсі: як наукову галузь і навчальну дисципліну, що вивчає історію історичної науки, процес нагромадження історичних знань і теоретичні засади історичних досліджень. Поряд зі складною інституціональною структурою, вона поділяється за науковими напрямками, течіями, школами, групами.

Українська історіографія становить невід'ємний складник світової історіографії, тож у її зміст укладаємо і сукупність історичної літератури з різних проблем розвитку України, і процес становлення історичної науки в Україні, і наукову та навчальну дисципліну про розвиток історичної науки в Україні. Будучи частиною української національної історіографії, регіональна історіографія збагачує її поліваріантність, вивчаючи специфіку становлення історичної науки в окремих регіонах та відображаючи ступінь дослідженості проблем “локальної історії“. Вона сприяє реалізації творчого потенціалу “місцевих“ істориків і тісно пов'язана з історико-краєзнавчими дослідженнями.

Оснoву джерельного комплексу дисертації становить різновидова, різножанрова література, що з'явилася у другій половині ХІХ ст. – 30-х роках ХХ ст. у Галичині, в українському зарубіжжі, в радянській Україні та за доби новітньої державної незалежності.

Проблема категоріально-понятійного апарату сучасної української історіографії залишає місце для дискусії, проте розробки авторитетних учених (М. Варшавчик [94], Я. Калакура [365], Г. Касьянов [373], І. Колесник [433] та ін.) дають необхідні підстави для оперування науковим інструментарієм при розв'язанні завдань дисертаційної роботи. Поняття “історіографічне джерело” трактуємо в загальноприйнятому форматі: як вид, групу джерел, що відображають історіографічні факти з історії історичної науки, які дозволяють вивчати умови розвитку історичної науки, процес нагромадження історичних знань, місце історичної науки в житті суспільства та формуванні суспільної свідомості людей. Таким чином, історіографічні джерела відображають як об'єктивний процес розвитку історичної науки, так і суб'єктивні погляди істориків [94, с. 467]. Відносно нашого дослідження їх можна тлумачити як носії інформації про розвиток суспільної думки та нарощування знань про діяльність громадських організації в Галичині у другій половині ХІХ – 30-х роках ХХ ст.

Поділяємо думку вчених про неможливість розробки універсальної класифікаційної схеми історіографічних джерел через змістову специфіку кожного етапу розвитку історичної науки [94, с. 39]. При їхньому групуванні, за традицією, опираємося на розроблену в історичному джерелознавстві класифікацію джерел за видовим принципом. Це дозволяє із комплексу історіографічних джерел з історії розвитку громадських організацій Галичини другої половини ХІХ – 30-х років ХХ ст. виокремити такі групи: 1) спеціальну за тематикою наукову літературу узагальнюючого характеру, зокрема монографії, дисертації, автореферати та статті; 2) різновидові та різножанрові публікації наукового й науково-популярного характеру; 3) історичні синтези; 4) навчальну літературу; 5) рецензії; 6) публікації мемуарів; 7) публіцистику; 8) бібліографічну й довідникову літературу;

9) документальні видання. Кожна з цих груп потребує окремого розгляду задля виявлення інформативних та інших характеристик приналежних до неї публікацій.

Найрепрезентативніше історіографічне джерело становлять спеціальні узагальнюючі праці, що стосуються тематики дослідження. У процесі його підготовки було віднайдено і проаналізовано близько 60 монографій та 65 дисертацій і авторефератів з історії “Просвіти“, молодіжних, студентських, жіночих та інших громадських організацій різного спрямування. При цьому слід ураховувати, що монографії у переважній більшості готувалися за матеріалами кандидатських дисертацій або ж видавалися задля репрезентації результатів досліджень докторських дисертацій (і як необхідна передумова для їхнього захисту). Для історіографічного аналізу активно використовували автореферати, що зазвичай достатньо повно й адекватно відображають їхній зміст. Монографії і дисертації найповніше репрезентують поступ і здобутки у вивченні громадських організацій, фокусуючи наявний джерельний комплекс, головні парадигми і науково-методологічні підходи до їхнього вивчення.

У дисертації розглянуто близько 900 статей, опублікованих у фахових виданнях, збірниках матеріалів конференцій, у громадсько-політичних і культурологічних часописах тощо. Вони з’являлися на окремих етапах історіографічного процесу, мають різний науковий рівень, відзначаються подекуди полемічністю, не завжди мають упорядкований науковий апарат, тож представляють неоднакову інформативну й аналітичну цінність. Основне значення статейних публікацій полягає в оперативному реагуванні на появу нових джерел та теоретичних підходів, ідеологічних віянь, що надає їм статусу “чутливого динамічного барометра“ процесу нагромадження історичних знань.

Значущість історичних синтез [104; 193; 355; 476 та ін.] для нашого дослідження полягає не стільки в їх інформативному навантаженні, скільки в тому, що вони, по-перше, увиразнюють роль, місце, значення громадських організацій в “універсальних історіях“ окремих періодів, по-друге, у концентрованому вигляді репрезентують уявлення про них представників різних наукових напрямів, течій; по-третє, засвідчують еволюцію у розумінні сутності, суспільного покликання

самих самодіяльних асоціацій, які розглядаються в різних тематичних ракурсах, зокрема в розрізі суспільно-політичних, національно-культурних та інших процесів. Таке ж значення мають дослідження в галузях політичної, соціальної, економічної історії, історії культури, церкви, які показують роль і місце громадських інституцій у відповідних площинах.

Роль і значення навчальної літератури як історіографічного джерела залишається дискусійним, тож поділяємо позицію учених, котрі вважають їх різновидами наукових праць та історичних синтез, тим паче, що за змістом і фундаментальністю викладу матеріалу вони часто наближаються до наукових монографій. У такому ракурсі відзначаємо специфічну “дидактичну” літературу у вигляді посібників та підручників, що призначалися для членів і провідників громадських товариств [напр.: 98; 900]. Вони відображають ідейні й організаційні засади їх діяльності та зазвичай розкривають генезу й основні етапи історичного розвитку, створюючи цілісне уявлення про досліджувані інституції.

Виявлено відносно небагато рецензій на праці [напр.: 770-771 та ін.], які стосуються досліджуваної теми. Відображаючи ставлення знаних учених до доробку своїх колег, вони дозволяють історіографам зіставляти їхні погляди зі своїми, що дає підґрунтя для наукових дискусій щодо осмислення широкого комплексу проблем з історичного розвитку громадських організацій.

Співзвучною для нас є наукова позиція, згідно з якою література мемуарного жанру (спогади, листи, щоденники) розглядається як історичне й історіографічне джерело, позаяк вона часто містить історичну аналітику, рідкісні документи, а нерідко має і науково-довідниковий апарат. За своїм змістом чимало мемуарів наближаються до “методологічного формату” усної історії, психоісторії, історії повсякденності, тож за таких обставин автори-мемуаристи виступають не лише носіями, а й творцями історичних знань. Сказане засвідчують як ґрунтовні меморіальні видання (А. Вахнянин [96-97], К. Левицький [509], С. Русова [783] та ін.), так і численні публікації статейного формату в діаспорних регіональних історико-мемуарних збірниках та періодиці.

Публіцистика й історична публіцистика ввібрали риси, притаманні іншим жанрам суспільної літератури. У зв'язку із цим найбільший інтерес становили такого роду праці відомих істориків, діячів й інтелектуалів (приміром, М. Грушевського [203], М. Галушинського [149-150], С. Русової [785-786] та ін.), які несуть і певне інформативне навантаження, і, головне, містять цікаву аналітику, неординарні оціночні характеристики, які, “пропущені“ через особистісні погляди, емоції, полемізування і переживання, часто розкривають якісно нові історичні зрізи розвитку громадського руху Галичини за досліджуваної доби.

Використані в дисертаційній роботі близько 1000 бібліографічних видань слугували “відправною точкою“ пошуково-евристичного етапу збору матеріалів з теми дослідження та супроводжували подальший процес її розробки, що дозволяло відстежувати приріст знань з історії громадських організацій. Важливу роль у цьому відношенні відігравала бібліографія близьких за тематикою дисертаційних і монографічних досліджень.

Довідникову літературу, за винятком кількох спеціальних видань з історії окремих типів громадських організацій [напр.: 627 та ін.], представляє універсальна література з різних галузей знань, як, приміром, “Енциклопедія українознавства“ [272], так і спеціалізовані видання історичного, мистецтвознавчого, іншого спрямування: “Енциклопедія історії України“ (Т. 1-6), енциклопедія “Мистецтво України“ (Т. 1., К., 1995) тощо. В усіх випадках їхнє значення як історіографічного джерела полягає в тому, що вони, по-перше, пропонують статті, де в концентрованому вигляді подається “узагальнюючий історичний образ“ певної інституції; по-друге, засвідчують роль і місце громадських організацій та різних “компонентів“ їхнього функціонування (діячі, друковані органи тощо) у загальному просторі суспільного буття українців та в окремих його сферах – історії, культурі, соціальних відносинах тощо.

Свою специфіку як історіографічного джерела мають публікації документів. Їхні матеріали певною мірою відображають стан джерельної бази наукових досліджень, засвідчують рівень розвитку історичних знань, інституціональне становлення науки тощо. Вони дають важливу інформацію про творчу і суспільну

діяльність істориків і громадських діячів, а нерідко містять і їхні аналітичні праці тощо. Це збірники документів і матеріалів, присвячених розвитку товариства “Сокіл” [842], молодіжних католицьких товариств [931], Союзу українських професійних музикантів [847], життєдіяльності М. Рудницької [603] та ін.

1.2. Теоретико-методологічні засади дослідницької роботи

На характер і динаміку досліджень історії громадських організацій Галичини другої половини XIX – 30-х років XX ст. впливали загальна еволюція теоретико-методологічних парадигм на кожному етапі історіографічного процесу та в межах окремих наукових напрямів і течій. Ця тема вивчалася в руслі позитивістсько-романтичної традиції. Суспільно-політичні умови розвитку українства у XIX – на початку XXI ст., становлення національної суспільної думки, конкретно-історичні обставини розгортання діяльності громадських товариств у Галичині й інші чинники зумовили найоптимальніший, з нашого погляду, поділ історіографії за усталеною схемою на такі складники: 1) західноукраїнська другої половини XIX – 30-х років XX ст.; 2) українського зарубіжжя (з 1920-х років по сьогодні); 3) українська радянська (20-80-ті роки XX ст.); 4) сучасна вітчизняна (з 1991 р.). Жоден із цих складників (етапів) не має внутрішньої цілісності, а в хронологічному відношенні вони частково накладаються один на одного. Незважаючи на умовність і недосконалість, такий поділ увиразнює концептуальні особливості нагромадження історичних знань на кожному етапі історіографічного процесу та наступність і спадковість його загальної еволюції.

Побутуюче в українській історичній науці поняття “західноукраїнська історіографія”, яке позначає її розвиток в XIX – 30-х роках XX ст. у західній частині України, де панували різні державно-політичні режими, стосовно теми нашого дослідження виглядає не зовсім виправданим чи коректним. Річ у тому, що до її вивчення спричинилися головними чином історики й громадські діячі

Галичини, тоді як інтелектуальна еліта Буковини і Закарпаття майже не долучилася до цього.

Указуємо такі характерні риси, що визначають сутність, особливості, значення західноукраїнської історіографії у вивченні громадських організацій Галичини. У хронологічному відношенні її умовно поділяємо на три періоди: 1) “довоєнний“, що головним чином охоплює кінець XIX – початок XX ст. (до 1914 р.), коли з’явилися перші узагальнюючі праці з порушеної проблеми; 2) “воєнно-революційний“ 1914-1919 рр., що позначився працями, де вона осмислювалася з позиції історичної ретроспективи: виходили з тези про нагромадження “національного потенціалу“ для “прийдешніх визвольних змагань“; 3) “міжвоєнний“ (1920-1939 рр.) – найбільш плідний етап, що заклав важливу фактографічну й оціночну базу вивчення громадського руху в краї.

У теоретико-методологічному плані західноукраїнська історіографія відзначалася поєднанням засад позитивізму (подача документів і фактів за хронологічною послідовністю, деталізація подій і явищ тощо) та романтизму, що проявлявся в україноцентризмі, наголошуванні на винятковій націо- і культуротворчій ролі українських товариств, доведенні їхньої “окремішності“ (зокрема й від держави), самодостатності, ідеалізації діяльності й здобутків та протиставленні польським інституціям.

На осмисленні цієї проблеми позначилася приналежність авторів до двох головних ідейно-політичних течій – “українофільської“ (національно зорієнтованої) та москвофільської (русофільської), які з різних, часто протилежних, позицій оцінювали історичні ретро- і перспективи розвитку українців Галичини. Представники першої, котрі обстоювати національно-державницькі ідеали, своєю чергою поділялися за ідейними уподобаннями і приналежністю до певних партійно-політичних угруповань: націонал-демократичного, радикального, націоналістичного, клерикально-консервативного. При аналізі їхніх творчих надбань слід урахувувати відмінності у висвітленні діяльності “підконтрольних“ громадських організацій та інституцій, що перебували під протекторатом відповідних політичних структур та пропагували їх ідейні постулати.

Речники і прихильники москвофільської течії (Д. Марков, В. Ваврик, А. Хиляк та ін.) обстоювали постулат входження Галичини до майбутньої Російської держави, що мала ґрунтуватися на федеративних засадах та гарантувати права і свободи приналежних до неї народів. Із таких позицій формувалася парадигма історичного минулого краю, що апоріорі заперечувала самостійність, окремішність українського громадського руху, який поділявся на ворожий “проавстрійський” та “руській [російській]”, котрий представляли і москвофільські організації, що проводили ідейну пропаганду у відповідному напрямі. Москвофільська парадигма суспільного розвитку краю позначалася на формуванні історичної свідомості її населення.

В історіографії українського зарубіжжя також виокремлюємо два етапи становлення: “емігрантський”, що охоплює 1920-50-ті рр. та “діаспорний” – передусім 1960-80-ті рр. За міжвоєнного періоду українська емігрантська історіографія зосереджувалася головню у країнах Європи та в інституціональному й інтелектуальному відношеннях тісно пов’язувалася із західноукраїнською, тож їх подекуди представляють одні й ті ж особи. Під впливом програних перших і других національно-визвольних змагань та усвідомлення необхідності підготовки до подальшої боротьби за відновлення національної державності в інтелектуальному середовищі зарубіжжя кристалізувалася державницька парадигма української суспільної думки. Вона стала основою формування історіографічного напрямку, який ґрунтувався на постулатах циклічності й почерговості змін “державних” та “недержавних” періодів поступу нації. При цьому перші оголошувалися “сенсом” її буття і всіляко героїзувалися, ідеалізувалися, а другі розглядалися як час нагромадження сил і підготовки до чергових доленосних звершень. У рамки такої історіософської візії цілком укладалося і трактування громадських організацій як важливого чинника плекання національної свідомості та самоорганізації українства, яке за умов бездержавного існування продовжувало (прагнуло) зберігати свою окремішність і самодостатність. Таке їх бачення сприяло утвердженню постулату “галицького

п'ємонтизму“, згідно з яким Галичині відводили особливу, а то й виняткову роль у державницьких змаганнях та збереженні “духу українства“.

З іншого боку, канони державницького напряму історіографії українського зарубіжжя зумовили слабку увагу до бездержавних – “єволюційних“ – періодів історичного розвитку України, тому, за винятком кількох досліджень, воно майже не просунулося у фундаментальному осмисленні історичного розвою громадських організацій. За таких обставин його головний здобуток із цієї проблеми репрезентують публікації в регіональних історико-мемуарних збірниках, присвячених суспільному розвитку окремих теренів Галичини. Порушена проблема залишилася “маргінальною“ і для нової генерації англomовних дослідників, які, окрім підготовлених у ключі гендерних студій праць М. Богачевської-Хом'як та кількох аналітичних статейних публікацій про інші товариства, не запропонували ґрунтовніших напрацювань.

Найменш продуктивною в розробці досліджуваної проблеми виявилася радянська історіографія. За доби новітньої державності сучасні вчені достатньою мірою розкрили її природу і сутнісні характеристики, перейшовши від критики радянської історичної науки як “служниці тоталітарної ідеологічної машини“ до виваженого ставлення до “радянської історіографічної спадщини“ та, врешті, пошуку в ній “раціонального зерна“ для сучасної суспільної думки. Діяльність громадських організацій Галичини у другій половині XIX – 30-х роках XX ст. трактувалася українськими радянськими істориками винятково із соціально-класових позицій, але підходи до їхньої оцінки могли видозмінюватися залежно від трансформаційних змін у державно-політичному режимі та відповідно до чергових ідеологічних кампаній і компартійних директив.

Уже за міжвоєнного періоду в радянських громадсько-культурологічних журналах [453] на українські культурно-освітні, молодіжні, жіночі й інші громадські товариства Галичини розпочалося навішування ярликів: “буржуазно-націоналістичні“, “антинародні“, “реакційні“, “профашистські“ і т. ін. Вони виявилися настільки живучими, що “перекочували“ до академічних праць, де побутували ще й у 1960-70-х роках. На цю проблематику не накладалося “повного

табу“, але її відносили до розряду “неперспективних“, тож вона не підлягала спеціальному поглибленому вивченню. Хоча, зауважмо, радянські історики мали доступ до джерельних матеріалів, зокрема й архівних документів, які дозволяли одержати повноцінну інформацію принаймні про діяльність основних масових товариств – “Просвіти“, “Рідної школи“, “Союзу українок“ та ін.

Отож, вони висвітлювалися у радянській літературі через призму ленінського вчення про профспілки, згідно з яким масові “добровільні“ організації розглядалися не як самостійні суб’єкти суспільного процесу, а лише як “приводні ремені“ для реалізації компартійних рішень. Із таких позицій громадські організації вивчалися головню під кутом боротьби за впливи в них політичних партій, тож їхня діяльність оцінювалася залежно від домінування прокомуністичних чи “буржуазних“ партій. За такого підходу українські національно зорієнтовані інституції часто взагалі “випадали“ з історичного процесу, позаяк не “вписувалися“ в концептуальну канву висвітлення історії західноукраїнських земель до 1939 р., яка полягала в доведенні прагнення “робітничо-селянської маси“ возз’єднатися з радянською УРСР.

З низки визначених знаним ученим Я. Дашкевичем рис, притаманних радянській історичній продукції, такі, як поверховість і легковажність, малокомпетентність, дилетантство, безвідповідальність, пристосуванство, поклоніння штампам і стереотипам [220], влучно характеризують підходи і трактування діяльності громадських організацій Галичини за досліджуваного періоду. Зважаючи на наукову етику, не будемо докоряти історикам, котрі працювати за умов жорсткого тоталітарного режиму, постійно відчуваючи контроль і прес з боку його ідеологічної машини. Тому, вивчаючи їхній доробок, передусім шукатимемо раціональні зерна, цікаві й корисні для сучасного етапу розвитку української науки.

У рамках т. зв. перебудовчої історіографії 1987-1990 рр., зумовленої процесами демократизації, гласності та змінами у суспільній свідомості, розпочалося динамічне переосмислення феномену громадських організацій Галичини, які відразу потрапили у розряд “білих“ плям та “замовчуваних“ сторінок

історії, а їхні діячі й очільники – до плеяди “незаслужено забутих” імен, що потребують “реабілітації”. “Відкриття” і пізнання цієї проблеми спершу відбувалося на основі надбань українського зарубіжжя у вигляді науково-популярних статей у періодиці, а також супроводжувалося критикою одіозних постулатів радянської історіографії, протиставленням радянським інститутам національно зорієнтованих громадських організацій Галичини та пошуком їхнього місця і ролі в процесі концептуалізації нової історії України.

Подальша динаміка нарощування наукових знань з історії громадських організацій Галичини другої половини XIX – 30-х років XX ст. відображає загальні тенденції і явища розвитку історичної науки за доби новітньої державності України, хоча і має свої особливості. До середини 1990-х років висвітлення цієї проблеми тривало в руслі міжвоєнної західноукраїнської та головно діаспорної історіографії (з окремими “вкрапленнями” нових джерельних матеріалів), що вкорінювало старі стереотипи та високопафосні оціночні характеристики. Переломною у її вивченні можна вважати другу половину 1990-х років, коли з’явилися перші ґрунтовні статейні публікації та монографічні й дисертаційні роботи. Вони будувалися на серйозній джерельній базі, переважно матеріалах архівів і періодичної преси, та позитивістській методології, коли запровадження до наукового обігу “нових” і “маловідомих” джерел ставало самоціллю і визначало “новизну” і “фундаментальність” доробку.

Чергові здобутки і нові явища першого десятиліття XXI ст. проявилися у поглибленні тематичної диференціації вивчення історичного розвитку громадських товариств Галичини, коли стали предметніше досліджуватися окремі напрями їхньої діяльності. До цієї проблеми активно зверталися представники різних галузей гуманітарних наук, тому на спеціальний історіографічний аналіз заслуговують надбання істориків педагогіки, культурологів та ін.

Утім новітні постмодерністські виклики майже не торкнулися традиційно домінуючих позитивістсько-романтичних засад історіописань про діяльність громадських організацій Галичини у другій половині XIX – 30-х роках XX ст. Її осмислення продовжувало розвиватися у площині процесу, який Г. Касьянов

назвав “націоналізацією історії”. Поряд з “інтелектуальною репатріацією” західних учених українського походження, про що вже йшлося, вона відповідає такому канону “нормативної історіографії”, як “національний історичний міф” [373, с. 65-66], який стосовно досліджуваної теми проявився у її виразній регіональній забарвленості. Показ українських громадських організацій Галичини як важливого чинника загального національно-культурного відродження зумовлював посилення акцентів на їх винятковій ролі як націотворчого генератора, що, по суті, призводило до реставрації “призабутого” за радянської доби концепту “галицького п’ємонтизму”.

З іншого боку, з’ясовуючи причини кризи сучасної історичної науки на тлі європейської історіографії ХХ ст., В. Потульницький показав, що на моделюванні української як загальнонаціональної, так і регіональної історії негативно позначився брак світового контексту, що призвело до провінціалізму та зосередженості на “винятковості” [738]. Ця теза дуже важлива для історіографії досліджуваної теми, яка залишається наскрізь україноцентричною. На різних етапах історіографічного процесу дослідники зосереджувалися на висвітленні виключно українських громадських товариств, так що про іноетнічні інституції, передусім польські, іноді німецькі, австрійські чи єврейські, згадувалося лише принагідно – головню для порівняння, протиставлення перших та других.

Загалом дещо парадоксальним виглядає факт, коли на тлі нагромадження значного масиву літератури з історії громадських організацій Галичини її дослідники фактично залишилися на маргінесі гострих “боїв за методологію”, що точаться в науковому середовищі України впродовж двох останніх десятиріч. Після легкої зміни історичних парадигм з “радянської” на “національну” вони продовжують еволюціонувати в руслі позитивістських і романтичних ідей. На це, зокрема, вказує знаний історіограф Л. Зашкільняк, відзначаючи, що утворений у першій половині 1990-х років теоретичний вакуум швидко заповнився переважно позитивістськими і романтичними схемами кінця ХІХ – початку ХХ ст. Подальшій розробці теоретико-методологічних проблем історичних та історіографічних досліджень заважає відсутність інституційної підтримки й інтелектуального

простору, тому вирішення цієї справи часто є результатом “любительського” зацікавлення поодиноких науковців, які працюють у галузях історіографії та джерелознавства [321, с. 47].

Ситуацію в принципі не змінив навіть прихід нової генерації дослідників, які сформувалися за доби державної незалежності. Більшість істориків додержується стереотипного мислення, згідно з яким удосконалення і розширення наукового інструментарію та критики джерельних матеріалів має забезпечити бажану “об’єктивність”, “глибину”, “комплексність” дослідження, тим паче, що є чіткі орієнтири у вигляді національно-патріотично-державницьких ідеалів, через призму яких можна трактувати й оцінювати таке складне, багатогранне, суперечливе явище, як громадський рух Галичини за вказаного періоду.

У такому контексті відзначимо кілька принципово важливих для нашої праці думок, висловлених О. Рибак ще у 1997 р. Розглядаючи позитивізм як тип мислення, світогляд та ідеологію, а також як тип наукової концепції, вчена відзначає, що, з одного боку, позитивістське гасло “праця над народом і для народу” реалізовувалося у різних сферах громадського життя на західноукраїнських землях. З іншого боку, позитивізм в історіографії означав вироблення формальних соціокультурних моделей, зосередження уваги дослідників на емпірично-доказових знаннях, які трактувались як найбільш надійні та обґрунтовані. Час позитивізму в історичній науці – це час нагромадження, систематизації та осмислення значної кількості раніше невідомих фактів [768, с. 122-124]. Отож у вивченні діяльності громадських організацій у Галичині в другій половині XIX – 30-х роках XX ст. він досі залишається домінуючим теоретико-методологічним підходом, хоча подекуди вибірково поєднується з іншими постмодерністськими принципами дослідження.

Базову методологічну основу нашої дисертаційної роботи становлять три основоположні принципи дослідження: 1) історизм, що вимагає вивчення всієї сукупності історіографічних фактів та їхнього зв’язку з іншими конкретно-історичними явищами і досвідом минулого; 2) об’єктивність, що забезпечує внутрішню наукову логіку та розуміння механізмів виникнення і зміни історичних

ідей і концепцій; 3) наступність (спадковість), що дозволяє виявляти провідні тенденції історіографічного процесу, встановлювати співвідношення старих і нових знань, окреслювати реальну величину їх примноження [365, с. 100].

Водночас дослідження історіографічних джерел потребує застосування сучасних методів і принципів аналізу задля одержання об'єктивних і достовірних науково значущих результатів. Розв'язання цього завдання ускладнюється суб'єктивним характером студій у різних галузях гуманітарних наук, що зумовлюється ідейно-політичною, етнічною, світоглядною та іншими обставинами, які визначають погляди й уподобання авторів. Це вимагає від науковця дотримання етичних засад, сумлінного і відповідального ставлення до аналізу джерел, високого рівня професіоналізму, вміння належним чином увиразнювати свої думки тощо.

У процесі вивчення історіографічних джерел використовувалися такі загальнонаукові та спеціально-історичні методи пізнання, що сприяли розв'язанню висунених у роботі дослідницьких завдань:

- хронологічний і проблемно-хронологічний – дозволяли відстежувати динаміку та з'ясовувати особи авторів, які започаткували, продовжували й одержували нові чи найвагоміші результати дослідження даної проблеми;

- історико-генетичний – сприяв виявленню динаміки історіографічного процесу та причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей розвитку історичних знань з наукової проблеми;

- історико-системний – забезпечував з'ясування структурних компонентів нарощування знань та структурний і функціональний аналіз історіографічних джерел. Він вимагав системного підходу до кожної історичної реалії і до кожного історіографічного факту, сприяв градації наукових знань, нагромаджених упродовж тривалих періодів розвитку історіографічного процесу;

- історико-типологічний метод – дав можливість виокремити основні типи історіографічних джерел та групувати їх за спільними ознаками;

- порівняльний (компаративістський) – дозволив порівнювати відмінні думки й оригінальний доробок дослідників різних періодів, відстежувати приріст знань і внесок окремих персоналій чи груп науковців у цей процес;

- історико-порівняльний – забезпечував аналіз історичних знань у часовому і територіальному вимірах, визначення суспільної спрямованості досліджень та еволюції поглядів науковців на певні конкретно-історичні проблеми, сприяв встановленню відмінностей в інтерпретації історичних фактів і новизни наукових студій;

- актуалізації – дозволяв виокремлювати головні проблеми формування і розвитку наукових знань, з'ясувати їх суспільне і науково-теоретичне значення та використовувати історіографічні знання, результати і висновки досліджень у подальших наукових розробках;

- синхронного дослідження – сприяв виявленню загального й особливого в історичних працях авторів, які, працюючи за різних періодів, спиралися на різні методологічні засади та мали відмінні світоглядні позиції;

- аналізу і синтезу – використовувався для з'ясування умов підготовки праці та її джерельної бази, для виявлення впливів етнічної і партійно-політичної приналежності авторів на інтерпретацію досліджуваних ними фактів; методи сприяли встановленню повноти й об'єктивності їхнього доробку щодо висвітлення суспільних реалій;

- історіографічний – забезпечував аналіз різних позицій дослідників за певної історіографічної ситуації, уможлиблював визначати специфіку вивчення конкретно-історичних проблем;

- біографічний – передбачав комплексне об'єктивне дослідження життєдіяльності персоналей, які залишили слід в історичній науці, а також виявлення чинників, що впливали на їх творчу працю і головні здобутки.

Комплексне чи раціонально комбіноване застосування цих методів сприяло уникненню суб'єктивізму в оціночних характеристиках історіографічного доробку з історії розвитку громадських організацій Галичини у другій половині XIX – 30-х роках XX ст. На початкових етапах роботи над темою активно використовувалися історико-генетичний, історико-хронологічний, історико-типологічний методи, які забезпечували виявлення, добір та атрибуцію історіографічних джерел. У подальшій роботі опиралися на методи аналізу й синтезу та критики

історіографічних джерел, визначаючи досягнення, прогалини і перспективи вивчення проблеми.

Структура дисертації будувалася за проблемно-хронологічним принципом, що дозволило відстежувати динаміку та загальні й особливі риси нагромадження наукових знань на кожному етапі історіографічного процесу, з'ясувати їхню наступність та головні здобутки і вузькі місця у вивченні окремих складників теми дослідження.

При цьому була апробована методологія неінституційного підходу до історіографічних досліджень, що, з одного боку, забезпечувало осмислення наукових надбань з історії розвитку окремих громадських організацій та комплексного аналізу громадського руху в Галичині за вказаного періоду. З іншого боку, спонукало до виявлення і групування дослідників за приналежністю до окремих громадських і наукових інституцій, а також суспільних, наукових течій, увиразнюючи головні “історіографічні блоки” порушеної теми.

Попри величезний масив історичної літератури про розвиток громадських організацій в Україні, зокрема й у Галичині в ХІХ – ХХ ст., фактично не маємо цілісного науково обґрунтованого розуміння їхньої сутності, природи та місця в суспільній структурі. Таке становище зумовило різночитання та відмінні трактування цих феноменів. Виходячи зі змісту австрійських і польських законодавчих актів, що регулювати діяльність громадських товариств [299; 739], авторитетних сучасних довідникових видань [489; 609] та доробку деяких учених [59; 768; 796], пропонуємо таке розуміння цього складного мінливого суспільного феномену, яке дефінітивно відповідає передусім їхньому функціонуванню в Галичині за досліджуваного періоду. Громадські товариства – це самодіяльні добровільні об'єднання громадян, що створювалися на добровільній основі задля вирішення певних суспільних завдань. Їхнє створення та діяльність регулювалися чинним державним законодавством, а базові засади функціонування зумовлювалися положеннями статутів. Вони визначали структуру громадських організацій, мету, завдання, форми, засоби і основні напрями їхньої діяльності, характер членства, способи фінансування, умови припинення існування тощо.

В основу діяльності більшості громадських товариств Галичині другої половини XIX – 30-х років XX ст. були покладені ідеологічні й організаційні моделі інших європейських, передусім слов'янських народів, які прилаштовувалися, модернізувалися відповідно до суспільних і національних потреб українства. Їхня диференціація виглядає складною і багаторівневою. У структурно-організаційному відношенні вони поділялися на три рівні: “одноступеневі” – переважно об’єднання митців, міщан та ін.; “двоступеневі” – мали керівні органи та філії на місцях; “треступеневі” – масові товариства, що склалися з керівних “центральної”, повітових філій та місцевих (сільських) осередків (“Просвіта”, “Сільський господар”, “Рідна школа”, “Союз українок”, “Сокол”, “Січ” та ін.).

За напрямками діяльності громадські інституції можна поділити на культурно-освітні (“Просвіта”, “Рідна школа”, ін.), культурологічні й культурно-мистецькі (музичні, співочі, хорові, театральні), благодійницькі, соціально зорієнтовані (антиалкогольне товариство “Відродження”, Український горожанський комітет, Українське гігієнічне товариство) та ін. За соціальною та професійною ознаками створювалися згідно з тодішньою термінологією “станові” (корпоративні) інституції, що гуртували представників різних верств населення – селян, робітників, міщан, інтелігенції (“Сільський господар”, міщанські братства, робітничі громади, об’єднання студентів, учителів, лікарів, інженерів). За віковими і статевими критеріями товариства поділялися на молодіжні (“Січ”-“Луг”, “Сокол”, “Пласт”, “Каменярі” та ін.) та жіночі (“Союз українок”, жіночі громади тощо). Така класифікація визначає основні контури, але не вичерпує всього розмаїття феномену самодіяльних громадських об’єднань, які пронизували всі сфери національного буття українців та виконували “компенсаційні функції”, розв’язуючи важливі завдання, що були у віданні державних органів, але з різних причини не реалізовувалися ними.

Громадські організації відзначалися демократизмом, гуртуючи членів без різниці соціального походження, майнового стану, віросповідання, статі, партійної приналежності, ідейних уподобань та інших формальних обмежень. Щоправда, на

практиці навколо них точилася напружена партійно-політична боротьба за впливи, особливо у масових товариствах, що негативно позначалося на їхньому розвитку. Існування чіткого поділу таких інституцій за національною ознакою має принципове значення для нашого дослідження. У дисертації вивчаємо весь доробок української історіографії з історії розвитку всіх поліетнічних самодіяльних організацій. Однак у силу виразного “націоцентризму” головна увага дослідників зосереджувалася (фактично обмежувалася) українськими товариствами, що зумовило “однолінійне” – моноетнічне трактування і висвітлення громадського життя поліетнічної Галичини за досліджуваної доби.

1.3. Ступінь наукової розробки теми

Визначення ступеня наукової розробки досліджуваної проблеми передбачає з’ясування наявного здобутку з історіографії громадських організацій Галичини другої половини XIX – 30-х років XX ст., зокрема виявлення рівня нагромадження наукових знань з її окремих аспектів. За формально-функціональним критерієм такого роду публікації поділяємо на дві групи: 1) узагальнюючі історіографічні дослідження, які безпосередньо стосуються дослідницької теми чи пов’язаних з нею наукових проблем; 2) спеціальні дослідження, що розкривають її окремі аспекти, куди відносимо статейні видання та огляди літератури в окремих розділах монографічних і дисертаційних праць. Прикметно, що фактично всі такого роду публікації належать сучасним вітчизняним дослідникам, хоча окремі фрагментарні спроби показати рівень дослідженості громадських товариств здійснювалися західноукраїнськими істориками міжвоєнного періоду та дослідниками українського зарубіжжя.

Фактично не маємо спеціального комплексного дослідження з історіографії діяльності громадських організацій Галичини за вказаного періоду. Чи не єдина такого роду спроба здійснена в дисертаційному дослідженні Б. Савчука [796]. Однак, зважаючи на те, що вона присвячена конкретно-історичній темі, автор

обмежився стислим анотативним оглядом наукового доробку представників різних історіографічних напрямів і періодів.

Певний інтерес становлять історіографічні студії, де аналізується література з конкретно-історичних проблем, що тією чи іншою мірою стосуються нашої дослідницької теми. З-поміж них відзначаємо фундаментальну працю В. Великочого про українську історіографію суспільно-політичних процесів у Галичині в 1914-1919 рр. З'ясовуючи надбання істориків з вивчення її окремих аспектів, учений торкнувся і особливостей відображення в науковій літературі діяльності громадських організацій за вказаного періоду, яка з'ясовується в контексті вивчення доробку про культурний розвиток краю за тієї доби. Науковець показує, що хоча діяльність громадських інституцій за воєнно-революційної доби насправді занепала, рівень її дослідженості залишається низькою, зокрема й порівняно з ґрунтовним історіографічним доробком про національно-політичні, міжетнічні, особливо військово-політичні та інші сфери суспільних відносин.

У такому ж контексті згадаємо дослідження Л. Заник [307] про українську історіографію “Весни народів” 1848 р. в Галичині, де фрагментарно розглядається література про постання перших українських громадських організацій, та дисертацію Н. Винник [112], яка на тлі вивчення історіографії українського суспільно-політичного руху в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. з'ясувала рівень наукових знань про взаємини між громадськими організаціями та партійно-політичними угрупованнями краю.

Значно краще вивчена література про окремі сегменти громадського руху в Галичині у спеціальних конкретно-тематичних дослідженнях, зокрема з історії культурно-освітніх, молодіжних, жіночих, студентських та інших організацій. Ідеться передусім про вступні чи окремі розділи дисертаційних і монографічних робіт, а також про окремі статейні публікації із цієї тематики. Огляд наукового здобутку в них здійснювався анотативно за проблемно-хронологічним, хронологічним або ж тематичним принципами та супроводжувався стислим переказом змісту окремих праць. При цьому часто в єдиному змістовому

(тематичному) ключі подавалися різножанрові праці – науково-теоретичні, історико-публіцистичні, історико-біографічні, навіть мемуарні.

У них за проблемно-хронологічним чи хронологічним принципами переважно здійснювався поділ історіографії на західноукраїнську міжвоєнного періоду, українського зарубіжжя, українську радянську та сучасну вітчизняну (з 1991 р.). Фіксуючи прізвища авторів, причетних до вивчення певних конкретно-історичних проблем, такі історіографічні огляди не пропонували глибшого аналізу їх доробку, зокрема не здійснювався поділ за окремими течіями, не з'ясовувалися обставини появи студій, не виявлялися загальні тенденції, особливості, наступність нарощування наукових знань на різних етапах історіографічного процесу тощо. Якщо ж праці розглядалася лише за тематичною ознакою, то їхні автори часто групувалися навіть без визначення національної приналежності, не говорячи про інші параметри ідентифікації, що передбачає науковий історіографічний аналіз.

Вказані риси і явища найвиразніше проявилися у доволі значній кількості монографічних, дисертаційних та інших праць з історії молодіжних організацій (“Січ“, “Сокіл“, “Пласт“, спортивних, туристичних тощо) О. Вацеби [99-100], В. Виздрика [111], М. Гуйванюка [210], О. Дем’янюка [229], І. Лозинської [531], Я. Луцького [547-551], А. Нагірняка [633], В. Окаринського [657], Р. Пальчевського [690], Б. Савчука [800], А. Сиви [840], Б. Трофм’яка [916-917], І. Шумського [1001] та ін. Крім задуманої фрагментарності, їхні історіографічні огляди не відображали сукупності праць, що з’являлися на різних, особливо на сучасному, етапах історіографічного процесу. Вони здійснювалися (і це закономірно) під кутом вивчення певних конкретно-історичних проблем. Прикметно, що радянська історіографія розглядалася поверхнево й через протиставлення надбань українського зарубіжжя, яке часто сприймалося некритично. Одним із не багатьох прикладів ґрунтовнішого підходу до аналізу історичної літератури може слугувати публікація І. Лозинської [531], в якій проаналізовано історіографію українського парамілітарного руху в Галичині кінця ХІХ – початку ХХ ст. за окремими напрямками, здійснено ґрунтовний огляд радянської літератури та ін.

Подібні тенденції і явища визначають ступінь дослідженості літератури з історії студентського руху, що представлений у меншій кількості праць, але виглядає дещо ґрунтовнішим та має свої особливості. Так, у вступному розділі монографії Р. Ковалюка [420] за проблемно-хронологічним принципом розкривається головний доробок із цієї проблеми представників західноукраїнської (кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст.), діаспорної, радянської та сучасної вітчизняної історіографії. Зазначимо, що при цьому одні праці аналізувалися глибше, а про інші, не менш значущі за змістом, лише згадується. До заслуг науковця слід віднести ідентифікацію авторства кількох праць.

Повніший огляд історіографії українського студентського руху 1860-х – початку ХХ ст. представив І. Гурак [213]. За хронологічним принципом він проанонсував масив праць, підготовлених українськими дослідниками на згаданих етапах історіографічного процесу. Вони характеризуються не за їхньою інформативно-змістовою значущістю, а під кутом висвітлення питань ідейно-політичних орієнтацій українського студентства та його участі у становленні різних ідеологічних течій і партійних угруповань, що відповідає головному предмету дослідження. Порівняно з попередніми авторами, В. Качмар [379] і В. Благий [51], які вивчали український студентський рух через призму суспільного становища його представників та боротьби за Львівський університет, здійснили ще й ґрунтовний огляд праць польських дослідників, що дозволяє з'ясувати рівень наукових знань із цієї проблеми в українській та польській історіографіях. У цій групі досліджень простежується тенденція, яка засвідчує вищий рівень дослідженості історичної літератури, виданої до 1939 р., аніж останніх десятиріч. Це пояснюється не стільки їхніми інформативними можливостями, скільки недооцінкою здобутку сучасників.

Специфіка осмислення ступеня наукового дослідження жіночого руху Галичини полягає в тому, що його вивчення відбувалося через призму гендерних праць, які мають свій інструментарій та науково-методологічні засади розгляду цього феномену. При цьому він вивчається і як один зі складників національного суспільного руху. За таких обставин, з одного боку, маємо історіографічні студії, де

література розглядається у “традиційному” дусі, як, приміром, розділи монографій і дисертацій П. Дутчак [264; 267], М. Дядюк [271], З. Нагачевської [629], Т. Раєвич [757], Б. Савчука [793], Ю. Юрків [1010], які вивчали проблему самоорганізації жіноцтва та його участі у суспільному житті західноукраїнських земель за до- і міжвоєнного періодів. Відзначаємо й окремі цікаві розвідки про доробок українського зарубіжжя 1940-80-х рр. з історії національного жіночого руху (Т. Раєвич [758]).

З іншого боку, значний інтерес становлять оригінальні напрацювання О. Рибак з історіографії та історіософії українських жіночих студій, які репрезентують статейні та книжкові публікації й розділи дисертаційних і монографічних праць [767-768]. Науковець показала їхній спеціальний дослідницький інструментарій та відображення в працях із цієї тематики новаторських наукових течій постконструктивістської епохи. Відтак історіографія жіночого руху в Галичині за досліджуваного періоду розглядається на тлі і в контексті загальносвітових тенденцій і здобутків розвитку жіночих студій. Важливою є думка О. Рибак, згідно з якою основою історіософських засад українських жіночих досліджень стало поєднання ідеології національно-визвольних змагань із концепцією індивідуалізму в його феміністичному варіанті. Отож, історичні обставини та ментальні традиції зумовили домінування саме національно-визвольного аспекту у висвітленні історії жіночого руху. Цей висновок має засадничо важливе значення і для аналізу досліджень про інші складники українського громадського руху в Галичині.

Рівень осмислення творчого здобутку з історії культурно-освітніх товариств, передусім “Просвіти” та інших різнотипних організацій не відповідає вимогам сучасної історичної науки. Маємо дещо парадоксальну ситуацію, коли, попри значний масив літератури з історії найвизначнішого українського товариства, “Просвіта” фактично не піддавався спеціальному історіографічному аналізу. Перші огляди літератури в дисертаціях І. Зуляка (1997) [333], О. Цапка (1998) [964] у типовому вигляді відображають стан пострадянської історіографії. Учені визнавали інформативну значущість праць західноукраїнських дослідників кінця XIX – 30-х

років ХХ ст.; ідеалізували доробок українського зарубіжжя, недоліки якого пов'язувалися лише з браком архівних документів; засуджували радянську історіографію за ідеологічну заангажованість, забуваючи, що ця хиба була притаманна і діаспорним дослідникам. Поступ сучасних науковців у вивченні теми пов'язувався із залученням до наукового обігу нового джерельного матеріалу, але питання про потребу його переосмислення з нових методологічних позицій фактично не порушувалося.

Ситуація майже не змінилася і на початку ХХІ ст. В історіографічних розділах досліджень А. Грицана (2001) [196], Р. Гарата (2004) [156], О. Малюти (2005) [578] аналіз літератури з історії “Просвіти” виглядає структурованішим; критично оцінюючи надбання попередників, автори доводять доцільність чергового вивчення історії “Просвіти” за довоєнного та міжвоєнного періодів. Поле історіографічного аналізу розширювалося за рахунок огляду доробку зарубіжних учених, а також праць вітчизняних науковців, що мали опосередковане відношення до теми. Загалом ці характеристики притаманні й історіографічним оглядам літератури з історії молодіжних, жіночих та інших досліджуваних організацій.

На окрему увагу заслуговує обширний підрозділ “Історіографія проблеми” монографії І. Зуляка про діяльність “Просвіти” за міжвоєнного періоду [332, с. 9-41]. До її першої групи науковець відніс праці, приурочені 52-ій, 60-ій, 70-ій річницям товариства; до другої – публікації “безпосередніх активних” учасників культурно-освітнього руху; до третьої – студії “видані після 1939 р. в еміграції”; до четвертої – роботи сучасних дослідників. Гадаємо, такий поділ немає чітких критеріїв. Окрім того, при розгляді першої, особливої другої, груп праць аналізується й організаційно-методична література, що призначалася для забезпечення внутрішнього функціонування “Просвіти”. Переповідаючи зміст видань, він зосередився на виявленні в них фактографічних помилок, що також дає важливі уявлення про характер літератури із зазначеної проблеми, перелік якої, зокрема сучасної історіографії, залишився далеко не повним.

Передусім розділи дисертаційних і монографічних праць та окремі статейні публікації дають уявлення про рівень нагромадження наукових знань з історії

“Сільського господаря“ (Л. Рева-Родіонова [764], Г. Шевчук [988]); “Рідної школи“ (Г. Білавич і Б. Савчук [45], Б. Ступарик [878], П. Хмельовський [961], Л. Шологон [995]); різноманітних культурологічних, музичних, співочих, театральних, краєзнавчих, музейницьких, а також москвофільських та інших досліджуваних інституцій (М. Бурбан [89], Л. Заставецька [312-313; 316-317; ін.], Т. Лупій [544], Я. Луцький [548-550; ін.], Н. Кобрин [405-407; ін.], А. Козицький [427-428], Л. Матюшенко [594], Р. Масик [591], О. Сухий [881-882; 884; 886], М. Черепанин [973] та ін.). Їм загалом притаманні ті ж тенденції і характеристики, що й оглядам літератури про вищеназвані товариства.

Свої специфічні риси має вивчення наукового здобутку представників інших наукових галузей, зокрема культурологів та істориків педагогіки, які нерідко обмежувалися констатацією факту існування і авторства тієї чи іншої роботи або ж акцентували на певних аспектах їхнього змісту. Ознайомлення з такими історіографічними (пак, бібліографічними) оглядами мало важливе інформативне значення для нашого дослідження, позаяк зафіксовані в них публікації з різних гуманітарних наук включалися й аналізувалися у просторі історії історичної науки, що значно збагачувало і розширювало його межі.

Отже, з’ясування джерельної бази, методології та ступеня наукової розробки історіографії громадських організацій Галичини за вказаного періоду дозволяє зробити такі висновки. У полі нашого дослідження перебувало близько 100 монографічних і дисертаційних досліджень та різного роду наукових й науково-популярних статейних і книжкових публікацій, які у сукупності достатньо вичерпно репрезентують доробок української історіографії із заявленої теми дослідження. Попри певну недосконалість запропонована класифікація її джерельного комплексу може слугувати базовою основою для розв’язання висунених у дисертації завдань. Важливі підстави для цього дає рівень розробки теоретико-методологічних засад та інструментарію історичної науки, хоча існує потреба їх подальшого вдосконалення. Подані дефініції сутності досліджуваних громадських організацій засвідчують, що вони становлять окреме важливе конкретно-історичне явище. Виявлений ступінь наукової розробки проблеми

показує, що вчені вивчали літературу головню про окремі громадські організації, що їхні історіографічні огляди відзначаються фрагментарністю, не охоплюють всієї сукупності джерел, тож не завжди відповідають сучасним викликам української історичної науки. Сказане стверджує актуальність та наукову і суспільну значущість проведення спеціального комплексного дослідження української історіографії діяльності громадських організацій Галичини у другій половині XIX – 30-х роках XX ст.

РОЗДІЛ 2

ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – 30-х рр. XX ст. В ІСТОРИЧНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ

2.1. Нагромадження наукових знань про розвиток товариства “Просвіта”

У суспільній думці за “Просвітою” закріплено статус “найвизначнішого українського товариства”, його вивченню присвячено значний пласт літератури. Тим парадоксальнішою виглядає ситуація, коли ступінь її історіографічного аналізу залишається невиправдано низьким, зокрема поступається рівню дослідженості літератури з історії жіночих і молодіжних організацій. Запропоновані в нашому дослідженні класифікація джерельного комплексу та періодизація історіографічного процесу загалом відповідають характеру і динаміці нарощування знань з історії “Просвіти”, які також мають свої особливості. Вони пов’язані зі значною часткою праць історико-публіцистичного характеру та важливими аналітичними оцінками історичного розвитку товариства, що подавалися в роботах організаційно-прикладного характеру. Визначальною особливістю вивчення цієї проблеми є те, що значна частина, подекуди й більшість присвяченої їй літератури з’являлася з нагоди ювілеїв “Просвіти”, що накладало відповідний відбиток на її змістових характеристиках.

Таку традицію започаткували праці знаних громадських діячів і перших літописців “Просвіти” І. Белея “Двадцять и п’ять лет истории Товариства “Просвіта” (1894) [33] та М. Лозинського “Сорок літ діяльності “Просвіти” (В 40-літній Ювілей Товариства) (1908) [535]. Вони подібні у структурно-змістовому плані: матеріал викладається у хронологічній послідовності, поділяючись на періоди за часом головування її очільників. Виклад здебільшого базується на положеннях статутів і даних зі звітів товариства, а також матеріалів періодичних видань та особистих спостережень. Автори прагнули представити “Просвіту” як осердя головного захисту соціальних і національних прав українців та, на відміну

від дослідників міжвоєнного періоду, не приховували, виразного політичного (антипольського) спрямування її діяльності.

Помітною віхою в національно-культурному житті розділеного державними імперськими кордонами українства став проведений у Львові в лютому 1909 р. з нагоди 40-річчя заснування Перший український просвітньо-економічний конгрес. Виданий за його результатами об'ємний збірник документальних матеріалів [719] є цінним не лише історичним, а й історіографічним джерелом з історії просвітянського руху, позаяк містить низку критико-аналітичних статей, де синтезується значний фактологічний матеріал і погляди знаних діячів щодо його історичного розвитку і теперішнього становища.

Свого роду “завершальним акордом“ довоєнної західноукраїнської історіографії історії “Просвіти“ стала публікація знаного літературознавця й історика М. Возняка “Короткий історичний огляд діяльності тов. “Просвіта“ (1913) [124], який можна вважати першим “синтетичним“ узагальненням її минулого, що подається на тлі процесів національного відродження народів Європи й українців зокрема. Аналізуючи сорокап'ятирічний поступ товариства та “досвід його осмислення“, автор проводить думку, що товариство перетворилося на авторитетну заслужену інституцію завдяки тому, що послідовно обстоювало національні інтереси українського народу перед зовнішніми чинниками (урядом, поляками), сприяло його самоорганізації та вагомо спричинилося до поширення суспільних знань і формування національного світобачення.

З вибухом Першої світової війни українська суспільна і наукова думка набирає якісного нового звучання. Виявом цього стала поява історико-публіцистичної літератури, де знані діячі осмислюють зміст, наслідки, перспективи розвитку національного руху. Таким прикладом слугує праця М. Лозинського “Галичина в життю України“ (1916) [532], де з позицій “галицького п'ємонтизму“ доводиться вагоме місце і значущість краю в історичному поступі українського народу. Одним із чинників нагромадження Галичиною свого національного потенціалу стали громадські інституції різного спрямування.

Спеціальну статтю “Культурно-просвітницькі українські організації Галичини“ (1915) опублікувала очільниця жіночого руху Софія Русова [787] у московському часописі “Украинская жизнь“, навколо якого гуртувалися знані українські діячі. Вона розраховувалася на російськомовного читача, тож “роз’яснюючи“ їхнє значення для культурно-освітнього розвитку галицьких українців, автор ненав’язливо натякала на “опозиційність“ українських товариств краю до австрійського уряду. Ця одна з небагатьох в історіографії російськомовних статей із зазначеної проблеми слугує ще й прикладом “кон’юнктурності“, але в українських національних інтересах, позаяк витворений автором загалом об’єктивний узагальнений образ українського громадського життя Галичини мав стримувати “необґрунтовані“ репресії проти нього з боку російських військових та адміністративних органів.

Міжвоєнний період ХХ сторіччя має винятково важливе значення для вивчення історії “Просвіти“, позаяк праці, що тоді з’явилися, стали фактографічною основою осмислення цієї проблеми в українському зарубіжжі та вітчизняними дослідниками принаймні до середини 1990-х років. А викладені в них оціночні характеристики до сьогодні зберігаються в науковій літературі. “Рубіжною“ працею, що умовно розділяє до- й міжвоєнну історіографію цієї проблеми став збірник “Просвіта“ до українського народу“ (1921) [743], який мав організаційно-просвітню мету: опираючись на історичний досвід минулого, якнайшвидше відновити функціонування товариства. У ньому вперше осмислювався історичний поступ “Просвіти“ крізь призму програної боротьби за державність. Прикметною у цьому відношенні є стаття М. Возняка “Короткий огляд на дотеперішню діяльність “Просвіти“ [124]. У його основу лягла згадувана публікація 1913 року, тож для нас цікава зміна акцентів на доведенні особливої ролі організації щодо захисту національних і соціальних інтересів українства перед усім чужими чинниками та показ її ролі в нагромадженні національного потенціалу для боротьби за волю і незалежність народу .

Також відзначмо вміщений у збірнику “Огляд діяльності Тов-ва “Просвіта“ в рр. 1914-1920“, укладений І. Бриком [80]. Його вартість полягає у двох аспектах.

Оскільки, по-перше, в науковій літературі цей період історії товариства залишається найменш розробленим, становлять інтерес викладені у праці матеріали, підготовлені на основі поточного архіву “Просвіти” та власних нотаток і спостережень автора. Вони окреслюють основні контури її функціонування за умов воєнного лихоліття, показують матеріальні втрати, завдані окупаційними режимами, засвідчують знищення організаційної структури та репресії проти чільних діячів і членів товариства тощо. По-друге, цей нарис загалом розкриває одну з трагічних сторінок культурного життя українства за воєнно-революційної доби.

Новий етап вивчення цієї теми умовно пов’язуємо з першою підготовленою за міжвоєнного періоду узагальнюючою працею – статтею С. Шаха під назвою “Перегляд діяльності Т-ва “Просвіта” у Львові від 1868 р.” (1922) [986]. Тут подано чіткий структурований аналіз основних етапів її організаційного розвитку та головних напрямів діяльності. Згодом вона лягла в основу його ґрунтовного дослідження з історії “Просвіти”. Про нього йтиметься далі, тож наразі зауважмо, що саме цією студією автор заявив про себе як перспективного дослідника товариства.

Згадувана “ювілейність” осмислення історії “Просвіти” “вибухнула” численною літературою, що з’явилися з нагоди її 60-річчя. Із цієї датою пов’язана поява найвідомішої, “відправної” і “знакової” в історіографії праці С. Перського (С. Шаха) “Популярна історія Товариства “Просвіта” у Львові” [715]. Доступні джерела дозволяють у загальних рисах реконструювати перипетії, пов’язані з її виданням. Відомо, що Другий всеукраїнський освітній конгрес у Львові, скликаний з приводу цього ювілею у вересні 1929 р., ухвалив доручити І. Брикові підготувати науково-документальну, а С. Шахові – науково-популярну історію “Просвіти”. Перший не запропонував своєї праці, а другий підготував рукопис того ж 1929 р., однак він, за словами самого С. Шаха, через “незалежні від автора причини” вийшов друком лише в 1932 р. [715, с. 4]. Можемо припустити, що така затримка була пов’язана не з матеріальними труднощами, а з потребою “корегування” текстової частини, де йшлося про діяльність “Просвіти” за польського режиму.

Отож основна частина книги відображає її розвиток до 1918 р. (це розширений варіант згадуваної статті 1922 р. [986]), а наступному десятиріччю, коли в розвитку товариства відбулися істотні зрушення, присвячено неадекватно мало уваги.

Витоки, заснування та етапи організаційного розвитку “Просвіти” С. Перський, як і його попередники І. Белей і М. Лозинський, подає за періодами головування очільників товариства. При цьому він поглиблює виклад матеріалу, зокрема показує вплив на просвітянський рух Галичини діячів Наддніпрянщини тощо. У такому дусі історичний розвиток “Просвіти” доведений до 1929 р. Відтак (умовно в другій частині) розглядаються видавнича справа, “просвітньо-організаційна діяльність” (стан філій, читалень, зростання членства), шкільні заклади “Просвіти”, а насамкінець – її “маєток і фундації” (членські внески, нерухомість, стипендійні фонди, бібліотека, архів, друкарня) та “канцелярія й урядовці”. Такою була логіка С. Перського висвітлення окремих складників і напрямів функціонування товариства, яка, повторюємо, істотно вплинула, а подекуди продовжує визначати контури і зміст вивчення його історії. Прикметно, що, будучи здібним публіцистом та аналітиком, автор у “другій частині” обмежується фактографічним викладом матеріалу і майже відмовляється від оціночних характеристик. Таким чином, книга вийшла більше “науковою”, аніж “популярною”, на відміну від більшості літератури з цієї теми. Книга С. Перського майже позбавлена національно-патріотичного пафосу й декларування “визначної ролі” “Просвіти” в житті народу.

Порівняно з нею цікавішим, оригінальнішим виглядає ювілейний альманах “Просвіта” за шістьдесят літ” (1928) [744], що складається з аналітичних та історико-мемуарних нарисів з історії товариства. З-поміж них найбільший інтерес становить стаття очільника канцелярії “Просвіти” П. Петрика (“З діяльності Т-ва “Просвіта” // “Просвіта” за шістьдесят літ. Ювілейний альманах. – Львів: Просвіта, 1928. – С. 82-105), яку також видали окремою брошурою [723]. За інформативною насиченістю та рівнем синтетичних узагальнень цю публікацію вважаємо чи не найбільшим досягненням західноукраїнської історіографії міжвоєнної доби. На основі оригінальних схематичних зображень П. Петрик показав зростання

організаційної структури і видавничої справи “Просвіти“ та з позицій таких якісних змін запропонував науково обґрунтовану періодизацію історичного розвитку товариства. При з’ясуванні його ролі в громадському русі послідовно проводиться думка про реалізацію “Просвітою“ свого покликання – допомогти кожному українцеві стати свідомим своїх обов’язків громадянином.

Не менш цінним для історіографії видається вміщений в альманасі аналітичний огляд знаного економіста й політичного діяча М. Твордила [891] господарської діяльності “Просвіти“, яка, за його думкою, заклала основи національного кооперативного підприємництва, стимулювала економічну самоорганізацію галицьких українців. Маловідомі сторінки історії розкривають і вміщені в ньому спогади найстарішого члена товариства Ю. Романчука про перші кроки становлення “Просвіти“ [744] та В. Лукича (Володимир Левицький – знаний громадський діяч і письменник) про видання просвітянських календарів, у яких запроваджувався фонетичний правопис [541].

Перше свого роду історіософське осмислення ролі та місця “Просвіти“ в українській історії запропонував В. Мудрий (1928) [618]. Доводячи, що її поява пов’язана не лише з існуванням аналогічних інституцій різних слов’янських спільнот, а передусім із демократичними традиціями і прагненнями до волі й самореалізації самого українського народу, автор убачає у товаристві вагомий чинник його національного відродження. Таким чином, історичний поступ “Просвіти“ трактує як послідовне втілення культурних прагнень і соціальних інтересів українства через плекання нею морально-етичних цінностей та створення підґрунтя для народного добробуту.

Менш відомими в історіографії залишаються просвітянські видання, які випускали місцеві організації. Хоча більшість із них носили пропагандистський характер, зустрічаємо і цікаві спроби осмислення поступу товариства. Таким прикладом слугує видана тернопільською філією “Просвіти“ збірка статей [332, с.238]. У вміщеній у ній статті під назвою “Книжка і “Просвіта“ В. Семчишин здійснив узагальнюючий соціологічний аналіз стану україномовної літератури в Галичині та ролі і місця в ній просвітянських видань. Автор з’ясував рівень

зацікавленості ними з боку української інтелігенції і членів “Просвіти“ та показав рівень охопленості членством у товаристві в окремих теренах і громадах краю. Опираючись на державні (польські) та українські статистичні дані, В. Семчишин, так би мовити, на “макрорівні“ відстежив здобутки і вплив “Просвіти“ на розвиток української видавничої справи в Галичині у 1920-х роках. Окремі фрагменти такого підходу до проблеми зустрічаємо і в інших історико-публіцистичних статтях міжвоєнного періоду, про що йтиметься далі.

Характерно, що, незважаючи на зростання інтелектуального потенціалу українства та авторитет самої “Просвіти“, відзначення її 65-ти та 70-ти річних ювілеїв не супроводжувалося глибоким вивченням минулого, позаяк основні думки і прагнення спрямовувалися на осмислення теперішнього становища та подальшого поступу. У такому контексті відзначмо брошуру С. Перського “Ювілей “Просвіти“ (думки з нагоди 70-ліття існування “Матері українських товариств“)“ [716] та бюлетень “Під прапором “Просвіти“ (1938) [730]. Запропонований у них стислий ретроспективний погляд на виникнення і сімдесятирічний поступ товариства розглядаються лише як “підмурівок“ його подальшого розвою.

Ще за довоєнного періоду в громадській пресі та культурологічних і суспільно-політичних часописах точилася полеміка щодо громадського покликання і національних завдань “Просвіти“. З новою силою вона розгорілася і не вщухала за 1920-1930-х рр., унаслідок чого з’явилося чимало змістовних історико-публіцистичних статей, де осмислювалися вузлові проблеми історії та сьогодення “Просвіти“. Їхніми авторами виступали чільні діячі просвітянського руху, які при підготовці публікацій використовували матеріали зі своїх архівів, супроводжували їх власними спогадами. Вивчаючи цю літературу, історики запозичили й перенесли до своїх досліджень чимало оригінальних глибоких оціночних характеристик найрізноманітніших аспектів історії розвитку “Просвіти“, що зумовлює доцільність її історіографічного аналізу.

Найбільшу цінність становить доробок одного з найвизначніших теоретиків просвітянського руху в Галичині М. Галушинського, з під пера якого за міжвоєнного періоду вийшло кілька десятків праць у вигляді окремих видань чи

статей в “Літературно-науковому віснику“ й інших часописах. У широкій історичній ретроспективі з проєкцією на актуальні завдання діяльності “Просвіти“ він окреслив динаміку і тенденції розвитку сільських осередків та громадської жертовності, як одного з визначальних чинників праці товариства [148; 151; 153]. М. Галущинський один із перших в українському політикумі публічно визнав факт гострого партійно-класового протистояння навколо “Просвіти“. Аналізуючи це явище з націоцентричних позицій, він показав причини наступу на “Просвіту“ радянофільських сил, які не створювали власних інституцій, а вносили розбрат, підривали із середини діючі громадські організації [149-150]. Ґрунтовно проаналізувавши десятирічну епопею боротьби з неписьменністю, дослідник окреслив форми і методи праці в цьому напрямі, розкрив її здобутки й невикористані можливості [147]. Так само вражає ретельність і глибина вивчення ним розвитку просвітянських бібліотек та театральньо-аматорської діяльності “Просвіти“ [152], що в комплексі з іншими формами і напрямками роботи реалізовували його головне покликання – шляхом самоосвіти, самовиховання формувати національну свідомість та громадянську позицію кожного українця. Ця ідея наскрізь пронизує творчі надбання і становить квінтесенцію історико-теоретичних поглядів М. Галущинського.

В органах “Просвіти“ (“Письмо з “Просвіти“, “Життя і знання“, річних календарях) та інших науково-популярних і громадсько-політичних часописах зустрічаємо численні історико-мемуарні, ретроспективно-аналітичні й інші за характером публікації, де осмислюються історичний поступ та здобутки окремих напрямів діяльності товариства. Їхні спільні риси і завдання полягали в тому, щоб досвід і уроки минувшини використати в розв’язанні сучасних проблем. Сказане стосується видавничої справи “Просвіти“, що розглядалася як найважливіший засіб просвітництва широкої громадськості. У такому контексті активно вивчалися окремі видавничі проєкти, як, приміром, випуск річних календарів. У ґрунтовних розвідках С. Шаха [984; 986] та І. Брика [79-80] здійснено історичний огляд їхнього видання відповідно за п’ятдесят та шістдесят років. Пишучи про багатотисячні накладки календарів “Просвіти“, автори вказують на їхню величезну роль у

гуртуванні інтелектуальних сил та пропаганді історичного минулого й поширенні практичних знань із різних сфер суспільного життя.

У документальній публікації М. Возняка [123] з'ясовується проблема "Іван Франко і "Просвіта", що збурювала думки багатьох дослідників та обросла численними версіями і вигадками. Автор розкрив плідну співпрацю між ними та причини суперечностей, що зумовлювалися як складними життєвими обставинами, так й особистими образами. Знаний дослідник історії освіти в Україні С. Сірополко [824] з історичної ретроспективи вивчав тему "Просвіта" і демократія", що також дискутувалася в громадських та інтелектуальних колах. Хоча ці поняття відображають різні ділянки суспільного пізнання і практики, науковець доводить тісний зв'язок між ними: товариство "Просвіта" уособлює три складники – навчання, працю й віру, що є виявом духовного поступу нації та перетворює знання кожної особи на загальну користь. Ця думка аргументувалася показом зростання чисельності читалень та активної участі селянства в їхній розбудові.

З-поміж численних статей у періодичних просвітянських та громадських часописах про видавничу справу "Просвіти" виокремлюємо одну з перших ґрунтовних документальних розвідок С. Шаха (1930) [986], що дослідив проблему в широкій історичній ретроспективі. Спираючись на протоколи засідань Головного віділу товариства та інші матеріали, він показав динаміку зростання обсягів видавничої продукції та розширення її тематичного діапазону. Головна цінність праці полягає в розкритті змісту видавничої політики товариства (ухвалення рішень, вплив суб'єктивних та об'єктивних чинників тощо), позаяк це питання майже не вивчалось дослідниками.

Численні, часто фрагментарні за змістом, такого роду публікації відображають процес переосмислення феномену "Просвіти" кожним наступним поколінням дослідників. У сукупності вони творять літопис цієї визначної національної інституції.

Важливим історіографічним та історичним джерелом є бібліографічні покажчики видань "Просвіти", які не лише відображають стан видавничої справи товариства, масштаби, спрямованість його культурно-освітньої праці, а й дають

уявлення про рівень і характер осмислення самими просвітянами (дослідниками) його націотворчого потенціалу й суспільної значущості. Сучасна довідникова література [див.: 110; 907] фіксує численні книготорговельні й поточні анотовані каталоги, які увінчують ювілейні видання 1912 і 1937 років [344; 1007]. Більший інтерес представляє укладений відомим українським бібліографом міжвоєнного періоду І. Калиновичем “Спис видань товариства “Просвіта“ у Львові. 1868-1924“ [367], що являє собою ґрунтовний ретроспективний реєстр друкованої продукції. Він має солідний науковий апарат, що розкриває псевдоніми і криптоніми, подає відомості про тиражі, редакторів тощо. Однак покажчик не фіксував даних про періодичні видання. Також відзначмо підготовлений С. Магалясом “Спис сконфіскованих і заборонених українських книжок та друків у Польщі до 30. 06. 1937 р.“ [555], який засвідчує національно зорієнтовану видавничу діяльність “Просвіти“ та антиукраїнський характер етнополітики Польщі, яка різними шляхами обмежувала культурні прагнення українства.

Таким чином, у західноукраїнській історіографії кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. вирізняються два етапи вивчення історії “Просвіти“, які розмежовує воєнно-революційна доба 1914-1919 рр. Перший виявився менш продуктивним, однак саме праці І. Белея та М. Лозинського заклали засади та помітно вплинули на її подальше вивчення. Доробок С. Шаха й інших дослідників міжвоєнного періоду впродовж кількох наступних десятиріч слугував основою історичних уявлень про “Просвіту“. Він був просякнутий ідеями романтизму, що утверджували засади народності історії та ідеали самобутності кожного народу. Прикметною прогресуючою тенденцією стало вивчення історії “Просвіти“ з позицій її актуальності для сьогодення і подальшого поступу. Безоглядне панування методології позитивізму спричиняло витіснення з праць оціночних характеристик та аналітики, утім, певною протиположністю їм стали історико-публіцистичні публікації, які пропонували оригінальні критико-аналітичні погляди на проблему.

Українське зарубіжжя, хоча й мало значний інтелектуальний потенціал, але через зосередження уваги на осмисленні “переломних“, “доленосних“ подій української історії у розрізі постулатів історіографії державницького напрямку

відносно слабо долучилося до нарощування знань з історії “Просвіту“. Його надбання репрезентує чи не єдина узагальнююча праця В. Дорошенка “Просвіта“, її заснування й праця. Короткий історичний нарис“ (1959) [246]. Зі всього видно, що автор не просунувся далі попередніх літописців. У першій частині, присвяченій діяльності “Просвіти“ в Галичині у 1868-1939 рр., він у традиційному дусі показує її виникнення, етапи і зміст організаційного становлення, джерела поповнення бюджету, а основну діяльність зводить до видавничої справи. Поцінуючи “Просвіту“ як “всеобіймаючу“ установу, що поступово передала свої “чинності“ іншим інституціям, В. Дорошенко спричинився до утвердження постулату про неї як “матір українських товариств“. З україноцентричних позицій трактує політичну діяльність товариства до 1914 р. Видається, що В. Дорошенко й не намагається переосмислити історію “Просвіти“, позаяк подає її традиційний образ з тим, щоб його наслідували в розбудові просвітянського життя в еміграції (діаспорі), яка, власне, й засвоїла відповідні стереотипні уявлення про товариство.

1968 р. відбувся чи не єдиний спалах суспільного інтересу українського зарубіжжя до історії “Просвіти“, але він також не зумовив її продуктивного переосмислення. Свідченням цього стала поява книги “Сторіччя Матері “Просвіти“ [868], основу якої становив текст “Популярної історії...“ С. Перського. Щоправда, вона доповнилася “Коротким нарисом історії Матірнього товариства “Просвіта“ від 1932-го до 1939-го років“ С. Волинця [127], який, опираючись на матеріали преси і звіти, подав чіткий структурований огляд його поступу в зазначені роки. Узагальнені автором цифри про організаційну мережу і здобутки окремих напрямів праці демонстрували піднесення і потужний “баланс доробку“ “Просвіти“ напередодні її ліквідації радянською владою.

Численні історико-публіцистичні виступи в періодиці з нагоди сторіччя “Просвіти“ [501; 507; 608] демонстрували данину пам’яті та ностальгічні сентенції українського зарубіжжя у ставленні до неї, але не супроводжувалися спробами ґрунтовного осмислення її минулого. За такої ситуації (трафаретного трактування “Просвіти“) радше винятком, аніж правилом, виглядає стаття Н. Кушнірика, який розкриває роль греко-католицького духовенства в розвитку “Просвіти“, наводить

цікаві факти його жертвовної праці в розбудові місцевих читалень та їхнього захисту від владних репресій.

Окрім публікації С. Волинця, певний поступ в осмисленні історичного минулого “Просвіти” відображають ще дві студії. Перша стосується книги знаного діяча і теоретика кооперації А. Качора “Роля “Просвіти” в економічному розвитку Західної України” (1960) [383]. Виокремивши цей “сегмент” діяльності товариства, він розкриває зміст, організаційні форми і засоби праці в цьому напрямі та наголошує на її винятковому значенні для економічної самоорганізації галицького українства. Погляд А. Качора на “Просвіту” як на одного з “фундаторів” українського кооперативного руху в Галичині знайшов розвиток у сучасних дослідженнях, проте цей вектор діяльності часто невиправдано випадає з узагальнюючих праць з історії “Просвіти”.

Друга публікація – це оригінальна історіософська праця В. Яніва “Просвіта” як вияв соціальних прямувань українського народу” (Мюнхен, 1970) [1021]. Її генезу автор виводить із демократичних традицій Київської Русі та ідеалів суспільної рівності Козацької доби, а безпосереднім праобразом товариства вважає братства, які так само нівельовували станові відмінності та швидко ширили працю на всі сфери суспільного життя. Відтак дослідник формулює і обґрунтовує сутність наріжних засад діяльності “Просвіти”: “всенародність”, “позапартійність”, “всеобіймаючість”, “демократизм”. Із таких позицій, удаючись до історичних аналогій, він характеризує історичні віхи поступу товариства. Попри деяку суб’єктивність і глорифікацію досліджуваного явища, ця робота вписується окремим яскравим рядком в історіографію “Просвіти”, а такого роду творчі пошукування заслуговують на продовження з боку сучасних істориків, філософів, представників інших галузей гуманітарних знань.

Головний здобуток українського зарубіжжя з дослідження історії “Просвіти” пов’язуємо з історико-мемуарними збірниками, що видавалися у 1960-90-х роках об’єднаннями (земляцтвами) діаспори США і Канади та були присвячені суспільному розвитку різних регіонів Галичини. (Публікує думка, що їхня поява стала “відповіддю” діаспорного українства на підготовку радянського серійного

видання “Історія міст і сіл”). Ці збірники мають різний науковий рівень, хоча їх редагували знані вчені, фахові історики, їхню автуру становили уродженці й колишні громадські діячі відповідних теренів, які готували студії історико-аналітичного, а переважно історико-мемуарного й мемуарного характеру.

Ці та інші обставини позначилися на інформативних та інших змістових аспектах статейних матеріалів про історичний розвиток “Просвіти”. Узагальнюючо-аналітичний підхід до цієї проблеми присутній, приміром, у публікаціях І. Пеленської [702] та І. Сковчиляса [829-831], присвячених діяльності товариства, відповідно, на Стрийщині та Дрогобиччині, а також О. Кравченюка [467] і Р. Завадовича [294] про просвітянський рух на Рогатинщині й Злочівщині. Вони мають доволі подібну змістову структуру: спираючись на доступні джерела, автори визначали витoki та загальний розвій культурно-освітнього життя в Галичині, відтак розглядали функціонування філій та сільських читалень “Просвіти”. На відміну від них, В. Бемко [34], котрий підготував основну історичну частину збірника “Бережанська земля”, підрозділ про діяльність “Просвіти” подає поряд із матеріалами про інші громадські організації, увиразнюючи таким чином її роль і місце в національно-культурному розвитку місцевого українства.

Зважаючи на сучасний рівень дослідженості діяльності “Просвіти” в Галичині, більшу цінність для історіографії становлять історико-мемуарні студії про поступ товариства, зокрема на Тернопільщині (В. Лисий [518]), Бучаччині (В. Колцьо [439]), Городенщині (Г. Марунчак [586], Б. Білинський [48], С. Семенюк [808]), Теремовлянщині (А. Заплітний [309], С. Годований [172]) та ін. В окремих випадках, як, приміром, у збірнику про Угнівщину, В. Петришин [724] побудував розповідь про місцеву “Просвіту” винятково на основі власних спогадів. У такому ключі відзначмо унікальний нарис І. Ставничого [853] про становище “Просвіти” на Станіславщині у 1918 р. Він ґрунтується на записах з його щоденника, тож без пізніших суб’єктивних нашарувань передає атмосферу і зміст праці місцевої філії товариства за останні місяці існування австрійської влади в краї та інформує про заходи з відновлення її діяльності відразу після Листопадового зриву.

Попри різну глибину відображення діяльності “Просвіти” в цій групі публікацій, їм властиві чимало спільних характерних рис. По-перше, вони відзначаються деталізованою реконструкцією окремих подій і процесів, що передусім відображають найяскравіші сторінки історії місцевих просвітянських організацій. Численні факти про ставлення до “Просвіти” місцевих громад, атмосферу, що нуртувала навколо товариства, тощо у своїй сукупності на рівні мікроісторії та історії повсякденності відтворюють безмежно складну мозаїку розвитку “Просвіти”, що зазвичай відсутня в академічних наукових працях. По-друге, це високий рівень персоніфікованості просвітянського життя, що розширює уявлення про роль і участь у ньому представників різних соціальних верств та дає невичерпний матеріал для його вивчення у розрізі просопографічних досліджень. Такий доробок може слугувати відправною точкою підготовки літописів з історії “Просвіти” окремих теренів і населених пунктів.

Отож недостатня увага фахових істориків українського зарубіжжя до минулого “Просвіти” через зосередженість уваги на “доленосних” подіях боротьби українського народу за державну незалежність істотно компенсується історико-мемуарними студіями в регіональних збірниках. Характерно, що головний внесок у цьому відношенні зробила діаспора США і Канади.

Початок нового періоду розвитку вітчизняної історіографії не призвів до істотного оновлення вивчення діяльності “Просвіти”. Упродовж першої половини 1990-х років вона продовжувала розвиватися у фарватері не лише оціночних характеристик, а й фактографічного здобутку західноукраїнських дослідників кінця XIX – 30-х років XX ст. та українського зарубіжжя другої половини XX ст. Лише в наступному п’ятиріччі з нагромадженням архівних та інших джерельних матеріалів відбуваються помітніші зрушення у вивченні історії товариства. Попри різний рівень розвитку історичної науки в зазначені періоди існують спільні риси у підходах до осмислення його минулого. По-перше, інтерес до “Просвіти” незмінно активізувався з нагоди її ювілеїв; по-друге, зберігається прагнення пов’язати її історичне минуле із сьогоденням, так що науково-популярні, а подекуди й наукові

праці одержували високе національно-патріотичне звучання, ідеалізуючи діяльність товариства.

Ці та інші риси увиразнюють матеріали наукових конференцій. На тлі загального національно-патріотичного піднесення найгучніше в Україні відзначали 125-ти і 130-ти річні ювілеї “Просвіти“. Зокрема 1993 р. відбулися міжнародні, всеукраїнські, регіональні науково-практичні конференції: “Просвіта“: історія і сучасні проблеми“ у Львові [747]; “Просвіта“ і духовне відродження України“ у Рівному [746]; “Просвіта“: історія, постаті, чин“ в Івано-Франківську [748]; “Літературознавство, “Просвіта“ і духовний ідеал українця“ у Кривому Розі [529] та ін. Окрім прагнення задекларувати наступність між “минулим і сьогоденням“, про що свідчать і їхні назви, вони виявили рису “універсалізму“ в осмисленні феномену “Просвіти“, коли з нею пов’язувалося надто широке як у ретро-, так і в перспективному відношенні коло питань щодо національного розвитку українського народу. Це, з одного боку, призводило до чергової глорифікації ролі товариства в українському суспільному русі, з іншого – надавало їй не властивих громадській інституції функцій. При цьому зустрічаємо небагато статей, де глибоко, по-новому осмислювалася історія “Просвіти“.

Показовими тут стали репрезентативні виступи на згадуваній львівській конференції Р. Крип’якевича [477], який наголошував на винятковій ролі “Просвіти“ у формуванні національної свідомості та збереженні й примноженні етнокультурної самобутності українства, та О. Гриніва [188-189], котрий доводив, що перед відновленим товариством стоять фактично ті самі проблеми, що й наприкінці XIX – у 30-х роках XX ст. Дослідники повсякчас акцентували на надто “важких“, “несприятливих“ умовах розвитку товариства у зазначений період, тому його діяльність розгорталася всупереч політики панівних австрійського та польського державних режимів у Галичині та завдяки масовій самовідданій підтримці з боку української громадськості, передусім селянства. Прикладом може слугувати доповідь “Дорога до храму“ М. Мандрика на ювілейній конференції у Стрию [580].

Прив'язка до ювілеїв, з одного боку, позначилася на характері осмислення минулого “Просвіти“, з іншого боку, від них незалежнювалася поява наукових праць. У першому випадку цей процес стимулювався видавничими проектами самого товариства. Помітним явищем став “Нарис історії “Просвіти“ (1993) за редакції І. Мельник, що з'явився як перше число серії “Популярна енциклопедія “Просвіти“. Його автори загалом справилися з висуненими завданнями: не претендуючи на глибоку аналітику й оригінальність, вони, акумулювавши доробок західноукраїнських дослідників кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. й українського зарубіжжя, у стислому структурованому вигляді представили головні етапи її організаційного становлення і розкрили зміст діяльності. Про окремі статті цього науково-популярного видання ітиметься далі, тож наразі відзначмо, що воно подало перший узагальнюючий образ товариства, чим помітно вплинуло на його подальше вивчення.

Другою із черги репрезентативною працею стала монографія Ж. Ковби “Просвіта“ – світло, знання, добро і воля українського народу“ (Дрогобич, 1993), яка загалом викликає неоднозначні оцінки. З одного боку, на початку 1990-х років її поява стала, безумовно, позитивним явищем: систематизувавши чимало фактографічного матеріалу, дослідниця поглибила уявлення про її видавничу діяльність, показала роль товариства у масовому просвітництві та формуванні національної свідомості галицького українства. З іншого боку, задекларувавши, що книга ґрунтується на матеріалах преси, спогадах і на нових архівних документах [423, с. 8], через відсутність наукового апарату (покликань) важко визначити її “фактографічну“ новизну. Додержуючись науково-популярного, часто високопафосного стилю викладу матеріалу, автор активно акумулювала погляди літописців “Просвіти“ міжвоєнного періоду. Не можемо також повністю погодитися з прагненням Ж. Ковби надати їй адміністративних, тим паче державницьких функцій, зокрема за польського режиму, адже товариство, хоча й розв'язувало широкі суспільні завдання, залишалося громадською організацією і завжди намагалося діяти в рамках статуту.

Дві названі праці утверджували уявлення про “Просвіту” передусім як “видавниче товариство”, а інші напрями діяльності розкривали фрагментарно, неадекватно слабо. Такої однобічності позбавлена науково-популярна книжка В. Чоповського (1993) [977, с. 6-38], який у національно-патріотичному дусі розкрив вузлові аспекти організаційного розвитку і культурницької діяльності “Просвіти”, показав причетність до неї визначних діячів національного руху, а також звернув увагу на її функціонуванні в окремих місцевостях. Автор так само наголошує на винятковій ролі товариства у формуванні національної свідомості українства.

Популяризаторство переважило поглиблене наукове осмислення минулого цієї інституції у репрезентативному ювілейному виданні “Просвіта”: історія та сучасність (1868-1998)“ (К., 1998), що подається редколегією у складі знаних науковців і громадських діячів як “збірник матеріалів і документів“ [749]. Окрім кількох цікавих аналітичних розвідок [421; 515; 698; ін.], упорядники видання оперлися головним чином на міжвоєнні західноукраїнські та діаспорні видання, тож не використали повною мірою надбання сучасних дослідників. Щоправда, завдяки вміщеним статистичним матеріалам, статутам та іншим документальним матеріалам книга виконала завдання стосовно інформування громадського й наукового загалу про організаційний розвиток товариства, його суспільну працю, життєдіяльність його діячів [749, с. 10-151].

Паралельно у першій половині 1990-х роках зростав потік науково-популярних і наукових публікацій з історії галицької “Просвіти”. З-поміж них як приклади, що увиразнюють і типологізують цей процес, відзначаємо статті О. Гриніва [188-189], який у стислій концентрованій формі розкрив основні віхи і здобутки її розвитку в 1868-1939 рр.; Т. Комаринця [442] та І. Мельника [597], які показали витоки товариства, пов'язавши їх із просвітницьким рухом інших слов'янських народів та посиленням самоідентифікаційних процесів серед українства, зокрема появою народовецької течії, що протистояла москвофільству. Окремо наголосимо на доробку А. Середяк, котра, акумулюючи надбання західноукраїнських авторів кінця XIX – 30-х років XX ст. та українського

зарубіжжя, достатньо чітко розкрила етапність розвитку “Просвіти” [814-816] та її діяльність, яку, щоправда, фактично звела до видавничої справи [817]. З’ясування А. Середяк становища “Просвіти” за доби Першої світової війни [816] стало однією з не багатьох такого роду спроб, тож це питання потребує спеціального вивчення. Вказані публікації відображають зміст першого етапу вивчення “Просвіти” сучасною історіографією, що полягав в осмисленні і ретрансляції здобутку передників.

Друга половина 1990-х років позначилася якісними зрушеннями в цьому процесі, коли, спираючись на архівні та синтезуючи інші документальні матеріали, вітчизняні дослідники перейшли до самостійного поглибленого вивчення історії галицької “Просвіти”. Це насамперед проявилось у статейних публікаціях, які швидше, оперативніше реагували на нові виклики історичної науки та відображали прагнення розглядати проблему в різних тематичних ракурсах. Показовим прикладом слугує публікація В. Пашука [698], який запропонував цікаві синтетичні узагальнення програмно-організаційного розвитку товариства на основі аналізу його статутів. Вивчаючи співпрацю “Просвіти” та Наукового товариства імені Шевченка, І. Головацький [174] розкрив спільні та особливі риси розвитку цих інституцій, наголошуючи, що за важких суспільних умов вони виступали провідними чинниками консолідації, формування національної свідомості та сприяли розв’язанню не лише освітніх і наукових проблем, а й займали активну громадянську позицію. Б. Якимович [1017] дослідив маловідому сторінку з історії взаємин “Просвіти” з галицькими парамілітарними (провійськовими) організаціями, що готували молоду генерацію до участі в національно-визвольних змаганнях. У книзі М. Люзняка показано роль видавничої праці “Просвіти” у формуванні національної свідомості та політичного мислення населення Західної України (2001) [553].

Кінець 1990-х років – перше десятиліття ХХІ ст. позначилися появою спеціальних дисертаційних досліджень (та, відповідно, монографічних і статейних публікацій), які знаменують головний поступ і відображають вузькі місця у вивченні історії товариства “Просвіта” в Галичині. Зокрема її розвитку за

довоєнного періоду були присвячені дві дисертаційні роботи: І. Зуляка “Діяльність товариства “Просвіта“ у національно-культурному відродженні українського народу Східної Галичини (друга половина XIX ст. – XX ст.)“ (Чернівці, 1997) [333] та Р. Гарат “Діяльність товариства “Просвіта“ в Галичині (1868-1921 рр.)“ (Чернівці, 2004) [156]. Праця І. Зуляка (та схожа за змістом монографія [1]) є типовим виявом української пострадянської історіографії, коли, опираючись (у структурному відношенні) на доробок перших літописців “Просвіти“, зокрема книгу С. Перського [715], його доповнювали значним фактологічним матеріалом. Таким чином, через запровадження до наукового обігу маловідомих джерел нарощувалися знання з історії товариства. Між тим, зазначеним роботам бракувало теоретичних узагальнень та оригінальних оціночних характеристик, які здебільшого запозичувалися із праць діячів “Просвіти“.

Неоднозначні оцінки викликає дисертація Р. Гарата [156], результати якої оприлюднені в низці публікацій. Сам автор її новизну вбачає у вивченні масиву джерел під кутом “впливу форм і методів діяльності... організації на формування національної свідомості українців Галичини“ [156, с. 3], хоча його попередники повсякчас акцентували на цій проблемі. З одного боку, він насправді дещо увиразнив етапність організаційного становлення “Просвіти“ на основі почергових змін у статуті товариства та впливу інших суспільних чинників, узагальнив його доробок в освітньо-організаційному, економічно-кооперативному, театральномистецькому та інших напрямках роботи, з’ясував взаємини з Греко-католицькою церквою тощо. Однак, з іншого боку, попри прагнення до нарощування інформативності із зазначеної проблеми, в оціночних характеристиках ця робота, знову ж таки, не просувається далі поглядів і думок літописців “Просвіти“ міжвоєнного періоду.

Зокрема Р. Гарат, як і більшість сучасних істориків, породжують дотримуватися тези: “Просвіта“ – матір українських товариств“ (дослівно: її діячі “стали ініціаторами заснування товариств “Сільський господар“, “Маслосоюз“, “Народня торгівля“, “Рідна школа“ (назва з’явилася лише в 1924 р. – Н.К.), “Руська

бесіда“, “Сокіл“, “Січ“, “Пласт“). Між тим, учені достатньою мірою дослідили генезу цих інституцій, поява яких зумовлювалася глибинними національно-культурними й суспільно-політичними чинниками, проте в історіографії залишається живучим цей штамп-кліше, який, щоправда, має під собою і певне реальне підґрунтя.

Констатуючи належне відображення в науковій літературі здобутків “Просвіти“ в культурно-освітній ділянці за довоєнного періоду, гадаємо, актуальним для історичної науки залишається завдання вивчення її ролі і місця в тогочасному національно-політичному житті та критичне осмислення нереалізованих потенційних можливостей товариства в різних сферах суспільного життя.

Сказане певною мірою стосується і монографії І. Зуляка “Діяльність “Просвіти“ у Західній Україні в міжвоєнний період (1919-1939)“ (2005) [332] – найґрунтовнішого дослідження з історії товариства зазначеного періоду. Вражає обсяг зібраного й систематизованого автором емпіричного матеріалу, що дозволило глибоко, докладно показати розширення організаційної мережі товариства та його фінансово-господарське становище, з’ясувати зміст основних напрямів діяльності – ліквідація неписьменності, розвиток видавничої і бібліотечної справи, театрального-аматорського мистецтва і фахового шкільництва, відзначення просвітянських свят та імпрез тощо. При цьому І. Зуляк занурюється в деталі досліджуваних процесів і явищ, з’ясовуючи здобутки та внутрішні суперечності й прогалини у функціонуванні “Просвіти“. Результатом копіткої роботи стали численні схеми і таблиці, що відображають кількісні і якісні показники її розвитку. Монографія становить класичний зразок фактографічного історіописання, коли за безліччю цифр, імен, фактів часто губляться сутнісні характеристики визначальних тенденцій історичного розвитку “Просвіти“. До речі, задекларувавши вивчення її історії у Західній Україні, І. Зуляк фактично випустив з поля зору Західну Волинь. Попри великий обсяг (943 с.), монографія не вичерпує вивчення зазначеної теми. Зокрема поза увагою залишилася проблема партійно-

політичної боротьби за впливи на “Просвіту” з боку легальних партій та націоналістичного підпілля, яка істотно позначалася на становищі товариства.

Однією з визначальних тенденцій у сучасній історіографії стало вивчення “Просвіти” на різних регіональних рівнях. Ідеться як про макро-, так і про мікрорегіони, які досліджуються в рамках історико-краєзнавчих студій. Стосовно першого випадку відзначимо дисертаційні дослідження про розвиток “Просвіти” у Наддніпрянській Україні в 1905-1916 рр. (О. Лисенко [517]) і 1917-1920 рр. (С. Масюк [593]) та на Поділлі наприкінці ХІХ – першій половині ХХ ст. (О. Герман [161]). Вони опосередковано стосуються нашої проблеми, зокрема розкривають окремі епізоди співпраці просвітян різних теренів України та фрагментарно порівнюють загальне й особливе в розвитку просвітянського руху. Предметніше це питання з’ясовується у монографії Б. Савчука [792] про Волинську “Просвіту”, де показано взаємини і впливи на неї з боку Матірнього товариства у Львові.

Два наступні дослідження засвідчують прагнення науковців підійти до вивчення історії “Просвіти” в загальноукраїнському масштабі та відображають пошук нових маловивчених зрізів її багатогранної історії. Перше з них стосується дисертації О. Цапка про діяльність “Просвіти” в Україні у 1891-1914 роках [964], друге – дисертаційної роботи О. Малюти про роль “Просвіти” у формуванні державницького потенціалу українського народу в другій половині ХІХ – першій чверті ХХ ст. (2005) [578]. На відміну від згаданих вище праць, О. Малюта зосередилася на висвітленні місця і значення товариства в суспільно-політичному житті українства Австро-Угорської та Російської імперій, що проявлялося через участь членів у реалізації виборчого права, у партійно-політичній діяльності, проведенні різного роду маніфестацій і віч тощо. Вплив “Просвіти” на посилення державницьких прагнень українців автор вбачає у її ролі в пробудженні національної свідомості та формуванні “кадрів державницького спрямування”. Під таким кутом з’ясовуються погляди провідників і членів “Просвіти” на проблему національної державності, відстежується їхня участь в органах влади й адміністративному апараті за доби Української революції 1917-1920 рр.

Загалом така постановка питання науково обґрунтована, утім, осмислення її окремих аспектів виглядає дещо штучним. Річ у тім, що “Просвіта” була масовим товариством, у якому гуртувалася і значна частина української еліти. Отож пояснити роль і участь останньої у державотворчих процесах лише фактом її приналежності до “Просвіти” не зовсім коректно, адже значно важливішою у цьому відношенні була участь просвітян у партійно-політичних угрупованнях. При вивченні цієї проблеми, гадаємо, слід акцентувати увагу передусім на впливах і діях “Просвіти” як самостійного політичного суб’єкта.

Наступний зріз “піраміди” регіональних досліджень становлять праці про розвиток “Просвіти” на різних теренах Галичини, що часто відповідають сучасному територіально-адміністративному поділу. Так, у статті І. Зуляка [336] вимальовується “образ” розвитку “Просвіти” в Тернопільському воєводстві за міжвоєнного періоду ХХ ст., зокрема показано стосунки товариства з місцевою владою; його організаційне становлення, особливості та здобутки у різних напрямках діяльності тощо.

Окремо згадаємо монографічну працю А. Грицана (підготовлену за матеріалами дисертації) з історії товариства “Просвіта” на Прикарпатті між двома світовими війнами (2001) [196]. Автор комплексно підійшов до проблеми, показавши розбудову організаційної мережі та міжпартійну боротьбу за впливи в товаристві, а також його здобутки в культурно-освітній, видавничій та інших суспільних сферах. Робота цікава тим, що безпосередньо – як головний предмет дослідження – показано весь спектр історичного розвитку “Просвіти” в окремому регіоні, тоді як основний масив праць зосереджено на відображенні функціонування її центральних (львівських) керівних структур, а ситуація у провінції розглядається “на маргінесі” – як “другорядна”, хоча там відбувалися свої не менш значущі, специфічні процеси та явища, які істотно позначалися на життєдіяльності українців як у локальному, так і в загальному (у межах всієї Галичини) вимірах.

Нижню частину “піраміди” регіональних досліджень становить пласт різновидової літератури про діяльність “Просвіти” в окремих районах, містах,

селах і селищах, публікації з історії філій і читалень товариства. Їхніми авторами виступають фахові історики й представники інших наук, а також дослідники-аматори, що відповідним чином позначилося на характері й науковому рівні таких праць. Більшість із них мають історико-краєзнавчий характер, фіксують безліч фактів і персоналій, що в сукупності витворюють складну багатобарвну мозаїку просвітянського життя Галичини за умов бездержавного розвитку українства. Окрім спеціальних статей і брошур, ця проблема висвітлюється у роботах про окремі області та райони, де розвій товариства показано в контексті певних історичних періодів (напр., “Тисмениця“ [12]) чи як елемент комплексного вивчення різних галузей суспільного життя (“Делятинщина: історико-географічне дослідження“ [392, с. 454-459]) та ін.

Урешті, відзначаємо масив публікацій з історії окремих філій і читалень. Вони з’явилися в місцевій періодиці в першій половині 1990-х рр., відтак “перекочували“ на сторінки громадських, культурологічних і науково-популярних часописів, а згодом – до поважних наукових збірників, що становлять найбільший інтерес. Прикладами такої еволюції є стаття В. Лиги про історію читальні “Просвіта“ Любіня Великого на Львівщині, яка перед появою у львівському часописі “Просвіта“ [516] пройшла “апробацію“ у місцевій районній пресі. Зібравши по краплинах усі доступні матеріали, автор у традиційному дусі розкриває роль товариства в національно-культурному житті сільської громади та персоніфікує його через показ жертвовної діяльності керівників і членів читальні. Реконструюючи хроніку діяльності філії “Просвіти“ у Борщеві у 1909-1939 рр., І. Скочиляс [830] докладно відстежує етапи її становлення, становище місцевих читалень, взаємини з іншими українськими інституціями тощо. У такому ж ключі підготовлені книжкові видання В. Пашука (1999) [699] про просвітянський рух на Кам’яниччині та історичний нарис О. Паламарчука (1998) [687] про його розвій у Городку. Останній носить краєзнавчо-біографічний характер: розкриває діяльність і долю десятків просвітян краю. Публікація П. Арсенича [18] про філію “Просвіти“ у Станіславі також слугує зразком історико-краєзнавчого підходу до осмислення цієї проблематики, що супроводжується подачею низки деталей про середовище, у

якому функціонувало товариство (міська атмосфера, вулиці, приміщення, участь місцевих діячів і громад тощо).

Наскільки цікавим і повчальним для історика може бути вивчення розвитку “Просвіти“ на мікрорівні, показують ґрунтовні наукові розвідки О. Седляр про філію “Просвіти“ в Бережанах (надрукована у “Віснику Львівського університету: Серія історична“ [806]) та Ф. Стебля з історії читальні “Просвіти“ в селі Суходоли [862], що з’явилася у виданні Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича “Українська культурна спадщина національна свідомість державність“. На відміну від багатьох попередніх публікацій, вони мають науковий апарат, що засвідчує використання найрізноманітніших джерел, зокрема документів з ЦДІАУ у Львові. З’ясувавши суспільно-політичне тло та загальні тенденції розвитку просвітянського руху, автори докладно розкривають організаційне становлення та напрями, здобутки діяльності просвітянських осередків. Названа група публікацій за тематикою і характером містить елемент історії повсякденності, тож науковцям, що звертаються до неї, варто активніше використовувати принципи аналізу цього методологічного підходу, який розкриває якісно нові аспекти досліджуваного явища.

Найкраще в історіографії представлена видавнича справа “Просвіти“, до якої, часто не виправдано, зводиться вся діяльність товариства. Вона достатньо з’ясована у згадуваних узагальнюючих та спеціальних дослідженнях [814-815 та ін.], де розглядається як складник культурно-освітньої політики товариства. Зважаючи на це, зупинимося на деяких працях бібліографічного й критико-аналітичного характеру, що проливають світло на проблему. Значну інформаційною цінність становлять бібліографічні покажчики, які відображають динаміку нарощування знань із певних конкретно-історичних тем. Відзначмо одночасну появу 1996 р. двох солідних покажчиків видань товариства “Просвіта“, які стали продовженням копійної роботи бібліографів міжвоєнного періоду, зокрема І. Калиновича.

Перший з них під назвою “Товариство “Просвіта“ у Львові: покажчик видань 1868-1939“ [907] підготували львівські укладачі О. Бербека, Л. Головата. У вступній частині вони розкрили ретроспективу створення бібліографії видань

“Просвіти“ та джерела формування її видавничого репертуару. Згідно з їхніми обрахунками, тематика бібліографічного репертуару представлена такими найбільшими розділами: просвітянські видання з історії (112 назв), природничих наук (50), сільського господарства (47), економіки (27) і технології (30), юриспруденції (26), медицини й ветеринарії (25) тощо [174]. Ця солідна за обсягом і змістом книга чи не найповніше передає зміст видань товариства, зокрема описує самостійні текстові одиниці, анонсує одноразові книжкові друки та періодичні видання товариства. Позитивної оцінки заслуговують запропоновані іменні й географічні покажчики.

Другий із черги київський бібліографічний покажчик “Видання “Просвіт” Галичини: Книги та аркушева продукція (1868-1939 рр.)“ [110], укладений С. Зворським, започаткував серію “Українські культурно-освітні товариства “Просвіта“. Він ширше розкриває історію просвітянських видань, шляхи їхнього поширення, уміщує окремі рецензії на них тощо. Праця ретельніше анотована та подає найповнішу реєстрацію друкованих видань не лише Головного віділу, а й філій “Просвіти“. Вона має ґрунтовніший науково-довідниковий апарат у вигляді покажчиків іменного, географічного, систематичного, видавничих серій і друкарень.

Проводячи бібліотекознавчий аналіз книжкової та аркушевої продукції “Просвіт” Галичини за 1868-1939 рр., дослідники А. Комська і Ю. Ступак [446] високо оцінили згадані бібліографічні видання. За обрахунками науковців, вони в систематизованому вигляді вводять до обігу понад тисячу книжкових та аркушевих (мапи, портрети, листівки, відозви) видань. Автори також визнають інформативну значущість покажчиків видань “Просвіти“, що з’явилися за міжвоєнного періоду, позаяк за часів панування Австро-Угорщини, Польщі в Галичині, як за радянського періоду, офіційна реєстраційна бібліографія фактично не фіксувала україномовних видань.

Певну новизну в розробку цієї проблематики вносить доробок інших авторів. Так, вивчаючи видавничу працю “Просвіти“, А. Блажкевич [55] систематизував бібліографічні матеріали, уміщені в її періодичних виданнях, та на основі

документів ЦДІАУ у Львові висвітлив роботу упорядників над складанням каталогів і покажчиків просвітянських видань наприкінці XIX – у 30-х роках XX ст. При їхньому аналізі М. Бутрин [91] звернув увагу на практику подачі у виданнях товариства внутрішньої книжкової бібліографічної інформації, чого фактично не зустрічаємо в інших україномовних книжках зазначеного періоду. До речі, сучасні дослідники обходять увагою це питання.

Вивчення історії “Просвіти” представниками різних гуманітарних наук сприяє її осмисленню на якісно новому рівні, зокрема і завдяки застосуванню спеціальних дослідницьких методик. Так, фахівці з бібліотекознавства Н. Кунанець [494], І. Вушко [134] запропонували цікавий аналіз розвитку бібліотечної справи “Просвіти”, зокрема її мандрівничих бібліотек. Вони розкрили становлення територіальної мережі бібліотек, її внутрішню організаційну структуру, визначили кількісні та якісні показники бібліотечних фондів, а також особливості їхнього кадрового забезпечення, формування та обслуговування читачів тощо. Такі розробки не лише традиційно констатують “вплив бібліотек на зростання національної свідомості”, але й окреслюють їхній вплив на розвиток читацької практики серед селянства, розкривають його культурні запити і потреби, особливості формування світогляду тощо.

Друга прогресуюча тенденція розвитку досліджень з історії “Просвіти” полягає в розширенні їхнього тематичного діапазону та в поглибленому вивченні окремих напрямів праці. Так, її економічна діяльність за довоєнного періоду XX ст. висвітлюється здебільшого фрагментарно, зокрема й у виданнях з історії української кооперації. У зв’язку з цим перспективним виглядає спеціальне комплексне вивчення цієї проблеми. На це вказують й окремі публікації відповідного спрямування (напр.: Ф. Коваль “Просвіта” – “хресна мати” галицької кооперації” [421] та ін.), автори яких здебільшого опираються на надбання дослідників міжвоєнного періоду та українського зарубіжжя. У доробку Н. Кобрин [407] розкрито музичну діяльність “Просвіти” в Галичині, показано її значення як засобу національного виховання, піднесення національної свідомості та активізації суспільного руху українства.

Предметом спеціального вивчення стали зовнішні зв'язки галицької “Просвіти“. Окремі публікації про її міжнародну діяльність та взаємини з осередками української еміграції (І. Зуляк [334], М. Сенюк [811] та ін.) показують, що вони набрали значних масштабів та стали вагомим чинником розвитку самого товариства, позаяк забезпечували поліпшення матеріального становища та сприяли зростанню його авторитету серед зарубіжної громадськості й пропаганді української національної справи за кордоном загалом.

Окремі аспекти історії “Просвіти“, пов'язані з її відображенням у москвофільській літературі, працях радянського періоду, історико-біографічній літературі та інших історіографічних джерелах, докладніше розглядатимуться у наступному підрозділі при аналізі досліджень про діяльність культурно-освітніх інституцій Галичини другої половини ХІХ – 30-х років ХХ ст.

Таким чином, вивчення літератури з історії “Просвіти“ в Галичині у 1868-1939 рр. дозволяє стверджувати, що на всіх етапах історіографічного процесу відбувалося нарощування знань із порушеної проблеми. Це, з одного боку, дозволяє говорити про тяглість її осмислення кожним наступним поколінням українських істориків, які, між тим, зробили неоднаковий внесок у творення літопису товариства. Праці кінця ХІХ – початку ХХ ст. витворили перший узагальнюючий образ “Просвіти“ як найповажнішої, найавторитетнішої української національної інституції, що впливала на різні сфери суспільного життя галицького українства. Дослідники міжвоєнного періоду трансформували цей погляд у формулу: “Просвіта“ – матір українських товариств“, який утвердився у діаспорній та сучасній історіографії. Він не позбавлений історичного підґрунтя, але не може розумітися буквально, оскільки насправді виникнення молодіжних, жіночих, культурно-освітніх та інших товариств мало свої передумови та диктувалося нагальними суспільними потребами українства. Водночас доробок міжвоєнного періоду, окрім значної фактографічної бази, заклав стереотипи оціночних характеристик “Просвіти“, що, вийшовши з-під пера її дослідників-просвітян, досі помітно позначається на поглядах сучасних істориків, які разом із представниками інших гуманітарних наук ще не підійшли до глибокого

переосмислення феномену цієї інституції. Українське зарубіжжя майже не просунулося в його аналітичному осмисленні, але залишило унікальну історико-мемуарну спадщину, що розширює уявлення про минуле товариства.

На перешкоді виходу досліджень з історії “Просвіти” на якісно новий рівень стоїть беззастережне панування методології позитивізму, коли нарощування знань передусім пов’язується із запровадженням до наукового обігу “нових фактів” і “маловідомих джерел” при нехтуванні використання нових модерних методологічних підходів. Сучасні дослідники виявили поступ у поглибленому деталізованому вивченні окремих напрямів діяльності “Просвіти”, особливо у висвітленні її функціонування на певних регіональних рівнях та в різних тематичних ракурсах. Між тим, залишається чимало вузьких місць і прогалин у вивченні історії “Просвіти”, що, зокрема, стосується з’ясування її відносин з різного роду українськими політичними структурами та польською владою за міжвоєнного періоду тощо. Прагнення “актуалізувати” минуле “Просвіти” відповідно до “потреб сучасності” не повинно перешкоджати глибокому науковому вивченню її історичного минулого.

2.2. Дослідження про культурно-освітні, мистецькі, соціально зорієнтовані та станово-корпоративні об’єднання

За умов перебування Галичини у складі Австро-Угорської імперії та Польської держави українські громадські організації були змушені розв’язувати широкий комплекс суспільних завдань, компенсуючи таким чином прогалини в політиці офіційних урядових і адміністративних органів влади. За умов опертя на власні організаційні структури, підтримку з боку широких верств населення і фінансову незалежність вони ставали свого роду “державами у державі”, перебираючи на себе частину державних функцій у культурно-освітній і соціальній сферах. Ці завдання вирішували різні за характером інституції: масові загальнонаціональні, що охоплювали широкий комплекс суспільних проблем;

спеціалізовані, спрямовані на розв'язання вузькопрофільних завдань; корпоративні об'єднання різних верств населення – інтелігенції, селян, робітників, ремісників, міщан, що сприяли їх внутрішній консолідації, забезпечували соціально-правовий захист тощо.

Така розмаїта, полівекторна, багаторівнева структура українського громадського руху зумовила особливості його історіографії, яка складається з комплексних досліджень, що охоплюють мало не всі групи однотипних об'єднань; студії про окремі товариства; праці, де їхня діяльність розглядається в контексті різних конкретно-історичних проблем. За таких обставин їхній аналіз виглядає доволі складним, а розгляд кожного етапу історіографічного процесу – надзвичайно строкатим через показ та узагальнення різнотипної літератури про різні за характером і покликанням добровільні асоціації.

Названі тенденції виразно проявилися в західноукраїнській історіографії другої половини XIX – 30-х роках XX ст., яка заклала основи вивчення громадських організацій у вигляді міцної фактографічної та науково-теоретичної бази. Передусім відзначмо широковідомі й певною мірою знакові в українській суспільній думці праці знаних інтелектуалів, народовецьких діячів: О. Терлецького “Галицько-руське письменство 1848-1965 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції“ (1903) [895], М. Тершаковця “Галицько-руське літературне відродження“ (1908) [897], В. Гнатюка “Національне відродження Австро-угорських українців (1772-1880 рр.)“ (1916) [169], де розкрито передумови, зміст, етапи національного пробудження галицьких українців у XIX – на початку XX ст. Як одна з рушійних сил цього процесу розглядаються їхні громадські інституції – Товариство руських священиків, Галицько-руська матиця, народовські громади та культурно-освітні (насамперед “Просвіта“) й перші студентські, молодіжні, жіночі товариства. Хоча їхня діяльність показується фрагментарно, значення цих праць полягає в тому, що вони трактували громадські інституції як складник інституціонального оформлення українського національно-культурного руху.

Окремо відзначмо меморіальну працю К. Левицького “Історія політичної думки галицьких українців“ (1926) [511], де діяльність громадських організацій (“Просвіти“, Руського (українського) товариства педагогічного, студентських, молодіжних об’єднань) трактується як впливовий чинник багаторічної боротьби за реалізацію їхніх національних прагнень, передусім у сфері освіти і культури. Таким чином, дослідник-мемуарист цілком правомірно надає їм не лише культурницького, а й суспільно-політичного значення.

У такому ж ключі громадські організації представляються в історичних синтезах, приміром, “Ілюстрованій історії України“ (1913) М. Грушевського [199], “Великій історії України“ (1935) М. Голубця [104], “Історії України“ (1938) І. Крип’якевича [476] та ін. У них відзначається високе покликання створеної 1848 р. “Галицько-руської матиці“, а також історичне значення читалень “Просвіти“ та товариств “Сокіл“ і “Січ“, які “нечувано зворушили народні маси, розбудили в них бажання, знання, освіти, інстинкти організації й солідарности“ [199, с. 515]. Так закладалася традиція розглядати національно-зорієнтовані громадські товариства в руслі (як складник) народовецького руху й через їхнє протиставлення консервативно-москвофільським інституціям [104, с. 252-253, 283-285; 476, с. 286-287].

Для розуміння витоків і генези національних громадських організацій українців Галичини важливими є праці М. Грушевського [203; 207] і М. Галуцинського [153] та інших дослідників, де в дусі європейських соціологічних концепцій початку ХХ ст. розкриваються соціально-економічні, політичні, морально-психологічні чинники, що спонукали людей до згуртування в певних добровільних асоціаціях, показуються здобутки в цій царині європейських, передовсім слов’янських, народів. При з’ясуванні першопочатків цього процесу проводяться дві важливі думки: 1) українські інституції використовували “чужі“ інституціонально-ідеологічні моделі для самоорганізації, але при цьому модернізували їх для вирішення власних національних завдань; 2) вони розглядаються як важливі чинники внутрішньої консолідації та мобілізації українства.

Часопис “Зоря“, який 1884 р. перейшов під протекторат НТШ, започаткував традицію щорічних публікацій під назвою “Огляд національної праці галицьких русинів“ [652], де в системному вигляді подано хроніку поступу громадських товариств. За міжвоєнного періоду ХХ ст. роботу в цьому напрямі продовжила “Просвіта“ в щорічних календарях. Значення таких публікацій не обмежується довідниково-інформативним характером, позаяк вони мали й важливий аналітичний складник: на основі статутів, звітів, інших документів з’ясовувалися зміни в їхній структурі й діяльності за певний період часу тощо.

Принагідно відзначимо й унікальний свого роду “Атлас України і сумежних країв“ за редакцією В. Кубійовича (Львів, 1937) [20]. Він становить чи не єдину на сьогодні спробу картографічної фіксації осередків громадських товариств (“Просвіта“, “Рідна школа“, “Сокіл“, ін.) із зазначенням показників діяльності. Подаючи щільність їх організаційної мережі в Галичини, “Атлас“ увиразнює “територіальний“ зріз українського громадського руху в краї.

У першій третині ХХ ст. дослідники із числа знаних українських діячів Галичини заклали підвалини вивчення історії Українського педагогічного товариства “Рідна школа“ й інших освітньо-виховних інституцій, так що лише наприкінці 1990-х років з’явилися праці, які за глибиною і ґрунтовністю перевершували той доробок. Багато з них присвячувалися ювілеям існування товариств, що накладало свій відбиток на їхньому змісті. Перші аналітичні праці книжкового і статейного формату з історії “Рідної школи“ і “Української захоронки“ (опікувалася дитячими садками) належать К. Малицькій. Підсумовуючи сорокарічний [133] і чвертьстолітній [576] рубежі поступу, вона показала їхню визначну роль у боротьбі за національну школу, жертвну працю і значення в соціальній опіці та національно-патріотичному вихованні молоді. В інших історико-публіцистичних виступах [575; 577] К. Малицька покликала на історичну ретроспективу як надійний аргумент доведення значущості цих інституцій у національно-культурному русі українства. Тут принагідно відзначмо змістовну публікацію А. Жука (1911) [291] про товариства, що опікувалися

українськими бурсами в Галичині на початку ХХ ст. До речі, до цієї проблеми фахові історики фактично не зверталися.

Найвідомішим дослідником історії “Рідної школи” виступив Л. Ясінчук, що був секретарем її Головної управи, тож зосереджував у своїх руках все діловодство товариства. Ідеться насамперед про його ґрунтовну працю “50 літ Рідної Школи. 1881-1931” (1931) [1025], яка досі не втратила науково-пізнавального значення. Розділивши історію УПТ на чотири періоди, автор показав кількісні та якісні зміни в розвитку цієї інституції. Акцентуючи увагу на головних проблемах і здобутках рідношкільного руху, він докладно охарактеризував ідейно-організаційний поступ та формування мережі її приватних навчальних закладів за міжвоєнної доби, коли “Рідна школа” перетворилася на найвпливовішу організацію українців Галичини, що боронила його національні інтереси перед владою [1025, с. 153-263]. В інших працях, зокрема й дидактичного характеру, Л. Ясінчук розкрив взаємини “Рідної школи” з осередками української еміграції Америки та Європи [1023; 1024], поглибив уявлення про внутрішні механізми її функціонування [1026] та ін.

Автори численних історико-популярних і публіцистичних статей у часописі “Рідна школа” та інших педагогічних і громадських виданнях торкалися окремих аспектів історії УПТ, пропонували оригінальні аналітичні погляди на його минуле. Такі ретроспективи подавалися як історичні “уроки” і “досвід”, повчальні для подальшого поступу. З-поміж них зустрічаємо і цікаві узагальнення, як приміром, бібліографічний огляд Є. Грицака українських педагогічно-шкільних журналів, що супроводжувався аналізом їхнього змісту. З-поміж історико-мемуарних студій відзначмо книгу “Українська гімназія “Рідної школи” в Рогатині” [927], де її автор, довготривалий директор, знаний діяч М. Угрин-Безгрішний, ніби в мініатюрі, розкрив багатогранну мозаїку функціонування приватних закладів товариства.

Західноукраїнська історіографія за “гарячими слідами” заклала підвалини вивчення спеціалізованих організацій театрального, музично-співочого, образотворчого спрямування. З-поміж узагальнюючих праць відзначимо роботу з історії української культури за редакцією І. Крип’якевича (1937), перевидану в Україні 1994 р. [356]. У розділах “Театр” і “Музика”, підготовлених С. Чарнецьким

і В. Барвінським, на тлі загального становища національної культури показано розвиток цих видів мистецтва в Галичині за міжвоєнного періоду ХХ ст. У розділі “Мистецтво“ (М. Голубець) предметніше з’ясовано працю організацій художників – Гуртка діячів українського мистецтва (ГДУМ), Асоціації незалежних українських митців (АНУМ) як таких, що прагнули інтегруватися в загальноєвропейський культурний простір та водночас плекали самотність традиції національної етнокультури [356, с. 577-586]. У подібному ключі, але глибше, функціонування ГДУМ висвітлено в біографічній студії М. Голубця про визначного митця П. Холодного [177]. У розвідці В. Січинського [826] розкрито видавничу діяльність цих організацій, показано роль їхніх часописів та інших видань у масовому ознайомленні з творчістю відомих митців.

У ґрунтовній мистецтвознавчій студії С. Чарнецького (1934) [971] з історії “Руської [Української] бесіди“ через показ її організаційного становлення, гри акторів, праці режисерів докладно розкрито розвиток театрального товариства до середини 1920-х років, коли воно припинило існування. У змістовній розвідці Т. Демчука [228] з історії театрів ЗУНР також показується унікальне свого роду явище піднесення театрального руху в Галичині на початку 1920-х років, що проявилось у виникненні численних творчих труп, які мали статус театральних товариств.

У низці статейних, зазвичай “ювілейних“, публікаціях у громадських і культурологічних часописах розкривається діяльність громадських музично-співочих інституцій. Вони носили переважно історико-мемуарний характер, але досить рельєфно відображали основні віхи розвитку. Як приклад відзначаємо змістовні розвідки знаних діячів і мистецтвознавців М. Волошина [131], О. Залеського [302], С. Людкевича [552], І. Ставничого [854] про діяльність Музичного товариства ім. Лисенка, під патронатом якого функціонували Вищий музичний інститут у Львові з повітовими філіями, про міські товариств “Боян“ тощо.

Ще одним здобутком західноукраїнської історіографії, який у багатьох аспектах неперевершений і донині, є висвітлення діяльності громадських об’єднань

української інтелігенції, міщанства, робітництва. Важливу роль у цьому відіграла традиція підготовки ювілейних збірників, що містили історико-мемуарні статті, спогади, іноді й аналітичні розвідки, які в деталях передають обставини виникнення, етапи організаційного поступу та основні напрями і здобутки діяльності цих корпоративних асоціацій. З-поміж найгрунтовніших згадаємо такі львівські видання: “Товариство Взаїмна Поміч Українського Вчительства 1905-1930“ (1932) [905], “Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів“ (1934) [1006], “25 літ діяльності Українського Технічного Товариства. 1909-1934“ (1934) [223], “25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної Громади“ (1935) [226], “Двадцятьпятьліття Товариства “Учительська громада“. Ювілейний науковий збірник“ (1935) [221]. Поява більшості з них у середині 1930-х років стала ще своєрідною “даниною моді“, позаяк кожен збірник демонстрував багаторічну працю певної інституції, що автоматично підвищувало її авторитет в очах широкої громадськості.

Історіографічне значення таких видань зростає завдяки тому, що чимало вміщених у них статей були підготовлені на основі власних архівів товариств, чимало з яких не дійшли до наших днів, тож залишаються єдиним інформативним джерелом з їхньої історії. Прикладом слугує науковий збірник “Учительської громади“, підготовлений головним чином на основі протоколів засідань її управи [221]; матеріали О. Козакевича [426] та І. Кордюка [457] про виникнення і розвиток лікарського товариства; солідний документально-мемуарний нарис О. Надраги [635] про діяльність товариства українсько-руських правників та ін.

Таке ж значення для сучасної історичної науки мають збірники, присвячені 30-ти, 40-ка, 50-ти річним ювілеям діяльності ремісничого товариства “Зоря“ у Львові [326], ремісничо-промислової бурси у Львові [844], “Міщанського братства“ в Тернополі [906], Української міщанської читальні у Снятині, підготовлене С. Зінкевичем і Н. Дутчаком [930], Товариства українських робітників “Сила“ у Львові [1008] та ін. Окрім документів із власних архівів та особистих спогадів, при їхній підготовці використовувалися матеріали періодики. Незважаючи на загалом невисокий фаховий рівень таких видань, адже серед автури не було професійних

істориків, вони дають безліч унікальних свідчень про рівень самоорганізації різних верств української спільноти та відображають уявлення її діячів про поступ і здобутки своїх корпоративних інституцій.

Лише “Сільський господар“, якого вважали третьою за чисельністю і впливами українською громадською інституцією Галичини, не спромігся видати свого репрезентативного “літопису“, тим паче, що цю станову організацію селянства очолювали відомі діячі – провідники кооперативного руху, підприємці. Таким чином, можемо говорити лише про окремі змістовні статейні публікації із цієї проблеми, як приміром, А. Жука (1911) [290], який докладно показав зародження та перше десятиріччя становлення товариства; Є. Храпливого (1938) [963], котрий здійснив періодизацію його сорокарічного розвитку, окреслив вузлові етапи організаційно-ідеологічного становлення, підсумував здобутки діяльності. У брошурі Ю. Павликовського (1930) [683] показано роль “Сільського господаря“ в самоорганізації селянства, узагальнено форми і засоби праці щодо підвищення культури та пропаганди передових технологій сільськогосподарського виробництва. Згадані праці й інші численні публікації у фаховому часописі та річних календарях “Сільського господаря“ свідчать про вироблення чітких уявлень і схем щодо його історичного поступу, які, однак, не втілилися у ґрунтовніших студіях.

Із доробку про українські громадські організації, що з’являвся на різних етапах історіографічного процесу, часто “випадає“ діяльність культурно-освітніх інституцій, діючих під протекторатом Греко-католицької церкви, зокрема товариства “Скала“. У зв’язку із цим вкажемо на дві полемічні праці “Узасаднення “Скали“ [928] та “Скала“ і “Просвіта“ [827], що з’явилися 1936 і 1937 рр. Судячи з їхнього змісту і стилю, як перша (авторство вказане), так і друга належали перові знаного діяча й історика клерикально-консервативного табору О. Назарука. Через порівняння та протиставлення цих двох організацій, він розкрив історію виникнення і розвитку клерикально-просвітнього товариства “Скала“, показав модернізацію його ідейних засад та здобутки діяльності. Товариство позиціонується як “краща“ альтернатива “Просвіті“ та як вагомий чинник

посилення ролі греко-католицького духовенства в українському культурно-просвітницькому русі.

Дослідники міжвоєнного періоду ХХ ст. також започаткували нагромадження і систематизацію знань з історії громадських інституцій і рухів, спрямованих на розв'язання соціально значущих завдань – викорінення алкоголізму, поліпшення медичного обслуговування тощо. Історико-популярні книги І. Герасимовича (1930) [160] та І. Раковського (1934) [760] у структурованому вигляді представили розгортання українського руху тверезості, що переріс у потужну громадянську акцію, котра, окрім участі в ній культурницьких інституцій, спричинила постання спеціального товариства “Відродження”. Його організаційно-ідеологічне становлення показується на широкому суспільно-політичному тлі, узалежнюється від дій адміністративних, політичних, економічних чинників, а здобутки праці оцінюються крізь призму зменшення пияцтва та поліпшення соціального і морального клімату в українському селі.

Автори статей у двох ювілейних виданнях [87; 224; 996] досить повно відображають обставини виникнення, динаміку поступу і зміст праці “Народної лічниці” – громадської інституції, створеної за почином митрополита А. Шептицького, яка за складних соціальних умов надавала допомогу тисячам хворих людей різних національностей. У них докладно описуються складні перипетії, що супроводжували двадцятирічну кампанію з будівництва її шпиталю, яку через вибух Другої світової війни не встигли завершити.

Західноукраїнські дослідники міжвоєнного періоду започаткували традицію упередженого, “заполітизованого” висвітлення історії москвофільських громадських інституцій. Така тенденція притаманна авторам як русофільського, так і проукраїнського таборів, причому їхні погляди на цю проблему ставали дедалі полярнішими з розвитком цих течій. Об'єктивними оцінками відзначалися лише перші студії, зокрема документальний нарис “Исторический очерк основания Галицко-русской матиці...” (1850), підготовлений Я. Головацьким на основі матеріалів першого з'їзду Руських учених 1848 р. та протоколів засідань самої

Матиці [338]. Він просякнутий оптимізмом і вірою в те, що галицькі русини, опираючись на досвід інших слов'янських народів, стануть у рівень з іншими культурними спільнотами у своєму цивілізаційному поступі.

Окремий інтерес становить документальний нарис знаного історика й громадсько-політичного діяча О. Барвінського (1908) [27], який розкрив проблему заснування Народного дому у Львові. Перипетії навколо цієї справи показані в площині взаємин і суперечностей між українцями та поляками, тож саме в останніх, а вже згодом в австрійському уряді автор убачає головні перешкоди на шляху реалізації прагнень українців звести Народний дім, що відтак став одним із форпостів галицького москвофільства.

Формування наріжних принципів і постулатів його критики започаткували відомі в історіографії історії Галичини праці Б. Гіжовського (1904) [164], М. Андрусяка (1935) [11], М. Миколаєвича (1936) [599], які визначали витoki, етапи ідейного й організаційного становлення, схарактеризували провідних діячів москвофільства тощо. Викладені в них постулати трактування цієї течії як наскрізь “клерикально-консервативної”, “реакційної” переносилися на москвофільські громадські інституції – Товариство [Общество] ім. М. Качковського (головного конкурента “Просвіти”) та студентські й жіночі товариства, про які ітиметься далі. Безапеляційна критика їхньої діяльності не залишала місця для виваженого погляду на проблему, тим паче на визнання того факту, що москвофільські організації також зазнавали утисків з боку владних, особливо австрійських органів, та проводили корисну працю серед українського селянства з піднесення рівня агрокультури тощо. Стриманіший тон окремих статейних публікацій, як, наприклад, В. Окуня-Бережанського (1937) у місячнику “Просвіти” “Життя і знання” [658], засвідчує, по-перше, існування доволі чітких структурованих уявлень з історії Товариства ім. М. Качковського; по-друге, намагання об'єктивніше з'ясувати зміст його діяльності; по-третє, спробу розглянути товариство в контексті українського руху Галичини, хоча й через протиставлення іншим національним чинникам.

Погляди москвофілів на національний (українофільський) громадський рух відображають праці його речників і чільних ідеологів В. Ваврика [93], А. Волконського [130], Д. Маркова [583], О. Мончаловського [613], А. Хиляка [958-959] та ін. У них обґрунтовується наріжний постулат галицького москвофільства щодо зміни суспільно-політичного устрою Галичини через входження краю до складу федеративної Російської держави, що виступала гарантом всіх прав і свобод приналежних до неї народів. Одним із чинників її реалізації мали стати громадські організації (“Народний дім“, Львівський ставропігійський інститут, Товариство ім. М. Качковського, студентські, жіночі організації тощо), покликані впроваджувати “руській дух“, російську мову та вести просвітницьку роботу серед селянства. Звідси гостра критика і заклики “поборювати“ “українофільські“ товариства, передусім “Просвіту“, що стояли на заваді реалізації цих завдань. Велася полеміка з проукраїнськими політичними партіями та громадськими організаціями з “проблеми Талергофа“, що відображала широкий комплекс питань, пов’язаних не лише із жертвами Першої світової війни, а й формування історичної свідомості та поглядів галичан на історичне минуле.

У рамках західноукраїнської історіографії актуалізувалася проблема вивчення зв’язків між розділеним державними кордонами українством і в такому контексті показувалася роль громадських організацій у їхньому розвитку. До цієї проблеми зверталися відомі діячі, інтелектуали, які реально долучалися до зміцнення українського соборництва. Так, в історико-мемуарних публікаціях Д. Дорошенка [249-250] і В. Королів-Старого [459] у “Літературно-науковому віснику“, з одного боку, показана участь представників громадськості Галичини у святкуванні відкриття пам’ятника І. Котляревському в Полтаві 30 серпня 1903 р., а з іншого, – участь делегації наддніпрянців у ювілеї галицької “Просвіти“. Їхня джерелознавча й історіографічна цінність полягає в тому, що за змістом вони наближаються до психоісторії, передаючи атмосферу загального патріотичного піднесення та засвідчуючи ментальні відмінності між наддніпрянськими і галицькими громадськими діячами у сприйнятті багатьох виявів національного буття.

Ці риси простежуються і в працях аналітично-інформативного характеру.

Так, у книжці М. Возняка, І. Белея, О. Кониського [120] розкрито знаковий етап поглиблення зв'язків між наддніпрянцями і галичанами у 80-х роках ХІХ ст. Налагоджений тоді активний обмін інтелектуальними й культурними здобутками істотно вплинув на розвиток громадського руху, зокрема товариства “Просвіти” в Галичині. Чимало матеріалів із цієї проблеми публікував “Календар-альманах “Дніпро”, який видавала політична еміграція Наддніпрянської України в Польщі. Приміром, історико-мемуарні статті знаних діячів та істориків Д. Дорошенка [245] і В. Дорошенка [250] висвітлюють співпрацю між громадськістю обох частин України під час Першої світової війни та участь наддніпрянських діячів у повоєнній розбудові національного життя Галичини.

Історіографія українського зарубіжжя не представила ґрунтовніших узагальнюючих праць з історії зазначених громадських організацій, але просунулася у вивченні окремих аспектів їхнього розвитку і діяльності. Найвагомим вважаємо її внесок у висвітлення “регіонального зрізу” цієї проблеми, що знайшло відображення у згадуваних регіональних історико-мемуарних збірниках. Зважаючи на їхню чисельність та значну кількість уміщених у них матеріалів, проілюструємо це явище на прикладі окремих найбільш вартісних і репрезентативних публікацій.

У тритомнику “Шляхами золотого Поділля” [992-994] вміщено понад два десятки статей про діяльність культурно-освітніх, мистецьких та інших громадських організацій, що діяли на Тернопільщині за досліджуваного періоду. Вони мають як аналітичний, так і суто мемуарний характер. Зокрема з-поміж семи статей цього збірника, що стосуються діяльності “Рідної школи”, виокремлюємо нариси О. Кравченюка [468] та Н. Гірняка [165], де дається комплексна характеристика розвитку товариства в краї з акцентом на функціонуванні його навчальних закладів за міжвоєнного періоду. Окремі аспекти цієї проблеми розкриваються в історико-мемуарних публікаціях В. Бойка [68] про гімназійні курси “Рідної школи” у Грималові, О. Губчака [208] – про підпільну діяльність учнів Тернопільської гімназії УПТ; В. Мацьківа [596] і М. Шегедин [989] – про

розвиток шкільництва на Тернопільщині та роль і місце в ньому рідношкільних закладів тощо. Системний огляд діяльності товариства “Сільський господар” на Тернопільщині здійснив Р. Мамчин [579], а С. Дзядів [235] запропонувала один із найгрунтовніших у такого роду збірниках аналіз розвитку Музичного товариства ім. М. Лисенка. У статтях А. Запороцької-Потоппик [310] подано стислий образ розвитку в регіоні громадських організацій різного спрямування, а В. Мацьків [595] показав їхні втрати під час акції пацифікації 1930 р.

Прикметно, що автори вказаних та інших публікацій не обмежувалися показом внутрішньої діяльності українських товариств, а висвітлювали їхню роль і значення в суспільному житті регіону загалом, тому відображали їхній розвій через протиставлення ідентичним польським інституціям, а також повсякчас акцентували увагу на участі членів, зокрема вихованців рідношкільних закладів, у громадському житті та національно-визвольних змаганнях проти польського політичного режиму.

Збірники з історії Дрогобиччини [253], Станіславщини [6], Тереховлянщини [894], Стрийщині [869-870] містять змістовні публікації про діяльність на їхніх теренах осередків товариства “Українська захоронка”. Їхню вартість підвищує той факт, що вони написані знаними діячами (С. Гаврищук [138], Н. Мохнацька [615], Є. Цісик [965] та ін.), які одностайно наголошують на суспільному та національно-консолідуючому значенні цієї інституції. Організаторами “Української захоронки” виступали зазвичай знані громадські діячки (переважно дружини місцевих очільників товариств). Це забезпечувало надходження благодійницьких коштів на утримання “захоронок” товариства, які сприяли дошкільному вихованню українських дітей у національно-патріотичному дусі.

У збірнику з історії Стрийщини вміщено широкий спектр публікацій про діяльність різних за цілями і характером громадських інституцій. Про це свідчать аналітичні й історико-мемуарні статті Б. Кравціва [466], В. Дмитерка [236], І. Пеленської [702-703], В. Карапетян [371] про діяльність місцевих філій “Рідної школи” і “Сільського господаря”; А. Кігічака і Є. Цісик [391] – про об’єднання міщан, І. Боднарука [65] – про музейне товариство “Верховина”, а також статті про музичні, театральні, молодіжні, жіночі, спортивні й інші різнопрофільні

товариства, про які йтиметься далі. Незважаючи на різний характер таких публікацій, у сукупності вони формують доволі цілісне об'ємне уявлення про розмаїття і “насиченість” громадськими інституціями окремих теренів, дають підстави для порівняння рівня самоорганізації українства, фіксують безліч імен і фактів, що панорамно витворює складну цікаву мозаїку його суспільного національного життя.

Українське зарубіжжя започаткувало системне вивчення міщанських об'єднань, про що засвідчують матеріали тих же регіональних збірників. Глибоким проникненням у сутність цього явища на Стрийщині, Городенщині, Тернопільщині, Станіславщині відзначаються публікації А. Кігічака і Є. Цісик [391], Е. Куровицького [497], Б. Остап'юка [673], С. Слюсарчука [836] та ін. Вони відображають розмаїття форм самоорганізації городян (“братства”, “товариства” і т. ін.), які повсякчас пов'язувалися з традиціями давніх братств і ремісничих цехів; показують їхню роль у життєдіяльності українських громад, коли такі інституції ставали важливими осередками культурного і товариського життя, забезпечуючи збереження етнокультурної окремішності та ідентичності. У схожому ключі висвітлюється і самоорганізація робітництва, як, приміром, у нарисі В. Дуба [257] про робітничу громаду ім. Івана Франка в Дрогобичі та ін.

Матеріали діаспорних історико-мемуарних збірників витворюють доволі цілісну картину українського культурно-мистецького життя галицької провінції саме через показ праці національних громадських інституцій та життєдіяльності їхніх діячів. У цьому контексті відзначмо публікації М. Добош [238] і П. Лопати [537] про співочо-хорові товариства Дрогобиччини, В. Безкоровайного [32], І. Ставничого [851; 854], О. Бенцаль-Карп'як [35], І. Боднарука [65], Т. Демчука [228], С. Дзядів [235], С. Олесницької [659] та інших авторів про музичні й театральні товариства на Тернопільщині, Станіславщині, Стрийщині. Водночас вони містять елементи мистецтвознавчого аналізу, відзначаються ідеалізацією й високим пафосом описуваних подій, передаючи дух і психологічну атмосферу загального піднесення, самовідданості, з якими місцеве українство захищало і плекало власні культурні надбання.

Цю проблематику розвивають й інші різнотипові публікації. З-поміж них на особливу увагу заслуговує двотомник “Наш театр. Книга діячів українського театрального мистецтва“ (1975, 1991) [647], поява якого стала результатом довголітньої співпраці українських громад у країнах Америки і Європи. Для нашого дослідження найбільший інтерес представляє розлогий нарис знаного історика, мистецтвознавця, режисера Г. Лужницького [539], де здійснено ґрунтовний комплексний огляд українського театрального руху після визвольних змагань. У такому контексті показано його розвиток у Галичині у вигляді низки театральних товариств; з’ясовано їхній репертуар, склад артистів і режисерів тощо.

Поряд із численними, вміщеними у цьому виданні джерельними матеріалами (репортажі, листи, рецензії та ін.), історіографічну вартість мають біографічні нотатки й аналітичні та історико-мемуарні публікації, що проливають світло на окремі професійні й аматорські театральні об’єднання, осмислюють їхнє місце і значення в історії національного мистецтва ХХ ст. З-посеред них згадаємо статті С. Волинця про стрілецький театр [128] та Г. Нички [650] про Український незалежний театр у Львові, що претендував на роль правонаступника театрального товариства “Українська бесіда”.

Певний приріст знань про художньо-мистецькі товариства засвідчують статті переважно мистецько-біографічного характеру в часописі “Нотатки з мистецтва“, що виходив у Філадельфії в 1960-70-х роках (напр.: С. Борачок [72] та ін.). Науково-аналітичну розвідку В. Шувар (1984) у часописі “Українські студії“ [998] можна вважати однією з перших узагальнюючих публікацій з історії українських мистецьких об’єднань Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст., що з’явилася у “вільному світі“. Опираючись на значну джерельну базу, зокрема й архівні документи України, дослідниця реконструювала процес їх виникнення та організаційно-ідеологічного становлення, показала його активних учасників та головні мистецькі здобутки. Принагідно згадаємо і “Нариси з історії Української культури. Українське образотворче мистецтво“ І. Кейвана (1984) [387]. Вони висвітлюють загальні та особливі риси мистецьких процесів у Галичині за

досліджуваного періоду, які уособлювали члени мистецьких корпоративних асоціацій.

Окремо відзначаємо відому в українській історіографії фундаментальну працю М. Семчишина “Тисяча років української культури“ (1985) [809], що виразноє внесок Галичини в її розвиток та показує роль і значення громадських організацій у становленні національного музичного, образотворчого, театрального мистецтва. Особливої ваги автор надає їхньому внеску в розбудову національного шкільництва та освіти, зокрема наголошує на визначній ролі “Рідної школи“ в організації українського приватного шкільництва та “Просвіти“ – у боротьбі з полонізацією й поширенні масового просвітництва.

Українське зарубіжжя зробило чи не найбільший внесок у вивчення історії “Сільського господаря“. Це певною мірою завдячується тим же регіональним збірникам, де вміщено узагальнюючі публікації Р. Мамчина [579] та І. Остап’яка [674] про діяльність його філій на Тернопільщині та Станіславщині. Утверджувалася започаткована ще в західноукраїнській літературі міжвоєнного періоду тенденція розгляду товариства в контексті (як складника) розвитку українського кооперативного руху. Вона виразно проявилася в доробку двох відомих дослідників. У працях А. Качора з історії кооперації в Західній Україні [382-385] показано роль і місце “Сільського господаря“ та його визначних діячів у її розвитку. У фундаментальній “Історії українського кооперативного руху“ (1964) І. Витанович [114] розкрив зміст і форми співпраці “Сільського господаря“ з кооперативними інституціями, які надавали допомогу товариству та які фактично очолювали одні й ті ж особи.

Основний внесок у вивчення історії “Сільського господаря“ представляє підготовлений під егідою Української вільної академії наук у США збірник “Крайове господарське товариство “Сільський господар“ у Львові 1899-1939“ (1970) за редакції П. Дубрівного [470]. Понад сімдесят уміщених у ньому статей відображають різні аспекти його розвитку. Найбільший інтерес для нашого дослідження становлять статті А. Романенка, який систематизував і узагальнив поступ “Сільського господаря“ у Галичині в 1899-1939 рр. [774]; М. Каплистого

[370], який за методикою, близькою до просопографії, зробив спробу відтворити колективний портрет провідників станової організації селянства; М. Боровського про її видавничу діяльність [75] (ним також складена бібліографія господарської літератури, виданої на західноукраїнських землях до 1944 р. [76]) та ін. Решта матеріалів книги стосується діяльності “Сільського господаря” на рівні окремих філій і сільських кружків; фахової діяльності з піднесення ветеринарії, молочарства, пасічництва й агрокультури; ведення внутрішньоорганізаційної праці, роботи з жіноцтвом і молоддю; співпраці з кооперацією. Збірник має величезне інформативне значення (подає безліч фактів, імен, статистичних даних), вміщує як спеціально підготовлені статті, так і передруки з інших видань. Загалом він становить одне з найгрунтовніших видань діаспори з історії досліджуваних громадських товариств.

Радянська історіографія не виявила продуктивних напрацювань у висвітленні життєдіяльності зазначеного кола громадських інституцій. Загалом ця проблема розглядалася в контексті її головної концептуальної лінії вивчення історії західноукраїнських земель міжвоєнного періоду: “пролетарської боротьби проти польської та міжнародної реакції” (“імперіалізму”, “фашизму”) за возз’єднання з радянською Україною. Згідно з нав’язаними ще у 1930-х роках ідеологічними штампами, українські товариства трактувалися як “дрібнобуржуазні”, “буржуазно-націоналістичні”, “антинародні”, навіть “реакційні”, “профашистські” та ін. Про це красномовно свідчать і назви статей, опубліковані в часописах “Західня Україна” і “Шлях освіти”, які найбільше переймалися цими проблемами: “Хрестом і Багнетом” (М. Кончак) [453], “Фашистський розгром української культури під Польщею” (П. Корляков) [458] та інші [625]. Поряд із цим, компартійні ідеологи пристосували до трактування громадських організацій ленінське вчення про профспілки, у яких убачали лише засоби (“привідні ремені”) посилення партійно-політичних впливів на “маси”, а не самостійні суспільні чинники.

За таких обставин про організації, що розв’язували різні соціальні проблеми, про об’єднання учителів та інших представників інтелігенції, як і про товариство “Сільський господар”, майже не згадувалося в радянській літературі. Вони не

вписувалися в рамки ідеологічних канонів, згідно з якими лише прокомуністичні угруповання могли бути справжніми виразниками соціально-економічних і національних інтересів “працюючих мас” і “народної інтелігенції”.

Предметніше українські радянські науковці вивчали культурно-мистецькі організації, але при цьому були змушені постійно балансувати між замовчуванням (запереченням) їхньої національно-зорієнтованої діяльності та додержанням постулату боротьби за пролетарську культуру. З огляду на ці обставини спробуємо виявити раціональні зерна у їхніх надбаннях.

В академічному виданні “Український драматичний театр” (1967) доволі виважено й докладно показано театральну діяльність товариства “Руська бесіда” та розкрито творчі здобутки західноукраїнських драматургів [932, с. 282-329]. Властивий авторам радянської доби підхід до музично-суспільного руху увиразнюють публікації Й. Волинського, який висвітлення боротьби за українську національну музику в Галичині за міжвоєнного періоду [22] звів до показу діяльності “робітничо-селянських спілок” та Музичного товариства ім. М. Лисенка. Однією з не багатьох спеціальних публікацій про діяльність мистецьких товариств у краї стала стаття Л. Ханика про хорове товариство “Львівський Боян” [956].

Свою специфіку має відображення в радянській історіографії діяльності українських художньо-мистецьких об’єднань у Галичині. Зосередження уваги науковців на їх становленні у другій половині XIX – на початку XX ст. також зумовлювалося ідеологічними чинниками, позаяк західноукраїнське образотворче мистецтво міжвоєнного періоду тяжіло до європейських культурних процесів. Це давало підстави для його протиставлення соцреалізму і трактування як засилля “шкідливих буржуазних модерністичних напрямів”, “небезпечних” для пролетарської культури “працюючих мас”. Таке явище ілюструють праці П. Говді (1964) [171], а особливо Н. Асеєвої [19], А. Жаборюка і Б. Лобановського [277; 530], що з’явилися 1989-1990 рр. Їх автори активно звільнялися від радянських ідеологем попередніх десятиріч. Тут досить виважено розкрито існування об’єднань художників, хоча вони й не були основним предметом дослідження, тож показувалися головно крізь призму життєдіяльності окремих провідних митців.

Нагромаджений рівень знань і типові трактування мистецьких угруповань міжвоєнного періоду ХХ ст. – Гуртка діячів українського мистецтва, Асоціації незалежних українських митців, товариств “Зарево“, “Спокій“ – відображає підготовлений Г. Островським розділ про західноукраїнське мистецтво в академічному виданні “Історія українського мистецтва“ (К., 1974). Опираючись на канони естетики соцреалізму, автор показав творчі здобутки і зв’язки приналежних до них митців, які працювали у Львові в 20-30-х роках ХХ ст. і критикував їх за прихильність до “формалізму“ й інших європейських течій того часу.

Сучасні українські вчені істотно просунулися у висвітленні діяльності зазначених національних громадських організацій Галичини другої половини ХІХ – 30-х років ХХ ст., хоча не в усіх “сегментах“ цієї проблеми перевершили надбання попередніх етапів історіографічного процесу. Насамперед відзначимо тенденцію щодо її комплексного вивчення, яка проявляється у відображенні життєдіяльності громадських товариств на регіональному рівні. Посилення уваги до неї істориків і представників інших гуманітарних наук засвідчують матеріали представницьких наукових зібрань. Так, для прикладу, під час міжнародної конференції “Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.“ (1996) приблизно четверта частина із 30 виступів, виголошених на секції “Українсько-польські відносини у міжвоєнний період“, прямо чи опосередковано стосувалися розвитку досліджуваних товариств [937, с. 155-264]. Подібна ситуація спостерігалася і на міжнародному конгресі “Українська історична наука на порозі ХХІ століття“ (2000).

Наразі маємо чи не єдине дисертаційне дослідження Б. Савчука, у якому задеклароване прагнення дослідити всі українські громадські організації в суспільному житті Галичини в останній третині ХІХ – 30-х роках ХХ ст. [796]. Учений загалом справився із цим завданням, але, зважаючи на величезну кількість – понад 30 товариств, не мав змоги глибоко і повно розкрити їх організаційно-ідеологічне становлення та різнобічну діяльність, тому про функціонування багатьох із них згадано лише фрагментарно.

Посилювалася тенденція до комплексного висвітлення діяльності громадських організацій на різних “мікрорівнях” – у межах адміністративного чи етнографічного району, міста, села тощо. Як приклади таких продуктивних напрацювань відзначмо книжкові та статейні публікації В. Клапчука [392; 394] і П. Костючка [462], які розкривають діяльність громадських організацій на Гуцульщині наприкінці XIX – у 30-х роках XX ст. у контексті українського національного відродження та становлення національної ідентичності; І. Андрухів та С. Гаврилюка [12], що показують їхнє функціонування як складник суспільного життя українців міста Тисмениця; В. Грабовецького [184], який розглядає громадські товариства в контексті культурного розвитку Станіслава; С. Заброварного [292], що трактує громадські асоціації як важливий елемент інституціональної структури українців Перемишля і Перемишльщини поряд з її політичними й економічними елементами.

Найбільш ґрунтовними і змістовними виглядають спеціальні публікації, що безпосередньо (а не в контексті різних суспільних процесів) висвітлюють громадське життя окремих районів чи населених пунктів. Таким прикладом слугує розвідка І. Орлевич і В. Пашука про культурно-освітні інституції Львова [668]. У сукупності ці праці дають уявлення та дозволяють порівнювати характер і “насиченість” громадського життя галицьких українців в “епіцентрі” (у Львові, де перебували керівні органи) та його згасання і модифікацію на периферії, що надзвичайно важливо для цілісного відтворення національного громадського руху в Галичині за досліджуваного періоду.

Поряд з урбаністичними, ця проблема активно порушується в історико-краєзнавчих дослідженнях, де висвітлюється функціонування низових громадських осередків в окремих селах. У обидвох випадках таким працям притаманний позитивістсько-романтичний підхід до висвітлення українського національно-культурного життя, що проявляється у фіксації численних фактів, прізвищ, пафосних оціночних характеристиках із акцентом на ролі й значенні добровільних асоціацій у формуванні національної свідомості українців та протистоянні наступу асиміляції ззовні тощо.

Пріоритетність вивчення політичної історії відносно інших тематичних напрямів історичних досліджень активізувала висвітлення становища і діяльності громадських організацій у контексті загального суспільно-політичного руху та боротьби за вплив на них різних партійно-політичних та ідеологічних угруповань. Така історіографічна тенденція з більшою чи меншою силою проявилася в ґрунтовних працях М. Кугутяка [483], В. Расевича [761], Т. Панфілової [693] з історії української націонал-демократії в Галичині; І. Райківського [759] й О. Жерноклеєва [283] – про українську соціал-демократичну течію; М. Міщук [607] – про Українську радикальну партію, В. Ухача [940] – про культурно-освітню діяльність Організації українських націоналістів та ін. Попри зумовлену предметом дослідження фрагментарність звернення до проблеми функціонування громадських організацій, ці дослідження дають доволі прозоре уявлення щодо впливів на них з боку різних партійно-політичних угруповань, а також функціонування різного роду “партійних надбудов” у вигляді молодіжних і жіночих інституцій, які боролися за впливи у відповідних соціальних середовищах, вносячи напругу, розбрат у діяльність “традиційних” громадських інституцій відповідного спрямування, про які йтиметься у наступних підрозділах.

Менше розроблена проблема взаємин між українськими громадськими організаціями та офіційними (австрійськими, польськими) органами державної влади. З одного боку, вона присутня в дослідженнях з історії громадського руху, автори яких проводять традиційну тезу щодо “дискримінаційної”, “репресивної” політики урядових та адміністративних чинників щодо українських громадських інституцій, але не заглиблюються в сутність цього явища. З іншого боку, ця проблема не була предметом спеціальних досліджень і тому відсутній як ґрунтовний аналіз законодавчо-правової бази, що давала широкі можливості для самоорганізації громадян у різного роду “недержавні” спілки, так і з’ясування реальних можливостей української нацменшини щодо реалізації законних прав і свобод на збори тощо. На розв’язання цих наукових завдань спрямовує і наявний доробок у вигляді комплексних праць, статейних публікацій (напр.: С. Макарчук [562], З. Баран [24], Б. Савчук і Г. Білавич [791; 796] та ін.).

При розгляді історіографії окремих громадських організацій і рухів у наступних підрозділах покажемо, що вони досліджувалися переважно у двох часових відрізках – за “довоєнного“ та “міжвоєнного“ періодів, відповідаючи, відповідно, часам панування австрійського та польського державно-політичних режимів. За такого, виправданого з позицій науково-історичних критеріїв та суспільних реалій, підходу, випадає воєнно-революційна доба 1914-1919 рр., яка донедавна становила майже суцільну прогалину в уявленнях про їх історичний поступ. За останні півтора десятиріччя її частково заповнили змістовні дослідження про становище українства Галичини під час Першої світової війни та політику супроти нього російської окупаційної адміністрації (І. Кучера [498], О. Мазур, О. Сухий, В. Мороховський [559] та ін.). З одного боку, вони підтверджують пануючу в українській історіографії тезу про репресії і заборону національних громадських організацій як “кубла“ “мазепинства“ і “сепаратизму“. З іншого боку, такі студії розширюють уявлення про те, як саме відбувався цей процес, та показують, яким з інституцій певний час удалося продовжувати діяльність; які пропонувалися альтернативи на місце ліквідованих товариств; якою була доля їхніх діячів, майна тощо. Гадаємо, що, зважаючи на суспільну і наукову значущість, ця тема також заслуговує на окреме дослідження.

Сучасні українські вчені – історики й представники інших гуманітарних наук – мають істотні напрацювання у вивченні проблематики історії окремих громадських організацій. Це насамперед стосується Українського педагогічного товариства “Рідна школа“, яке активно вивчається в розрізі історії педагогіки, про що, зокрема, свідчать і спеціалізовані наукові збірники [908]. Поступ і здобутки у його вивченні в 1990-х роках підсумовує монографічна праця Г. Білавич і Б. Савчука “Товариство “Рідна школа“ (1881-1939 рр.)“ (1999) [45]. Комплексний підхід авторів до проблеми забезпечило висвітлення етапів його організаційно-ідеологічного становлення та освітньо-виховної діяльності; показ партійно-політичної боротьби навколо “Рідної школи“; з’ясування її міжнародної діяльності та зв’язків з еміграцією тощо. Таким чином, відтворено цілісну картину

півсторічного розвитку рідношкільної організації, що впливала на різні сфери суспільного життя галицького українства.

Деякі аспекти цієї проблеми також знайшли поглиблене висвітлення в дисертації П. Хмельовського про роль і місце “Рідної школи” в суспільно-політичному житті Західної України у 1919-1939 рр. [961]. Фахівці у галузі історії педагогіки активно вивчають діяльність товариства з розвитку приватного дошкілля, початкової, середньої (гімназійної), фахової та педагогічної освіти в Галичині, а також різні аспекти її внутрішньоорганізаційної та суспільної праці (М. Барна [29], Д. Герцюк [162-163], Б. Добрянський [239], І. Курляк [496], З. Нагачевська [630-631], Б. Ступарик [877-878], Л. Шологон [995] та ін.). Дослідники видавничої діяльності “Рідної школи” піддали ретельному аналізу зміст її часописів, склали бібліографію книжкової продукції товариства та матеріали про бібліографічну справу на сторінках часопису “Рідна школа” тощо (В. Підгірна [729], С. Цюра [967] та ін.).

Така науково-організаційна праця істориків педагогіки може слугувати прикладом для налагодження роботи з вивчення історичного минулого інших громадських організацій у Галичині, позаяк жодна з них не стала предметом такого цілеспрямованого послідовного дослідження, як “Рідна школа”.

Свої особливості має сучасна історіографія “Сільського господаря”. По-перше, за традицією, його діяльність досліджувалася в ракурсі розвитку кооперативного руху, хоча за своєю природою і соціально-правовим статусом це була не кооперативна, а громадська організація – станове (корпоративне) об’єднання селянства. По-друге, праця товариства не відзначалася таким національно-патріотичним звучанням, як інших масових інституцій, тому воно викликало менше зацікавлення в дослідників і предметне поглиблене вивчення його діяльності розпочалося пізніше.

У другій половині 1990-х років з’явилося небагато вартісних публікацій із цієї проблеми. З-поміж них відзначмо розвідку С. Гелея [158], де “Сільський господар” трактується як перше хліборобське товариство галицьких селян, що сприяло самоорганізації та відіграло визначну роль у піднесенні його агрокультури.

Так само через призму ідей і поглядів міжвоєнного періоду С. Злупко [329] розкрив зміст уже згадуваної праці Ю. Павликовського “В обороні рідної землі”, яка підсумовувала здобутки та визначала шляхи й перспективи самоорганізації селянства на “становій основі”. З’явилося чимало публікацій про очільника “Сільського господаря” Є. Храпливого. З-поміж них – збірник наукових праць, присвячений його життєдіяльності, де Є. Храпливий постає як талановитий організатор українського кооперативного руху та визнаний речник сільськогосподарського товариства [275].

Осмилення суспільної місії цієї інституції в контексті соціально-економічних процесів розкриває ґрунтовна монографія Л. Рєви-Родіонової “Українське товариство “Сільський господар”. 1899-1944 рр. Історія. Досвід” (2000) [764]. Опираючись на величезний фактографічний матеріал, дослідниця показала передумови і процес його створення, етапи організаційно-ідеологічного становлення та здобутки праці. Довоєнна діяльність організації трактується як “агрополітична” в розумінні її впливу на економічну політику в краї, а за міжвоєнного періоду, у баченні автора, вона постає як “агрономічна інституція”, покликана розвивати національну сільськогосподарську науку й освіту та агрокультуру. З позицій економічної історії такий ракурс висвітлення феномену “Сільського господаря” прийнятний, однак при цьому залишилася нез’ясованою його громадсько-політична діяльність.

Цю прогалину значною мірою компенсує дисертація Г. Шевчук (2006) [988] про фахово-господарську та культурно-освітню діяльність товариства. На відміну від попередньої праці, автор опирається на матеріали громадської преси та перенесла дослідження “Сільського господаря” в площину соціально-політичних процесів. Саме вони, за її думкою, зумовили виникнення товариства та його перетворення на загальнокрайову структуру із розгалуженою організаційною мережею. Наголошуючи на демократичних засадах праці, Г. Шевчук розкрила зміст і форми основних напрямів його діяльності: агітаційно-пропагандистської, видавничої, агрономічної, з розвитку різних промислів, а також суспільно-політичної. Така постановка проблеми загалом правильна і логічна, утім, варто

враховувати, що функціонування “Сільського господаря” значною мірою підпорядковувалося кооперативним установам і політичним партіям.

Сучасні історики майже не просунулися у вивченні українських громадських об’єднань інтелігенції, тож доробок міжвоєнного періоду в цьому відношенні залишається неперевершеним, позаяк і українське зарубіжжя не залишило продуктивних напрацювань із цієї проблеми. Така ситуація викликає дисонанс на загальному тлі посилення уваги до висвітлення ролі національної інтелігенції в суспільному житті України XIX – XX ст. У ґрунтовних працях про її участь у національно-визвольному русі в Західній Україні (В. Чоповський [977-978]) та в загальнонаціональних і культурних процесах 1914-1939 рр. (О. Рубльов [780]) лише епізодично згадуються професійні організації учителів, адвокатів, лікарів, інженерів. Предметніше їхня суспільна праця та організаційно-ідейне становлення показані в публікаціях Б. Савчука [795-796], але й тут вони висвітлюється не окремо, а в контексті діяльності інших громадських інституцій.

Між тим, окремі різновидові праці засвідчують великі потенційні можливості й перспективи дослідження проблеми. Про це, приміром, свідчить джерелознавча стаття Є. Домбровської [242], де аналізуються матеріали Відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки з історії товариства “Взаємна поміч українського вчительства Галичини”. Історико-біографічні дослідження І. Андрухів та П. Арсенича [15] про роль українських правників в національному відродженні Галичини 1848-1939 рр. також показують тісний зв’язок їх суспільної діяльності з корпоративними об’єднаннями.

Цю прогалину дещо компенсує доробок про культурні зв’язки між українською інтелігенцією Наддніпрянщини, Волині та Галичини, які активно висвітлюються у студіях з історії національного соборництва. У дослідженнях В. Бурдуланюка [90], О. Гомотюк [178], О. Каліщук [368], І. Вівсяної [116], Л. Качмар [381] вони розкриваються за окремими історичними етапами розвитку українського суспільного руху кінця XIX – 30-х років XX ст. При цьому стосунки громадських організацій Галичини у видавничій, культурно-освітній, мистецькій сферах розкриваються поряд із взаєминами на приватному рівні. Ці праці доволі

персоніфіковані, що часто витісняє на задній план громадсько-політичну площину консолідаційних процесів українства. За таких обставин становлять інтерес розвідки про благодійницьку й культурну діяльність об'єднань наддніпрянських політемігрантів (Товариство допомоги емігрантам з України, Союз українок-емігранток у Польщі та ін.) у 1925-1935 рр. [342]. Вони розкривають працю маловідомих інституцій, які також слід включати до структури українських громадського руху.

Сучасні науковці зробили вагомий внесок у вивчення громадських організацій культурологічного спрямування. Ідеться насамперед про напрацювання в межах “перебудовчої” історіографії кінця 1980-х років у руслі ліквідації “білих” і “чорних” плям історії. Таким яскравим прикладом слугує ґрунтовна стаття О. Ріпко про мистецьке життя Львова 20-30-х років ХХ ст. у журналі “Жовтень” (1989) [722]. Відсутність наукового апарату не применшує її історіографічної вартості, яка полягає у новаторському висвітленні діяльності художньо-мистецьких товариств, що виступають як самостійний об'єкт дослідження та розглядаються через призму творчості знаних митців і діячів.

У ракурсі трансформаційних змін в українській науці можна розглядати і академічний чотиритомник “Історія української музики” [358], де розкриваються концертно-музичне і музично-театральне життя Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. (Т. 3, 1990; А. Муха, Л. Мазепа [624], П. Клиш, К. Мазепа [395]) та музична культура Західної України за міжвоєнної доби (Т. 4, 1992; Ю. Булка [85]). Автори відмовилися від радянської “войовничої” риторики у висвітленні означених процесів та доволі широкого показали діяльність музично-співочих товариств “Боян”, Музичного товариства ім. М. Лисенка, професійних об'єднань музикантів, а також “Просвіти”, “Рідної школи” й інших масових товариств у цій ділянці. Проводиться думка про “демократизацію” суспільно-музичного життя, що сприяло розширенню аматорсько-співочого руху. Щоправда, давалася взнаки й інертність мислення, яка, приміром, проявляється у твердженнях, що за тих умов робітники і селяни не могли задовольнити своїх культурних потреб, позаяк були “відсторонені” від кращих зразків світового мистецтва і т. ін.

Увага науковців до цієї проблеми посилилася на початку XXI ст., коли її стали активно розробляти поряд з “пріоритетними” темами політичного, соціального, етнонаціонального розвитку. Вона, з одного боку, розглядається як складник діяльності громадських організацій, а, з іншого – у контексті розвитку культурно-мистецького життя. В обох випадках фрагментарно висвітлюється аматорська театральна й музично-хорова діяльність масових культурно-освітніх, молодіжних, жіночих товариств (про них докладніше йтиметься у наступному розділі) з акцентом на її кількісних показниках.

Предметніше діяльність громадських організацій представлена у масиві праць з історії різних видів мистецтва, зокрема музичного. За територіальним принципом умовно поділяємо їх на дві групи. Перша стосується доробку про розвиток музичної культури другої половини XIX – 30-х років XX ст. у Галичині чи всій Західній Україні, який репрезентують монографічні й дисертаційні роботи М. Бурбан [89], Н. Кобрин [405], М. Черепанина [973] та інших фахівців у галузях історії України та мистецтвознавства. Виникнення, організаційний розвиток та зміст діяльності музичних і пісенно-хорових організацій найбільш деталізовано показав М. Черепанин, який висвітлив тему в позитивістсько-романтичному дусі.

Праця М. Черепанина [973] підготовлена в руслі дослідження з історії мистецтв, але в ній майже відсутній власне мистецтвознавчий аналіз музичного життя. Натомість він притаманний дисертації Н. Кобрин [405], захищеній за спеціальністю “Історія України”. Діяльність професійних й аматорських музичних і хорових товариств дослідниця розкрила через призму розвитку концертного життя, мистецької освіти, музичної преси і критики тощо. Таким чином, показано роль і місце музичної культури в національно-культурному русі загалом.

Важливі погляди на діяльність музичних інституцій репрезентують вузькопрофільні дослідження, зокрема про диригентсько-хорове мистецтво Галичини другої половини XIX – першої третини XX ст. (М. Бурбан [89]); про співочі боянівські товариства (Л. Ханик [956-957]), ін. Цей історіографічний “зріз” засвідчує складне розмаїте плетиво підходів до вивчення ролі громадських товариств у розвитку музичного мистецтва представниками різних галузей знань.

Сказане певною мірою стосується і другої групи праць про роль і місце громадських організацій у музично-хоровому житті різних регіонів Галичини. Зокрема у дисертаційних роботах О. Миронової показано його розвиток у полікультурному середовищі Стрийщини [600]; І. Бермес – у контексті духовного розвитку Дрогобиччини [39]; О. Попович – Перемишля [737]; та ін. Хоча більшість із них підготовлені в ракурсі мистецтвознавчих студій, вони, однак, по-перше, органічно вписуються в історіографію регіональної історії культури; по-друге, засвідчують як розмаїття виявів, так й органічну цілісність цієї музично-пісенної творчості української спільноти, яка за складних умов бездержавного існування стала важливим етнозберігаючим і національно-консолідуючим чинником.

Приріст наукових знань про роль формальних і неформальних організацій у розвитку українського театрального мистецтва в Галичині відображають різножанрові публікації. Утім, з'явилося відносно небагато спеціальних досліджень із цієї проблеми. Серед них відзначмо монографію О. Боньковської про діяльність театрального товариства “Українська бесіда“ у 1915-1924 рр. [71a]. Здійснений автором мистецтвознавчий аналіз його розвитку показує, наскільки глибоким детальним може бути дослідження однієї культурницької інституції за умов залучення до наукового обігу різноманітних джерельних матеріалів – рецензій, афіш та ін. Стаття І. Спольської-Онишко [846] про Драматичне товариство ім. Лесі Українки в Перемишлі також акцентує на репертуарі та рівні гри акторів, відсуваючи на задній план питання організаційного становлення театральних інституцій, що залишає чималий простір для їх подальшого дослідження фаховими істориками.

Про нагромадження і рівень систематизації значного фактографічного матеріалу з історії художньо-мистецьких товариств засвідчує книга О. Ріпко [722], підготовлена у вигляді хроніки культурного життя Львова за міжвоєнної доби. Діяльність мистецьких угруповань міста в контексті модерністських тенденцій західноєвропейського мистецтва 1920-30-х рр. розкривається розділі дисертації Т. Лупій [544]. При вивченні цієї проблеми також важко переоцінити інформаційне значення довідника “Мистецькі товариства, об'єднання, угруповання, спілки

Львова. 1860-1998“ [627], де О. Нога і Р. Яців за хронологічним принципом систематизували основні дані про їхнє функціонування за вказаного періоду.

Творчий доробок з історії художньо-мистецьких об'єднань, на відміну від праць про розвиток музично-співочих і театральних громадських інституцій, засвідчує активний відхід дослідників від україноцентризму. Щоправда, в обох випадках цей науковий процес зумовлювався як реаліями етнокультурної окремішності, так і характером взаємин між митцями різних національностей.

Сучасні науковці розпочали предметне дослідження інституцій бібліофільського, історико-краєзнавчого, музеєзнавчого, пам'яткоохоронного спрямування, які майже не вивчалися на попередніх етапах історіографічного процесу. Перші статті В. Чорнія (1996, 2000) [979-980] розкрили суть, структуру і зміст діяльності Українського товариства бібліофілів. Публікації Т. Литвин, що з'явилися пізніше [524-525], розширюють уявлення про суспільно-культурну і фахову діяльність цієї інституції та розкривають її в контексті діалогу з польськими бібліофілами. Ці напрацювання засвідчують діяльність потужного інтелектуального осередку, переповненого прагненням боротися за збереження української книги та популяризувати її в українському та в іноетнічних середовищах. Вони спонукають до включення Українського товариства бібліофілів у структуру національно-культурного руху Галичини, що збагачує його змістову наповненість.

Вивчення історії Національного музею у Львові започаткував 1931 р. відомий в історіографії нарис за редакції І. Свенціцького, присвячений 25-річному ювілею [222]. Відтак дослідники активно покликалися на нього, але не прагнули глибше дослідити цю інституцію. Лише у 2000-2001 рр. з'явилися ґрунтовніші розвідки (М. Батіг [31], І. Карсим [372], О. Сидор [820]), де з'ясовано організаційні заходи щодо створення і розбудови Національного музею, показано зростання його фондів, схарактеризовано співробітників тощо. Цей доробок увиразнює ті важливі для нашого дослідження обставини, що Національний музей у Львові за своєю суспільно-правовою сутністю функціонував як громадська інституція та став

генератором вироблення ідеології та організаційних засад українського музейницького руху.

Подібна тенденція супроводжує і вивчення регіональних самодіяльних музеїв краєзнавчого спрямування. В аналітичних публікаціях А. Козицького [429; 431], Б. Савчука [801], В. Кушніра [500], С. Скородинської-Шпитковської [828], О. Дроздовської [254], О. Колосовської [438], інших авторів розкрито комплекс питань щодо їх виникнення, ідейно-організаційного становлення, змісту діяльності. Особлива увага звернена на видавничу працю та прагнення сконсолідувати зусилля у цій ділянці, що спонукало до створення Союзу українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові. Названі праці достатньо персоніфіковані та можуть розглядатися і в руслі історико-краєзнавчих досліджень, що подекуди позначається на їх науково-теоретичному рівні (особливо надрукованих у науково-популярних виданнях). Суспільна і наукова значущість дозволяє говорити про доцільність підготовки окремого ґрунтовного комплексного дослідження із цієї проблеми. Таке завдання залишається актуальним, незважаючи на надбання А. Скрипник у вигляді монографії [832] та дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук (1998) [833], позаяк згадані музейні інституції тут розглядаються як складник становлення українського етнографічного музейництва.

Окремо відзначимо напрацювання О. Петровського [726], який розкрив діяльність українських та польських музейницьких інституцій у контексті формування організаційно-правових засад системи охорони культурної спадщини на західноукраїнських землях. Дослідниця Д. Заставецька також вивчала їхнє функціонування крізь призму пам'яткоохоронної політики Другої Речі Посполитої [316] та показала діяльність українських музейних товариств зі збереження пам'яток воєнної історії в Галичині за міжвоєнного періоду [312]. Посилюється увага науковців до польських інституцій у розвитку музейництва, як, приміром, до товариства "Народна школа" в Тернополі (В. Лавренюк [503]). Згадані й інші праці засвідчують тенденцію відходу від україноцентризму та намагання розглядати громадський музейницький рух у Галичині як полікультурне явище.

Такий підхід притаманний і дослідженням з історії туристично-краєзнавчого руху в Галичині, який у структурному відношенні представляли і профільні громадські інституції. Із середини 1990-х років наростав потік спеціальних праць, що розкривали комплекс питань, пов'язаних зі створенням, ідейно-організаційним становленням та змістом і формами діяльності “Кружка любителів Львова“, туристично-краєзнавчого товариства “Плай“, туристичного товариства “Чорногора“, Подільського туристично-краєзнавчого товариства та інших організацій, що діяли в Галичині за міжвоєнного періоду. Головні здобутки тут відображають монографічні та дисертаційні дослідження й статейні публікації Я. Серкіза [818-819], А. Козицького [427-428; 430], Я. Луцького [543; 549; 550], В. Парація [695] та ін., де подано описи мандрівок цих організацій, персональний склад їхніх членів, досягнення в екскурсійній, видавничій праці тощо.

Активно вивчалися польські туристично-краєзнавчі організації. У середині 1990-х років з'явилися перші розвідки В. Клапчука [393], О. Шалавили [981] й інших науковців про Польське товариство татранське, що розвивало туристичну інфраструктуру та пропагувало культурну й природну привабливість краю. Так, О. Шалавила [981] порушив нову в українській історіографії проблему існування локальних краєзнавчих товариств у Гребеному, Славську, на Сколівщині у 1930-х роках. Також відзначмо доробок Р. Масика [591] про Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства, що проводило широку екскурсійну, видавничу, дослідницьку й масово-просвітницьку роботу. У контексті дослідження галицької карпатської туристичної інфраструктури у другій половині ХІХ – 30-х роках ХХ ст. В. Петранівський [720] розкрив діяльність австрійських, польських, українських організацій відповідного спрямування. Зауважмо, що автори цих праць акцентували на успіхах польських товариств, але обходили увагою асиміляторську спрямованість їх діяльності.

Сучасні вчені мають певні напрацювання у вивченні товариств і рухів, покликаних розв'язувати різні злободенні соціальні проблеми життєдіяльності галицького українства. Сказане стосується руху тверезості, який представляли церковні та світські чинники у вигляді спеціалізованих організацій (товариство

“Відродження“) й інші масові організації. У такому комплексному розрізі він висвітлюється в монографії Б. Савчука “Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX – 30-х роках XX ст.” (2001) [794]. З’ясувавши політику державно-політичних режимів у цій сфері, автор розкрив формування його ідеології та організаційної структури, показав форми і методи боротьби з пияцтвом. Важливі аспекти руху тверезості, зокрема й щодо його розвитку в певних місцевостях, розкривають історико-краєзнавчі видання І. Драпчука [252] і В. Лаби [502] та ін.

Окремі тематично-розрізнені публікації про внесок громадських організацій у розв’язанні злободенних для галицьких українців соціальних питань засвідчують значні перспективи подальшого вивчення цієї проблеми. Як приклади відзначмо статті П. Дутчак про діяльність жіночих товариств у галузі охорони здоров’я [268], А. Кліша [396] – про працю Українського горожанського комітету, яка розкривається крізь призму суспільної діяльності К. Студинського; Н. Федорака [942] – про роль громадських організацій у соціально-правовому захисті та розвитку взаємної допомоги серед різних верств українського населення Галичини та ін.

Поглиблюються наукові знання про діяльність громадських товариств з допомоги військовим та цивільному населенню в Україні в роки Першої світової війни. Ця проблема порушується в окремих статтях (О. Донік [243], О. Мазур, О. Сухий [243] та ін.) та дисертаційних і монографічних роботах (Н. Загребельна, І. Коляда [296] та ін.). Щоправда, зважаючи на тему нашого історіографічного дослідження, її доцільно розглядати і в ракурсі студій про український соборницький рух за воєнно-революційної доби 1914-1920 рр., позаяк у цій групі праць основна увага звертається на діяльність наддніпрянських товариств, з-поміж них і відділень загальноросійських інституцій, які надавали допомогу біженцям і полоненим із Галичини.

Сучасна історіографія досягла якісно вищого рівня у вивченні москвофільських громадських організацій. Це спричинено посиленням уваги та переосмислення самого феномену москвофільського руху в Галичині, який уже не

тракується як наскрізь “реакційна“ клерикально-консервативна течія, а розглядається як один з ідейних напрямів українського руху, поява й особливості якого зумовлювалися об’єктивними історичними обставинами (див. докл.: С. Макарчук [560], М. Мудрий [621], О. Сухий [881] та ін. [479]).

У вивчення громадських організацій як інституціонального складника москвофільського руху вагомий внесок зробив О. Сухий, який у монографії [881] та низці статей [882-883; 886] (зокрема й у співавторстві з О. Мазуром [559]) розкрив ідейно-організаційне становлення та зміст діяльності Товариства імені М. Качковського і “Галицько-російського благодійного товариства“ у 1902-1914 рр. Учений виважено і послідовно показує їхні витoki, з’ясовує особливості ідейних засад та показує реальний внесок цих організацій у розв’язання важливих суспільних проблем галицького українства. Таким чином, вони включаються (а не протиставляються) у загальний контекст українського суспільного руху та розглядаються як його органічні компоненти. З таких позицій О. Сухий [883] показав еволюцію Галицько-руської матиці в бік русофільства на тлі правописних дискусій 40-60-х років XIX ст.

Окремо відзначмо комплексне дослідження з історії галицького москвофільства міжвоєнного періоду Л. Матюшенко у вигляді дисертаційної роботи [594]. З’ясувавши процес повоєнного відродження та градацію галицького москвофільства на різні партійно-політичні напрями, науковець показала вплив його консервативного крила на формування історичної свідомості галицької спільноти через власне трактування історичного минулого. На такому тлі розкрито проблеми розвитку основних інституцій: “Руського інституту “Народний дім“, Львівського ставропігійського інституту, Товариства ім. М. Качковського, яке, долаючи внутрішні труднощі, розбудовувало свою організаційну структуру та видавничу справу; студентського товариства “Друг“, яке прагнуло посилювати впливи в суспільному житті Галичини; еволюцію і напрями праці Товариства “Руських дам“ та ін. Таким чином, відтворено образ москвофільських організацій, які не досягнули довоєнного рівня розвитку.

Зміни наукових парадигм в оцінках москвофільських громадсько-культурних інституцій засвідчують, що вони становлять невід’ємний складник українського громадського життя Галичини, тому повинні посісти своє місце в синтезах та різнотематичних узагальнюючих працях. Це дозволить адекватно відобразити їхні суспільні впливи і значення.

Відстежуємо поступ і у вивченні проблеми “громадські інституції та Греко-католицька церква“, яка розглядається переважно в контексті (як складник) дослідження історії Церкви. Із таких позицій у працях І. Зуляка [335], В. Перевезія [706], Н. Колб [432], І. Гнипа [170], В. Бадяка [22] та інших дослідників розкрито роль ГКЦ у культурно-просвітньому русі західноукраїнських земель. Більшість таких студій присвячена міжвоєнному періоду. У них, з одного боку, показано участь греко-католицького духовенства в розбудові світських товариств різного спрямування та взаємини між ними і Церквою. З іншого боку, висвітлено діяльність масових і локальних громадських інституцій, що діяли під протекторатом Греко-католицької церкви: товариств “Скала“, “Орли“, марійських організацій та різних молодіжних і студентських інституцій тощо. Дослідники часто перебільшують, гіперболізують впливи і значення парафіяльного і вищого духовенства в громадсько-культурному житті, екстраполюючи роль духовенства в національному русі наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. на міжвоєнний період. Інституції церковно-релігійного спрямування часто трактуються не як окремі самостійні чинники, а як структури, що мали “компенсувати“ прогалини в роботі світських організацій, що аргументується напруженими стосунками між ними. Виходячи з історичних реалій, такі громадські інституції повинні розглядатися не лише в ракурсі історії Церкви, але й як окремі складники національно-культурного громадського руху галицьких українців за досліджуваного періоду.

Таким чином, можемо визначити такі характерні риси й особливості дослідження діяльності означеного кола громадських організацій на кожному етапі історіографічного процесу. Західноукраїнські дослідники заклали міцну емпіричну базу з їхнього вивчення, а також започаткували ґрунтовне осмислення історичного поступу товариств “Рідна школа“, “Українська захоронка“, “Відродження“,

“Народна лічниця“ та ін. Започатковані ними стереотипи осмислення москвофільських товариств почали долатися лише за останні роки, а доробок у вигляді фактографічних праць з історії об’єднань української інтелігенції до сьогодні залишається фактично неперевершеним.

Українське зарубіжжя просунулося у вивченні громадських асоціацій головно завдяки регіональним збірникам, де брак аналітичних статей компенсують історико-мемуарні публікації, що подають безліч фактів та імен місцевих діячів, які розбудовували національне життя в окремих містах і селах. У сукупності вони витворюють образ українського громадського руху на периферії, що особливо цінно і для сучасних учених, які часто обмежують наукову увагу Львовом, де зосереджувалися центральні органи всіх інституцій. Окремі видання представили системні знання про товариство “Сільський господар“, що тісно пов’язувалося з кооперативним рухом.

Сучасні вітчизняні вчені представили якісно новий рівень досліджень про розвиток зазначених громадських товариств, а характер і динаміка їхнього вивчення має свої особливості відносно загальних тенденцій розвитку української науки. Монографічні й дисертаційні роботи та численні статейні публікації засвідчують високий рівень наукових знань з історії “Рідної школи“, “Сільського господаря“, антиалкогольного руху, історико-краєзнавчих, музеєзнавчих та культурно-мистецьких товариств, особливо музично-співочого спрямування, тощо. Зміна наукових парадигм зумовила виважене поглиблене вивчення москвофільських інституцій.

Громадські товариства активно досліджуються в контексті розвитку українського соборницького руху. Втім, залишаються прогалини в історичних знаннях про діяльність соціально зорієнтованих товариств і станових об’єднань інтелігенції та інших верств населення. Окрім активного вивчення цієї тематики на міждисциплінарному рівні, значні потенційні можливості для її подальшої розробки відкриває застосування нових теоретико-методологічних прийомів, апробованих у рамках соціальної історії, психоісторії, історії повсякденності, просопографії тощо.

РОЗДІЛ 3

ГРОМАДСЬКІ РУХИ ГАЛИЧИНИ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

3.1. Розвиток наукових знань про студентські товариства

Науковий доробок студентського руху виглядає чи не найскладнішим в історіографії досліджуваних громадських організацій і рухів. Його характерні риси та особливості проявляються у наступному. По-перше, він увібрав у себе численні відмінні за характером організаційні структури з різним формальним статусом і завданнями, ідейною спрямованістю, що накладає додаткові труднощі на його вивчення. По-друге, на відміну від “Просвіти” та інших культурно-освітніх установ, які мали статус “загальнонаціональних” і традицією висвітлювалися переважно з єдиних ідейних позицій, український студентський рух був доволі строкатим в ідейно-політичному відношенні, тож його дослідники виступали з різних ідеологічних позицій – москвофільської, народовської, радикальної, соціал-демократичної, націоналістичної та ін. По-третє, осмислення життєдіяльності студентських організацій також розгорталося за “гарячими слідами” й носило відбиток згадуваної “ювілейності”, тож воно викликало інтерес з боку знаних інтелектуалів з його середовища, що надавало їхнім працям більшої полемічності, глибшої аналітики. По-четверте, посилювалася тенденція вивчення студентських організацій у різних тематичних ракурсах, що відображали їхні сутнісні характеристики та відповідні напрями суспільної діяльності. По-п’яте, література з цієї проблеми представлена фактично всіма історіографічними течіями і напрями, що витворює складну поліваріантну сукупність наукових знань і суспільних уявлень про неї.

Міцне підґрунтя вивченню історії студентського руху в Галичині заклала західноукраїнська історіографія останньої третини ХІХ – початку ХХ ст., що виявилася найбільш ідейно заангажованою в осмисленні його витоків і поступу. Згідно з думкою Р. Ковалюка [417], дослідження проблеми “започаткував”

“Історичний очерк розвою тов. акад. “Дружній Лихвар“ опісля “Академічне Братство“ від часу його засновання 21/IV. 1871 по заг. збори. т-ва 1/XI. 1885“. Науковець встановив, що його авторство належить Є. Калитовському, студентові права, та відзначив, що це була його доповідь на листопадових 1885 р. зборах “Академічного братства“. Така позиція щодо “пальми першості“ виглядає дещо дискусійною, позаяк сама праця була надрукована І. Франком в “Записках НТШ“ 1903 р. [949], тобто через вісімнадцять років після оголошення доповіді, яка, вірогідно, допрацьовувалася Є. Калитовським до формату статейної публікації.

Ця остання думка підтверджується джерельною базою і обсягом “Історичного очерка...“, підготовленого на основі протоколів виконавчих органів і загальних зборів товариств “Академічне братство“, “Дружній лихвар“ та листів, свідчень громадських діячів. Зі всього видно, що Є. Калитовський був докладно ознайомлений зі складними перипетіями в середовищі студентства, яке через ідейні розбіжності й особисті амбіції переживало складні процеси організаційно-ідеологічного становлення. При цьому він не став незаангажованим літописцем, а наполегливо доводить правильність дій, які примушували частину студентства розривати організаційну єдність з ідейними опонентами та змінювати зміст і характер діяльності своїх інституцій із “самодопомогових“ на організації, покликані вирішувати широкий спектр суспільних завдань. Маючи здібності аналітика та прагнучи реалізувати певні стратегічні завдання, Є. Калитовський фокусував увагу на переломних подіях студентського життя та вважав, що нарис матиме пізнавальне та повчальне значення для наступних генерацій українського студентського руху. Отож, він насправді є цінним як історіографічним, так й історичним джерелом з вивчення його першопочатків.

У хронологічному вимірі маємо більш ранні історико-аналітичні праці із цієї проблеми. У лютневих 1892 р. числах часопису “Діло“ надруковано розлогий історичний нарис “Молода Русь в роках 1860-1866“ [612], автор якого також належав до провідників студентства, але його ім'я допоки не встановлено. Він носить характер хроніки, адже події описуються за “гарячими слідами“, позаяк і рукопис був завершений 1866 р. Із позицій народовської течії у праці показано

перипетії стосунків “Молодої Русі“ зі старорусинським табором та процеси їхнього розмежування. Автор відстежує вплив на юнацтво ідей Т. Шевченка, інших діячів Наддніпрянщини та складні умови формування його ідейних переконань і шляхи пошуку власної національної ідентичності. Нарис становить важливе джерело для розуміння виняткової ролі “академіків“, як тоді називали не лише студентів університетів, а й учнів гімназій, у становленні народовської течії Галичини.

Порушуючи хронологію розвитку досліджень з історії студентського руху, відзначаємо низку праць, присвячених впливу Наддніпрянщини на його становлення. Так, у 1913, 1915 і 1918 рр. у “Записках НТШ“ були надруковані студії І. Верхратського “З первих літ народовців (1861-1866)“ [108] та Т. Реваковича про поширення поезій Т. Шевченка в Галичині у 1860-х роках та взаємини між письменниками обох регіонів [762; 763]. Показуючи роль студентів-академіків у зародженні народовського напрямку, автори акцентували на виданні їхніх часописів як головного засобу поширення нових ідей, гуртування однодумців і вияву внутрішньої самоорганізації, а також на взаєминах молоді зі старшою генерацією галицького політикуму та наддніпрянською інтелектуальною елітою.

Комплексно до цієї проблеми підійшов О. Терлецький у відомій історико-мемуарній праці “Галицько-руське письменство 1848-1965 рр...” (1903) [895]. Аналізуючи ідейні витoki і розгортання організаційних структур народовського руху, він, починаючи від “Руської трійці“ та “Весни народів“ 1848 р., з'ясовує генезу та деталізує широкий спектр зовнішніх і внутрішніх чинників, що визначали його розвій. До подій 1860-70-х років О. Терлецький підходить і як сучасник, що, попри певну суб'єктивність, емоційність, посилює значущість його оціночних характеристик суспільних процесів та окремих персоналій.

За наступних років до цієї проблеми зверталися Я. Гординський (1917) [181], К. Студинський (1926, 1928) [874; 875], М. Лімницький (1933) [527] та інші західноукраїнські дослідники. Лейтмотивом їхнього здобутку є показ величезного впливу інтелектуальної еліти Наддніпрянщини, особливо діячів Кирило-Мефодіївського товариства (П. Куліша, В. Білозерського ін.), та творчості

Т. Шевченка, О. Кониського, М. Старицького, І. Нечуя-Левицького на формування світогляду і прагнень до самоорганізації української молоді. З таких позицій розкриваються особисті контакти між ними, заходи зі створення народовських часописів (“Вечерниці“, “Мета“, “Нива“, “Русалка“, “Русь“, “Правда“), постання таємних провінційних громад та інших об’єднань (“безстатутне товариство “Січ“), стосунки зі старорусинами та представниками старшої генерації, а також явище “козакування“, ставлення до простого народу, тощо.

Визнаючи й ідеалізуючи захоплення галицької молоді наддніпрянцями, дослідники по-різному показують вплив на неї “польського чинника“ у вигляді польського повстання в Російській імперії 1863-1865-х років, взаємин із поляками-хлопоманами, польськими організаціями тощо. Не заперечуючи його в принципі, вони явно (і, можливо, свідомо) недооцінювали його значення, хоча насправді польський рух слугував зразком для наслідування та стимулом для самоорганізації на національному ґрунті. Ці праці достатньо персоніфіковані: з-поміж провідників народовського руху постійно фігурують імена О. Огоновського, братів Олександра й Осипа Барвінських, В. Навроцького, В. Шашкевича, Ф. Заревича, О. Заклинського, Ю. Романчука, О. Партицького, А. Вахнянина, але на першому місці – завжди його визнаний лідер Д. Танячкєвич, якому приписуються непересічні організаторські здібності й інтелектуальні якості.

Повертаючись до почергового розгляду появи студій про студентський рух, відзначаємо групу спеціальних досліджень. Гадаємо, що після згадуваної праці-хроніки “Молода Русь...” (написана 1866 року, видана 1892 року) пальму першості в аналітичному осмисленні його першопочатків слід віддати підготовленій наприкінці 1870-х років неопублікованій студії М. Павлика “Рух галицько-руської молоді 1870-1879 р.“ [681], рукопис якої зберігається у фондах ЦДІАУ у Львові. Будучи членом “Академічного кружка“, автор відтворив динаміку розгортання ідейного протистояння між окремими групами його членів, причому не лише москвофілами та народовцями, а й “рутєнцями“ (австрорусинами, що вірили у можливість самореалізації українців під протекторатом Відня). З’ясовано його

причини та перебіг дискусій навколо часопису “Друг” із питань правопису, виборів керівництва тощо. Значення праці М. Павлика також полягає у показі зародження радикальної течії в українському політичному русі Галичини. Тим самим він фактично започаткував осмислення історії студентського руху з відповідних ідейних позицій, що знайшло продовження у працях І. Франка та її інших прихильників.

З-поміж них відзначимо історико-біографічні нариси М. Лозинського, що з’явилися 1917 р. у “Віснику Союзу Визволення України” з нагоди роковин смерті М. Павлика [534] та І. Франка [533]. Висвітлюючи життєдіяльність цих визначних діячів, автор акцентує на з’ясуванні обставин, що зумовили зміни ідейно-політичних орієнтацій в українському студентському русі в середині 1870-х років, та пов’язує з ними зародження і посилення радикальної течії в Галичині. Проводиться думка, що саме під їхнім впливом змістилися акценти на соціальні питання, які витіснили на задній план мовні дискусії та посилили увагу студентства до потреб простого народу.

Ідейна радикалізація студентського руху та поява в ньому нової течії, що не пов’язувала себе з русофілами чи народовцями, знайшла висвітлення у працях І. Франка. До цієї теми він звертався в багатьох історико-публіцистичних виданнях, з-посеред яких три викликають найбільший історіографічний інтерес. У вступній статті “З історії української молодіжи в Галичині, 1871-1888” (1903) до згаданого “Історичного очерку...” [949], відтак у брошурі “Молода Україна” (1910) [952] І. Франко увиразнив процес ідейного розмежування між русофільською та народовською молоддю, серед якої зростало число прихильників радикальних соціалістичних ідей. З’ясовуючи місце і роль студентської молоді у стосунках між галицькими політичними течіями останньої третини XIX ст., І. Франко саме в ній убачав чинник, здатний протистояти зовнішнім загрозам, що стримують розвиток української спільноти, розділеної державними кордонами, та стати його надійною консолідуючою силою.

У праці “Ідеї” та “ідеали” галицької москвофільської молодіжи”, вперше опублікованій у “Літературно-науковому віснику” 1905 р. і тоді ж виданої окремою

брошурую [951], І. Франко зі всією майстерністю свого публіцистичного таланту підняв голос у дискусії навколо історичного розвитку русофільського товариства “Друг” та охарактеризував ідейні погляди його членів, доводячи, що молода і старша генерації “галицьких москвофілів” не мають нічого спільного з російськими народом та його культурою, тому вони повинні відмовитися від постулатів “абстрактної єдності”, щоб реально працювати для свого “простого, сірого, темно хлопа”. Історико-публіцистичний доробок І. Франка становить важливе як історичне, так й історіографічне джерело з вивчення історії студентського руху в Галичині.

Окремо зупинимося на поглядах та оцінках студентського руху патріарха української історичної науки М. Грушевського, який, перебуваючи в Галичині, не лише пильно стежив за його розвитком, а й брав у ньому безпосередню участь. Квінтесенцію його історико-аналітичних та історико-публіцистичних статей “Справа українсько-руського університету у Львові” (1899) [205], “В справі “Академічного дому” (1902) [197], “Справа українських катедр і наші наукові потреби” (1907) [204], “Перед останніми зборами української молодіжи” [202], “Невідкладна справа” [201] та публікації, уміщеної у петербурзькому збірнику “Український Студент” (її зміст докладно передає часопис “Шляхи”, на який і покликаємося [654]), становить осмислення в широкій історичній ретроспективі боротьби за українські університети у Галичині та в Наддніпрянщині, вплив польсько-українських стосунків на її перебіг та порівняльна характеристика становища українського студентства “підросійської” і “підавстрійської” України. М. Грушевський вважав, що перше з них – “без тіни національної свідомості”, позаяк є “відломком російського студентства”, тоді як галицька молодь відзначалася високим рівнем самоорганізації, активною життєвою позицією, готовністю до самопожертви заради національної ідеї. Головну перешкоду в розвитку останньої він убачав у внутрішньому ідейному розбраті. Такий виважений незаангажований погляд на проблему особливо вартісний, позаяк більшість західноукраїнських літописців студентського руху кінця ХІХ – початку ХХ ст. трактували його минуле і сучасне становище з певних ідейних позицій.

Під кутом постулатів соціал-демократичної течії до цієї проблеми підходив В. Левинський, активний діяч студентського руху 1903-1910 років. У праці “Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині“ (1914) [508] він відстежив зародження та розгортання соціалістичного руху в краї, обґрунтував необхідність творення окремої української соціал-демократичної партії та показав її ідейний вплив на студентство і його орган “Молода Україна“. До речі, за такий “сепаратизм“ В. Левинського гостро критикували російські більшовики.

За доби Австро-Угорщини одна частина українського студентства навчалася у вишах Львова, інша – Відня та інших університетських центрах імперії. Їхні товариства тісно співпрацювали. У зв'язку із цим згадаємо два альманахи, присвячені 30-ти і 40-ка річним ювілеям визначного українського студентського товариства “Січ“ у Відні [825; 925], яке тривалий час залишалося “кузнею кадрів“ національної інтелігенції та впливало на суспільно-політичне, зокрема студентське життя Галичині. Світло на його розвиток проливають уміщені в альманахах історико-аналітичні та історико-мемуарні матеріали. Зокрема, у нарисі “Історія “Січі“ М. Кордуби, згодом відомого історика [456] та інших статтях книги “1868-1898. “Січ“. Альманах в пам'ять 30-их роковин основаня тов. “Січ“ у Відні“ [925] розкрито важливі епізоди його співпраці з галицьким студентством, що зміцнювала народовську течію в краї. Також значний інтерес становлять уміщені в альманасі, що з'явився з нагоди 40-ої річниці заснування товариства “Січ“ у Відні“ (упорядкували З. Кузеля і М. Чайківський, згодом знані діячі та науковці [825]), нариси і спогади про життєдіяльність гімназистів у Галичині, про локальні студентські організації в містах краю, про епізоди з їхнього розвитку, а також біограми діячів тощо.

Як історіографічне джерело найбільшу вартість має підготовлена О. Назаруком і О. Охримович “Хроніка руху української академічної молоді від 1861 р. до 1908“ [641]. За сучасними мірками, вона наближається до жанру усної історії, позаяк основним джерелом написання слугували усні свідчення та приватні листи колишніх діячів студентського руху, які подекуди доповнювалися іншими матеріалами. Головна перевага праці, що вирізняє її з-поміж більшості попередніх

студій, це спокійний, виважений, позбавлений зайвої емоційності та навіть ідейної заангажованості стиль викладу подій. До їхнього висвітлення автори підійшли не як “відповідальні за скоєне“ учасники, а як “сторонні оглядачі“ історичного розвитку студентських організацій, які еволюціонували і змінювали одна одну під впливом різних зовнішніх і внутрішніх чинників. Відтак “відповідальність“ за їхні оціночні характеристики перекладалася на очевидців, свідчення яких і становлять головну інформаційну цінність “Хроніки“.

Довоєнне історіописання студентського руху підсумовують публікації, які засвідчують прагнення до його системно-аналітичного осмислення. З-поміж них відзначаємо статтю Є. Олесницького “З перед четвертини століття (Коротка з історії руської молодіжи університетської)“, уміщену в “Літературно-науковому віснику“ за 1904 [660]. Це одна з перших вдалих спроб у концентрованому вигляді, без зайвої деталізації показати основні тенденції, віхи становлення студентського руху, коли під впливом зовнішніх чинників і внутрішніх ідейних орієнтацій (москвофільство, рутенство, народовство, радикалізм) та намагань налагодити “кредитно-самодопомогову“ діяльність ішов активний пошук нових форм самоорганізації (“Академічне братство“, “Дружній лихвар“ та ін.). Автор “споглядає“ на нього як на природний процес пошуку власного “Я“, що визначив подальші устремління українського студентства.

Основу наступної студії становить виступ К. Заклинського на липневому 1913 р. студентському конгресі, яку під назвою “Українська молодіж австрійської України за останніх 40 літ“ опублікував київський часопис “Українська хата“ [298]. Вихідним постулатом статті є думка про виняткове значення українського студентства в суспільно-політичному житті Галичини, позаяк воно ввібрало в себе особливості культурного, політичного й економічного розвитку краю та є рушійною силою його національного розвою. Обізнаний з віяннями європейської суспільної думки та історією українського національного відродження, автор запропонував одну з перших періодизацій українського студентського руху в Галичині, яка донині не втратила свого значення. Так, у його розвитку виокремлюють чотири періоди: 1) етнографічно-літературного націоналізму (до

1875 р.); 2) боротьби за світогляд (драгоманівщина – до 1890 р.); 3) кристалізації суспільно-політичних ідеалів (до 1900 р.); 4) змагань за університет. Проводиться думка, згідно з якою кожен із них мав свої особливості, зумовлені ідейно-організаційними пошукуваннями та суспільними запитами студентства, але всі етапи поступу сприяли нарощуванню власних традицій, перетворюючи його на вагомий чинник національного руху українства в Російській та Австро-Угорській імперіях.

Брат Кирила Заклинського Роман, також чільний діяч студентського руху, у широкій історичній ретроспективі окреслив шляхи й етапність його партійної диференціації [297]. Він показав, що домінуюча в українському громадському житті націонал-демократична ідеологія не стала панівною серед студентства, оскільки воно активно ставало під знамена української соціал-демократії, яка виходила з-під контролю польських речників цієї течії. Значний вплив у його середовищі мала радикальна течія, а найменша частина студентства поділяла проросійську орієнтацію, у середині якої також існували різні ідейні погляди. Така ідейно-політична строкатість, за думкою Р. Заклинського, з одного боку, відображала ситуацію в українському політикумі, а, з іншого – розпорошувала сили, перешкоджала реалізації студентством свого потенціалу.

Доба воєнно-революційного лихоліття 1914-1919 рр. спiniла поступальний розвиток більшості громадських організацій та рухів, відкривши новий етап поступу для студентських і молодіжних організацій. Тому в історичній літературі діяльність останніх стала предметом активних досліджень (див. підрозділ 3.2).

Міжвоєнна західноукраїнська історіографія принесла скромніший доробок із висвітлення історії студентського руху Галичини, аніж за довоєнного періоду, що серед інших причин пояснювалося зануренням його діячів у тогочасні внутрішні проблеми. Вивчення цього питання циркулювало навколо “університетської справи“, яка знову актуалізувалася зі встановленням польського режиму. Її історико-аналітичне осмислення розпочалося на межі XIX – XX ст., відтак вона стала розглядатися в літературі у двох аспектах: 1) боротьби за українізацію Львівського університету (під такою назвою він фігурує в україномовних студіях,

тож її вживаємо і в нашому дослідженні; офіційно з 1880-х років він називався “Цісарсько-королівський університет ім. Франца І у Львові) та за відкриття українського університету у Львові; 2) створення і функціонування Українського таємного (приватного) університету у Львові у 1919-1924 рр.

Головні віхи довоєнного етапу вивчення цього питання знаменують видання публіцистичного, документального й історико-мемуарного спрямування: брошура “О руський університет у Львові“ (1904), збірник “За український університет у Львові“ (1910) (зі згадуваною статтею М. Грушевського [201]), “Хай живе самостійний університет у Львові“ (1910) та ін. Їхніми авторами виступали переважно самі учасники боротьби за його українізацію наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., зокрема й колишні “сецесеоністи“, тож їхні публікації були доволі емоційними, носили викривальний характер, спонукали до подальших змагань за вирішення цієї справи. У сукупності вони відображають як загальну історичну ретроспективу, так і її вузлові моменти, окремі епізоди. Одним з перших узагальнюючих нарисів із цієї проблеми стала історико-документальна книжка С. Буди “За український університет“ (1912) [81], яка значною мірою ґрунтувалася на матеріалах згаданих вище видань, але у системному вигляді в дусі романтично-позитивістської методології відображала передумови та етапність боротьби навколо вишу у Львові. Ці публікації проливають важливе світло на міжнаціональні та суспільно-політичні стосунки в Галичині: попри виразний антипольський характер, “австрійський чинник“ залишався, ніби, в “тіні“, чи переважно зображався у вигляді “справедливого арбітра“, що спостерігав за цією “внутрішньою справою Галичини“. Вони показують, що боротьба за університет стала каталізатором світоглядних трансформацій студентської молоді, зумовлювала характер її самоорганізації та форми, методи, тактику всієї суспільної діяльності.

Першим ґрунтовним дослідженням стала книга В. Мудрого “Боротьба за огнище української культури на західних землях України (1923) [616], де після історичної ретроспективи довоєнної боротьби за Львівський університет глибоко розкрито змагання за українські вищі школи у Львові за умов польського режиму.

Ця праця є важливим історіографічним та історичним джерелом з історії українського студентського руху.

Будучи чільним діячем “Академічної громади” та Українського студентського союзу, В. Мудрий керував канцелярією Українського таємного університету та виконував обов’язки секретаря Кураторії українських вищих шкіл, що координувала зусилля українців у цій справі. У його руках зосереджувалася основна інформативна база про їхню діяльність, тож, розкриваючи епопею боротьби і гострого протистояння навколо Українського таємного університету, В. Мудрий показав місце і значення в їхньому функціонуванні різних національних інституцій, з-поміж яких провідна роль належала студентству, яке демонструвало величезний мобілізаційний потенціал та покликало до життя численні форми самоорганізації. Це зумовило дезінтеграцію українського студентського руху, який ще довгий час не міг оговтатися від внутрішніх потрясінь і розколів.

Із проекцією на таку “історичну перспективу” відбувалося подальше осмислення історії боротьби за український університет, яка піддавалася всілякій героїзації, мала слугувати прикладом, надихати сучасних спудеїв на спротив існуючому польському режиму. Такою спрямованістю відзначається напівлегальна брошура з промовистою назвою “Борись! Збірка статей з приводу 14-літніх роковин смерті Бл. Адама Коцка” (1924). Її авторами, чий прізвища заховані під псевдоніми і криптоніми, були студенти і викладачі Українського таємного університету, які болісно переживали поразку у визвольних змаганнях та владні утиски, тому історію боротьби за університет осмислювали передусім через призму польсько-українського протистояння, а його жертва А. Коцко оповивася ареалом мучеництва і самопожертви.

У 1930-х роках акценти дещо зміщуються в напрямі трактування змагань за Львівський університет на початку ХХ ст. як досвіду консолідації студентства, яке, незважаючи на внутрішні ідейні суперечності, виступало єдиним національним фронтом у цій справі. Таку тенденцію увиразнює змістовна історико-аналітична розвідка А. Романюка “Боротьба за укр. храм науки у Львові (1900-1914)” [777],

яка передає настрої студентства та акцентує на діяльності його крайових, фахових та інших організацій у цій ділянці.

За міжвоєнного періоду увиразнилася тенденція щодо вивчення студентського руху в розрізі доктрин різних ідеологічних течій – радикальної, націонал-демократичної, соціал-демократичної, націоналістичної, москвофільської, радянофільської. На практиці вона проявлялася у вигляді спеціальних, переважно статейних, публікацій, а також у висвітленні цієї проблеми в контексті студій з різної суспільно-політичної тематики.

З позицій домінуючої серед українського студентства націоналістичної течії осмислювалася історія його розвитку на сторінках професійної преси задля актуалізації набутого досвіду в розв'язанні сучасних проблем. Це явище типологізують, увиразнюють публікації її знаних діячів та ідеологів М. Дужого [261], Д. Кузика [486], С. Мілянича [604] та ін. Вони присвячені черговим конгресам студентства, тож подають синтезовані узагальнення про його ідеологічне та організаційне становлення, підсумовують здобутки і прогалини діяльності за часів панування польського режиму. У різножанрових працях одного із чільних ідеологів радикального руху, згодом знаного історика М. Стахіва [857-859] фрагментарно висвітлено роль і місце студентства в його розвитку та з відповідних ідейних позицій оцінено впливи молоді на суспільно-політичне життя Галичини.

Історична доктрина русофілів відносно розвитку студентського руху в Галичині знайшла концентрований вираз у збірнику статей “Вешня вода”, виданому з нагоди 60-річчя заснування товариства “Друг” (“Академічний кружок”) (1932) [109]. Уміщені в ньому розлогі історико-документальні нариси А. Хиляка про розвиток суспільно-політичної думки галицько-руського студентства [959]; М. Онишкевича з історії товариства “Друг” [666]; Р. Луцика про студентські часописи [545] доводять провідну роль студентської молоді в ідейно-організаційному становленні галицького русофільства. Покликаючись головню на матеріали часописа “Слово” (отже, екстраполюючи позицію москвофілів 1870-х років), автори показують важкий процес розриву українського студентства з

польськими товариства та його пошуки власних національних орієнтирів через здолання як внутрішніх суперечностей, так і перепон з боку австрійської влади. Головна перешкода діяльності “Академічного кружка” вбачалася в поширенні серед його українофільського крила радикально-соціалістичних ідей М. Драгоманова та в його підтримці з боку народовських товариств. Загалом історія проросійськи зорієнтованої течії українського студентського руху подається як постійний опір офіційній владі та різним проукраїнським силам.

За міжвоєнного періоду ХХ ст. тривала практика підготовки “ювілейних видань” з історії крайових та закордонних студентських організацій, але вони, за окремим винятком, не пропонували ґрунтовнішого осмислення їх минулого. Так, збірник “Над синім Дунаєм” (1922) [636] та нарис Т. Марітчака (1928) [582] присвячені 55-ти і 60-ти річним ювілеям віденської “Січі”. Перший за традицією представляв історико-мемуарні публікації, другий – систематизований виклад поступу товариства за окремими періодами. У такому контексті проаналізовано взаємини та діяльність студентства краю. Прикметно, що останнє такого роду видання 1938 року [939] з’явилося у вигляді стислої хроніки українського студентського руху, що передає тодішні уявлення про головні віхи і події його поступу за сім десятиріч.

Змістовнішими в інформаційному відношенні виглядають історичні нариси про розвій окремих студентських товариств. Подекуди вони базувалися на солідній джерельній базі (протоколи з’їздів і виконавчих органів, спогади, матеріали статистики), як, приміром, праця з історії “Медичної громади у 1910-1935 рр. (Л. Беч [41]), а здебільшого становили огляд головних здобутків з нагоди чергових ювілеїв [913]. Зважаючи на характер західноукраїнської історіографії міжвоєнної доби, такі студії цілком вписуються у її лоно, представляючи окремі “скельця”, з яких вимальовується загальна картина студентського руху Галичини.

За 1920-30-х рр. з’явилися перші аналітичні розвідки з історії української студентської преси. В “історичному огляді” Р. Паладійчука (1931) [686] її довоєнне становлення висвітлюється доволі контроверсійно. Поява перших часописів у 1860-х роках трактується як вияв “формально-примітивного націоналізму”;

значення часописа “Друг” оцінюється залежно від переважаючих у ньому ідейних впливів, а поява “Молодої України” та наступних часописів, особливо “Відгуки”, “Шляхи”, оцінюється під кутом проповідуваних ними національних ідеалів. В історико-бібліографічному нарисі І. Вітушанського [118] дається комплексний аналіз післявоєнного розвитку преси українського студентства Галичини: з’ясовуються її статус (формальний, неформальний), видавці, інформативні можливості, ідейна спрямованість, суспільні впливи тощо. Автор слушно узалежнив характер функціонування періодичних видань від рівня діяльності студентських організацій.

Важливим не лише історичним, а й історіографічним джерелом вивчення цієї теми є мемуарна література. Вона містить винятково цікаві факти та оціночні характеристики, але потребує критичного аналізу, позаяк автори належали до різних ідейно-політичних течій, тож з відповідних позицій трактували розвиток студентського руху. Сказане стосується історико-автобіографічних нарисів В. Будзиновського “Смішне в поважнім” [83] та “Як чоловік зійшов до пана” [84], де переповідаються епізоди протистояння між молодшою і старшою генераціями діячів під час заснування Русько-української радикальної партії (РУРП), про участь молоді у робітничому русі, про заснування студентського часопису “Товариш” соціалістичного спрямування тощо.

Маємо пласт спогадів про життєдіяльність І. Франка, залишених його рідними, друзями й соратниками по боротьбі, зокрема Г. Величком [106], С. Даниловичем [218], А. Дольницьким [241], В. Лукичем [540], О. Охримовичем [677], С. Федорчуком [945] та ін. Вони передають цікаві сюжети з історії студентського руху, еволюцію світобачення його представників та їхні складні взаємини з діячами соціалістичного радикального табору Галичини останньої третини ХІХ ст.

Меморіальні праці знаних діячів народовського руху та націонал-демократії – О. Барвінського (1912) [28], А. Вахнянина (1909) [96], Є. Олесницького (1935) [661] – написані у спокійнішому виваженішому тоні. Вони мають важливе фактографічне значення, подають унікальні дані про становлення народовських

громад у 1860-70-х роках, становище гімназійної і студентської молоді та пропонують цікаві штрихи до історичних портретів багатьох діячів, відстежуючи їхню долю в історичній ретро- та перспективі.

Помітний внесок у вивчення історії студентського руху в Галичині зробило українське зарубіжжя. Передусім відзначмо ґрунтовну документальну студію В. Яніва “Причинки до питання про участь українського студентства в культурно-освітнім житті“ [1020], де, з’ясовуючи суть конфлікту між студентством і діячами “Просвіти“ 1931 р., зроблено ретроспективний аналіз проблеми “батьків і дітей“, що з останньої третини ХІХ ст. постійно позначалася на розвитку українського національного руху. Проаналізувавши статистичні й аналітичні матеріали, автор показав, що студентство не лише “однобічно“ діяло в революційно-політичному напрямі, а й долучалося до розвитку всіх ділянок суспільного життя галицького українства.

Поглиблено вивчалися окремі аспекти історії студентського руху, які порушувалися західноукраїнською історіографією останньої третини ХІХ – 30-х років ХХ ст. Свідченням цього стала студія Ю. Старосольського “Молода Україна“ [856], де показано її вплив на формування національних ідеалів української молоді, з’ясовано ідейно-політичну градацію студентства на рубежі ХІХ-ХХ ст. У спеціальних аналітичних працях А. Животка [284; 286] і В. Яніва [1022] з історії преси українського студентства схарактеризовано його видавничу діяльність з 1860-х років до початку ХХ ст., означено її впливи на самоорганізацію і формування національної свідомості молоді.

У вивченні проблеми боротьби за український університет в Галичині увага дослідників змістилася на її повоєнний етап, пов’язаний із функціонуванням Українського таємного університету у Львові. Активно популяризувати цю проблему продовжував її перший визначний дослідник В. Мудрий, який, перебуваючи в таборах для переміщених осіб, видав книжку “Український університет у Львові у рр. 1921-1925“ (Нюрберг, 1948) [619], а згодом публікував матеріали із цієї теми в різних історико-популярних виданнях [617].

Поряд з науково-популярними статтями [810] та окремими сюжетами в історико-мемуарних студіях реальний внесок українського зарубіжжя в її поглиблене вивчення пов'язуємо з двома працями: у розділі “Університет у катакомбах” документально-мемуарного видання В. Мартинця [584, с. 85-116] основні етапи і напрями його становлення висвітлюються крізь призму виникнення нових організаційних структур українського студентства та розгортання боротьби українського підпілля. Такий підхід дещо змінює уявлення про характер цього явища, які формуються в публікаціях, де на першому місці виступають знані громадські діячі і науковці, котрі були організаторами й викладачами у цьому виші. Менш відомою в історіографії залишається англomовна стаття відомої дослідниці М. Богачевської-Хом'як “Український університет у Галичині”, опублікованої у “Harvard Ukrainian Studies” в 1981 р. [1031]. Здійснивши екскурс в історію розгортання боротьби за українській університет у Львові у 1848-1924 рр., вона вперше опублікувала документальні матеріали, що відображають різні аспекти творення та функціонування Українського таємного університету. Характерно, що цій акції галицького українства надається не стільки суспільно-політичного, скільки національно-культурного значення.

Головний внесок у вивчення студентського руху зробили представники націоналістичної течії, які розглядали цю проблему в контексті загальної історії націоналістичного руху, а також зверталися до неї в окремих спеціальних та численних різножанрових працях. З-поміж них відзначаємо найбільш значущі і репрезентативні.

Маловідомою в українській історіографії залишається історико-мемуарна книга Ю. Бескида “Український Академічний Дім у Львові” (1962) [40]. З'ясувавши обставини його спорудження, автор показав, що упродовж майже сорока років він залишався основним осередком життєдіяльності студентського руху, адже тут розміщувалося чимало його товариств, відбувалися постійні зустрічі, наради тощо. За словами Ю. Бескида, ця установа стала “кузнею мозку і характеру” українського народу, помітно впливала на громадське життя у краї.

Книга просякнута національно-патріотичним звучанням, доволі персоніфікована й на рівні історії повсякденності оповідає про життя і побут молоді.

У широковідомому документальному нарисі П. Мірчука [605] з історії Організації українських націоналістів (ОУН) у 1920-30-х роках показано провідну роль студентства в розгортанні підпільного націоналістичного руху у Західній Україні. Системно висвітлено його участь у головних пропагандистських і терористичних актах Української військової організації (УВО)-ОУН, наведено безліч фактів про діяльність студентства на окремих теренах, містах, селах.

Роль його крайових, провінційних, професійних організацій у пропаганді національних ідеалів, розбудові структури націоналістичного підпілля та стосунках з легальними громадськими товариствами висвітлено в упорядкованому В. Макаром збірнику спогадів “Бойові друзі“ [69]. Історико-аналітичні й мемуарні статті збірника “Євген Коновалець та його доба“ [274] фіксують сотні імен і фактів епопеї організаційно-ідеологічного становлення та діяльності студентських і націоналістичних структур у краї та за кордоном, які чинили опір окупаційному польському режиму та розбудовували “органічний сектор“ підпілля, який прагнув налагодити стосунки та підпорядкувати своїм впливам усе громадське і політичне життя галицьких українців.

Обмежені рамки дисертації не дозволяють ґрунтовніше проаналізувати значний пласт літератури з історії українського націоналістичного руху, яка проливає багато світла на окремі аспекти досліджуваної теми. Тому лише відзначмо, що вона потребує ретельного критичного аналізу, позаяк її автори з різних, подекуди протилежних позицій (бандерівської, мельниківської частин ОУН тощо) трактували події, навіть окремі факти, з історії націоналістичного руху, яка загалом надто глорифікована та через особливості документальної бази і характеру подій містить чимало неточностей і перекручень.

Зарубіжні дослідники українського походження просунулися у вивченні ролі та місця студентства у становленні різних суспільно-політичних течій. Важлива заслуга у цьому належить доробку Д.-П. Химки [960; 1033], де відображено роль

молодих інтелектуалів у становленні польської та української соціал-демократії та радикалізму в Галичині. Його праці позбавлені україноцентризму (зокрема дозволяють порівняти особливості українського й польського студентських рухів [960, с. 187-202]) та відзначаються використанням модерних методологічних підходів, близьких до історії повсякденності й психоісторії.

Найбільшим розмаїттям за тематикою, жанром, фаховим рівнем відзначаються публікації про студентський рух у згадуваних регіональних історико-мемуарних збірниках, які, до речі, за кількістю і загальним рівнем поступаються матеріалам з історії інших громадських товариств, вміщених у цих виданнях. Окремими типовими прикладами, що увиразнюють сказане, слугують статті І. Боднарука, котрий розкрив участь уродженців Стрийщини в діяльності віденської “Січі“ [66]; І. Дубрака, який показав становлення молодіжних осередків Тереховлі на тлі розвитку студентського руху Галичини [258]; Р. Осінчука [669], котрий склав поіменний список студентів із різних сіл і містечок Новоселеччини (район Збаражчини) та відстежив їхню долю в громадсько-політичному житті краю; спогади Ю. Фриза про участь студентів у діяльності українських товариств Тереховлянщини [955] та В. Кушинського про товариську зустріч студентів Подністров’я 1927 р. у Побережжю [499] тощо. Представляючи локальні факти та епізоди з історії українського студентського руху, такі джерела історіографічного й історичного характеру в сукупності дають цінний матеріал для з’ясування на “мікрорівні“ ролі, місця окремих теренів, міст, сіл у суспільному розвитку українства Галичини.

Дослідники українського зарубіжжя предметно вивчали різні вияви суспільної активності студентства в контексті міжетнічного протистояння та інших національно-політичних процесів краю. Відомий представник т. зв. “інтелектуальної історіографії“ І. Лисяк-Рудницький при висвітленні політичної боротьби українців Галичини на початку ХХ ст. на друге місце після виборчої реформи поставив справу заснування українського університету та висвітлив “сутички“ навколо неї між студентством різних національностей [522, с. 439-442]. Він також показав його роль у самовідворенні української інтелігенції та розвитку

української суспільної думки, зокрема у розробці ідеології інтегрального націоналізму [521, с. 76-78].

У працях Т. Гунчака з політичної історії [212], М. Яременка з історії Галичини [1039], М. Семчишина з історії української культури [809, с.490-491] та інших фундаментальних працях, що репрезентують поступ історичної і суспільної думки українського зарубіжжя, з відповідних тематичних позицій – у контексті міжетнічного протистояння, участі студентської молоді в підпільному русі, розвитку національного шкільництва – з'ясовано проблему Українського приватного університету у Львові. В усіх випадках вона розглядається як загальнонаціональна справа, у вирішенні якої ключову роль відіграло організоване українське студентство. Таким чином, визначаються роль і місце цього явища в історії Галичини та всієї України.

Українські радянські історики зазвичай фрагментарно, а подекуди більш предметно торкалися історії студентського руху в Галичині, хоча вона не порушувалася як самостійна наукова проблема, а розглядалася як складник “основних тем“, пов’язаних із соціально-класовою боротьбою робітництва та селянства. В одній із перших такого роду праць І. Довгаль [240] (1952) показав участь українського студентства у соціальних заворушеннях у краї, викликаних впливом російської революції 1905 р.

На відміну від західноукраїнської та української зарубіжної історіографії, яка висвітлювала роль і значення студентства у формуванні національно зорієнтованих ідейно-політичних течій, радянські автори трактували їх як “буржуазно-націоналістичні“, “реакційні“ та показували участь молоді у становленні угруповань марксистського, соціалістичного спрямування. Ця тенденція проявилася в дослідженнях 1950-60-х років, зокрема І. Компанійця [444-445], В. Маланчука [564-565], інших авторів з історії комуністичного руху в Західній Україні за міжвоєнного періоду, зокрема його складника Комуністичної спілки молоді Західної України (КСМЗУ). Діяльність студентських організацій у них зображалася не як національного, а “соціально-класового“ спрямування, що призводило до відвертого перекручування історичних реалій.

Ситуація дещо змінилася за 1970-80-х років на хвилі чергової активізації вивчення історії КПЗУ і КСМЗУ (М. Панчук [694], В. Твердохліб [890], В. Швидак [987], І. Шумейко, П. Яцків [999] та ін.). Витримуючи чітку ідеологічну лінію на доведення “авангардної ролі“ компартійних угруповань у визвольному русі трудящих західноукраїнських земель, радянські історики зосередили увагу на показі боротьби за посилення “комуністичних впливів“ у студентському середовищі та “перевихованні“ його учасників на ідеях марксизму. При цьому увага акцентувалася на компартійних документах і початкових стадіях таких акцій, але рідко висвітлювалися їхні наслідки, позаяк більшість студентства залишалася на націоналістичних позиціях. Пов’язані із цієї проблемою події зазвичай показувалися на задньому плані та змальовувалися невиразно, абстрактно, хоча загалом праці засвідчували нарощування джерельної бази. Окремі епізоди про участь студентства у розгортанні селянського та робітничого рухів відображено в монографіях В. Іщенка [361], І. Васюти [95] й інших авторів.

Відвертішими і виразнішими у цьому відношенні були мемуаристи, як, приміром, М. Теслюк [898], який переповів типові епізоди, пов’язані із компартійними установками та діями місцевих осередків щодо внесення розколу в діяльність “націоналістичних“ Українського студентського союзу та інших студентських товариств, яким протиставлялися комсомольські організації.

Виокремлюємо публікації М. Кравця [464-465] про діяльність Русько-української радикальної партії у Галичині в 90-х роках ХІХ ст. та її роль у поширенні соціалістичних ідей. У них подано цікаві сюжети про причетність студентства до цих подій і явищ. До сьогодні також не втратила вартості праця С. Трусевича (1978), де чи не найповніше в радянській історіографії показано “суперечливу“, “неоднозначну“ діяльність польських і українських студентів Львівського університету та їхніх організацій, зокрема і віденської “Січі“, у поширенні “демократичних течій“ та “революційно-демократичного“, відтак соціалістичного напрямів у спільно-політичному русі Галичини в 50-70-х рр. ХІХ ст. [922, с. 75-160]. Не виходячи за межі пануючих ідеологічних канонів, автор

розкрив процес наростання їхніх виступів проти національних і соціальних утисків обох народів.

Продуктивний внесок радянської історіографії у розробку проблеми ідейно-політичного та організаційного становлення студентського руху пов'язуємо з дослідженнями про життєдіяльність і творчу спадщину його чільних представників та речників українського національного руху – І. Франка і М. Драгоманова, а також В. Стефаніка, Л. Мартовича та ін. Їм присвячений значний здобуток, зокрема праці І. Басса [30], М. Возняка [121-123], Я. Грицака і С. Трусевича [191], С. Злупка [329], О. Бандури [23], Ф. Погребенника [733] та ін. Чимало їхніх положень до сьогодні зберігають пізнавальне й наукове значення, що особливо стосується монографії В. Калиновича “Політичні процеси Івана Франка та його товаришів” (1967) [366]. У ній на основі значної джерельної бази показано зародження соціалістичної течії в політичному житті та студентському середовищі Галичини, висвітлено внутрішні стосунки між представниками студентського руху тощо.

З-поміж досліджень, де студентський рух розглядається через призму життєдіяльності окремих персоналій, згадаємо книгу Й. Цюха “Подвиг Адама Коцка” (1960) [966]. Автор загалом схвально оцінює виступи українського студентства проти національних утисків, але намагається надати їм соціально-класового звучання. Це призводить до штучного протиставлення “молодої” та “старшої” генерацій українського політикуму: коріння конфлікту між ними шукаються не в ідейно-політичних розбіжностях, а в буцімто різному баченні перспектив соціальної боротьби.

У різних тематичних ракурсах ці питання порушено при висвітленні боротьби навколо Львівського університету. У знаковій для радянської історіографії праці “Торжество історичної справедливості” (1968), підготовленій львівськими науковцями, вона з'ясовується в контексті змагань за демократизацію освітньої та шкільної політики панівних державних режимів [910, с. 315-316, 504-505]. Зокрема це було одне з не багатьох радянських видань, де в позитивному світлі показано повстання Українського таємного університету у Львові, яке відбулося зусиллями демократичної частини інтелігенції і студентства. У

монографії С. Макарчука відображено основні віхи боротьби за український університет у Львові наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., що оцінювалася як спротив національній дискримінації українців у галузі вищої освіти [561, с. 86-94]. Утім, у спеціальних працях з історії Львівського університету [348; 504] це питання висвітлюється доволі фрагментарно, поверхнево.

Отже, не виходячи за межі певних ідеологічних канонів, радянські дослідники в різних тематичних ракурсах торкалися проблем розвитку студентського руху, а окремі нагромаджені ними факти й теоретичні положення досі не втратили пізнавального значення, хоча вони здебільшого ігноруються сучасними вченими.

Сучасна вітчизняна історіографія головним чином за останнє десятиріччя за всіма критеріями досягла якісно вищого рівня в дослідженні студентського руху в Галичині у другій половині ХІХ – 30-х роках ХХ ст. Спираючись на значну фактографічну базу, історики поглибили вивчення вузлових аспектів проблеми, пов'язаних з його організаційно-ідеологічним становленням; боротьбою за український університет; ідейно-політичними орієнтаціями студентства тощо. При цьому головні здобутки репрезентує молодша генерація науковців: з 1999 р. було захищено щонайменше п'ять кандидатських і одна докторська дисертації із цієї тематики, підготовлено кілька спеціальних монографій і десятки наукових статей. Водночас проблема активно розробляється як складник інших тем із регіональної історії Галичини зазначеного періоду.

Порівняно з попередніми періодами українського історіографічного процесу відбувся істотний приріст знань з історії окремих українських студентських організацій та становлення студентського руху загалом. Важлива заслуга в цьому належить львівському вченому Р. Ковалюкові – авторові докторської дисертації, монографії [420] та низки публікацій [414-416; 418-419 та ін.] про український студентський рух на західних землях у ХІХ-ХХ ст. Таким чином, він показав його витоки (від “Руської трійці“, участі студентів у подіях 1848 р.); розкрив початки організаційного становлення та діяльності студентських товариств у 1860-70-х роках (з акцентом на участі у народовському русі й у дискусіях щодо пошуку

національної ідентичності галицьких українців); схарактеризував внутрішню боротьбу в об'єднаннях студентів, їхню політизацію і участь у політичних партіях у 1880-90-х роках; відстежив участь українського студентства у визвольних змаганнях 1914-1919 рр. та державотворчих процесах ЗУНР; дослідив розвиток студентського руху за міжвоєнного періоду.

Головною заслугою Р. Ковалюка стало представлення цілісного “образу” українського студентського руху та показ його складників у вигляді численних загальнокрайових, професійних, культурно-освітніх, ідеологічних, спортивних, статутних і неформальних та інших за характером і цілями студентських організацій. Обраний автором проблемно-хронологічний підхід дозволив послідовно відтворити “історичне полотно” їх ідейних та організаційних трансформацій, визначити внутрішні та зовнішні чинники, що визначали ці процеси, окреслити здобутки, впливи та роль студентства в різних сферах суспільного життя. Щоправда, вважаємо дещо дискусійним віднесення до структури студентського руху об'єднань гімназистів: хоча за досліджуваного періоду їх відносили до “академіків”, але за своїм суспільним статусом та за сучасними критеріями вони відрізнялися від вишівської молоді. Видається, що публікації автора, особливо монографія, дещо перевантажені фактажем, натомість бракує аналітичних оціночних характеристик вузлових аспектів студентського руху.

Наступним вагомим внеском у його вивчення став доробок В. Благого у вигляді дисертаційної роботи “Студентство Львівського університету в 1900-1914 роках: історико-соціологічний аспект” (2002) [51] та низки публікацій [50; 52 - 54]. Автор відтворив його цілісний портрет (склад, структура, умови навчання і проживання, преса тощо) і дав ґрунтовну характеристику суспільно-політичної та громадсько-культурної активності не лише українського, а й польського та єврейського студентства, що гуртувалося у своїх близько 40 різнотипних організаціях. Таким чином, В. Благий відійшов від україноцентризму та дослідив все поліетнічне студентське середовище зазначеного періоду.

Монографія І. Гурака “Молода Україна“: студентство в суспільно-політичному житті Галичини (60-рр. XIX – початок XX ст.)“ (2007) [213] (підготовлена на основі дисертації [214]) присвячена вивченню національно-політичних орієнтацій та участі українського студентства у формуванні партійно-політичної системи краю. Водночас науковець представив деталізований образ розвою студентського руху. Опираючись на всі доступні джерела, він через призму аналізу ролі студентства у формування народовської громади показав розвиток товариств “Молода Русь“, “Академічний кружок“, “Дружній лихвар“ у 1860-70-х роках; з’ясував місце студентства у зародженні радикального руху та особливості його поступу в 1880-х роках; з позицій участі молоді у формуванні РУРП і УСДП реконструював становище її об’єднань у 1890-х роках, а також зміни в їхньому розвитку на початку XX ст. під впливом партійно-політичних диференціацій. Таким чином, проаналізовано динаміку і характер ідейного та організаційного розвою студентського руху під кутом його ролі в суспільно-політичних процесах краю.

Масив статейних публікацій, подекуди монографій, увиразнюють історичний поступ окремих студентських організацій. Зокрема напрацювання В. Благого [53], І. Гурака [214-215], О. Жерноклеєва [280], В. Ковалюка [414; 416-418] та інших науковців відображають діяльність загальних статутних і неформальних (нелегальних) структур (“Молода Русь“, “Академічна громада“, “Молода Україна“, Український студентський союз й ін.) та професійних об’єднань студентів різних фахів і вишів – Львівського університету, Львівської політехніки, Львівської академії ветеринарії тощо. Вивчення життєдіяльності об’єднань українських студенток, студентів медицини, студентських культурно-освітніх, спортивних та товариств іншого спрямування засвідчує високий рівень самоорганізації і громадянської відповідальності української молоді.

Заслужують на відзначення статейні розвідки узагальнюючого характеру, як, наприклад, М. Крикуна, котрий показав становище студентських організацій Львівського університету на початку XX ст. [474]; Б. Савчука, який реконструював хроніку організаційно-ідеологічного становлення студентського руху Західної

України у 1920-30-ті роки [798]; В. Тарабана [889], котрий відстежив відновлення і становлення українських студентських організацій Галичини на тлі складних національно-політичних процесів 20-х років ХХ ст., ін. Такі публікації пропонують свого роду “матрицю” поступу студентського руху, яка накладається, узгоджується, порівнюється з розвитком інших національно-політичних процесів, увиразнює роль і місце в них вишівської молоді.

Уявлення про її історичний поступ розширюють публікації, що висвітлюють окремі тематичні зрізи проблеми. Так, у площині розвитку українського соборництва (вивчення якого переростає в окремий дослідницький напрям) підготовлені змістовні наукові розвідки І. Гурака про вплив наддніпрянської інтелігенції на студентський рух Галичини 1860-70-х років [213]; В. Качмара [378] про боротьбу студентів Наддніпрянщини за українізацію Львівського університету на початку ХХ ст. та ін. Автори послідовно проводять думку, що українство Галичини відчувало постійні впливи з боку інтелектуальних сил Наддніпрянщини, тож, незважаючи на перебування в межах різних імперій, вони постійно зміцнювали взаємозв'язки, посилювалися спільні прагнення в боротьбі за національні ідеали.

Перспективною виглядає тенденція щодо вивчення студентського руху в контексті міжетнічних стосунків у Галичині за досліджуваного періоду. Її окремими позитивними виявами стали аналіз В. Качмарем [380] впливу польсько-українських суперечностей на боротьбу за український університет у Львові в перше десятиріччя ХХ ст.; дослідження В. Благим [50] взаємин між українським і польським студентством галицької столиці на початку ХХ ст. та ін. Щоправда, такого роду проблематику науковці розглядають із позицій “справедливості українських національних прагнень”, відмовляючи протилежній стороні у праві мати і захищати свої національні інтереси. Така позиція домінує в сучасній історіографії історії міжетнічних відносин, однак вона засвідчує намагання відійти від україноцентризму. Наступним кроком на цьому шляху має стати вивчення польського студентського руху як головного предмета досліджень.

Осмислення ідеологічних орієнтацій та участі українського студентства в партійно-політичному житті Галичини в останній третині XIX – 30-х роках XX ст., поряд зі згадуваним дослідженням І. Гурака [216], реалізується у працях з історії розвитку окремих ідейних течій і партійних структур. Усебічно висвітлено організаційно-ідеологічне становлення радикальної течії в Галичині. Помітним явищем у сучасній історіографії стала вміщена у щойно відновлених “Записках НТШ” у Львові розвідка Я. Грицака “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини” [192]. З’ясовуючи зміст і перебіг конфлікту між старшою та молодшою генераціями українських соціалістів краю, учений показав процес формування “молодих” радикалів під час університетських студій та їхню працю в русько-українських студентських товариствах, де точилася гостра ідейна боротьба. Автор проводить думку про їх винятково творчий вплив на розвиток українського руху та формування програм усіх політичних партій Галичини.

У статейних публікаціях з історії виникнення і становлення радикальної партії за довоєнного періоду (М. Кугутяк [481], О. Сухий [884], ін.), дисертаційній роботі про її розвиток за міжвоєнного періоду (М. Міщук [607]) та інших працях показано роль студентства у формуванні РУРП. Із цього доробку випливає, що під впливом молоді партія прийняла постулат політичної самостійності українських земель та розгорнула масову просвітницьку роботу.

Зі схожих позицій показується роль студентства в зародженні та ідеологічно-організаційному становленні української соціал-демократії в Галичині за до- і міжвоєнного періодів. Акумулюють і підсумують наукові напрацювання із цієї проблеми спеціальні монографічні й дисертаційні дослідження О. Босака [78], О. Жерноклеєва [283], І. Райківського [759] та ін. У них докладно розглянуто конфлікт “дітей” і “батьків” на різних стадіях суспільно-політичного процесу; з’ясовано ідейно-політичну диференціацію у студентських організаціях тощо. Персоніфікація цих процесів і явищ дозволяє відстежити роль і місце кожного діяча в розвитку студентського руху та становленні української партійної системи Галичини.

У працях з історії однієї з найвпливовіших у Галичині, передусім за міжвоєнного періоду, націонал-демократичної течії (М. Кугутяк [483], Т. Панфілова [693], В. Расевич [761] та ін.) дослідники менше уваги приділяють таким “міжвіковим” конфліктам. Вони зосереджують увагу на діяльності старшої генерації політиків та співпраці (членстві) студентської молоді з її партійними структурами щодо розв’язання злободенних завдань розвитку українства – боротьбі за український університет у Львові, проведенні масового просвітництва, стосунки з молодіжним структурами інших політсил тощо.

Досліджується участь студентської молоді в політичних рухах й угрупованнях, що посідали крайні позиції в загальному спектрі українського національно-політичного життя. Так, у ґрунтовних працях О. Сухого [881] та Л. Матюшенко [594] з історії галицького русофільства (москвофільства) розкрито суспільні умови діяльності студентства, показано його участь у загальнонаціональних політичних і громадських та власних професійних організаціях відповідного спрямування. З іншого боку, у дослідженнях з історії українського націоналістичного руху в краї у 1920-30-х роках (напр., В. Ухач [940], ін.) деталізовано провідну роль крайових, фахових та інших студентських товариств у формуванні його ідеологічних засад і підпільної структури та розгортанні масштабної пропагандистсько-агітаційної і революційно-терористичної діяльності націоналістів.

Публікації з історії окремих ідейно-політичних течій фрагментарно представляють роль і місце студентства в їхньому розвитку, але у своїй сукупності вони достатньою мірою увиразнюють це явище. Свіжою виглядає постановка питання про участь вишівської молоді у політичному житті Польщі за міжвоєнного періоду [260], однак його висвітлення звелось до показу самоорганізації студентів-емігрантів Наддніпрянщини та їхньої праці щодо розв’язання соціально-правових проблем і міжнародної діяльності. Це засвідчує потребу чіткого формулювання дослідницьких проблем, які мають відображати відповідні конкретно-історичні реалії.

Популярною в сучасній історіографії залишається тема боротьби за український університет у Львові, якій присвячена значна кількість спеціальних досліджень, зокрема й перевидання 1999 р. згадуваної праці В. Мудрого [616]. До речі, у вступній статті до неї О. Романів [775] у притаманному українській суспільній думці 1990-х років дусі усіляко героїзує змагання студентства й усього галицького українства за створення університету та гостро засуджує польські чинники (громадськість, урядову й університетську владу) за протидії її прагненням. Такий погляд на проблему через “українські історіографічні окуляри” подовжує домінувати у вітчизняній історичній науці при з’ясуванні широкого комплексу міжетнічних проблем.

За хронологічним і тематично-змістовим спрямуванням ці публікації також стосуються довоєнного періоду боротьби за український університет у Львові та діяльності Українського таємного університету в 1919-1924 рр. Головний поступ у вивченні першої проблеми репрезентують дисертаційна робота (1999) [379] та публікації [380-381] В. Качмаря. Науковець показав роль і значення “університетської справи” в розвитку українського руху і польсько-українських стосунків у Галичині та розкрив зміст, етапність боротьби студентських організацій та інших громадсько-політичних чинників у цій ділянці. Автор доводить, що вона вплинула як на поглиблення міжнаціонального протистояння, так і на внутрішню інтеграцію українського руху.

Чимало дослідників зверталися до цієї проблеми у розрізі своїх конкретно-історичних досліджень. Вивчаючи “університетську справу” в національному суспільно-політичному русі, М. Кугутяк [484] показав, що впродовж 1848-1919 рр. вона залишалася однією з головних вимог українців Галичини, стала вагомим чинником їхньої боротьби за державність, істотно активізувала діяльність студентських організацій. З’ясовуючи роль Львова як центра формування української науки у другій половині ХІХ ст., Л. Зашкільняк [320] розкрив значущість боротьби української інтелектуальної еліти та студентства за університет у Львові для розвитку національної культури та самовідтворення інтелігенції. Більшість дослідників доводять огляд боротьби за університет до

1914 р., тому викликають інтерес наукові розвідки, які відстежують продовження цієї акції за періоду Першої світової війни, коли за умов воєнно-революційної колотнечі визрівали нові можливості для її успішного звершення (І. Дутчак [262]).

Дослідники українського студентського руху до висвітлення проблеми підходять зі своїх позицій. Зокрема І. Гурак розкриває поживлення суспільно-політичної діяльності студентських організацій на початку ХХ ст. у зв'язку з боротьбою за український університет у Львові, яка сприяла консолідації всіх верств суспільства [213, с. 220-227]. Пов'язавши цю справу зі змаганнями за українську державність, Р. Ковалюк [414; 417; 420, с. 124-136] деталізував розгортання громадсько-політичної діяльності студентів (віча, наради, виступи, "сецесія" тощо) за створення українського вишу в галицькій столиці. Більшість сучасних істориків з україноцентричних позицій фрагментарно розглядають діяльність польських громадських та офіційних чинників у цьому напрямі, не намагаючись обґрунтувати слушність їхніх мотивів і прагнень.

Залучивши до наукового обігу широке коло джерельних матеріалів, сучасні дослідники поглибили рівень наукових знань про боротьбу за Український таємний університет у Львові в 1919-1923 рр., що також досліджувалася в різних ракурсах розгортання суспільно-політичного руху галицького українства. Поступ у вивченні цієї проблеми увиразнюють спеціальні книжкові та статейні публікації П. Хобзея (1991) [962], який показав роль українських суспільних чинників, з-поміж них і студентства, у відкритті й функціонуванні вишу; М. Кислого (1991) [390], котрий розкрив значення "високих українських шкіл" як чинника розгортання студентського руху в першій половині 1920-х років у Західній Україні; Б. Якимовича (1993) [1018], який проаналізував генезу і суспільно-політичні умови 1918-1919 рр., що спонукали до створення Українського приватного університету у Львові, та показав роль студентства як рушійної сили цієї акції; Б. Савчука (1999) [797], що реконструював ідейно-організаційні трансформації студентського руху в період її розгортання тощо. Названі та інші дослідження у сукупності дають досить вичерпні уявлення про заходи "української сторони", зокрема й студентства, щодо

проведення кампанії з відкриття університету, утім, залишається простір для поглибленого вивчення дій польських офіційних і громадських чинників, які трактуються в негативному світлі, оцінюються без урахування тодішніх суспільно-політичних реалій.

Виокремлюємо публікації пресознавчого, бібліотекознавчого, джерелознавчого характеру, які розкривають відповідні аспекти в життєдіяльності студентства. Ідеться насамперед про статейні праці Р. Ковалюка, що проаналізував періодику 1860-х років та матеріали відділів рукописів і рідкісної книги 1870-х років ЛНБ як історичного джерела з вивчення історії “Молодої Русі“ та інших українських студентських організацій [415-416]; В. Благого, який здійснив історико-бібліографічний огляд української студентської преси Галичини 1860-х років, охарактеризував пресу москвофільського студентства Галичини початку ХХ ст., показав вплив журналу “Шляхи“ (1913-1914 рр.) на консолідацію студентства краю, відстежив висвітлення студентської тематики на сторінках щоденника “Діло“ на початку ХХ ст. [52; 54]. У серії наукових розвідок Н. Кунанець [491-493] з’ясовано розвиток бібліотек українських молодіжних і студентських товариств Львова в останній третині ХІХ – 30-х роках ХХ ст.

Продовжуючи традиції вивчення студентської преси, науковці сьогодення не обмежуються її фактографічним оглядом, а пропонують узагальнюючі характеристики із застосуванням сучасних методів пресознавчого і бібліотекознавчого аналізу. З’ясовується її роль як вагомого чинника розвитку та суспільної діяльності студентських організацій. Особливо продуктивними виглядають бібліографічні огляди, що спонукають до підготовки спеціальних бібліографічних покажчиків студентської (і не лише української) преси Галичини та України ХІХ – ХХ ст.

Історія студентського руху представлена у великій кількості історико-біографічних праць, що мають багато спільного та відмінного відносно масиву публікацій про діячів інших суспільних рухів і організацій Галичини за досліджуваного періоду. Маємо небагато наукових розвідок, присвячених діячам студентського руху, натомість у більшості праць з персоналістики студентські роки

представляються як один з епізодів формування світобачення людини чи “сюжетів” її громадської й політичної діяльності. Відносно першого випадку показовою є стаття І. Селецького [807] про просвітньо-організаційну діяльність Є. Коновальця в студентські роки, яка в інформативному відношенні перегукується зі змістом згадуваного збірника про очільника УВО-ОУН [274].

Зважаючи на велику кількість видань про діячів українського національного руху Галичини другої половини ХІХ – 30-х років ХХ ст., як приклади відзначаємо окремі різновидові студії з історичної персоналістики, які увиразнюють показ життєдіяльності певних осіб у контексті досліджуваної проблеми. Так, у серії документально-біографічних нарисів про діячів українського національного руху Галичини ХІХ-ХХ ст. В. Качкана [375-377] студентський період їхньої життєдіяльності показується передусім як найважливіший (поряд із родиною та деякими особливими обставинами) етап формування світогляду та громадянської позиції, тому автор повсякчас акцентує на їхній участі в різного роду громадських інституціях. У схожих ракурсах проблема висвітлюється в дисертаційних дослідженнях з історичної біографістики: В. Костюка про громадсько-політичну і наукову діяльність М. Павлика [461]; Л. Бурачок [88] і О. Зеленої [327] – про О. Назарука; А. Кліша [396-397] – про К. Студинського; Ю. Деревінського [232] і О. Панка [692] – про В. Старосольського; П. Гуцала [217] – про С. Голубовича; Л. Кобути [413] – про В. Левинського та ін. У працях автори показують участь досліджуваних персоналій у студентських товариствах, часто ідеалізуючи їхні лідерські здібності.

В інших площинах ця проблематика розкривається у працях про ідеологів та літописців студентського руху. Так, у дослідженнях О. Гриб [186] про історичну спадщину О. Барвінського, а особливо Я. Комарницького [443] про В. Мудрого, розкривається роль цих діячів як ідейних натхненників і теоретиків українського студентського руху, проаналізовано їхню публіцистичну й мемуарну спадщину як джерело з історії його розвитку. Подібну спрямованість має створена О. Жерноклеєвим та І. Райківським [281] галерея політичних портретів Ю. Бачинського, П. Буняка, М. Ганкевича, А. Чернецького та інших лідерів

західноукраїнської соціал-демократії, які долучилися до розвитку цього ідейного напрямку в студентському русі, виступали в ролі його дослідників.

Отже, маємо чималі здобутки з вивчення історії західноукраїнського студентського руху другої половини XIX – 30-х років XX ст. На їхньому характері позначалися численні як науково-теоретичні, так і суспільно-політичні обставини. З одного боку, “синтетичність” цієї проблеми зумовлювалася організаційним та ідеологічним розмаїттям студентських організацій, які таким чином розглядалися в різноманітних тематичних ракурсах. З іншого боку, вона вивчалася представниками різних історіографічних (ідейних) течій і напрямів, що витворює складну гаму наукових знань і суспільних уявлень.

До головних здобутків західноукраїнської історіографії, яка започаткувала системне вивчення порушеної теми, належить осмислення ідейно-організаційного становлення студентського руху, його внутрішніх ідеологічних течій, боротьби навколо “університетської справи”, діяльності окремих студентських об’єднань та їхніх суспільних впливів тощо. Ці та інші питання оцінюються переважно через призму націонал-демократичної, радикальної, націоналістичної, а також москвофільської течій, що призводить до упереджених трактувань і висновків.

У схожому фарватері вивчення цієї теми просувалося українське зарубіжжя, так що навіть у працях В. Яніва й інших знаних дослідників важко віднайти елементи новизни й оригінальних характеристик. При цьому вона осмислювалася головню з позицій націоналістичної течії, представники якої або ж розглядали студентські організації як “невід’ємний складник” революційного підпілля, або ж, у кращому випадку, як “рушійну силу” його “органічного сектора” в боротьбі за впливи на молодь та інші верстви населення. Цікаві сюжети й маловідомі факти з діяльності студентських організацій на “периферії” віднаходимо в регіональних історико-мемуарних збірниках.

Сучасні історики значно поглибили уявлення про динаміку, етапність організаційного поступу студентського руху, докладно відтворили еволюцію та діяльність його окремих товариств, мають певні здобутки у вивченні ідейно-політичних орієнтацій студентства та його ролі в національному розвитку

галицького українства. Не виходячи за межі націоцентризму, вони все-таки більше, аніж дослідники інших громадських інституцій, звертали увагу на іноетнічні, зокрема польські, студентські організації, які висвітлювалися у контексті українсько-польських стосунків. Основний доробок із цієї теми представила молодша генерація науковців Львова, Івано-Франківська, Тернополя, однак їхнє коло залишається доволі вузьким, тож вона ще не стала предметом широкого зацікавлення істориків, які торкаються її переважно в тематичному діапазоні свої “головних” дослідницьких проблем. Майже не вивчається діяльність студентських організацій на “мікрорівні” – у межах окремих теренів чи населених пунктів. Усе це засвідчує реальні успіхи та потребу подальшого вивчення студентського руху в Галичині другої половини ХІХ – 30-х років ХХ ст.

3.2. Молодіжні організації у творчому доробку істориків

Історіографія діяльності молодіжних товариств Галичини наприкінці ХІХ – у 30-х роках ХХ ст. має багато спільного й особливого порівняно з історичною літературою про інші досліджувані громадські організації та рухи. З одного боку, вона так само починала вивчатися, узагальнюватися їхніми очільниками й ідеологами за “гарячими слідами”, тому чимало праць, що з’явилися у зазначений період, носять історико-мемуарний характер. На їхньому змісті також позначилася партійно-політична заангажованість авторів, але вона була слабшою, аніж, приміром, в історіописах про студентський рух, позаяк це були, так би мовити, “корпоративні історії”: до 1939 р. фактично не було узагальнюючих праць про молодіжні організації, кожна з них вивчалася окремо від іншої. З іншого боку, відбулася певна “диверсифікація” внеску в дослідження цієї проблеми на різних етапах історіографічного процесу: західноукраїнська історіографія традиційно заклала важливу фактографічну базу з її вивчення, але українське зарубіжжя запропонувало перші узагальнюючі аналітичні студії з історії молодіжного руху, а

сучасні вітчизняні історики деталізовано дослідили його окремі складники (товариства) та прагнули комплексно підійти до осмислення цієї теми.

Перші спроби систематизувати історичний розвиток “Сокола“ зустрічаємо у його річних календарях. На основі статистичних даних у цих безіменних документальних публікаціях, зокрема 1895 року (її автором, вірогідно, був керівник товариства В. Лаврівський [909]), з’ясовуються динаміка зростання його чисельності та розширення організаційної структури; переповідаються перипетії із затвердженням статутів та здобутки діяльності; повсякчас наголошується на важливості незалежнення українського “Сокола“ від поляків, яких підтримувала галицька адміністрація.

Аналогічно розпочиналося осмислення історичного поступу “Січі“ в перших публікаціях у “Календарі “Запорожець“, зокрема його очільника К. Трильовського [915]. Перебування під протекторатом радикальної партії знайшло вияв в оцінках її історичного розвою за перші десятиріччя: позиціонування товариства як виразника інтересів галицького селянства (що, зважаючи на його антиклерикалізм, виглядає не зовсім переконливо – С. К.), опозиційність до австрійської влади та особливо до польської суспільності Галичини.

Важливим етапом розвитку історіописання про “Сокіл“ і “Січ“ стала доба Першої світової війни, коли в періодиці та інших виданнях з’явилися “історичні ретроспективи“, де вони трактувалися як “провійськові“. Типовим виразним прикладом цього слугують статейні [639] й історико-мемуарні публікації О. Назарука (1916) [640], який характеризує довоєнний розвій товариств із позиції підготовки до боротьби за українську національну незалежність, надає їм виняткової ролі у створенні бойової формації Українських січових стрільців. Такий “синдром парамілітарності“ істотно вплинув на подальше осмислення їх історичного розвою, зокрема вкорінився і в сучасній історіографії.

За міжвоєнного періоду ХХ ст. вивчення історичного поступу “Сокола“ і “Січі“ відбувалося зовсім відокремлено, що зумовлювалося і партійно-політичними мотивами: перше перебувало під впливом націонал-демократів, друге – радикалів.

Із лона сокільської організації вийшли її визначні літописці – знані організатори і теоретики українського спортивного руху на західноукраїнських землях.

З-поміж них на перше місце ставимо І. Боберського, хоча зауважмо, що побутуюча в літературі персоніфікація мало не всього сокільського руху з цим діячем насправді є формальною (номінальною), оскільки до Львова він прибув лише 1901 р., коли вже відбулося організаційно-ідеологічне оформлення “Сокола“, а виїхав з Галичини у 1919 р. (спершу до Відня, потім до Канади, відтак до Югославії). За міжвоєнного періоду І. Боберський підтримував тісні стосунки з краєм, публікувався у виданнях “Сокола-Батька“. Загалом його спадщина налічує близько 80 статейних і книжкових публікацій ідеологічного, організаційно-методичного та історичного характеру на сокільську тематику. У концентрованому вигляді вона знайшла оформлення у невеликій за обсягом (17 с.), але знаковій за змістом брошурі “Українське сокільство. 1894-1939“ (Львів, 1939) [56], де окреслені зміст та етапи історичного поступу товариства. Хоча періодизація його розвитку за традицією здійснювалася за часом керівництва голів “Сокола-Батька“, І. Боберський увиразнив якісні та кількісні зрушення в сокількому русі, який оповивався ореолом героїзму, незламності духу, представлявся у вигляді важливого чинника ідейного і тілесного вишколу молоді.

Одним з найвизначніших літописців “Сокола“ виступив його чільний ідеолог і теоретик С. Гайдучок. Упродовж 1905-1949 рр. він опублікував близько 170 статейних і книжкових публікацій методичного, історико-документального, мемуарного, публіцистичного характеру про сокільство [101]. З-поміж них – нарис “Фізичне виховання українського народу“, надрукований у “Сокільських вістях“ за 1935 (Ч. 3, 4) [143], у якому визначено роль і місце молодіжних товариств Галичини в цьому процесі. У ґрунтовних історико-документальних розвідках С. Гайдучок проаналізував тридцятирічний розвиток товариств “Сокіл“ і “Січ“ [139; 141], показав їхні стосунки з громадськістю Наддніпрянщини за довоєнного періоду [140] тощо. У науково-пізнавальному сенсі не втратило значення ґрунтовне бібліографічне дослідження “Півстоліття сокільських видань“ (1937) [142], де за

хронологічним порядком систематизовано різножанрову, різновидову літературу, що відображає процес осмислення історичного розвитку товариства та його внесок у масове просвітництво, передусім у поширення знань із фізичної культури та ідейного і морального виховання української молоді.

Чимало публікацій із зазначеної тематики з'являлося в “Сокільських вістях” та інших громадських періодичних виданнях. Ідеться насамперед про замітку М. Грушевського [206], де історик пов'язав традиції боротьби українського народу за свою незалежність із сучасним становищем сокільського руху, яке відновлювалося за складних умов задля виконання важливої місії: формування генерації борців за втілення національних ідеалів. Також відзначимо ґрунтовну розвідку Н. Яціва [1028], що є вдалою спробою аналітичного огляду головних віх і здобутків діяльності сокільської організації та узагальнення її ролі й місця у розвитку української ідеї.

Кількість літератури про історію “Січі” була значно меншою. Це зумовлювалося заборонаю товариства польською владою, на місці якого виник “Луг”, а також слабшим інтелектуальним потенціалом і фінансовими ресурсами січової організації, адже до неї належало переважно селянство. Вона не могла розраховувати на таку допомогу з боку кооперації, яку за сприяння націонал-демократів одержував “Сокіл”. Щоправда, у періодиці час від часу з'являлися історичні розвідки, часто анонімних авторів (як приміром, у просвітянському календарі “Золотий колос” “Про Товариства “Січи” (коротка історія)” [752]), де в ностальгічно-романтизованих тонах переповідався розвиток товариства до 1914 р. Ці публікації вже не мали такої “агресивності”, як за довоєнного періоду, щоб не спровокувати репресії з боку чинної влади.

Цю прогалину компенсує історичний нарис “Лугова організація в рр. 1925-1935.” В. Федорчака (1935) [944], що став одним із найґрунтовніших у західноукраїнській історіографії книжкових видань про окреме молодіжне товариство, яке, до речі, не мали ні “Сокіл”, ні “Пласт”. Спираючись на матеріали внутрішнього діловодства і преси, автор у вигляді “літописної хроніки” показав за роками зміну подій, що супроводжували розвій товариства. З'ясовуючи фази його

злетів і падінь, він у завуальованій формі доводить виправданість підпорядкування лугової організації урядовій польській структурі, що фактично зберегло її від заборони, але обходить увагою складні партійно-політичні процеси та збурення української громадськості, викликані цим фактом.

Головне підґрунтя для дослідження історії “Пласту” становить інтелектуальний потенціал в особі приналежної до нього студентської молоді. У 1920-30-х років виношувалися серйозні плани з підготовки історії товариства. На основі архівних та інших документальних матеріалів О. Окаринський [657, с. 14-15] у загальних рисах реконструював заходи в цьому напрямі та складні процеси (рукописи губилися, конфіскувалися поліцією тощо), що супроводжували їх утілення. Отже, вони не увінчалися успіхом, але стали основою для реалізації цього завдання за повоєнного періоду в еміграції.

Щоправда, за 1920-30-х рр. з’явилися змістовні, переважно історико-мемуарні публікації про “Пласт”, які в інформативному відношенні не втратили свого значення. Такими прикладами, що засвідчують прагнення глибшого аналітичного узагальнення історичного поступу пластового руху, слугують розвідки Г. Дмитерко [237] і Я. Гладкого [167] про його першопочатки 1911-1914 рр., коли він насправді набув промілітарного характеру і став важливою формою військового вишколу молоді; Л. Беча про участь пластунів в українській визвольних змаганнях 1914-1919 рр. [42]; С. Левицького [512; 990], який представив цілісний образ пластового руху в Галичині у 1920-х роках та порівняв його розвиток з іншими сусідніми народами [991], ін.

Виокремимо історіософську працю Д. Донцова “Юнацтво і Пласт” (1928) [244], де, виходячи з історичних традицій української нації та ідеологічних засад українського скаутингу, теоретик інтегрального націоналізму обґрунтував його величну місію ідейного й морального оздоровлення народу.

Відзначаємо тенденцію щодо осмислення історичного розвитку молодіжних товариств у вступних частинах (розділах) видань організаційно-методичного характеру. Вони цікаві тим, що відображають погляди їхніх теоретиків, ідеологів, організаторів на історичні уроки і здобутки молодіжного руху, які мали

використовуватися для його подальшого поступу. Такого роду прикладами є підручники та організаційно-методичні праці очільників “Пласту” О. Тисовського (1921) [900] і О. Вахнянина (1925) [98]; авторитетного дослідника історії українського спорту Е. Жарського [278; 279] та ін. Ця література визначала структуру і зміст діяльності молодіжних організацій та формувала уявлення про їхні історичні традиції, що мало й вагоме виховне значення.

Цінним не лише історичним, а й історіографічним джерелом з історії розвитку молодіжних товариств слугують спогади його чільних діячів, які дають важливу інформативну базу та оціночні характеристики й глибокі аналітичні узагальнення про їхню діяльність. Так, В. Нагірний [632] докладно переповів перипетії, що супроводжували зародження і перші кроки поступу “Сокола” у другій половині 1880-х років, зумовлені стосунками з владою, поляками, внутрішніми суперечностями, протистоянням з москвофілами тощо. Важливі уявлення про подальше становлення товариства дають спогади І. Копача, що з’явилися окремою брошурою [454], та неопубліковані спогади С. Яричевського [848]. Для розуміння реалій, що панували в українському соціуму Галичини напередодні Першої світової війни, з’ясування ролі та місця в ньому молодіжних організацій, зокрема “Пласту”, важко переоцінити книжку славетної учасниці визвольних змагань О. Степанів [864], яка передала тогочасну психологічну ситуацію через призму власних переживань. Цікаві сюжети з історії “Пласту” у 1920-х роках зустрічаємо у спогадах його очільника С. Левицького [512]. Попри притаманний такій літературі суб’єктивізм, їй не властиві ідейна заангажованість, самовиправдовування, навіть героїзація минулого, позаяк автори прагнули передати маловідомі факти та реальну атмосферу діяльності попередньої генерації української молоді.

Заслужують на увагу й окремі історіописання, що відображали поступ інших молодіжних структур у вигляді локальних товариств і ширших громадських рухів. У першому випадку як приклад відзначмо історико-мемуарний збірник, що з’явився з нагоди чвертьстолітньої діяльності спортивного товариства “Україна”

[225]. У ньому його чільні діячі показали загальний поступ та найяскравіші сторінки минулого.

Розгортання масового руху української греко-католицької молоді Галичини у формі марійських товариств відображають історичні нариси їхнього очільника й ідеолога І. Назарка, який розкрив їхні витoki, ідейні засади, становлення організаційної структури та основні здобутки діяльності з поширення релігійних практик і просвітництва [637]. Унікальним явищем у міжвоєнній літературі з історії молодіжних товариств став документальний збірник “Українська молодь Христові” [21], де опубліковані матеріали про перебіг однойменної масштабної акції, що пройшла селами і містами Галичини 1933 р. за участі католицьких товариств “Орли”, “Обнова” та ін. Вони фіксують ставлення до “здвигу” громадськості, зокрема виступ проти неї націоналістів, що дає уявлення про його характер, зміст і наслідки.

Таким чином, західноукраїнська історіографія кінця XIX – 30-х років XX ст., представлена головним чином доробком провідних діячів молодіжних організацій, заклала важливу базу для вивчення їхнього історичного розвитку та окреслила основні контури проблеми у вигляді визначення динаміки й етапності, оціночних характеристик і деяких аналітичних узагальнень їхнього розвитку. Це істотно вплинуло на її осмислення наступними поколіннями дослідників.

Українське зарубіжжя має істотні здобутки в дослідженні історії молодіжних товариств Галичини кінця XIX – 30-х років XX ст., що зумовлювалося науковим інтересом та існуючими суспільними реаліями. Зокрема це стимулювалося перенесенням їхньої діяльності в місце скупчення української еміграції (діаспори): поряд із всеохоплюючим поширенням “Пласту” плекати “галицькі традиції” продовжували й товариства “Сокіл”, “Січ”, спортивні організації, молодіжні католицькі об’єднання тощо. Важливу роль у цьому відігравали їхні колишні діячі, які, опинившись на чужині, прагнули таким шляхом прищеплювати національні ідеали зростаючому поколінню.

Зважаючи на значний обсяг такої літератури та нерівномірне представлення в ній різних молодіжних організацій, вважаємо за доцільне проаналізувати її за

окремими видовими й жанровими ознаками, що увиразнює спільні й особливі характеристики праць, відображає здобутки в цій царині.

З-поміж них найістотнішим вважаємо дослідження В. Леника “Українська організована молодь“, яке 1984 р. опублікував часопис “Визвольний шлях“ [513], а 1994 р. вийшло окремим книжковим виданням [514]. Це – магістерська робота, захищена того ж 1994 р. у мюнхенському Вільному українському університеті, стала першим синтетичним узагальнюючим дослідженням з історії українського молодіжного руху. Опрацювавши всі доступні джерела, автор у розрізі постулатів державницького напрямку української історіографії показав його як один із чинників боротьби за волю і незалежність покривдженої нації. У його баченні цей рух, спираючись на традиції братств, нагромаджував потенціал за періоду імперського панування, щоб за переломної історичної доби виступити однією з рушійних сил національно-визвольних змагань. Прикметно, що більша частина праці присвячена діяльності “Сокола“, “Січі“, “Пласту“ й інших товариств Галичини, а решта – розвитку молодіжних організацій на інших етнічних теренах. При цьому В. Леник докладно розкрив етапи і зміст організаційно-ідеологічного становлення галицьких об’єднань, зокрема й на рівні окремих навчальних закладів чи населених пунктів. На жаль, сучасні вітчизняні історики “замикаються“ в рамках окремих регіонів і не вивчають молодіжний рух у межах усєї України, що відкриває нові грані його історії, зокрема й через порівняння його окремих складників.

З-поміж інших історико-аналітичних студій відзначмо широковідому й перевидану в Україні працю С. Ріпецького про Українське січове стрілецтво (Нью-Йорк, 1956; Львів, 1995) [773]. З’ясовуючи генезу цієї бойової формації, знаний військовий історик також у розрізі державницького напрямку української історіографії показав постання і діяльність організації “Молода Україна“, шкільних таємних гуртків та сокільських, січових і студентських товариств, які напередодні Першої світової війни трансформувалися в стрілецький рух. Усе це створило необхідні передумови для формування першої за новітньої доби української історії власної національної мілітарної сили. Таким чином, С. Ріпецький у стрункому

завершеному вигляді представив концепт такої “закономірної” (заздалегідь визначеної) трансформації довоєнних молодіжних товариств. Утім, зауважмо, що їхні первісні мотиви творення і завдання діяльності все-таки мали інший характер.

Значну групу праць з історії молодіжних товариств представляють видання, які традиційно кваліфікуються як “історико-мемуарні”. Попри те, у структурно-змістовому відношенні багато з них цілком відповідають характеру історико-аналітичних студій, так що власне “мемуарно-суб’єктивні” моменти відходять на задній план і слугують доповненням до творення основної історичної канви. Це яскраво засвідчує праця С. Левицького “Український Пластовий Улад в роках 1911-1945 в спогадах автора. (Причинки до історії Пласту)” (1967) [512]. У передмові до неї А. Фіголь розкрив важкі умови, за яких народжувалася праця (рукопис був готовий ще 1948 р. під час перебування автора у таборах Авсбурга), та відзначив, що таку назву книги обрали тому, що в ній можливі пропуски та суб’єктивні трактування подій, позаяк С. Левицький майже не користувався іншими документальними матеріалами [947]. Сам С. Левицький також запевняє, що “не користувався ніякими іншими матеріалами, крім пам’яті власної та інших” [512, с. 10]. Між тим, за структурою і змістом книга наближається до монографічного дослідження, де за чітким хронологічним порядком розкрито етапи розвитку українського скаутського руху на різних теренах, докладно показано його організаційну мережу та діяльність у Галичині. Вона містить безліч фактів, точних дат, цифр, прізвищ, назв 93 куренів, що свідчать або про справді феноменальну пам’ять автора, або про використання інших джерел.

Схожі за характером спогади К. Трильовського [914] розкривають розгортання січового руху в Галичині, його здобутки і труднощі діяльності, зумовлені зовнішніми та внутрішніми перешкодами. У них більшою мірою присутній “особистісний момент”, що передає колорит атмосфери формування феномену січової організації, яка не мала аналогів серед інших європейських народів.

Для наукового і громадського загалу ці спогади стали доступні завдяки їхній публікації у книзі “Гей, там на горі “Січ іде!”. Пропам’ятна книга “Січей”

(Едмонтон, 1965) [157], яку великим накладом перевидали в Україні 1993 р. Упорядник цього унікального видання (його аналогу не мають інші громадські інституції українського зарубіжжя) Петро Трильовський (син “січового батька” К. Трильовського) зібрав близько 200 публікацій півтори сотні авторів у виглядів спогадів, нарисів, пісень, поезій, що в сукупності передають неповторний “дух “Січі”. Для історіографічного аналізу найбільший інтерес становлять близько 40 статей, які розкривають розвій її осередків на “мікрорівні” – в окремих повітах, містах, селах – та подають різнобічну інформацію про їхніх діячів і організаторів. Це надає книзі історико-краєзнавчого забарвлення, адже вона фіксує і повертає з небуття тисячі імен і фактів “місцевої історії”.

Прикладом “цілісного” історіописання про галицькі інституції, що продовжували розвиток у діаспорі, є нарис О. Кузьмович “Початок і розквіт Карпатського клубу 1924-1984 рр.” (1989) [488], де на значному фактологічному матеріалі в системному вигляді показано виникнення та шістдесятирічний розвиток і діяльність цієї інституції. Як й інші такого роду видання книга фіксує сотні імен громадських діячів, котрі спричинилися до виховання здорового способу життя української суспільстві.

“Мемуарно-особистісний” та “дослідницько-аналітичний” складники органічно переплітаються у представницькій і змістовній групі праць, присвячених ювілеям окремих товариств і навчальних закладів. Найґрунтовнішою з-поміж них виглядає “Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові” (1978) [1005]. Цей навчальний заклад із 60-х років ХІХ ст. залишався важливим осередком громадського життя молоді Галичини. Цей аспект висвітлений у вміщених тут численних публікаціях. З-поміж них – статті С. Волинця [129] про діяльність таємних учнівських гуртків за до- і післявоєнного часу, які поширювали національну ідею серед краян; М. Пежанського [700] – про становлення і вплив гімназійного “Пласту” на загальний розвиток цієї організації в Галичині; В. Яніва [1019] – про таємні товариства гімназистів, що діяли за польського режиму на початку 1920-х років; М. Ганушевського [154] – про Р. Шухевича та його оточення тощо. Значну частину цього видання представляють історико-біографічні нариси,

які засвідчують роль гімназії у формуванні національної еліти та провідників громадського життя Західної України.

Доволі схожі за структурою і характером ювілейні видання спортивних товариств і “Пласту”: “Альманах з нагоди 25-річчя утворення Українського Спортивного Союзу” (1950) [3]; “Альманах Ради Фізичної Культури 1945-1948” (1951) [5]; “Альбом 50-ліття Пласту” (1964) [2]; “Альманах Карпатського Лещатарського Клубу 1924-1984” (1989) [4] та інші, що стали продовженням традицій подібних видань у Галичині за міжвоєнного періоду. Основу їхнього змісту становлять спогади колишніх членів, що переповідають про окремі події та епізоди розвитку товариств і діяльність визначних спортсменів. Більший інтерес становлять уміщені в них узагальнюючі публікації, як приміром, Е. Жарського [3], який повно, системно висвітлює етапи розвитку Українського спортивного союзу та спортивного руху в Галичині наприкінці XIX – 30-х роках XX ст.; П. Гавриляка [137], котрий через призму власних спогадів відтворив діяльність Карпатського лещатарського клубу до Першої світової війни, коли розпочиналося становлення лижного спорту в краї.

Слід згадати унікальне видання “Лісові чорти їх життя і буття. 1922-1945. Ювілейний історично-мемуарний збірник у їх шістдесятиріччя” (1983) [528], яке описує вісім знаменитих мандрівок однойменного пластового куреня. Численні факти та картографічні й біографічні матеріали, ніби в мініатюрі, розкривають життєдіяльність українських скаутів та показують їхню різнопланову громадську й просвітницьку діяльність.

Високим рівнем інформативності відзначаються історико-мемуарні збірники, присвячені окремим регіонам Галичини. Аналіз показав, що вони містять більшу кількість публікацій про розвиток молодіжних організацій, аніж про інші громадські товариства, зокрема “Просвіту” і “Рідну школу”. Ці різні за характером статейні матеріали видозмінюються від ґрунтовних аналітичних розвідок, що охоплюють загальні проблеми історії молодіжного руху, до спогадів про його окремі локальні епізоди, факти. Зважаючи на велику кількість такої літератури, виразимо і типологізуємо це явище на прикладі окремих видань. Так, у

двотомнику “Стрийщина“ вміщено найґрунтовніший в історіографії пластового руху історичний нарис про його розвиток в окремому регіоні [685]. Автор Я. Падох на основі джерел і власних спогадів розкрив зародження пластової організації на цьому терені, деталізував участь її вихованців у визвольних змаганнях 1914-1919 рр., висвітлив життєдіяльність стрийських пластових відділів у 1920-х рр. тощо. Нарис містить унікальні фотодокументи та численні біографи. Його доповнює публікація М. Мудрик [623] про дівочий Пластовий улад у Стрию. Підготовлені на основі спогадів та рукописних матеріалах публікації О. Савчинського [790] і Л. Штинди [997] відображають розвиток спортивного руху на Стрийщині наприкінці ХІХ – у 30-х роках ХХ ст. Науковий інтерес представляють подані в них деталі, факти в розрізі історії повсякденності про діяльність українських спортсменів та їхні стосунки із суперниками-поляками й офіційною державною владою.

Подібні за тематикою статті про розвиток “Сокола“, “Січі“, “Пласту“ та спортивних товариств на Станіславщині (О. Бойчук [71], О. Гайський [145], С. Побратим [732], І. Ставничий [852]) і Тернопільщині (С. Змрочок [331], О. Кравченко [469], Б. Остап’юк [672], Л. Столяр-Лугова [867]) побудовані на основі спогадів. Вони відзначаються високим рівнем персоніфікації подій, розкривають цікаві сюжети з діяльності названих товариств. Додавши до них, приміром, історико-мемуарні й документальні статті про розвиток спортивних товариств на Городенщині (А. Курдидик [495], С. Олесницький [662], В. Яворський [1014]) та Дрогобиччині (С. Кобільник [404]), можемо стверджувати, що ці видання становлять цінний в інформативному відношенні здобуток українського зарубіжжя про розвиток спортивного руху в Галичині за досліджуваного періоду. Його вартість зростає завдяки відображенню міжетнічних стосунків у цій ділянці. Окремо відзначаємо документальні статті М. Марунчака [588], які дають досить вичерпний образ січового руху на Покутті й Городенщині, а особливо В. Модрич-Вергана [610] про товариство “Каменяр“ у Городенці, що містить понад три десятки унікальних фотодокументів. Ці вартісні історичні й історіографічні джерела не втратили наукового й пізнавального значення для сучасної науки.

Сказане стосується і мемуарних видань. Щоправда, чимало з них доволі суб'єктивні, ідейно заангажовані, тож потребують ретельного аналізу. Це стосується, до прикладу, записаних зі слів згадуваного О. Тисовського [670] свідчень про перші кроки становлення “Пласту”. Відверто негативне ставлення автора до інших діячів (зокрема й П. Франка), які за важких умов торували шлях організації, свідчить про напружені стосунки у “пластовому середовищі”, яке в 1912-1914 рр. складалося з осередків, очільники яких бачили різні шляхи розвитку українського скаутського руху (“провійський”, “традиційний”, що ґрунтувався на ідеях Байден-Пауелла). Невеликий за обсягом, але змістовний “Спомин про юнацтво” невідомого автора [667] відображає погляди представників націоналістичної течії щодо взаємин і впливів підпілля на молодіжні організації. Вони традиційно перебільшуються, змальовуються як “всеохоплюючі”, що не зовсім відповідає реаліям. У такому відношенні публікації у регіональних збірниках виглядають урівноваженішими, позаяк їхні автори прагнули передусім поінформувати про “славне минуле” товариств.

До висвітлення історичного минулого товариств суттєво долучилися їхні періодичні органи. Найбільший поступ у діаспорі виявив “Пласт”, що мав розгалужену структуру в Америці, Європі, Австралії. Аналіз змісту “Пластового шляху”, що понад півстоліття видається у Торонто, та інших пластових часописів дозволяє відстежити, як генераційні зміни зумовлювали зменшення ностальгічно-ретроспективних історико-мемуарних публікацій безпосередніх учасників подій та зростання аналітичних розвідок пластових діячів, котрі народилися на “новій Батьківщині” й осмислювали минуле через призму його героїзації задля стимулювання розвитку “Пласту”. Так, незаперечну історіографічну вартість становить стаття відомого військового історика Л. Шанковського про участь стрийських пластунів у визвольних змаганнях, уміщена в мюнхенському часописі “Молоде життя” (1946) [982]. У розширеному варіанті вона увійшла до його книги з історії Галицької армії (1958) [983].

Ця тема стала пріоритетною в історичній частині “Пластового шляху” та “Пластового вісника”, що виходив у Варшаві. Про це свідчать ґрунтовні історико-

мемуарні статті й аналітичні розвідки Л. Беча [43], О. Гаврилюка [136], Б. Костюка [460], П. Содоля [841], А. Чемеринського [972], М. Федусевича [946] про участь вихованців окремих пластових підрозділів та організації загалом у визвольній боротьбі 1914-1919 та 1939 – початку 1950-х років. Вони відзначаються високопатріотичним пафосом, мають виховну спрямованість та, фіксуючи сотні імен, фактів, подій, доводять, що саме молодь, вишколена у громадських товариствах, за переломних історичних моментів виступала у перших лавах борців за українську державну незалежність.

Окремо згадаємо про унікальний свого роду документальний збірник “Українська молодь Христові“ (1991) [931], що висвітлює участь українських католицьких молодіжних організацій “Орли“, “Обнова“ та інших у проведенні однойменної масштабної акції 1933 року. Вміщені у ньому джерельні матеріали, спогади та аналітичні публікації вичерпно відтворюють події, пов’язані з її підготовкою, проведенням та реакцією на неї з боку різних українських суспільно-політичних чинників. Гадаємо, корисною і цікавою була б підготовка аналогічних видань з історії інших громадських, зокрема й молодіжних, організацій за досліджуваного періоду.

Отже, головний внесок дослідників українського зарубіжжя у вивчення історії молодіжного руху Галичини кінця XIX – 30-х років XX ст. репрезентують історико-мемуарні праці в різного роду ювілейних та регіональних збірниках, які органічно поєднують особистісний погляд та ретроспективний аналіз його організаційно-ідеологічного становлення.

Радянська історіографія розглядала молодіжний рух у Галичині кінця XIX – 30-х років XX ст. у зовсім інших ракурсах, аніж західноукраїнські та українські зарубіжні дослідники. Національно-зорієнтовані молодіжні товариства (“Сокіл“, “Пласт“, “Січ“-“Луг“ та ін.) вона здебільшого ігнорувала або торкалася їх фрагментарно з позицій боротьби за впливи з боку прокомуністичних сил. Таким чином, їх трактували як “націоналістичні“, “реакційні“, “антинародні“, навіть “профашистські“ і т. ін.

У працях М. Трублаїні “Молодь за кордоном” [921], Я. Лясоцького “Комсомол Польщі у боротьбі” [554], М. Борця “Молодь на Західній Україні” [73] та деяких інших спеціальних дослідженнях із позиції марксистсько-ленінської ідеології показано соціально-економічне та політико-правове становище молоді Галичини за міжвоєнного періоду. Змальовуючи “нестерпно важкі” умови її життєдіяльності, автори послідовно проводять думку, згідно з якою юнаки та дівчата “прирікалися” на безкомпромісну боротьбу проти ненависного окупаційного польського режиму. Така ж позиція обстоюється в монографіях з історії КПЗУ (М. Панчук [694], І. Шумейко, П. Яцків [999], ін.) та про боротьбу трудящих Західної України за возз’єднання з Радянською Україною (М. Герасименко, Б. Дудикевич [159], П. Йова [362] та ін.).

У цих працях розкривається боротьба ліворадикальних молодіжних угруповань проти соціального й національного поневолення західноукраїнської людності за возз’єднання з УРСР. На такому суспільному тлі показується створення і розгортання діяльності комсомольських організацій, робота дитячої організації “Червоний піонер Західної України” та функціонування секції молоді “Сельробу” – чи не єдиної легальної ліворадикальної молодіжної організації Західної України. Додержуючись усталених ідеологічних канонів, радянські історики за чіткою логікою висвітлювали “супідрядність” керівництва цими процесами: КПЗУ спрямовувала діяльність КСМЗУ, яка своєю чергою координувала і контролювала розгортання піонерського руху, “очолювала” боротьбу молоді за створення єдиного антифашистського фронту, прагнула опанувати та “відірвати” від “буржуазно-націоналістичних партій” легальні масові молодіжні товариства. Така парадигма надавала радянській історіографії найбільшої концептуальної цілісності у висвітленні історії західноукраїнського молодіжного руху, порівняно з іншими напрямками української історіографії, де нуртували різні ідейні течії, методологічні підходи та альтернативність мислення.

Окремо відзначаємо монографію В. Твердохліба “Молодь Західної України у боротьбі за возз’єднання (1919-1939)” (1983) [890], де найповніше представлена діяльність Комуністичної спілки молоді Західної України у зазначених напрямках.

Спираючись на доступні джерела, автор розкрив ідейні засади та організаційну структуру КСМЗУ, показав форми і методи його роботи серед української молоді. Всупереч історичним реаліям істотно перебільшувалися його суспільні впливи, а існування національно-зорієнтованих молодіжних товариств здебільшого обходилося увагою або трактувалося винятково з позицій переважання в них впливів прокомуністичних чи націоналістичних сил.

Слід згадати невелику групу історичних та історико-педагогічних досліджень з історії розвитку українського спортивного руху Західної України за “дорадянського періоду“. Поряд з узагальнюючими публікаціями з історії фізичної культури в Україні головні надбання в цій царині представляють дисертаційні дослідження В. Прядченка “Фізична культура і спорт на Прикарпатті (1917-1956 рр.)“ [753] та перші розділи дисертації (1973) [917], а згодом і монографії (1987) [918] Б. Трофим’яка. У них здебільшого висвітлено “робітничо-селянський“ та “інтернаціональний“ гімнастично-спортивні рухи, показано впливи на нього КСМЗУ і КПЗУ.

Значення доробку радянських дослідників для сучасної історіографії полягає в тому, що він спонукає до активнішого вивчення і переосмислення історії українського молодіжного ліворадикального руху в Галичині за міжвоєнного періоду з нових методологічних позицій. Ця проблема не повинна ігноруватися сучасними науковцями, які зосередилися на вивченні виключно національно-зорієнтованих організацій та здебільшого обходять увагою їхні складні стосунки з прокомуністичними угрупованнями.

Сучасна вітчизняна історіографія представила якісно вищий рівень досліджень з історії українських молодіжних організацій Галичини кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. Зважаючи на значний різноплановий пласт літератури із цієї проблеми, вважаємо за доцільне проаналізувати її за таким порядком: узагальнюючі роботи, де комплексно розглядається їхній розвиток; праці з історії окремих товариств; студії з певних напрямів їхньої діяльності; історико-біографічні та інші різножанрові публікації. Нагромадження знань стимулювали наукові конференції різного рівня, зокрема спеціального тематичного спрямування, як,

приміром, Міжнародна наукова конференція, присвячена 80-річчю спортивного товариства “Україна“ (Львів, 1991) [646], Всеукраїнська наукова конференція з історії січово-стрілецького руху (Коломия, 2007) [526] та ін.

Історики доволі швидко здолали “синдром перебудовчої історіографії“ у вигляді зливи публікацій у періодиці, що переважно опиралися на доробок українського зарубіжжя, та перейшли до вивчення проблеми на широкій джерельній базі. Першим помітним явищем в історіографії стала брошура івано-франківського дослідника І. Андрухів “Західноукраїнські молодіжні товариства “Сокіл“, “Січ“, “Пласт“, “Луг“ (1992 р.; перевидана 1996 р.) [13]. Використавши матеріали періодики, архівів та зарубіжної україніки, автор в окремих підрозділах у концентрованому вигляді розкрив ідейні засади, організаційне становлення, напрями діяльності згаданих товариств та показав вплив на них з боку політичних партій. Таким чином, достатньо виразно окреслено загальні контури цієї теми.

За два останніх десятиріччя в різнофахових наукових збірниках та суспільній періодиці з’явилися десятки, сотні статейних публікацій з історії українського молодіжного руху в Галичині кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. Вони відображають процес нарощування знань із цієї проблеми, до якої поряд з істориками активно зверталися педагоги, політологи, соціологи, культурологи. Використовуючи дослідницькі методології відповідних наук, учені розширювали діапазон осмислення проблеми загалом та її окремих аспектів, тож результати цих напрацювань має враховувати історична наука. Головний поступ у дослідженні теми репрезентують монографічні й дисертаційні дослідження, на аналізі яких зосередимо увагу.

Найґрунтовнішим у фактографічному відношенні виданням є монографія Б. Трофим’яка “Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ ст. – перша пол. ХХ ст.)“ (2001) [916], на основі якої була захищена докторська дисертація. У ній розглядаються витоки й етапи становлення сокільського, січового, пластового, спортивного рухів та участь їхніх членів у національно-визвольних змаганнях. Книга є зразком історіописання на засадах позитивістської методології: подаючи безліч фактів, автор розкриває

ідеологічно-організаційний поступ та зміст, напрями, здобутки діяльності молодіжних товариств. У структурному відношенні вона дещо наслідує підходи, притаманні літературі кінця XIX – початку XX ст., позаяк динаміка цих процесів часто узгоджується з періодами керівництва їхніх голів. Високий рівень персоналізації досліджуваних процесів і явищ надає монографії ще й “просопографічно-довідникового” характеру.

Утім, як впливає з її назви та змісту, Б. Трофим’як не зовсім виправдано трактує досліджувані організації як “гімнастично-спортивні”, що значно звужує їхнє суспільне покликання (особливо “Пласту”). Насправді ж це були товариства, що формували не лише фізичні, а й ідейні та моральні чесноти молоді. Ігнорування питання щодо партійних впливів не дозволило вченому розкрити важливі механізми функціонування сокільського та січового товариств, які перебували під патронатом націонал-демократів і радикалів, що істотно позначалося на їхньому розвитку й діяльності.

З-поміж помітних явищ у вивченні феномену українського молодіжного руху XX ст. відзначимо запропонований В. Головеньком (1997) [175] його історико-політологічний аналіз. Із таких позицій цікавими оригінальними виглядають порівняльні характеристики розвитку юнацьких організацій на західноукраїнських землях та в Радянській Україні.

На межі XX-XXI ст. активізувалася тенденція осмислення цієї проблеми на регіональному рівні – переважно в розрізі окремих адміністративних чи етнографічних таксономічних одиниць. Глибшим підходом до її вивчення на основі документальних джерел відзначаються публікації Р. Щура про діяльність молодіжних організацій на Сколівщині [1003], В. Клапчука – про їхній розвій на Делятинщині [392] та ін. За характером вони часто наближаються до історико-краєзнавчих студій, привносячи колорит окремих “регіональних історій” до загального літопису молодіжного руху Галичини кінця XIX – 30-х років XX ст.

Рівень вивчення його окремих складників досить різний. З-посеред масових організацій чи не найслабше в історіографії представлена історія “Сокола”. На тлі окремих статейних публікацій вирізняється альманах “Сокіл-Батько” спортивно-

руханкове товариство у Львові“ (1996) [842], де зібрані спогади та історико-аналітичні матеріали різних періодів. Загалом це видання виконало своє першочергове завдання щодо інформування та фіксації важливих джерел із вивчення феномену “Сокола“. Уміщені в ньому розвідки сучасних дослідників (О. Вацеба [100], І. Дацюк [219] та ін.) свідчать про зосередженість уваги на витоках і довоєнному становленні “Сокола“, який представляється як спортивно-гімнастичне товариство, що, повторюємо, явно обмежує його історичну місію. Таку ж тенденцію відображає і документальна наукова стаття А. Нагірняка [634], який показав взаємини “Сокола“ із січовим та іншими українськими товариствами краю.

На порядок ґрунтовніше досліджена історія “Січі“, що доводять передусім спеціальні дисертаційні дослідження. Так, у праці М. Гуйванюка (2002) [210] обґрунтовано передумови зародження січового руху в Галичині й на Буковині, показано формування його організаційної структури, напрями протипожежної і гімнастичної діяльності, з’ясовано стосунки з владними структурами й українською громадськістю в 1900-1914 рр., розкрито участь товариства у передвиборних кампаніях до австрійського парламенту і крайових сеймів та інші напрями громадсько-політичної роботи. Такий комплексний підхід до проблеми на основі використання широкого кола джерел забезпечило доволі вичерпне дослідження січового руху, розвиток якого також фрагментарно розглядався і на “мікрорівні“ – відносно окремих теренів, громад тощо.

Заслуговує на відзначення і дослідження А. Нагірняка (2006) [633], яке систематизує і поглиблює уявлення про діяльність К. Трильовського як організатора і провідника січового руху. Автор показав, що, на відміну від інших українських молодіжних та культурницьких товариств, постання яких зумовлювалося необхідністю розв’язання злободенних проблем національного розвитку українства, створення “Січі“ мотивувалося передусім партійно-політичними міркуваннями, тож й у подальшому поступ товариства цілковито узалежнювався від патронату радикалів. Цю обставину повинні враховувати дослідники молодіжного руху, адже за таких обставин трактувати “Січ“ як “загальнонаціональну інституцію“ можна лише з певними застереженнями.

На тлі численних науково-популярних та наукових різноформатних і різнофахових публікацій надбання з історії розвитку “Пласту” значною мірою репрезентують праці двох науковців. Монографія Б. Савчука “Український Пласт. 1911-1939” (1996) [800] стала першим в історіографії узагальнюючим дослідженням із цієї проблеми. Висвітливши особливості організаційного становлення товариства у Галичині, Буковині, на Волині й Закарпатті, вчений у комплексі розкрив форми й засоби його діяльності в різних напрямках: таборування, фаховий вишкіл, просвітництво тощо. Докладно з’ясовано взаємини “Пласту” з українськими організаціями та суперечності з польською владою, що призвели до його офіційної заборони у 1930 р.

Так само з національно-патріотичних позицій і в романтизованому стилі до цієї проблеми підійшов В. Окаринський, який у дисертації, відтак монографії (2006) [657] використав ширше коло джерел та поглибив уявлення про окремі складники розвитку українського скаутського руху. Дослідник показав діяльність “Пласту” в навчальних закладах, розкрив його впливи на суспільне життя України 1911-1944 років, узагальнив участь пластунів у національно-визвольній боротьбі. Він обстоював дещо дискусійну думку, згідно з якою товариство фактично продовжувало діяльність й за 1930-х років, хоча слід брати до уваги, що за того часу воно мало нелегальний статус, тож вся виховна робота могла проводитися під прикриттям інших громадських інституцій.

Із середини 1990-х років з’являлися книжкові науково-популярні видання з історії окремих молодіжних товариств. Вони мали різну вартість, зокрема були й такі, що лише ретранслявали доробок українського зарубіжжя. Утім, чимало таких видань пропонували оригінальне осмислення їх історичного минулого, поглиблено розкривали певні напрями діяльності. Ідеться, приміром, про брошуру з промовистою назвою “Гей, “Січ” іде, красен мак несе...” (2000) [1016], де автор Б. Якимович увиразнив вплив товариства на становище українського села, що сприяло його моральному оздоровленню та національно-політичній консолідації української громадськості. У книзі Я. Луцького (1998) [548] про туристично-краєзнавчу роботу в “Пласті” у 1911-1930 рр. реконструйовано маршрути

подорожей і мережа пластових таборів, узагальнено їхню роль у фізичному і духовному вихованні молоді.

Активно вивчалася історія спортивного руху на західноукраїнських землях наприкінці XIX – у 30-х роках XX ст. як у площині історичної науки, так і в контексті наукового напрямку – історія фізичної культури та спорту. Помітним внеском у розвиток спортивної історіографії, що узагальнює напрацювання з історії фізичної культури і спорту, стали дисертаційні роботи О. Вацеби [99], Я. Боднаря [67], О. Винничука [113], де розкрито теоретико-методичні й організаційні засади фізичного виховання молоді та історія спортивно-гімнастичного руху в Західній Україні наприкінці XIX ст. – у 30-х роках XX ст. Найдискусійнішим аспектом цих праць є, знову ж таки, трактування товариств “Сокіл“, “Січ“, “Луг“, “Пласт“ як “гімнастично-спортивних“ чи під кутом “спортивного руху“, хоча, повторюємо, їхнє суспільне покликання було значно ширшим. З формальної точки зору (згідно зі статутами) це були “пожежно-гімнастичні“ товариства, а головне їхнє завдання полягало в ідейно-патріотичному, моральному та фізичному вихованні зростаючого покоління.

Сказане стосується і двох монографій, що з’явилися 1997 р.: Б. Трофим’яка “Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.)“ [919] (дещо дублює монографію 2001 року [916]) та О. Вацеби “Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні“ [100] (розширений варіант дисертаційної роботи). Вони репрезентують головний доробок сучасних науковців із означеної теми. Перша праця відзначається солідною джерельною базою, насичена фактографією і біограмами, що в сукупності деталізує, зокрема й на рівні окремих теренів, міст, громад, розвиток фізичної культури серед української молоді та її вплив на різні суспільні сфери. Висвітлюючи діяльність названих організацій, О. Вацеба поглиблено розкрила проблему зародження та становлення спортивних клубних об’єднань, показала їхні закордонні зв’язки та роль міських центрів у розвитку фізичної культури, здійснила ґрунтовний аналіз видавничої справи та організаційно-методичної літератури з питань тіловиховання і спорту, що з’явилася в Західній Україні за досліджуваного періоду.

Також згадаємо про альманах “Спортове товариства “Україна“ (1991) [850], виданий з нагоди 80-річчя його заснування. За структурою і змістом він наслідує подібні західноукраїнські видання міжвоєнного періоду та українського зарубіжжя. Уміщені в альманасі спогади і передруки аналітичних матеріалів попередніх років зумовили його значущість як історичного та історіографічного джерела. Наукова вартість цього видання була б більшою, якби при його підготовці задіяли сучасних науковців.

Названі дослідження разом із численними статейними публікаціями дають достатньо вичерпне уявлення про організаційне становлення, ідейні засади провідних діячів українського спортивного руху. Утім, потребують глибшого висвітлення взаємини з офіційною польською владою, аналогічними іноетнічними організаціями та з різними українськими інституціями.

Сучасна історіографія помітно просунулася у вивченні туристично-краєзнавчого руху в Галичині за 1920-30-х рр. До речі, перші помітні кроки на цьому шляху зробили західноукраїнські дослідники міжвоєнного періоду. Зокрема І. Крип'якевич у низці історичних розвідок дослідив мандрівки діячів “Руської трійці“, передусім Я. Головацького та українського студентства 1880-х років (у центрі – постать І. Франка), а також показав відродження цього руху в першій половині 1920-х років [475]. Досі не втратили наукової й пізнавальної значущості підготовлені Є. Пеленським “Матеріали до краєзнавчої бібліографії Галичини, Волині і Закарпаття (українські книжки за 1900-1935 рр.) [704] та його публікації з історії туристично-краєзнавчого товариства “Плаї“ [705].

Хоча вивченням цієї проблематики займається відносно невелике коло науковців, вони представили вагомні здобутки, що визначають головні контури і зміст розвитку туристично-краєзнавчого руху. Його предметне вивчення започаткував Я. Серкіз [818-819], який у публікаціях першої половини 1990-х років розкрив етапи розвитку українського мандрівництва в Галичині та діяльність відповідних організацій у цьому напрямі. Відтак дисертаційна робота (1996) [430] та низка наступних публікацій [427-429; 431] А. Козицького є спробою комплексно дослідити український краєзнавчий рух у краї у 20-30-х роках ХХ ст. Науковець

показав етапи становлення та його основні здобутки, зокрема докладно охарактеризував працю “Кружка любителів Львова“, краєзнавчо-туристичного товариства “Плай“ та інших організацій. Їхній розвиток узалежнювався зі зміною суспільно-політичної ситуації в Галичині, тож ця царина представляється як складник усього національного руху.

Помітний внесок у вивчення цієї теми зроблено напрацюваннями Я. Луцького: монографія (2003) [551], дисертація (2010) [547] та низка статейних публікацій [546; 549-550]. Узагальнивши й доповнивши доробок попередників, він розкрив зміст і склад учасників краєзнавчих мандрівок 30-х років XIX – початку XX ст., проаналізував діяльність “Плаю“, “Чорногори“ та інших краєзнавчо-туристичних товариств міжвоєнного періоду. Дослідник повсякчас наголошує на їхньому національно-формуєчому значенні, показує маршрути подорожей та їхній вплив на фізичне й моральне оздоровлення молоді.

До вивчення цієї тематики долучилися фахівці з географії, екології та інших галузей знань. З-поміж них, до прикладу, відзначмо статті та книжкові публікації дидактичного характеру А. Кузишина [487], В. Клапчука [394], Ю. Нестерука [648], В. Петранівського і М. Рутинського [720], О. П’єха [727], що розкривають роль і місце різних українських громадських інституцій у розвитку туристично-краєзнавчого руху, визначають динаміку й етапи його становлення, показують розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури в Галичині наприкінці XIX – першій третині XX ст. Гадаємо, їхній доробок повинен активніше використовуватися в історичних дослідженнях, позаяк відображає нові важливі грані розвитку туристики і краєзнавства в Галичині, що розглядається з позицій виховання молоді та як важлива сфера суспільного життя галицького українства другої половини XIX – 30-х років XX ст.

Окремо згадаємо єдине свого роду дослідження А. Сиви [840] про зміст і особливості символіки українських молодіжних організацій “Сокіл“, “Січ“, “Пласт“, “Луг“ Галичини, підготовлене в галузі спеціальних історичних дисциплін. Опрацювавши широке коло різновидових джерельних матеріалів, науковець розкрив процес творення прапорів, емблем, відзнак, одностроїв, печаток, гімнів цих

товариств, показав ставлення владних структур щодо їхнього впровадження і використання, з'ясував внесок окремих діячів у розробку молодіжної символіки, а також її вплив на громадськість та самих членів товариств. Такий підхід показує нову грань історії молодіжного руху, позаяк ця проблема порушувалася в інших працях лише фрагментарно, а також засвідчує закономірну тенденцію щодо переходу від “комплексного” (всеохоплюючого) до поглибленого вивчення окремих аспектів їх діяльності.

З кінця 1990-х років посилюється тенденція щодо осмислення ролі й місця української молоді Галичини в суспільно-політичних процесах та боротьби політичних течій і рухів за впливи на її об'єднання. Дотичними до цієї проблеми є згадувані монографії О. Вацеби і Б. Трофим'яка. Предметніше її порушив у дисертації та публікаціях Б. Савчук [796; 799; ін.], зокрема про гостре партійно-політичне протистояння навколо товариства “Луг”.

Головний поступ у вивченні цієї проблеми репрезентують спеціальні дослідження. З-поміж них на особливу увагу заслуговують дисертація (2001) та підготовлена на її основі монографія (2002) й низка статей І. Шумського [1001; ін.]. Сформулювавши тему в традиційному дусі – “Молодіжний рух у Західній Україні у 1920-1939 рр.” – автор підійшов до її висвітлення з відносно нової для сучасної історіографії позиції. Зокрема до молодіжного руху він включив не лише національно-зорієнтовані товариства “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг”, як у вищезгаданих студіях, а й організаційні структури, що стояли на інших ідеологічних засадах. Відтак І. Шумський з'ясував політико-правове й соціально-політичне становище молоді; розкрив ідеологію і структуру товариств національно-демократичного спрямування з акцентом на їхніх стосунках з офіційною владою та старшою генерацією українського політикуму (конфлікт “батьків” і “дітей”); схарактеризував діяльність ліворадикальних та праворадикальних організацій. Науковець доводить, що, незважаючи на свою неоднорідність, молодіжний рух утверджував ідеї української державності та соборності, прирікаючи на невдачі офіційну політику полонізації. Гадаємо такий комплексний підхід цілком виправданий, причому подальшого поглибленого

вивчення потребує саме ліворадикальне крило молодіжного руху, яке після радянських істориків майже не вивчалось.

На увагу заслуговує і дослідження Р. Пальчевського (2000) [690] про розвиток українського молодіжного руху в 1920-30-их роках на західноукраїнських землях, що входили до складу Польщі, Румунії, Чехословаччини. З'ясувавши ідейні засади та організаційну мережу, автор схарактеризував три напрями його розвитку: національно-демократичний, комуністичний, націоналістичний. З огляду на широкі територіальні межі, що охоплюють Буковину, Галичину, Волинь, Закарпаття зі своєю специфікою суспільного становища з одного боку, та складність, багатоплановість самих національно-політичних процесів з іншого, Р. Пальчевському було важко глибоко проаналізувати проблему. Видається, що при висвітленні різних ідейних течій історики повинні абстрагуватися від власних ідейних симпатій та давати їх виважену характеристику, зважаючи на реалії тогочасного суспільного розвитку.

Сучасні дослідники мають найбільше здобутків у дослідженні праворадикального націоналістичного руху української молоді. Їх акумулюють дисертаційна робота В. Виздрика "Військово-патріотична діяльність ОВО-ОУН серед української молоді Галичини (1920-1939 рр.)" (2004) [111] та доробок інших авторів (Б. Савчук [809], В. Ухач [940] та ін.). В них розкриваються ідеологічні засади та форми й методи діяльності УВО-ОУН за опанування молодіжними товариствами, з'ясовується зміст національно-патріотичного, зокрема й військового вишколу їхніх членів. Дослідники проводять думку, згідно з якою "Пласт", а також "Сокіл", "Луг", інші об'єднання ставали базою для рекрутування молоді до націоналістичного підпілля та її втягування у протестаційно-терористичні акції. Вони здебільшого героїзують й ідеалізують ці складні суперечливі процеси, які викликали неоднозначну реакцію з боку тодішніх політиків і громадських діячів та засуджувалися очільниками Церкви з позицій християнської моралі. На нашу думку, ця проблема потребує не чергової глорифікації, а неупередженого аналізу задля виваженого з'ясування позитивних і

негативних наслідків проведення молодіжними товариствами легальної та нелегальної діяльності.

В окремий дослідницький напрям оформилася, так би мовити, “провійськова” діяльність українських молодіжних товариств, яка багатьма дослідниками, зокрема й історіографами, розглядається в руслі військової історії. З нашого погляду, ця проблема потребує розгляду в площині створення національних військових формувань за доби визвольних змагань 1914-1919 рр. та як складник (епізод) їх власного історичного розвитку. У першому випадку діяльність “Січі”, “Соколу”, “Пласту” розглядається як передумова (передвишкіл) для організації Українського січового стрілецтва. З таких позицій історіографічний аналіз цієї проблеми здійснила І. Лозинська [531].

Додамо, що сучасні історики насправді досить докладно розкрили їхню трансформацію з громадських, цивільних за своєю природою організацій у провійськові структури за умов напруження міжнародно-політичної ситуації напередодні війни, коли зросло усвідомлення наближення чергових буремних подій. З таких позицій О. Дем’янюк дослідив військовопідготовчу діяльність українських молодіжних організацій Галичини напередодні та в роки Першої світової війни [229]; Л. Кривизюк [473], В. Бережинський [37], А. Нагірняк [634] та інші науковці з різних позицій розкрили процес перетворення спортивно-гімнастичних на “парамілітарні” (військово-спортивні) організації та показали їхню діяльність на початку війни, деталізували роль окремих персоналій у цих процесах. Дослідники УСС (В. Лазарович [505-506] та ін.) слідом за літописцями міжвоєнного періоду та українського зарубіжжя зображали молодіжні товариства як “провісників” і “соціальну основу” формування цієї бойової формації.

У другому випадку глибоко й персоніфіковано це питання розкривають згадувані узагальнюючі праці Б. Трофим’яка, В. Окаринського, Б. Савчука, інших авторів з історії “Сокола”, “Січі”, “Пласту”. При цьому вони прагнуть деталізувати участь їхніх вихованців у різних бойових формаціях, відшукуючи якнайбільше прізвищ, фактів, що підтверджують їх геройський чин.

Попри достатню увагу до цієї проблеми, існує чимало дискусійних моментів щодо її висвітлення. Зокрема, історики часто представляють справу так, буцімто названі товариства від самого початку були “запрограмовані”, а то й “спеціально створювалися” задля військового вишколу молоді. Насправді ж, повторюємо, це були громадські, цивільні за своєю суттю гімнастично-пожежні товариства, що ґрунтувалися на запозичених (крім “Січі”) від аналогічних інституцій інших народів ідейно-організаційних засадах. Тож лише під впливом “визрівання переломних подій” вони почали набирати промілітарного характеру. З такого погляду не зовсім коректним виглядає їхнє трактування (навіть у назвах тем дисертацій [633] і статей) як “парамілітарних”, тим паче, що такого слова немає і в сучасній нормативній лексиці.

До речі, доволі перспективними виглядають розвідки про становище молодіжних організацій за доби Першої світової війни, зокрема російської окупації Галичини, як, приміром, М. Гуйванюка [211] та О. Мазура [558] про товариства “Січ” і “Сокіл”. Це стосується і вивчення життєдіяльності інших українських інституцій за того драматичного періоду, що дозволяє конкретизувати існуючі в літературі трафаретні положення про їхнє “суцільне винищення” як “осередків мазепинства”.

За останніх років посилилася увага дослідників до культурницької діяльності молодіжних товариств, причому йдеться не лише про проблеми виховання їхніх членів, а й їх широкої суспільно-культурної праці організацій. Такого роду прикладами слугують статейні публікації Н. Заставецької [312-313; 315-317] та В. Окаринського [655] про їхню роль у збереженні історико-культурної спадщини Галичини за міжвоєнного періоду та ін. Активізувалося вивчення ролі Греко-католицької церкви у вихованні зростаючого покоління та діяльності християнських молодіжних організацій у 1920-30-ті роки (І. Гнип [170], І. Шумський [1000] та ін.). Розширення тематичного діапазону осмислення історії молодіжних організацій, з одного боку, свідчать, що “традиційні підходи” до висвітлення їхньої ідеології, організаційної структури, змісту діяльності поступово вичерпуються завдяки достатньому фактографічному й теоретичному

“наповненню“. З іншого боку, пошук нових підходів розширює горизонти осмислення цієї теми.

Виокремлюємо групу публікацій про громади (громадівський рух) українських гімназистів. У сучасній літературі він розглядається переважно у двох тематичних і науково-профільних напрямках. Перший – історико-педагогічний (Г. Білавич, Б. Савчук [45], Н. Зьомко [337], П. Маланюк [574] та ін.), де проблема з’ясовується у площині розвитку самоврядування молоді задля вдосконалення внутрішнього гімназійного життя. Другий напрям розробляють здебільшого фахові історики, які підходять до проблеми в контексті формування народовської та інших ідейних течій та розвитку студентського руху. Так, у працях О. Середи [812-813], М. Мудрого [622], В. Пашука [697], І. Гурака [215] й інших науковців розкрито передумови виникнення та ідейне й організаційне становлення народовських громад у містах краю, показано зміст і методи їхньої видавничої, просвітницької та інших напрямів діяльності. Ці питання зазвичай розглядаються під кутом формування народовського руху в Галичині та через порівняння з громадами Наддніпрянщини. Дослідники загалом проводять спільну думку, згідно з якою громади досягли “рівня повноцінного суспільно-політичного руху“, що відіграв вагомий роль у національному відродженні краю та формуванні еліти й національної свідомості українства.

Історія українського молодіжного руху Галичини достатньо персоніфікована, що засвідчує чимала кількість різнотипних історико-біографічних та окремих просопографічних досліджень. Головну увагу дослідників приковують його провідники, хоча маємо і розвідки про менш відомих діячів і пересічних членів. Зокрема, численні статейні публікації (П. Арсенич [17], В. Морозюк [614], Б. Трофим’як [920] та ін.), а також дисертаційне дослідження (А. Нагірняк [633]) присвячені засновникові та керманичеві “Січі“ К. Трильовському. Відштовхуючись від його спогадів та спираючись на різні джерела, автори показали роль К. Трильовського в розвитку товариства та в суспільно-політичному житті краю. Із таких же позицій висвітлюється “пластунська діяльність“ Р. Шухевича (напр.: М. Литвин [523], А. Сова [839]), хоча дослідники зверталися до цього питання не

стільки через його якусь особливу роль у цій царині, скільки з огляду на значущість цієї постаті в українському визвольному русі. Публікації М. Гуйванюка про М. Черемшину [209] та О. Вацеби і Р. Мозола про С. Гайдучка [101] у першому випадку засвідчують намагання продемонструвати причетність знаного письменника до січового руху, щоб посилити його значущість як суспільного явища, а в другому, – щоб показати непересічного діяча як уособлення величної “сокільської ідеї”.

Науковий і суспільно-пізнавальний інтерес викликають різновидові публікації, що за змістовими характеристиками наближаються до просопографічних досліджень. Так, у довідниковому виданні “Матеріали до пластового мартиролога” [187] представлені біограми вихованців товариства, що відіграли помітну роль у національно-визвольних змаганнях та суспільно-політичному житті Галичини міжвоєнного періоду, а відтак і діаспори. Так само і статейна публікація В. Окаринського [656] засвідчує прагнення окреслити виняткову роль молодіжного руху Галичини першої половини ХХ ст. у формуванні української національної еліти. Дослідницька робота в цьому напрямі досить перспективна, позаяк давно назріла потреба створення спеціальної довідниково-біографічної літератури, яка б у систематизованому вигляді представила імена діячів, які вагомо спричинилися до розвитку молодіжного руху та громадсько-політичного й культурно-освітнього життя Галичини за важких доленосних подій історичного розвитку.

Насамкінець відзначмо одну парадоксальну, з нашого погляду, ситуацію, що склалася в українській історіографії молодіжних товариств Галичини за досліджуваного періоду. Попри величезний масив нагромадженої літератури, вона залишається вкрай “україноцентричною”. Таким чином, можемо говорити лише про окремі спеціальні розвідки, що висвітлюють діяльність іноетнічних організацій, зокрема, для прикладу, туристично-краєзнавчого спрямування (Р. Масик [591], В. Парацій [695], Я. Луцький [546], В. Клапчук [393] та ін.). Заповнення цієї прогалини – найактуальніше завдання подальшого розвитку

досліджень молодіжного руху в краї, адже, поряд з українськими, його представляли численні високорозвинені польські, єврейські, німецькі інституції.

Отже, українська історіографія нагромадила значний пласт літератури з історії розвитку молодіжних товариств Галичини кінця XIX – 30-х років XX ст. У своїй сукупності вона достатньо повно представляє їхні витoki, організаційно-ідеологічне становлення, зміст та основні напрями діяльності. Більш поглиблено й докладно ці аспекти висвітлено в студіях про окремі організації – “Сокіл“, “Січ“, “Пласт“, спортивні та інші об’єднання, хоча вони мають різний рівень дослідженості. Активне вивчення їх “провійськової“ діяльності супроводжується нагромадженням нового фактографічного матеріалу, але оціночні характеристики проблеми залишаються загалом ті ж, що побутували в західноукраїнській історіографії міжвоєнного періоду та в працях українського зарубіжжя. Спеціального комплексного дослідження потребує проблема міжпартійної боротьби за впливи на молодіжні товариства. Загалом слід відмовитися від глорифікації їх історичного розвитку, а зважати на складні суспільні реалії, що зумовлювали героїчний чин та суперечливість поступу молодіжного руху Галичини кінця XIX – 30-х років XX ст., що посідає вагоме місце в громадсько-політичному та національно-культурному розвитку українства.

3.3. Жіночі об’єднання у контроверсійному висвітленні дослідників

Осмислення процесу нагромадження наукових знань з історії жіночого руху в Галичині у другій половині XIX – 30-х роках XX ст. виглядає складнішим порівняно з аналізом літератури про інші громадські товариства і рухи. Це зумовлюється специфічними обставинами суспільного й науково-теоретичного характеру. Вивчення “ролі жінки в історії“ як окремої суспільної проблеми розпочалося на межі XVIII-XIX ст., згодом вона відокремилася і навіть стала протиставлятися іншій – “чоловічій“ історії (у сенсі всього історичного процесу). Відтак у 1970-х роках оформлюється “опозиційна“ “історія жінок“, яка в західній

соціології та в працях українського зарубіжжя фігурує у вигляді понять “феміністичні дослідження“, “жіночі студії“, “гендерні дослідження“ тощо. Генеза і розвиток цього науково-пізнавального процесу одержали достатнє відображення в літературі [див., напр.: 911, с. 118-124], тож, не заглиблюючись у його сутність, констатуємо, що пов’язані з ним ідеї й підходи відповідним чином позначилися і на вивченні історії українського жіночого руху в Галичині на різних етапах історіографічного процесу.

Багатогранність “жіночої історії“, зокрема й у її “українському [західноукраїнському] вимірах“, також зумовлюється їхнім розвитком на межі різних наукових напрямів. Окрім статевого, на них впливають чинники ідеологічного, пропагандистського, просвітницького, психологічного та іншого характеру. Це впливає з низки оригінальних публікацій сучасної дослідниці О. Рибак про історіографію та історіософію українських жіночих студій [570-573; 767; 768], зокрема й компаративістського характеру [769]. Наявність таких ґрунтовних теоретико-методологічних розробок дозволяє абстрагуватися від різних сегментів “історії жіноцтва“ в Галичині у другій половині ХІХ ст. – 1939 р. (“визначні жінки“; “жінка і родина“; “боротьба за жіночі права“ і т. ін.) та зосередитися на інституціональному складнику у вигляді громадських жіночих інституцій, що становлять явище організованого жіночого руху.

Вивчення рівня наукових знань із цієї проблеми загалом відповідає основним етапам, напрямам і течіям українського історіографічного процесу, але має і свої особливості. По-перше, головними творцями “жіночої історії“ виступали самі жінки, що накладало відповідний відбиток на спрямованість самих публікацій, які часто ініціювалися і виходили з лона жіночих організацій. По-друге, на їхньому характері істотно позначився “світовий [загальноєвропейський] контекст“: на різних етапах історіографічного процесу іноземні емансипаційні (феміністичні) устремління повсякчас впливали на аналогічні українознавчі студії, які враховували (адаптувалися) до національної специфіки українського жіночого руху. По-третє, вони послуговувалися спеціальним дослідницьким інструментарієм гендерних студій, що призводило до більшої “інтернаціоналізації“ осмислення

історії західноукраїнського жіночого руху, аніж будь-якого іншого струменя національного громадського руху Галичини другої половини XIX – 30-х років XX ст. Сказане дозволяє виокремити в історіографії цієї проблем ще й поділ на “жіночий” (як погляд “із середини”) та “чоловічий” (погляд “ззовні”) “струмені”. Цей “статевий компонент” подекуди носить формальний характер, але нерідко зумовлює суттєві відмінності в трактуваннях та оціночних характеристиках.

На основі еволюції фемінізму як однієї з форм суспільної емансипації європейська традиція передбачає поділ процесу історико-теоретичного осмислення “жіночої історії” на два періоди. Перший охоплює кінець XVIII – середину XX ст., коли домінували праці ідеологічно-пропагандистського спрямування; другий – триває і досі та позначається активними теоретико-методологічними пошукуваннями й науковими новаціями, властивими для епохи постструктуралізму [768, с. 100-101]. Такий поділ прийнятний і для історіографії українського жіночого руху, яка має і свої особливості, зумовлені ідеологічними й іншими позанауковими обставинами.

Вказані тенденції виразно проявилися в західноукраїнській історіографії останньої третини XIX – 30-х роках XX ст. Вона найскладніша для аналізу, позаяк представлена багатьма ідейними течіями. На згадувані “чоловічий” та “жіночий” (феміністичний) історіографічні “струмені” наклався поділ на існуючі в українському таборі дві суспільно-політичні течії: національно зорієнтована (поділяється на радикальну, соціал-демократичну, національно-демократичну, націоналістичну, клерикальну) та москвофільську (русофільську). Її друга особливість полягає в тому, що першими літописцями жіночого руху виступали його провідні ідеологи, організатори та громадсько-політичні діячі. Це були відомі інтелектуали, які певні суспільні процеси і явища “пропускали” через власні переживання, що накладало суб’єктивний відбиток на характер праць, де історико-аналітичний і мемуарний складники перепліталися з публіцистикою, полемізмом. Закладена фактографічна база та запропоновані оціночні характеристики істотно позначилися на подальшому висвітленні суспільної діяльності жіночих організацій.

Виникнення та організаційно-ідеологічне оформлення західноукраїнського жіночого руху у 80-х роках XIX ст. супроводжувалося виробленням окремої історіософської візії даного явища. Відтоді його осмислення циркулює навколо таких трьох проблем: постановня 1884 р. першого жіночого товариства у Станіславі; життєдіяльність його очільниці Н. Кобринської; видання жіночої літератури. Символічною подією на цьому шляху стала поява знакового в українській суспільній думці альманаху “Перший вінок” (1887), виданого заходами Н. Кобринської та О. Пчілки у львівській друкарні НТШ [718]. Уміщені в ньому три аналітичні публікації Н. Кобринської можна вважати “відправною точкою” літописання історії організованого жіночого руху Галичини. Опираючись на твори німецьких, англійських, польських та інших іноземних авторів, у статті “Про рух жіночий в новіших часах” [411] дослідниця показала його розвій у країнах Європи й Америки, доводячи, що “нема краю в границях цивілізації”, де б не проявилось “живіше” жіноче питання [411, с. 21]. У статті “Руське жіноцтво в Галичині в наших часах” [412] у фольклорно-етнографічному дусі вона показала його важке становище та визначила генезу ширення ідей емансипації, які від поляків перейняла українська інтелігенція. Пропагованому москвофілами “традиційному” образу жінки вона протиставила новий демократичний лад, що базувався на ідеях українських інтелектуалів та постулатах західної емансипації. У третьому нарисі “Про первісну ціль Товариства руських жінок в Станіславові зав’язаного 1884 р.” [410] розкрито обставини виникнення – саме з ним стали пов’язувати початок українського жіночого руху в Галичині.

Такий погляд на цю подію як аксіома утвердився у національній суспільній думці й не піддавався перегляду. Отож із позицій історичної справедливості нагадаємо, що ще 1878 р. р. виникло москвофільське “Общество русских дам”. Про його висвітлення в літературі йтиметься далі, тому лише зауважмо: “Общество” не було українофільським, однак до нього також належали русинки, тож за таким визначальним критерієм, як національна приналежність, що завжди слугує за основу визначення витоків та ідентифікації різних громадських рухів (а не ідейні

орієнтації), воно також може претендувати на статус “першого українського жіночого товариства“ в Галичині.

За довоєнного періоду з’явилося ще кілька таких, що заслуговують на увагу публікацій, які розширювали уявлення про його зародження та перші кроки становлення. Передусім виокремлюємо тут історико-публіцистичні статті Н. Кобринської, уміщені у трьох випусках жіночого альманаху “Наша доля“: “Жіноча справа в Галичині“ (1893), “Стремління жіночого руху“ (1895), “Стремління нашого жіночого руху“ (1896) [409]. У першій із них діяльність станіславського товариства вже оголошувалася “шелестом вахнярів в комедії Мікардо“, оскільки воно “спаралізувало жіночу акцію“, хоча й “розбудило“ жіноче питання“ [409, с. 2-3]. Від його очільниці слід було очікувати ґрунтовнішого аналізу пройденого шляху та нової концепції поступу, але натомість вона поринула у полеміку з противниками ідеї жіночої емансипації, критикуючи радикалів, соціал-демократів, клерикалів та представників інших ідейних [“чоловічих“] течій за нерозуміння жіночих потреб. Отже, ці альманахи варто оцінювати ще й як важливе історичне джерело, що відображає важке суперечливе становлення жіночого руху.

Цікавішою змістовнішою в інформативно-аналітичному відношенні виглядає брошура (реферат) К. Малицької “Про жіночий рух“ (1904) [740], яку можна вважати першим системним оглядом його розвитку за два десятиліття. Автор відразу наголосила, що “[ми] розуміємо емансипацію лише як спільну працю жінок і чоловіків“ заради розбудови національного організму. Відтак виникнення і становлення українських жіночих організацій розглядається на загальному суспільно-політичному тлі Галичини та через призму (часто у порівнянні) поступу європейського фемінізму. Лейтмотивом цієї праці стало доведення потреби самоорганізації заради служіння національній ідеї, позаяк жіноча емансипація не самоціль, а засіб для зміцнення всього українського суспільства.

Цікавими є погляди і представників “чоловічого струменя“ історіографії українського жіночого руху, які також безпосередньо долучилися до його розвитку. Комплексним підходом до жіночого питання відзначається доробок І. Франка, що,

як побачимо далі, одержав достатнє висвітлення в літературі. Поряд із численними інформативними замітками та публіцистичними виступами у пресі з приводу різних аспектів діяльності жіночих організацій у 1880-90-х роках, важливе значення мають його аналітичні праці. Так, у статті “Жіночий рух у Франції і в Німеччині” (1898) [948] І. Франко наголошує на його інтернетнічному характері, оскільки в “усіх краях” він мав однакові причини: брак політичних прав жінки, її цивільно-правова нерівність з чоловіками, відсторонення від “вищої духовної культури”, економічне визискування [948, с. 136]. Такий “європейський контекст” виникнення українських жіночих товариств автоматично підносив їхній статус до рівня з асоціаціями інших народів та надавав їм важливого значення у розвитку української суспільності.

У фундаментальному “Нарисі історії української літератури” [953] та інших працях [954] І. Франко високо оцінює факт створення Н. Кобринською Товариства руських жінок та постійно нарікає на зміну його характеру з культурно-освітнього на філантропічний. З’ясувавши обставини появи “Першого вінка”, Каменяр підкреслює його соборницький характер та відносить “до найкращих і найбагатших наших видань”, а також відзначає свою роль як співорганізатора і головного редактора альманаху. Між тим, ця остання важлива обставина поступово “стерлася” зі сторінок численних студій з історії цього видання. Загалом І. Франко підходив до порушеної проблеми з притаманними йому революційністю і радикалізмом, вважаючи, що звільнення жінки від духовного і соціально-економічного покріпачення додасть сили українцям, стане вагомим чинником у досягненні національних прагнень.

Соратник І. Франка М. Павлик з властивою йому як літописцеві національного громадського руху педантичністю розкрив роль і місце в ньому жіночих об’єднань та показав особливості й динаміку їх організаційного становлення [679; 680]. При цьому він підняв голос у широкій суспільній дискусії про “жіноче питання”, висловлюючи стриманий, розважливий “чоловічий” погляд на нього. Зокрема у праці “Перші ступені руско-українського жіноцтва” [679], що, до речі, ввійшла до радянського перевидання творів М. Павлика [678], віддаючи

належне Н. Кобринській, яка “найкраще серед австро-угорських русинок знає про “жіночу справу“, стверджував, що про неї слід писати зрозуміліше й доступніше. Вгамовуючи войовничість, непримиримість позиції Н. Кобринської у боротьбі за жіночу емансипацію, М. Павлик доводив, що вона не повинна монополізувати цю ділянку національного руху та відмовлятися від сторонньої допомоги в її розбудові.

Цей, умовно кажучи, “полемічно-публіцистичний“ етап 1880-90-х років осмислення витоків і перспектив поступу жіночого руху відзначився властивими цій добі розвитку української суспільної думки полемізмом, схильністю (стереотипом) оцінювати всі суспільні процеси і явища під кутом певних ідеологічних течій. Усе це помітно вплинуло на подальше вивчення проблеми, причому й дослідниками, які декларували “ідеологічний нейтралітет“.

Більш “глобально“ до порушеної теми підійшов представник народницької історіографії М. Грушевський, який абстрагувався від “галицької дріб’язковості“ та дивився на неї у контексті загальної історії України. Саме тому він подекуди допускав певні фактографічні неточності (до прикладу, датує час виходу Н. Кобринської з Товариства руських жінок 1888 р. [200, с. 2], хоча насправді це відбулося двома роками раніше та ін.). У підготовленому ним ґрунтовному нарисі про життєдіяльність Н. Кобринської вона представляється у кращих традиціях біографічного жанру: як непересічна особа на тлі епохи, як високоосвічена вольова жінка, що прагне прищепити модерні феміністичні ідеї на національному ґрунті [200]. Акцентується на тому, як загальне нерозуміння і численні перешкоди лише зміцнювали її волю і дух, спонукали до подальшої боротьби за свої ідеали. У рецензії у “Записках НТШ“ М. Грушевський високо оцінив видані Н. Кобринською збірники “Наша доля“, які називає “дзеркалом“ та головною рушійною силою жіночого руху [198]. Отож перші складні суперечливі кроки самоорганізації галицьких українок історик оцінив як важливий складник усього культурно-громадського руху України.

Погляд москвофільської історіографії на першопочатки українського жіночого руху в Галичині відображає “Исторія Общества “Русских дам“ во Львовѣ“

(1905) [339]. Її автор, який сховався під уміщеним у її назві вислові “написал один из трех“, докладно переповідає про обставини виникнення, склад, характер і зміст діяльності товариства, його стосунки з іншими інституціями тощо. З погляду москвофілів, жіноче об’єднання також виконувало свою історичну місію з утвердження “русского духу“ в краї. Про це свідчить його “войовничий“ період, коли точилася непримирима боротьба з приводу написання однієї чи двох літер “с“ у слові “русский“: перемогли прихильниці останнього варіанту, тому народовське жіноцтво вийшло з “Общества“. Утім, це була чи не єдина значуща праця москвофілів із цієї проблеми, позаяк за міжвоєнного періоду вони не мали помітних впливів в українському жіночому русі.

Західноукраїнська література міжвоєнного періоду виглядає численнішою і розмаїтішою, засвідчуючи якісно новий етап нарощування знань з історії жіночого руху. За типологічною ознакою тут переважали статті, опубліковані у пресі (“Діло“, “Новий час“ та ін.), жіночих часописах і календарях (“Жіноча доля“ (Коломия); “Жіночий голос“, “Жінка“ (Львів) та ін.), та окремі брошури. У тематичному відношенні домінували публікації про його першовитоки та невеликі аналітичні розвідки про організаційно-ідеологічне становлення і знаменні події поступу жіночих об’єднань. Про “історичні дискурси“, у їх сучасному розумінні, говорити важко, однак постійно точилася полеміка з проблем минулого і сучасного становища та перспектив самоорганізації жіноцтва. В її основі лежали ідейні переконання, а не наукові пошукування. Жінкам не вдалося монополізувати висвітлення цієї ділянки суспільного руху, тому особливий інтерес викликає її осмислення чоловіками, з-поміж яких були не лише громадські діячі, а й знані інтелектуали, науковці.

У дослідженні витоків українського жіночого руху в Галичині, як і раніше, привалювали три аспекти: виникнення і діяльність Товариства українських жінок в Станіславі (поняття “руське“ зникло з назви, що підкреслювало його національну ідентичність); альманах “Перший вінок“; постать Н. Кобринської. У численних, зокрема й ювілейних публікаціях, вони зазвичай розглядалися в одному історичному контексті, хоча і з певними акцентами. Серед низки історико-

популярних статей такі підходи увиразнюють змістовні публікації І. Величко [106], Б. Баранової [25], М. Струтинської [871-872] та інших знаних діячок громадського руху. На відміну від праць самої Н. Кобринської, позиція щодо жіночої емансипації в них вже не виглядала такою “агресивною“, “непримиримою“, позаяк здобуття жінкою належного суспільного статусу розглядалося як важлива передумова і вагомий чинник розвитку всього українського національного руху.

Така тенденція проглядається і в чи не єдиному книжковому виданні з промовистою назвою “Наталія Кобринська як феміністка“ (1934) [269]. Її автор О. Дучимінська на основі значного фактографічного матеріалу розкриває цю проблему у вигляді наріжної тези про закладання нею “традиції“, “фундаменту“ подальшого розвитку західноукраїнського жіночого руху, який надалі еволюціонував у напрямі згасання “феміністичного начала“ й нарощування націотворчого потенціалу, покликаною розв’язували загальні суспільні проблеми українців. На посилення таких орієнтирів вплинула доба визвольної боротьби 1914-1919 рр. за державність, у якій жіноцтво виступило дієвою силою.

Окремо відзначаємо доробок знаного літературознавця, історика М. Возняка, що став найвагомим здобутком західноукраїнської історіографії з висвітлення першовитоків жіночого руху. Ідеться про серію тематично пов’язаних статей і книжкових видань: “Журнальні плани І. Франка (1884-1886)“ (1927) [121], “Шляхом до Першого Вінка“ (1937) [126], “Як дійшло до першого жіночого альманаха“ (1937) [119]. На основі багатого джерельного матеріалу (уперше до наукового обігу введено епістолярну спадщину) автор розкрив генезу жіночого руху, показав обставини появи, зміст та вплив “Першого вінка“ на кристалізацію його ідеології та організаційну консолідацію розділеного державними кордонами українства. Досі не втратили наукового інтересу з’ясовані науковцем мотиви зацікавлення І. Франком жіночим питанням, показ творчих зв’язків і Франкового впливу на формування українських письменниць, аналіз його публіцистичного й наукового здобутку із “жіночої проблеми“ тощо. Таким чином, М. Возняк розкрив

образ Каменяра як впливового речника жіночого руху, що істотно вплинув на інтелектуальне й організаційне становлення жіночого руху.

Викликає інтерес і публікація А. Чайковського [969], який, до речі, слідом за О. Огоновським [653], розкрив письменницький талант Н. Кобринської, чий творчий доробок, з одного боку, відображав “сувору жіночу дійсність“, а з іншого – слугував ідейним джерелом розгортання жіночого руху.

Вибірковий аналіз найгрунтовніших з-поміж низки історико-популярних публікацій про організаційно-ідеологічне становлення жіночого руху в Галичині показує, що за міжвоєнного періоду була закладена важлива фактографічна й певною мірою аналітична база для його подальшого наукового дослідження. Передусім відзначмо, що за цього часу вже окреслилося розуміння самого поняття “жіночий рух“, яке у виданій на початку 1930-х років “Українській Загальній Енциклопедії“ трактувалося у “вужькому значенні“ як “змагання жінок до емансипації“ [251, с. 998]. Водночас в історико-популярних виданнях, про які йтиметься далі, повсякчас вживалося поняття “український жіночий рух“, що трактувався як складник загальнонаціонального суспільного руху. Таке розуміння його суті і змісту, що випливало із самої практики життя, набирало ще й важливого теоретико-методологічного значення.

В історико-популярних виступах переважно у жіночій періодиці М. Омельченко [664], О. Кисілевської [389], М. Біляк [49], І. Павликовської [682], О. Оми [663], М. Рудницької [782], О. Охримович-Залізник [676], Г. Чикаленко [975] та інших чільних діячок із виразних україноцентричних, а подекуди навіть і національно-державницьких позицій розкриваються зміст та основні віхи ідейно-організаційного становлення українського жіночого руху. З одного боку, показано, як він розвивався “вшир“ за рахунок розбудови структурної мережі свого репрезентативного товариства “Союз українок“ та відновлення і створення нових жіночих об’єднань (громад) у повітових містах. З іншого боку, сама ідея емансипації трактувалася не як самоціль, а як засіб самореалізації потенційних можливостей жінки та її активного включення у національне громадське життя. Осмислюючи поступ українок, автори підкреслювали його “окремішність“ від

польського жіночого руху, але залюбки порівнювали, співставляли з жіночими асоціаціями інших європейських народів. Багатий фактографічний матеріал та цікаві оціночні характеристики, на яких, щоправда, лежить відбиток “особистої причетності” до описуваних подій, робить ці публікації важливим історичним та історіографічним джерелом з історії українського жіночого руху в Галичині у 20-30-х роках ХХ ст.

Окремо відзначимо брошуру А. Горбачової “Азбука жіночого руху” (Львів, 1937), підготовлену на кшталт “підручника” з історії українського жіночого руху. Здійснений авторкою чіткий структурований виклад проблеми показує, що нагромаджений рівень знань і уявлень та наявність знаючих обізнаних інтелектуалок засвідчує готовність до підготовки узагальнюючих аналітичних праць з історії жіночого руху. Між іншим, потреба її написання усвідомлювалася і періодично порушувалася діячками “Союзу українок” та елітарного українського Товариства жінок з вищою освітою, але за міжвоєнного періоду це завдання залишилося нереалізованим.

Бурхливий розвиток і здобутки українського жіночого руху в Галичині у 1920-30-х роках зумовили скептичне ставлення і недооцінку значущості його поступу за довоєнного періоду. Щоправда, ця тенденція залишилася у зародковому, невиразному стані, але вона простежується зі сторінок офіціозу “Союзу українок” “Жінка”, редагованого М. Рудницькою. Прикметною у цьому відношенні є історико-документальна стаття “Пятнадцятьліття одного з’їзду. Подія, що започаткувала повоєнний жіночий рух” [754] очільниці товариства, яка, до речі, рідко апелювала до “історичного минулого”, повсякчас наголошуючи на докорінних змінах у поступі керованого нею руху. Лейтмотивом публікації було доведення, що саме грудневий 1921 р. Перший всеукраїнський жіночий з’їзд започаткував якісно новий етап українського жіночого руху, який за своїми масштабами і динамікою істотно відрізнявся від передвоєнного (слабкого, нерозвинутого).

Відзначаємо змістовні публікації про окремі жіночі інституції благодійницького та громадсько-політичного характеру, що діяли за воєнно-

революційної доби 1914-1919 рр. у Галичині та за її межами. Так, в історико-мемуарних статтях С. Кабаровської [363] про діяльність “Українського жіночого комітету помочі для ранених” у Відні, Б. Баранової [26] про відновлення в цьому ж місті “Союзу українок” 1919 р. містяться численні факти про маловідомі події, пов’язані з їхнім функціонуванням.

У жіночому русі, передусім у керівному середовищі “Союзу українок”, точилися внутрішні суперечності, зумовлені прихильністю його діячок до різних ідейно-політичних течій: націонал-демократії, радикалізму, соціал-демократії, націоналізму. Це відповідним чином позначалося на висвітленні їх історичного минулого. Виразною ідеологічною спрямованістю відзначалися літописці із середовища соціал-демократії, які виступали на сторінках жіночих часописів “Мета” (1908) [343], “Наша мета” (1919-1922) та ідейно близького до них жіночого журналу “Нова хата” (1925-1939). Зокрема у статтях Д. Старосольської [855], С. Савицької [788], Л. Бурачинської [86] та інших діячок з позиції історичної ретроспективи й через порівняння до- та повоєнного періодів розвитку жіночого руху проводилася думка, згідно з якою він мав слугувати загальним інтересам нації, а самі феміністичні гасла та згуртовані під їхніми прапорами жіночі інституції “продувати органічну працю” лише тоді, коли обстоювали вищі національні ідеали, а не вузькі завдання емансипації, яка, “свого часу” сприяла звільненню жінок від соціального покріпачення. Таким чином, дилема домінування “соціального” (емансипації) чи “національного” чинників у жіночому русі вирішувалася на користь останнього.

Позицію представників радикальної течії у “жіночому питанні” увиразнюють статті Ф. Стахової [860-861], де автор активно наслідує і розвиває погляди І. Франка й М. Павлика. У цих публікаціях найбільшою мірою “заполітизовано” діяльність жіночих організацій, недооцінено їхнього культурно-освітнього покликання, а особливо ролі у вирішенні питань дитинства і материнства.

Гостра дискусія щодо розуміння ролі жінки в історії та змісту і завдань жіночого руху точилася між представниками його світського (“Союз українок”) та католицького “струменів”. Зокрема речники Католицької акції (проходила під

протекторатом Греко-католицької церкви й була покликана ширити “дух католицизму“) М. Дзерович [233-234], О. Назарук [638] та Є. Тишинська [902; 904] закидали союзнякам “антирелігійність“, “атеїзм“ та доводили, що їхнє товариство цілковито пропало у трясовинні “імпортованого ліберального фемінізму“. Католицькі кола гостро критикували “емансипаційний виступ“ Н. Кобринської, стверджуючи, що станіславське Товариство руських жінок не пішло за нею, бо прагнуло повернутися на “правильний“ (традиційний) шлях благодійництва. Таким чином, піддавалася ревізії вся історія українського жіночого руху.

У подібному ключі, через протиставлення світським жіночим об’єднанням, подавалася і підносилася історія жіночого марійського руху, що ширив релігійно-освітню працю. Про це свідчать матеріали “Пропам’ятної книги першого з’їзду Марійських дружин інтелігентного жіноцтва з приводу 30-ліття існування марійської дружини пань у Львові. 1904-1934“ [742; 904], де в історичній ретроспективі порівнювалося становище і завдання жіночого католицького руху та “Союзу українок“, з’ясовувалися причини розбіжностей між ними. Хоча така полеміка не мала наукового характеру, вона відображає погляд на “жіночу історію“ з боку світських та церковно-католицьких кіл.

Розвиток студій з історії національного жіночого руху в українському зарубіжжі можна поділити на три етапи. Перший охоплює міжвоєнний період і нерозривно пов’язаний із тогочасною західноукраїнською історіографією, позаяк багато знаних діячів проживали чи постійно курсували між країнами Європи та Галичиною, друкувалися в емігрантських і крайових часописах тощо. Другий охоплює другу половину 50-х – середину 70-х років ХХ ст., коли в ролі головних літописців виступали представниці генерації жінок, народжених у Галичині, тож їхні праці мають історико-мемуарний характер, а в методологічному відношенні ґрунтуються на принципах державницького напрямку суспільної думки. Третій етап представляють учені, що сформувалися у середовищі західного світу та сприйняли його наукову методологію.

Найвизначнішою представницею міжвоєнної емігрантської історіографії стала С. Русова, яка брала активну участь у жіночому русі Галичини, тому давала

йому глибокі оціночні характеристики та постійно порівнювала з поступом європейського фемінізму. У її найвідомішій праці “Наші визначні жінки” (Коломия, 1934; перевидання Вінніпег, 1945) [785], що наближається до методології просопографічних досліджень, через витворення їхнього колективного портрету формується уявлення про роль жінки в українській історії. У цій книзі та спеціальній ґрунтовній науковій розвідці [784] змальовується постать Н. Кобринської на тлі епохи, тож її “феміністичний виступ” та прагнення zorganizувати жіноцтво в окремих організаціях трактується як прагнення до їх морального, культурного, соціального звільнення, що навіть порівнюється з актом звільнення кріпаків [786, с. 21]. Такі погляди співзвучні зі згадуваною працею М. Грушевського [200], яка, вірогідно, істотно вплинула на світобачення С. Русової. Науково-пізнавальне значення її спогадів [783] та численних виступів у пресі виходить за межі простого історичного джерела, позаяк, окрім безлічі цікавих фактів, вони містять глибокі аналітичні роздуми про характер і зміст західноукраїнського жіночого руху та його роль і місце в історії всеукраїнського суспільного руху та європейського фемінізму.

Другий період історіографічного процесу в українському зарубіжжі виявився найпродуктивнішим та істотно вплинув на подальше осмислення історії західноукраїнського жіночого руху. Тоді в суспільній думці сформувалося чітке розуміння сутності цього поняття та його змісту і структури як суспільного феномена. Про це свідчить ґрунтовна стаття “Жіночий рух” в “Енциклопедії українознавства” (Т. 2, Львів, 1993, С. 693-698), підготовлена його чільними діячками О. Залізняк і Л. Бурачинською. Він трактується у “вузькому розумінні”, як “організований рух жіноцтва з пол. 19 в. за емансипацію й урівноправнення з чоловіками в проф[есійному], суспільному й політ[ичному] житті”, а також у “широкому розумінні”, як “вся організована суспільна активність жіноцтва”. Відтак за хронологічним порядком паралельно розкриваються початки й етапи становлення українського жіночого руху в Наддніпрянщині і Галичині. В останньому випадку він виглядає значно потужнішим: від станіславського товариства відстежується виникнення інших жіночих інституцій, показується їхня

боротьба за емансипацію у вигляді участі в політичних, культурно-освітніх та економічних акціях, розкривається участь у різного роду “змішаних“ громадських товариствах тощо. Характерно, що автори цієї важливої у концептуально-методологічному відношенні публікації до його структури включили і товариство “Українська захоронка“ (1901), Товариство вакаційні оселі (1904), які, хоча й склалися переважно із жінок, але мали соціально-виховні завдання. Такий підхід перейняли і сучасні українські науковці.

Однією з перших відомих дослідниць жіночого руху в українському зарубіжжі виступила І. Книш, уродженка Галичини, редактор багатьох жіночих видань. Вона фактично започаткувала його комплексне наукове вивчення на основі джерельних матеріалів. Досі неперевершеною за глибиною аналізу залишається книга І. Книш “Іван Франко та рівноправність жінки“ (1956) [400], де показана “велетенська“ й багатогранна діяльність Каменяра, який став одним із фундаторів фольклорно-етнографічного етапу вивчення суспільної ролі жінки, провадив політичну боротьбу за її рівноправ’я, виступив чільним співорганізатором жіночого руху в Галичині та його дослідником.

У ґрунтовній монографії “Смолоскип у темряві“ (1957) [401] І. Книш розкрила постать Н. Кобринської як засновниці українського жіночого руху і самовідданого борця за жіночу емансипацію. Її погляди, переконання й уся громадська діяльність трактуються як феміністичні. Ідеалізуючи досліджувану персоналію, авторка доводить “правильність“ її складних стосунків і суспільної праці. Таким чином, створюється образ “української героїні-феміністки“, яка тернистим шляхом, долаючи численні перешкоди і прикроші, несла світлі ідеали жіночого рівноправ’я. Знайома з ідеями і здобутками західного феміністичного руху І. Книш прагнула показати, що й українці мають “своїх героїв“, які самовіддано борються за ідеї жіночого рівноправ’я.

Хоча ці обидва солідні видання з’явилися по чергово упродовж двох років, вони не дублюють один одного у змістовому відношенні, позаяк є результатом тривалої пошуково-дослідницької роботи. Почерговість їхньої появи засвідчує розуміння І. Книш того важливого факту, що формування ідейного світогляду та,

врешті, вся суспільна діяльність Н. Кобринської стали можливими завдяки впливу “високоінтелектуального чоловічого середовища“, у якому вона одержувала моральну й організаційну підтримку у своїх починаннях та без якого, можливо, не було б і самої Н. Кобринської. Цей факт, до речі, часто “випадає“ чи недооцінюється сучасними дослідниками, які зосереджують увагу на вирішальному впливі західних ідей на речників українського фемінізму.

Також згадаємо виданий І. Книш збірник “Жінка вчора й сьогодні“ (1958) [398], який засвідчує її різнобічну ерудованість в дослідженні цієї проблеми. Він цікавий намаганням, хоча й подекуди фрагментарним, представити й осмислити західноукраїнський жіночий рух через призму як української суспільної думки [399], так і західних соціологічних парадигм та ідеології фемінізму.

Загалом дослідники українського зарубіжжя активно висвітлювали витоки західноукраїнського жіночого руху. Щоправда, їхнім статейним публікаціям бракувало новизни порівняно з доробком І. Книш і навіть авторами міжвоєнного періоду. Вони носили історико-популяризаторський характер, їхніми авторами виступали чільні діячки жіночого руху в діаспорі, багато з яких брали у ньому участь ще в Галичині 20-30-х роках ХХ ст. Прикладами тут слугують чітко структуровані статті чільних діячок міжвоєнного періоду та перших голів Світової федерації українських жіночих організацій: О. Кисілевської [388-389] і О. Залізняка [305-306], а також І. Боднарук [64], О. Бережницької-Будзової [38] про Н. Кобринську та витоки й окремі аспекти жіночого руху в Західній Україні. Вони, як і багато інших статей із цієї проблеми, опубліковані в місячнику Організації українок Канади “Жіночий світ“, що відіграв помітну роль у поширенні знань з “жіночої історії“ України.

У такому контексті відзначмо факт перевидання “Союзом українок Америки“ жіночого альманаху “Перший вінок“ (1984) з нагоди сторіччя цієї знакової події в історії української суспільної думки. На цьому наголошувала у вступній статі до нього Л. Залеська-Онишкевич [300], яка, говорячи про генезу і зміст книги, наголосила на її бібліографічній рідкості, тож цей передрук зробив доступним “Перший вінок“ для загалу науковців і громадськості.

Поряд з І. Книш реальне нарощування наукових знань із досліджуваної проблеми за історіографічного етапу 1950-70-х років додали ще кілька змістовних публікацій. Оскільки головний доробок із цієї проблеми представила заокеанська діаспора, виокремимо аналітичну розвідку О. Сулими-Бойко [879], уміщену в “Наукових записках” Українського технічно-господарського інституту (Мюнхен). Дослідниця представила системний виклад розвитку українських жіночих товариств Галичини на початку ХХ ст. Чіткі акценти на їхніх ідейних і організаційних засадах та головних напрямках діяльності, а також прив’язка до основних тенденцій суспільно-політичного життя сприяли відтворенню загального образу “організованого жіноцтва” як невід’ємного важливого складника українського національного руху.

У такому ж ключі згадаємо видану з нагоди 70-ліття українського жіночого руху працю його чільної діячки у Галичині й діаспорі І. Павликовської під назвою “На громадський шлях” (1956) [682]. Опираючись на значну джерельну базу і власні спогади, вона на основі принципів державницького напрямку української суспільної думки відстежила етапність та динаміку розвитку західноукраїнських жіночих асоціацій, показала формування їх організаційної мережі й особливості ідейного становлення, розкрила різнобічну громадсько-політичну й культурно-освітню працю тощо. При цьому емансипація жінок трактується як форма і засіб реалізації їхнього потенціалу в національному житті. Наскрізною є думка про їхню самовіддану жертвну боротьбу за національно-державницькі ідеали. Видається, що І. Павликовську майже обійшли “модерні західні віяння фемінізму”, позаяк її бачення проблеми залишилося на рівні “галицького менталітету” 1930-х років і саме в цій тональності вона показала її сутність.

З-поміж праць біографічного і просопографічного характеру (Н. Полонська-Василенко [735], О. Луговий [538] та ін.), що подають систематизовані відомості про визначних жінок України, зокрема й діячок досліджуваного періоду, відзначмо збірник статей і спогадів, присвячений діячці західноукраїнського жіночого руху К. Малицькій [115]. У ньому представлено її спогади, пов’язані з громадським життям та подіями Першої світової війни, та свідчення соратниць О. Залізник,

О. Коренець, О. Федак-Шепарович, І. Пеленської про її участь у різних жіночих організацій. Таким чином, через призму сорокарічної суспільної праці К. Малицької показано розвиток жіночого руху Галичини за різних політичних режимів.

Як своєрідне історіографічне джерело розглядаємо два види збірників, що також репрезентують поступ суспільної думки українського зарубіжжя з осмислення історії жіночого руху. Перший стосується згадуваних регіональних історико-мемуарних збірників, де розкрито його розвиток на окремих теренах краю. З-поміж них, для прикладу, відзначмо нарис “Слідами минулого“ із підзаголовком “Спогади про працю жіноцтва в Станіславові“ [70]. Його автор Д. Бойчук опиралася на власні спогади й переживання (зокрема й з дитячих років – її мати була секретаркою Товариства руських женщин), а також родинний та приватні архіви інших діячів. Опрацювавши доступні джерела, вона створила унікальну свого роду хроніку розвитку жіночих товариств Станіслава за 1884-1939 рр., докладно відстеживши їхні організаційні трансформації, здобутки діяльності, особовий склад тощо.

Багатим фактографічним матеріалом і цікавими характеристиками також відзначаються історико-мемуарні нариси І. Пеленської про організований жіночий рух на Стрийщині [701], С. Заплітної – на Тереховлянщині [308], А. Кордуби – на Тернопільщині [455] та ін. Вони доводять перспективність вивчення жіночого руху на мікрорівні. Попри “мемуарний суб’єктивізм“ та інші властиві такому жанру історіописання риси, цей доробок повчальний для сучасних студій, позаяк спонукає дослідника не до чергового “переосмислення“ історії українського жіночого руху (що часто ставить під сумнів новизну публікацій), а до поглибленого вивчення його регіонального зрізу, що відкриває складну багатобарвну мозаїку, пов’язаних із ним процесів і явищ.

Другу групу становлять альманахові видання діаспорних об’єднань українського жіноцтва. Ще за міжвоєнного періоду ХХ ст. український жіночий рух у країнах Європи та Америки почав формуватися як окреме суспільне явище, тож у 1930-х, особливо 1950-60-х роках, його діячки стали підсумовувати

пройдений шлях, що зумовило активне звернення до історичних першовитоків. У таких виданнях, що з'являлася з нагоди ювілеїв діяльності українських жіночих організацій у США та в Канаді [напр.: 8; 1004 та ін.], історія жіночого руху в Галичині розглядається у вступних частинах чи в окремих статтях. Для історіографічного аналізу вони цікаві тим, що “жіноча історія рідного краю” висвітлюється з почуттям ностальгії, сентиментального романтизму, але часто оцінюється вже через призму ідей західного фемінізму. Такі видання фокусують увагу на визначальних віхах розвитку жіночого руху, які формували власні традиції та впливали на загальний поступ українства, а також проливають світло на проблему взаємин між крайовими та емігрантськими організаціями. До речі, у подібних збірниках, що побачили світ у 1980-90-х роках [846; 924], висвітлення цих питань помітно згасає через перенесення акцентів на власні проблеми і досягнення.

Третій історіографічний етап вивчення жіночого руху в українському зарубіжжі представляють надбання вченого США М. Богачевської-Хом'як, яка сьогодні позиціонується як його найвідоміша дослідниця. Її англійську працю “Feminists Despite Themselves: Women in Ukrainian Community Life, 1884-1939” (Едмонтон, 1988) [1029] спершу 1993 р. перевидали в Україні у скороченому варіанті (“Дума України – жіночого роду” [60]), а 1995 р. – у повному перекладі під назвою “Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884-1939” [58]. Цей доробок доповнює низка статей у місячнику “Союзу Українок Америки” “Наше життя”, з-посеред яких були перші ґрунтовні розвідки про М. Рудницьку [63] та діяльність “Союзу українок” за міжвоєнного періоду [62] та ін.

У теоретико-методологічному відношенні М. Богачевська-Хом'як підходить до зазначеної теми з позицій поширеної у західній історіографії концепції “альтернативної [жіночої] історії”. З'ясування її суті виходить за межі нашого дослідження, тож лише зауважимо, що вона доволі стримано сприймається у науковому середовищі України. На відміну від більшості вищезгаданих досліджень, М. Богачевська-Хом'як підходить до “жіночої історії України” не в регіональному (Галичина чи Буковина або Наддніпрянщина), а в

загальнонаціональному вимірі. Її доробок цікавий передусім тим, що “матриця” західної методології вивчення “жіночої історії” “накладається” (застосовується) до осмислення ролі жінки в суспільному житті України. Паралельне висвітлення розвою жіночого руху за проблемно-хронологічним принципом на її східних і західних теренах показує, що в останньому випадку він був активнішим, насиченішим, тому і його виклад займає близько 2/3 від загального обсягу праці [58]. На відміну від більшості досліджень, зокрема й сучасних вітчизняних, написаних із позиції позитивістської методології, праці М. Богачевської-Хом’як не перевантажені фактами, але ретельно дібраний матеріал достатньо глибоко відображає суть суспільних процесів і явищ та повсякчас супроводжується глибокими оціночними характеристиками науковця.

Наріжною засадою для прищеплення й поширення феміністичних ідей на західноукраїнському ґрунті М. Богачевська-Хом’як убачає у розвитку жіночої освіти та збільшенні серед жіноцтва “інтелігентного прошарку”. Трактуювання поглядів самої Н. Кобринської як “феміністичного соціалізму” влучно охоплює його сутність, але не зовсім відповідає характеру подальших змагань за жіночу емансипацію, у яких посилювалася націотворча зорієнтованість. Безсумнівною перевагою праці є висвітлення жіночого руху в Галичині, Україні та Європі в єдиному історичному ключі, що дозволяє співставляти, порівнювати динаміку, етапність, рівень зрілості його поступу в таких ракурсах.

Обмежені рамки роботи не дозволяють здійснити ширшого аналізу доробку М. Богачевської-Хом’як із висвітлення історії окремих жіночих товариств, зокрема й “Союзу українок”, за міжвоєнного періоду, тому лише вкажемо, що він відзначається ґрунтовністю і глибокою обізнаністю з предметом дослідження. Автор послідовно висвітлює взаємопроникнення та реалізацію феміністичних і національних прагнень жіноцтва в різних формах громадської самоорганізації та суспільної праці. Щоправда, вона фактично виключила з українського жіночого руху москвофільське Товариство руських дам: про нього згадується лише “на маргінесі” – у “Додатку 1”, а його діяльність висвітлюється доволі упереджено [58, с. 226-227]. Між тим, сучасна історіографія вже відмовилася від “викривальних”

підходів до москвофільства в Галичині, яке трактується як одна з течій українського суспільного руху, що відображає складні процеси його самоідентифікації.

Загалом М. Богачевська-Хом'як уникла надмірної “американізації” висвітлення українського жіночого руху, який показується як своєрідне унікальне явище і світового фемінізму, і українського суспільного руху. У зв'язку з цим принагідно згадаємо про низку її ґрунтовних публікацій із проблем теорії, методології та історії фемінізму [59; 61]. Він пов'язується з націоналізмом, хоча й визнається, що між цими явищами існують істотні відмінності. Згідно з думкою вченої, жіночі рухи повинні вивчатися на широкому історичному тлі з урахуванням особливостей державно-правової системи та всього комплексу суспільних відносин і процесів.

В українській радянській історіографії важко виявити продуктивні ідеї і напрацювання з історії західноукраїнського жіночого руху, позаяк пануючі ідеологеми декларували “вирішення жіночого питання”, тож усі “феміністичні теорії” трактувалися як “реакційні”, “буржуазні”, тому заперечувалися апріорі, без аргументованої критики. Щоправда, в узагальнюючих працях на кшталт восьмитомної “Історії Української РСР” [360], багатосерійної “Історії міст і сіл Української РСР” [350-352], “Історії робітничого класу Української РСР” [353], “Історії селянства Української РСР” [354] виокремлювалися певні аспекти щодо соціально-економічного становища жінок та їхньої участі в боротьбі за возз'єднання західноукраїнських земель з радянською Україною. Але у цьому випадку ця проблема не була самодостатньою, а вивчалася як складова загальної боротьби “трудящих мас” проти “капіталістичного гноблення”. Саме поняття “жіночий рух” було відсутнім, натомість для показу організованого поступу жіноцтва, як, приміром, свідчать радянські енциклопедичні видання, використовувалися словосполучення “жіноча праця”, “жіночі відділи” і т. ін. [див. докл.: 629, с. 11-13]. У такому ж ракурсі були підготовлені спеціальні монографічні видання про боротьбу трудящих жінок за владу Рад в Україні [899], про

розв'язання жіночого питання в СРСР [176], про становище жінок-трудівниць в період соціалістичного будівництва [117] тощо.

До сьогодні науковці послуговуються виданими за радянського періоду публікаціями творів і біографічних матеріалів чільних діячок жіночого руху – Н. Кобринської [408], О. Кобилянської [403] та ін. Утім, слід мати на увазі, що вони піддавалися суворій ідеологічній цензурі, тому певні епізоди їхньої життєдіяльності перекручувалися (фальшувалися) відповідно до офіційних ідейно-класових канонів. Це ж стосується і “сепарації” самих текстів творів, які також потрапляли під “редагування”, що “витісняло” з них будь-які натяки на національну спрямованість праці цих громадських діячок і письменниць, що таким чином виставлялися як борці не за жіночу емансипацію, а за звільнення жінок від соціально-класового покріпачення.

Сучасній вітчизняній історіографії українського жіночого руху в Галичині, з одного боку, властиві ті ж риси і тенденції, що й для всієї національної історичної науки двох останніх десятиріч. З іншого боку, вона має свої особливості, зумовлені характером гендерних студій, що виробляють власну дослідницьку методологію, процесами відновлення старих і виникнення нових жіночих інституцій, загальним посиленням уваги до “жіночого питання” у суспільстві тощо. Говорячи про динаміку нарощування наукових знань із порушеної теми, можемо стверджувати, що в рамках “перебудовчої історіографії”, відтак у першій половині 1990-х років цей процес дещо відставав від вивчення, приміром, молодіжного руху, “Просвіти”, інших “білих плям” історії.

Посиленню уваги до “жіночої історії” сприяла низка спеціальних наукових конференцій, що відбулися в 1993-1995 рр. у Києві, Львові, Одесі. Видані за їхніми результатами матеріали [288; 717; 929] виявили доволі вузьке коло фахівців, що спеціалізувалися на вивченні цієї теми, тож більшість учених зверталися до неї, так би мовити, “принагідно” – у розрізі своїх “основних наукових зацікавлень”. Вони засвідчили переважання серед них та громадських діячів, що брали участь у конференціях, романтично-позитивістських уявлень про роль жінки в історії, тому лише окремі виступи вказували на готовність вивчати цю проблему з позиції

української феміністичної традиції [838]. Утім, ця тенденція швидко набирає обертів і незабаром стає домінуючою. Розвиток досліджень у цьому напрямі також стимулювала поява спеціальних тематичних збірників [273; 289], зокрема, приміром, й історико-документальних [146], де зібрані матеріали про Український жіночий конгрес 1934 р. у Станіславі.

“Жіноча історія“ поступово перетворюється на самостійну комплексну галузь знань, охоплюючи всі прояви суспільної життєдіяльності жіноцтва. Зважаючи на це, зосередимо увагу на відображенні в науковій літературі проблематики функціонування жіночих товариств, що часто асоціювалося (ототожнювалося) з поняттями “жіночий рух“, “самоорганізація жіноцтва“ тощо. Попри поліваріантність їхнього трактування, можна говорити про достатньо чітке визначення їх головних дефініцій. Прийнятним вважаємо трактування Л. Смоляр, що визначила жіночий рух як колективну діяльність жінок для поліпшення їхнього становища та зміну чоловічого домінування в суспільстві. Дослідниця розуміє його у двох вимірах: “вузькому“ – як усі види діяльності, що мають феміністичний характер, автономні, незалежні від політичних організацій, та інституцій змішаних за ознакою статі та в “широкому“ – як різні історичні та сучасні прояви жіночої активності [837, с. 11]. Ідейну основу організованого руху жінок учені вбачають у теорії рівності двох статей – фемінізмі (О. Рибак [722]). Він також трактується і як “концептуальне підґрунтя“ українського жіночого руху, який подекуди розуміється доволі абстрактно – як активна участь жінок-українок у відстоюванні права на свій власний внесок до скарбниці загальнолюдських і національних цінностей та співвідповідальність нарівні із чоловіками за долю своєї Батьківщини (З. Нагачевська [629, с. 14]). Такі погляди сучасних дослідників на сутність жіночого руху, зокрема й на західноукраїнських землях за досліджуваного періоду, мають важливе концептуальне значення для аналізу сучасного історіографічного процесу.

Вважаємо за доцільне розглянути його за тематично-хронологічним принципом, тож розпочинаємо із праць, безпосередньо присвячених діяльності жіночих товариств. Маємо чимало статейних публікацій з історії “Союзу українок“

та інших жіночих організацій і форумів, що діяли й відбувалися в Галичині за 1920-30-х років, зокрема П. Дутчак [265-266; 268], О. Маланчук-Рибак [567-568; 570-573], З. Нагачевської [630-631], Т. Раєвич [755-756; 758], Ю. Юрків [1011-1013] та ін. Репрезентуючи окремі аспекти більш узагальнюючих (монографічних, дисертаційних) досліджень, статті цих авторів увиразнюють функціонування окремих жіночих інституцій, розкриваючи особливості їхнього ідеологічного й організаційного становлення, основні здобутки суспільної діяльності, впливи на неї зовнішніх і внутрішніх чинників тощо. При цьому науковці часто поєднують феміністичні (емансипаційні) прагнення жіночих об'єднань із вирішенням ними націотворчих завдань (повсякчас наголошують на їхній ролі у формуванні національної свідомості). Між тим, із позицій формальної логіки ці дві іпостасі – “національне” і “феміністичне” – не завжди логічно поєднуються, позаяк перше передбачає реалізацію прагнень усього національного організму, а друге – інтереси його [жіночої] частини. За таких обставин дослідники часто применшують емансипаційні прагнення, надаючи “першорядності” національно-визвольному чиннику, що часто трактується як основний спонукальний мотив виникнення і діяльності жіночих організацій.

Така тенденція притаманна і узагальнюючим комплексним працям. З-поміж них до тематики нашого історіографічного дослідження чи не найближче стоїть монографія Б. Савчука (1998), де зроблена одна з перших спроб вивчення різнобічної ролі жіноцтва в суспільному житті Західної України в останній третині XIX – 30-х роках XX ст. [793]. Відтворюючи його “соціологічний портрет”, автор показав, як ідея емансипації оволодівала жіноцтвом та зумовлювала характер та етапність розгортання жіночого руху. Його витоки й організаційно-ідеологічне становлення [793, с. 48-71, 98-115] показуються у властивому західноукраїнській і діаспорній літературі позитивістсько-романтичному дусі та супроводжуються значним приростом фактографічного матеріалу. З ідеями фемінізму цей процес пов'язується лише за довоєнного періоду розвитку жіночого руху, а його поступ за міжвоєнної доби XX ст. розглядається головним чином у площині розгортання національно-визвольних змагань.

Порівняно з попередниками Б. Савчук істотно просунувся у відтворенні панорами постання і розвою окремих жіночих товариств, це показано в динаміці розвитку та взаємозв'язках з іншими ланками громадського життя галицького українства. Новаторським виглядає з'ясування участі та питомої ваги жінок в інших масових громадських товариствах – “Просвіті“, “Рідній школі“, молодіжних, студентських організаціях тощо. Відтворення цілісної картини їхньої громадсько-політичної діяльності забезпечує показ участі жінок у легальних партіях і підпільному націоналістичному русі. Загалом праця Б. Савчука – типовий вияв історіографічного процесу другої половини 1990-х років із даниною позитивістській методології та прагненням залучити до наукового обігу якнайбільше нових джерельних матеріалів і фактів, тоді як використання інноваційних методів аналізу стало справою перспективи.

Із таких позицій цілком новаторською виглядає здобуток О. Маланчук-Рибак, яка висувається у ряд найавторитетніших дослідників українського жіночого руху в сучасній вітчизняній історіографії. Концентрований вираз він знайшов у монографії [569] (стала основою для захисту докторської дисертації), де зроблено системний виклад концепції ідейного розвитку і суспільної практики жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ – першої третини ХХ ст. у контексті класичних ідеологічних течій консерватизму, лібералізму, соціалізму, націоналізму. Автор розкрила сутність пануючих соціально-правових норм як способу дискримінації жінок, що стала одним з головних джерел виникнення та кристалізації ідеології жіночого руху. Таким чином, згадувану дилему його розвитку дослідниця переносить із площини національної у феміністичну. Водночас вони чітко взаємозумовлені: фемінізм розглядається і як продукт трансформації українців у модерну націю, і як каталізатор цієї модернізації, тому як ідеологія і громадсько-політичний рух він безпосередньо пов'язується з націоналізмом і національно-визвольним рухом загалом.

Провівши типологічну ідентифікацію ідеології західноукраїнського жіночого руху за параметрами, властивими європейським громадянським суспільствам, науковець трактує його як “типове центральноєвропейське явище“. Важливі

підстави для таких висновків дав аналіз ідеологічних постулатів, організаційного розвитку і різнобічної діяльності “світських жіночих організацій“, що прискорювали процеси демократичної та масової соціалізації жінок, сприяли їх загальнокультурній просвіті й досягненню політико-правового рівноправ'я з чоловіками.

Із кінця 1990-х років посилювалася тенденція щодо вивчення діяльності громадських жіночих організацій Галичини в різних тематичних ракурсах, передусім культурологічному і суспільно-політичному. Перший із них проявився в доробку П. Дутчак, яка підготувала книжкові видання [266-267] та кандидатську дисертацію на тему “Культурно-просвітницька діяльність українських жіночих організацій у західній Україні у 20-30-х роках ХХ ст.“ [264]. Реконструювавши їхню структурну мережу та ідейні засади, дослідниця розкрила діяльність товариств із розвитку масового просвітництва, жіночої освіти, виховання молоді тощо. При цьому “феміністичне“ та “національне“ начала у працях П. Дутчак більш-менш урівноважені, а в методологічному відношенні вони також відображають особливості відповідного етапу історіографічного процесу відносно прагнень до нагромадження якнайбільшої кількості фактів, з його глорифікацією, ідеалізацією досліджуваних процесів, явищ, персоналій.

Заслуговують на увагу і здійснені в руслі історії педагогіки напрацювання З. Нагачевської, зокрема її монографія “Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.)“ [629], на основі якої була захищена докторська дисертація. Його виникнення розглядається на тлі ширення ідеології і практики фемінізму в країнах Заходу та національно-культурного пробудження в Україні в середині ХІХ ст. Етапи становлення українського жіночого руху та формування його педагогічно-просвітницької програми дослідниця узалежнила загальними процесами суспільного розвитку: 1884-1890-ті рр.; 1900-1914 рр.; 1914-1920 рр.; 1921-1939 рр. Наскрізною є думка, згідно з якою його представниці вперше в історії української педагогіки і просвітництва обґрунтували необхідність повноцінної рідномовної жіночої освіти, виходячи із загальносоціальних потреб та прав жінки-людини; утвердили думку

про співвідповідальність жінок нарівні із чоловіками за долю України; піднесли родинно-соціальний статус матері-українки та змінили погляди на родинно-громадське призначення української жінки загалом. Автор розкрила масштабну працю жінок у різного роду товариствах, секціях, гуртках, читальнях з розвитку дошкілля, шкільництва, освіти дорослих тощо.

Зіновія Нагачевська показала, що, розвиваючись від благодійництва та “культурництва” до органічно-практичної роботи, організоване жіноцтво забезпечувало формування нових поколінь української спільноти. Додержуючись засад паритету між “національним” і “феміністичним”, усе-таки акцентує на тому, що виявлений історичний досвід сприяє формуванню ефективних механізмів соціальної політики саме у сфері гендеру, отож автор утверджує таким чином роль і місце жінки в суспільно-громадських і соціокультурних процесах. Із таких позицій громадські організації розглядаються як ефективні форма і засіб реалізації як національних, так і передусім емансипаційних прагнень жіноцтва.

Перспективність, “універсальність” та багатовекторність проблематики, пов’язаної з розвитком жіночих товариств у Галичині, відображають дослідження про їхню участь у національно-політичному житті краю, зокрема за міжвоєнного періоду ХХ ст. Фрагментарно вона представлена у працях з політичної історії, де жіночі організації показуються як “надбудови” різних партійно-політичних угруповань чи засоби досягнення їхніх цілей. Це применшує роль і вагу жіночих товариств як впливових суб’єктів українського суспільно-політичного руху, тим паче, що вони брали самостійну участь у різного роду політичних акціях (виборах, маніфестаційних акціях тощо) та еволюціонували в напрямі перетворення на окремі громадсько-політичні структури. У таких ракурсах ця проблема знайшла відображення в окремому розділі згадуваного дослідження Б. Савчука [793, с. 128-155].

Нагромаджений рівень історіографічних знань і наукових уявлень із порушеної проблеми репрезентують два близькі за змістом і характером дисертаційні дослідження: “Політизація українського жіночого руху в Галичині: 1921–1939 рр.” М. Дядюк (2001) [271] та “Українські жіночі організації у

національно-політичному житті Східної Галичини (1917-1939 рр.) Ю. Юрків (2009) [1010]. Висвітлення процесу інституціоналізації жіночого руху дослідниці перевели в суспільно-політичну площину (у ракурсі політичної історії) і під цим кутом розглядали діяльність “Союзу українок” та інших жіночих організацій. Таким чином, їхні масові культурно-освітні заходи і видавничі проекти з’ясовуються під кутом впливу на формування національно-політичної свідомості жіноцтва.

Названі дослідження розширюють уявлення щодо боротьби партійних угруповань за впливи в жіночих громадських об’єднаннях та їхньої ролі у проведенні виборчих та інших політичних акціях. Прикметно, що, на відміну від згадуваних досліджень (О. Маланюк-Рибак, З. Нагачевська та ін.), проблема фемінізму в цих працях відходить на задній план, тож він розглядається не як “самоціль”, а лише в контексті (як один із чинників) національно-визвольних змагань жіноцтва. Такі дослідження показують жіночі громадсько-політичні організації як самостійні впливові “суб’єкти” політичної історії, а не лише як “об’єкт” боротьби за політичні впливи, що загалом є пережитком теоретичних конструкцій радянської доби.

Як і в літературі про розвиток інших громадських організацій, тут вирізняємо сегмент праць про жіночу пресу. Її вивчення має свої особливості й традиції. У такому ракурсі пригадаємо одну з перших аналітичних розвідок К. Малицької [577], яка через порівняння з європейськими країнами доводить виняткову роль преси в пропаганді ідей жіночого руху. Як головні етапи “змагань за жіночу пресу” вона відзначає появу “Першого вінка”, трьох випусків “Нашої долі”, окремих періодичних видань та “жіночих додатків” до громадських видань тощо. Висловлена К. Малицькою наріжна ідея про роль преси як першорядного чинника самоорганізації жіноцтва та популяризатора його ідейних прагнень відображає ставлення до неї очільників жіночого руху останньої третини ХІХ – 30-х років ХХ ст. В українському зарубіжжі вивчення цього питання знайшло продовження у відомій пресознавчій праці А. Животка [285], що подав огляд часописів українського жіноцтва з акцентами на їх суспільній спрямованості. Довідникові

видання [585; 896] засвідчують місце і частку жіночої преси в українськомовній періодиці XIX-XX ст., а також нагромаджені й систематизовані в діаспорі відомості із цієї проблеми.

Згадувані сучасні дослідники в обов'язковому порядку порушували цю проблему у комплексних дослідженнях (О. Маланюк-Рибак, З. Нагачевська, Б. Савчук, Ю. Юрків та ін.), засвідчуючи роль преси як універсального ідеологічного, організаційного, просвітницько-пропагандистського чинника розвитку та поширення ідей жіночого руху. У такому ключі до неї підходять і автори деяких спеціальних статейних публікацій (П. Дутчак [265-266] та ін.), а узагальнюючі довідникові видання про розвиток української періодичної преси в Галичині [711-713; 936] дають вичерпне уявлення про час і місце видання, загальний зміст та інші вихідні дані про розвиток української жіночої преси в Галичині наприкінці XIX – у 30-х роках XX ст.

Окремо відзначмо вагомий внесок у її вивчення В. Передирій, що підготувала низку публікацій [707; 709] і дисертаційну роботу про періодику для жінок як джерело досліджень національно-культурного життя Галичини 20–30-х рр. XX ст. (1996) [708], а також анотований каталог “Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853–1939 рр.)” [935]. За проблемно-хронологічним принципом автор розкрила обставини виникнення тих чи інших часописів, здійснила їх пресознавчу характеристику, показала роль у внутрішньо-організаційному розвої жіночих товариств та їх масовому просвітництві й формуванні національної свідомості, поширенні знань із різних галузей суспільного життя. Сукупність згаданих та інших праць дозволяє стверджувати, що преса жіночих об'єднань має вищий рівень дослідженості порівняно з періодичними виданнями інших громадських організацій.

Названі студії фокусують на основних напрямках розвитку жіночих товариств, але не вичерпують показу всієї багатоплановості їх діяльності. У такому сенсі цікавими, новаторськими виглядають окремі публікації, як приміром, про їхню діяльність у галузі охорони здоров'я (П. Дутчак [268]), що у фактографічному й теоретичному відношеннях відкривають якісно нові аспекти його історичного

поступу. Це ж стосується і міжнародної діяльності українських жіночих організацій: наявний доробок (розділ у монографії Б. Савчука [793, с. 219-236], стаття Ю. Юрків [1013] та ін.) засвідчують її масштабність і значущість у пропаганді “української справи“, тож, гадаємо, ця проблема може стати предметом спеціального комплексного дослідження.

Поглиблюється вивчення українського жіночого руху в ракурсі регіональної історії на рівні різних таксономічних одиниць. Дисертаційні дослідження Т. Раєвич [757] і О. Гнатчук [168] про розвиток українського жіночого руху на Волині та Буковині за міжвоєнного періоду, з одного боку, показують, як апробовані галичанками організаційно-ідеологічні моделі жіночих інституцій “прищеплювалися і проростали“ на ґрунті сусідніх етнічних регіонів, що розвивалися в інших державно-політичних системах. З іншого боку, відображають тісні стосунки між ними, коли львівський “Союз українок“ залишався лідером і неформальним координаційним центром усього загальноукраїнського жіночого руху, включно з емігрантськими інституціями. Ця проблема також потребує подальшого вивчення у площині розвитку українського соборництва.

Численні переважно науково-популярні та історико-краєзнавчі публікації відображають функціонування жіночих інституцій на “мікрорівні“ – у межах окремих адміністративних одиниць, етнографічних районів, міст, сіл тощо. Їхніми авторами зазвичай виступають місцеві громадські діячі, які, попри різний фаховий рівень історіописань, розкривають безліч фактів, імен та, врешті, нові “тональності“ безмежно розмаїтої “палітри“ жіночого руху. Такі напрацювання повинні активніше використовуватися фаховими істориками при підготовці наукових праць та спонукати їх до співпраці з місцевими краєзнавцями-аматорами. Про доцільність і перспективність вивчення “локальної історії“ жіночих організацій засвідчують, до прикладу, змістовні наукові розвідки О. Маланчук-Рибак [567] і Р. Савчин [789] про їхній розвиток на Перемишльщині і Стрийщині. Вони відзначаються високим рівнем персоніфікації подій та показують, що й на окремих теренах поступ жіночого руху супроводжували цікаві складні події і

явища, які вписують свої окремі рядки до загального літопису українського жіночого руху.

Загалом історіографія українського жіночого руху в Галичині досліджуваного періоду відзначається високим рівнем персоніфікованості, яка має свої особливості. В узагальнюючих комплексних працях подається галерея імен більш чи менш відомих діячок, котрі були членами жіночих товариств, організовували чи брали участь у певних громадських зібраннях, з'їздах, заходах тощо. Про найвідоміших з них подано ширші біографічні дані в контексті відповідних конкретно-історичних подій тощо. Утім, окремих досліджень історико-біографічного характеру з'явилося відносно небагато та й стосуються вони лише найбільш "знакових" постатей, тоді як життєвий шлях десятків громадських діячок залишається недослідженим. Прикладом слугують ґрунтовні, здійснені на рівні кандидатських дисертацій дослідження Л. Онишко про К. Зарицьку [665], О. Палійчук – про А. Горохович [688] та ін. Розкриваючи життєдіяльність персоналій, дослідники повсякчас акцентують на їхній участі в різного роду громадських організаціях, зазвичай ідеалізуючи, а нерідко й перебільшуючи місце, значення доробку певних постатей у жіночому русі.

З-поміж його очільниць найбільший інтерес викликали постаті С. Русової та М. Рудницької, котрі в численних статейних та інших публікаціях подаються як речники та найвизначніші очільниці жіночого руху. Поряд з організаційною діяльністю докладно висвітлювалася їх творча спадщина [див., напр., 63; 270; 179; 628; 1011 та ін.]. Особливий науковий інтерес становлять документальні збірники, присвячені цим персоналіям. Так, у збірнику статей і матеріалів "Софія Русова і Галичина", підготовленому З. Нагачевською (1996) [845], представлені науково-популярні, публіцистичні й біографічні статті самої С. Русової; публікації і спогади соратниць та інформаційні повідомлення про її працю. Таким чином, створено важливе підґрунтя для вивчення відповідного аспекту життєдіяльності цієї визначної діячки, яка понад півсторіччя відіграла помітну роль в культурному житті українства.

Ще ґрунтовнішим виглядає збірник статей, листів, документів, присвячений М. Рудницькій (упорядник М. Дядюк; 1998) [603]. Уміщені в ньому за окремими розділами понад сотні документів з різних архівних фондів та пресових видань за хронологічним порядком містять статті й виступи самої діячки, яка понад десятиліття фактично очолювала український жіночий рух в Галичині; її сеймові промови і листування; документи з діяльності жіночих та інших організацій, пов'язаних із громадсько-політичною працею. Значення такого солідного видання, що має як джерелознавчу, так й історіографічну вартість, важко переоцінити у вивченні не лише жіночого, а й усього суспільно-політичного руху в Галичині за міжвоєнного періоду ХХ ст.

Історіографічні напрацювання з історії українського жіночого руху в Галичині урізноманітнюють рецензії. Поряд з обов'язковими відзивами на монографічні роботи, що відображають результати докторських дисертацій, становлять інтерес публікації “неформального характеру“. Як приклад відзначмо рецензії О. Рибак на згадувані англомовну книгу М. Богачевської-Хом'як [771] та її перший україномовний варіант перекладу [770]. У першому випадку (1991) це “перше цілісне й узагальнене дослідження українського жіночого руху“ оцінювалося на тлі ідейних та історіософських пошукувань його визначних теоретиків і літописців, тому наголошувалося на значенні доробку закордонної дослідниці як джерела історичної пам'яті, духовності, національного самоусвідомлення [771]. У другому випадку (1996) книга “Дума України – жіночого роду“ оцінюється як бачення історії України через призму жіночого руху, тож її оцінка виглядає більш глибокою, з елементами дискурсу, докладним аналізом окремих положень і висновків [770]. Наведений приклад яскраво засвідчує потребу розвивати практику рецензування для з'ясування як наявного здобутку, так і перспектив подальших студій.

Насамкінець відзначимо, що за півтори останніх десятиріччя з'явилося чимало вагомих досліджень, зокрема на рівні дисертаційних робіт, присвячених розвитку українського жіночого руху на різних етнічних теренах за певних періодів (крім згадуваних, напр.: І. Дейнега [227], ін.). Вони містять елементи

компаративістики, пов'язані з нашою дослідницькою темою, а головне дають підґрунтя для порівняння стану дослідженості різних територіальних і часових “сегментів” розвитку жіночого руху в Україні та створюють засади для написання його цілісної узагальнюючої історії.

Таким чином, нагромаджено значний обсяг літератури з історії жіночого руху Галичини останньої третини ХІХ – 30-х років ХХ ст. Історіографія цієї проблеми відображає загальні динаміку та характер українського історіографічного процесу зазначеного періоду та має свої особливості, зумовлені специфікою об'єкта дослідження та іншими науковими й суспільними обставинами. На її осмисленні позначилися впливи ідеології західного фемінізму, зокрема вироблено під її впливом дослідницький інструментарій, що використовується в гендерних студіях. За таких обставин у ролі головних дослідників “жіночої історії” виступали самі жінки, які пропонували свій “жіночий погляд” на цю тему. Причому, якщо в західноукраїнській історіографії кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. таку “монополію” порушували студії І. Франка, М. Павлика, М. Возняка, то в українському зарубіжжі вона стала абсолютно домінуючою, подібна ситуація простежується і в сучасній вітчизняній історичній науці.

Кожен етап історіографічного процесу мав свою специфіку й здобутки в нарощуванні знань з історії українського жіночого руху в Галичині. Західноукраїнські дослідники кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. заклали істотну фактографічну базу та запропонували важливі оціночні характеристики цього явища, які вплинули на його подальше вивчення. Водночас до її осмислення вони підходили через призму різних ідеологічних течій. Українське зарубіжжя тут створило перші ґрунтовні комплексні студії (І. Книш, М. Хом'як-Богачевська та ін.), причому, попри використання методологічних засад західних гендерних видань, дослідники висвітлювали жіночий рух у Галичині як унікальне самодостатнє явище. Поряд з намаганням комплексно підійти до його вивчення (О. Маланчук-Рибак, Б. Савчук) у сучасній вітчизняній історіографії простежується тенденція дослідження проблеми в різних тематичних розрізах – культурно-просвітницькому, суспільно-політичному тощо. Червоною ниткою через

історіографію жіночого руху проходить дилема пріоритетності “феміністичного” та “національного”, яка вирішується залежно від ідейних поглядів дослідників та під впливом національно-політичних обставин.

ВИСНОВКИ

Комплексне вивчення української історіографії діяльності громадських організацій Галичини у другій половині XIX – 30-х роках XX ст. показало, що вона представлена значною кількістю різновидової та багатожанрової літератури, яка відзначається різним науковим рівнем, інформативними можливостями й іншими характеристиками. У полі нашого вивчення було 1039 історіографічних джерел у вигляді монографічних і дисертаційних досліджень, статей, а також мемуарних та інших типів публікацій. У своїй сукупності вони дають достатньо повне, вичерпне уявлення про стан і рівень історичних знань із зазначеної теми та її окремих аспектів. Їх усебічний аналіз дозволяє зробити такі висновки.

Віднайдені та систематизовані історіографічні джерела з історії громадських організацій Галичини вказаного періоду свідчать, що ця тема стала предметом широкого зацікавлення з боку істориків та представників інших гуманітарних наук. Попри труднощі становлення сучасної історіографії, маємо достатній рівень розробленості теоретико-методологічної бази та наукового інструментарію для вирішення поставлених у роботі завдань. Важливою передумовою для цього слугує здійснена класифікація її джерельного комплексу, хоча вона до певної міри умовна й недосконала. Запропоновані дефініції сутності досліджуваних громадських товариств засвідчують, що вони становлять важливе суспільне явище, відображене у значному масиві літератури. Виявлений ступінь наукової розробки проблеми показує, що історіографічні огляди літератури присвячувалися переважно окремим громадським інституціям, вони здійснювалися головно у вступних (окремих розділах) дисертаційних чи монографічних праць, носили фрагментарний характер, не охоплювали всієї сукупності джерел і не завжди відповідали вимогам сучасної історичної науки.

Незважаючи на тяглість нарощування знань з історії “Просвіти“ в Галичині у 1868-1939 рр., окремі етапи історіографічного процесу були різними за продуктивністю. Наприкінці XIX – на початку XX ст. витворили узагальнюючий образ “Просвіти“ як найповажнішої національної інституції, що впливала всі сфери

суспільного життя галицького українства. За міжвоєнного періоду він був трансформований у формулу: “Просвіта“ – матір українських товариств“, яка має історичне підґрунтя, але не може розумітися буквально, позаяк їхнє виникнення мало інші глибокі передумови. Нагромаджена тоді фактографічна база й оціночні стереотипи істотно позначилися на подальшому вивченні історії товариства. Українське зарубіжжя, крім унікальної історико-мемуарної спадщини, майже не просунулося в його науково-аналітичному осмисленні. Сучасні науковці спричинилися до поглибленого вивчення окремих напрямів діяльності “Просвіти“, хоча залишаються прогалини в дослідженні її соціально-економічної праці наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. і стосунків з українськими політичними структурами та польською владою за міжвоєнного періоду тощо. Прагнення “актуалізувати“ минуле “Просвіти“ не повинно перешкоджати глибокому науковому осмисленню її історичного минулого.

З’ясовано особливості й етапність нагромадження знань про діяльність культурологічних, соціально зорієнтованих та інших типів громадських організацій. Західноукраїнські дослідники започаткували ґрунтовне вивчення історії “Рідної школи“, “Української захоронки“, “Відродження“, “Народної лічниці“; заклали стереотипні уявлення про москвофільські товариства; залишаються неперевершеними їхні фактографічні праці з історії об’єднань української інтелігенції. Українське зарубіжжя має певні здобутки у вивченні цих громадських асоціацій головню завдяки регіональним збірникам, де брак аналітичних статей компенсують фактографічні історико-мемуарні публікації, які відображають поступ українського громадського руху на різних теренах краю. Систематизовані діаспорними авторами знання про “Сільський господар“ пов’язують його розвиток з кооперативним рухом. Доробок сучасних учених України відображає якісно вищий рівень наукових знань з історії “Рідної школи“, “Сільського господаря“, антиалкогольних та історико-краєзнавчих і музеєзнавчих товариств, а також культурно-мистецьких інституцій, особливо музично-співочого спрямування. Зміни наукових парадигм сприяли виваженому поглибленому осмисленню історичного минулого москвофільських інституцій. Громадські

товариства активно досліджуються в контексті українського соборництва. Залишаються істотні прогалини у вивченні соціально зорієнтованих інституцій та станових об'єднань інтелігенції й інших верств населення.

Характер і здобутки вивчення історії західноукраїнського студентського руху другої половини ХІХ – 30-х років ХХ ст. зумовлювалися численними науково-теоретичними та суспільно-політичними обставинами. Через організаційне й ідеологічне розмаїття його складників вони вивчалися в різних тематичних ракурсах. Складна поліваріантна сукупність наукових знань і суспільних уявлень із цієї проблеми посилювалася завдяки зверненню до неї представників багатьох ідейно-політичних течій і напрямів. До основних здобутків західноукраїнської історіографії першої третини ХХ ст., яка започаткувала системне осмислення цієї теми, належить вивчення її вузлових аспектів: етапів організаційного становлення студентського руху, його внутрішніх ідеологічних течій, боротьби навколо “університетської справи“, суспільної діяльності окремих студентських об'єднань тощо. Розгляд цих питань через призму різних ідейно-політичних течій призводив до неоднозначних, упереджених трактувань студентських об'єднань. У подібному фарватері просувалося українське зарубіжжя, так що навіть у роботах В. Яніва й інших знаних дослідників важко віднайти елементи новизни й оригінальних характеристик цієї проблеми. При цьому вона висвітлювалася головно з позицій націоналістичної течії, представники якої розглядали студентські організації або як “невід'ємний складник“ революційного підпілля, або ж як “рушійну силу“ його “органічного сектора“ в боротьбі за впливи на різні верстви населення. Цікаві сюжети й нові відомості про діяльність студентських організацій в окремих місцевостях Галичини подають регіональні історико-мемуарні збірники.

Сучасні вітчизняні науковці значно розширили уявлення про організаційний поступ студентського руху, деталізували діяльність його окремих товариств, просунулися у вивченні ідейно-політичних орієнтацій студентства. Не виходячи за межі україноцентризму, вони висвітлювали діяльність польських студентських організацій у контексті українсько-польських стосунків. Основний доробок із цієї теми представила молодша генерація науковців Львова, Івано-Франківська,

Тернополя, однак їхнє коло залишається вузьким, тож вона не стала предметом широкого зацікавлення істориків, які зверталися до неї переважно в тематичному діапазоні своєї “основної” дослідницької проблематики. Не вивчається діяльність студентських організацій на “мікрорівні” – у межах окремих населених пунктів.

Сукупність літератури про молодіжні товариства Галичини достатньо повно представляє їхні витoki, організаційно-ідеологічне становлення, зміст і здобутки діяльності. Найбільш глибоко й докладно досліджене історичне минуле “Сокола”, “Січі”, “Пласту”, спортивних й інших об’єднань. Західноукраїнська історіографія представлена працями головним чином чільних діячів молодіжних товариств, що накладало свій відбиток на трактуванні їхніх сутнісних характеристик. Українське зарубіжжя запропонувало перші узагальнюючі студії з історії молодіжного руху Галичини та змістовні аналітичні розвідки про його окремі товариства. Її напрацювання у цій царині становлять історико-мемуарні праці, представлені в різного роду ювілейних та регіональних збірниках, які органічно поєднують особистісний погляд та ретроспективний аналіз становлення і діяльності молодіжних організацій. Сучасні науковці України підготували ґрунтовні комплексні дослідження з історії молодіжного руху та про його окремі організації. Вони дозволяють говорити про доволі вичерпне відображення в літературі вищеназваних товариств. Активне вивчення їх “провійськової” діяльності супроводжується нагромадженням нового фактографічного матеріалу, але оціночні характеристики проблеми залишаються зазвичай такі ж, що і в працях західноукраїнських авторів міжвоєнного періоду та українського зарубіжжя. Спеціального дослідження потребує проблема міжпартійної боротьби за впливи на молодіжні товариства. Загалом слід відмовитися від глорифікації історичного минулого, а зважати на складні суспільні реалії, що зумовлювали їх героїчний чин та суперечливий поступ.

Науковий доробок з історії жіночого руху Галичини останньої третини ХІХ – 30-х років ХХ ст. визначають особливості, зумовлені специфікою об’єкта дослідження та іншими науковими й суспільними обставинами. Поряд із

традиційним розглядом цієї проблеми у контексті розвитку національного суспільного руху на її осмисленні істотно позначилися впливи феміністичної ідеології, зокрема дослідницький інструментарій гендерних студій. Дослідниками цієї теми виступали переважно самі жінки, які пропонували свій “жіночий погляд” на проблему. Причому, якщо в західноукраїнській історіографії кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. цю “монополію” порушували студії І. Франка, М. Павлика, М. Возняка, то в українському зарубіжжі вона стала домінуючою. Подібна ситуація простежується і на сучасному етапі історіографічного процесу.

Ці обставини зумовили специфіку і здобутки вивчення жіночого руху на його різних стадіях. Західноукраїнські дослідники першої третини ХХ ст. заклали певну фактографічну базу й запропонували важливі оціночні характеристики цього явища, але водночас виявили найбільшу ідейну заангажованість в її осмисленні. Перші ґрунтовні комплексні студії створили представники українського зарубіжжя (І. Книш, М. Богачевська- Хом’як), які, хоча й опиралися на методологію західних гендерних студій, висвітлювали жіночі організації Галичини передусім як складник загальноукраїнського суспільного руху та як унікальне самодостатнє явище. У сучасній вітчизняній історіографії також присутні намагання комплексно підійти до його вивчення, але прогресуючою стала тенденція вивчення різних аспектів і напрямів діяльності жіночих організацій – культурно-просвітньої, суспільно-політичної тощо. Дилема пріоритетності “феміністичного” та “національного”, яка червоною ниткою проходить через історіографію жіночого руху, вирішувалася залежно від світогляду й ідейних поглядів дослідників та під впливом різних національно-політичних чинників.

Радянська історіографія з відомих причин фактично не представила продуктивних напрацювань з історії розвитку громадських організацій Галичини у другій половині ХІХ – 30-х роках ХХ ст. Характерно, що в працях про “австрійський” період окремі з них згадувалися фрагментарно, без оціночних характеристик у контексті висвітлення національно-культурних чи суспільно-політичних процесів. Утім, їхня діяльність за міжвоєнного періоду трактувалася та оцінювалася виключно з позицій боротьби за впливи між національно

зорієнтованими та прокомуністичними політичними угрупованнями. Оскільки впливи останніх були незначними, то на громадські організації безапеляційно навішувалися різного роду ідеологічні ярлики.

Насамкінець сформулюємо кілька науково-теоретичних положень, що увиразнюють базові характеристики історіографії діяльності громадських організацій Галичини у другій половині XIX – 30-х роках XX ст.

По-перше, вона залишилася наскрізь україноцентричною, позаяк у полі зору дослідників перебували головню (виключно) українські громадські організації, так що іноетнічні, передусім польські, інституції висвітлювалися або в розрізі міжнаціональних відносин, або ж задля порівняння суспільного розвитку перших і других. За таких обставин діяльність останніх трактувалася й оцінювалася головню через призму українських національних інтересів. Сказане доводить потребу й перспективність спеціального вивчення іноетнічних, передусім польських та єврейських, громадських організацій краю зазначеного періоду.

По-друге, абсолютна більшість праць із досліджуваної теми, що з'явилися на різних етапах історіографічного процесу, написані з позицій методології позитивізму та романтичної історіографії кінця XIX – першої третини XX ст., так що громадські організації розглядалися як вагомні чинники збереження національної окремішності галицького українства, що перебувало під різними державно-політичними режимами. Застосування нових методологічних підходів до вивчення проблеми (зокрема, методологія інституціональної історії, психоісторії, історії повсякденності, мікроісторії тощо) сприятиме розкриттю та осмисленню її якісно нових граней.

По-третє, у хронологічному відношенні акценти дослідження громадських організацій Галичини в сучасній історіографії помітно зміщуються на міжвоєнний період, тому залишається чимало прогалин у знаннях про їхню діяльність наприкінці XIX – на початку XX ст., а воєнно-революційна доба 1914-1919 рр. у цьому сенсі залишається суцільною “лакуною”. Отож, ці два періоди потребують активнішого спеціального вивчення.

Таким чином, діяльність громадських організацій Галичині у другій половині XIX – 30-х роках XX ст. представлена в українській історіографії значним масивом праць, їхнє глибоке комплексне вивчення має важливе наукове та суспільне значення для розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексієвець М.М. Діяльність “Просвіти“ у національно-культурному відродженні українського народу Східної Галичини (1868-1914) / М.М. Алексієвець, І.С. Зуляк. – Тернопіль, 1999. – 184 с.
2. Альбом 50-ліття Пласту / Упор. М. Пежанський і Т. Білостоцький. – Нью-Йорк, 1964. – 249 с.
3. Альманах з нагоди 25-річчя утворення Українського Спортивного Союзу. Огляд діяльності Спортивного Товариства “Україна“ в Торонті, Канада. За роки 1948-1949. – Торонто, 1950. – 147 с.
4. Альманах Карпатського Лещатарського Клубу 1924-1984. – Львів-MuncheN-New-York-Нью-Йорк, 1989. – 240 с.
5. Альманах Ради Фізичної Культури 1945-1948. – Мюнхен: Молоде Життя, 1951. – 169 с.
6. Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – 959 с.
7. Альманах українського студентського життя в Кракові. – Краків, 1931. – 179 с.
8. Альманах Української Жіночої Громади в Нью-Йорку 1921-1931. – Нью-Йорк, 1931. – 220 с.
9. Андрійшин С. Молодь Коломийщини у національно-визвольних змаганнях / Степан Андрійшин // Лицарі рідного краю: січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття: Матер. Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам’яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / Упор., ред. І. Монолатія. – Коломия: Вік, 2007. – С. 108-114.
10. Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Гол. ред. кол. Б.З. Якимович. – Львів, 2002. – Т. 1. – 514 с.; Т. 3. – 576 с.

11. Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства (з портретами москвофільських діячів) / Михайло Андрусак. – Львів: Просвіта, 1935. – 78 с.
12. Андрухів І. Тисмениця / Ігор Андрухів, Степан Гаврилюк. – Івано-Франківськ: НВ-Лілея, 2002. – 486 с.
13. Андрухів І. Західноукраїнські молодіжні товариства “Сокіл“, “Січ“, “Пласт“, “Луг“ / Ігор Андрухів. – Івано-Франківськ, 1992. – 79 с.
14. Андрухів І. Кость Левицький / Ігор Андрухів, Степан Сворака, Володимир Ковалик. – Івано-Франківськ, 1995. – 78 с.
15. Андрухів І. Українські правники в національному відродженні Галичини 1848-1939 рр. / Ігор Андрухів, Петро Арсенич. – Івано-Франківськ, 1996. – 123 с.
16. Антонович К. [Кость Левицький]. Про закон о товариствах і права збору (В додатку статут для товариства політичного) / К. Антонович. – Львів: Просвіта, 1884. – 62 с.
17. Арсенич П. Засновник “Січі“ К. Трильовський (До 100-річчя створення спортивно-пожежного товариства “Січ“ у с. Заваллі) / Петро Арсенич. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 76 с.
18. Арсенич П. Філія “Просвіти“ у Станиславові / Петро Арсенич // “Просвіта“ Івано-Франківська: минуле й сучасне. – Івано-Франківськ, 2000. – Кн. 1. – С. 7-15.
19. Асеева Н.Ю. Украинское искусство и европейские художественные центры (к. XIX – нач. XX в.) / Н.Ю. Асеева. – К.: Наукова думка, 1989. – 197 с.
20. Атлас України и сумежних країв / Під заг. ред. Володимира Кубійовича. – Львів: Український видавничий інститут, 1937. – XLVIII с.
21. А. Ч. Українська молодь Христові. Памятка з великого торжества й походу 7.V. 1933 / А. Ч. – Львів, 1933. – 55 с.
22. Бадяк В. Взаємини єпископа Йосафата Коциловського з інституціями Перемишля Володимир Бадяк // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції: 3б. наук. праць та матер. Міжн. наук. конф. / Наукове товариство ім.

Шевченка у Польщі; Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України / Під ред. Степана Заброварного. – Львів, 2003. – С. 234-277.

23. Бандура О. Василь Стефаник / О. Бандура. – Львів, 1956. – 57 с.

24. Баран З. Польська влада та українська громадськість у Галичині / Зоя Баран // Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі XXI століття“. Чернівці, 16-18 травня 2000 р. Доповіді і повідомлення / Українське історичне товариство, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 2001. – Т. 2. – С. 242-247.

25. Баранова Б. В 50-ліття заснування першого українського жіночого товариства в Галичині / Блянка Баранова // Діло. – 1934. – Ч. 7. – С. 3-4.

26. Баранова Б. З наших визвольних змагань / Блянка Баранова // Діло. – 1930. – 20 квітня.

27. Барвінський О. Історичний огляд засновин Народнього Дому у Львові / Олександр Барвінський. – Львів, 1908. – 67 с.

28. Барвінський О. Спомини з мого життя. Перша часть / Олександр Барвінський. – Львів: Накладом Якова Оренштейна, 1912. – 397 с.

29. Барна М. Товариство “Рідна школа“ і педагогічна освіта в Галичині / Марія Барна // Товариство “Рідна школа“: історія і сучасність: Наук. альманах. – Ч. 1 / Упор. і ред. Д. Герцюк, С. Ярема. – Львів: Вид-во Львів. край. т-ва “Рідна школа“, 2001. – С. 88-105.

30. Басс І.І. Іван Франко. Біографія / І.І. Басс. – К., 1966. – 78 с.

31. Батіг М. Білі сторінки національного музею у Львові / М. Батіг // Літопис національного музею у Львові. – Львів. – 2000. – Ч. 1. – С. 3-15.

32. Безкоровайний В. Дещо про музичне життя міста Тернополя / Василь Безкоровайний // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. / Ред. Степан Конрад; Видання комітету Тернопільщина. – Філадельфія, 1970. – Т. II. – С. 41-48.

33. Белей І. Двадцять и п'ять лет історії Товариства “Просвіта“ / Іван Белей. – Львів, 1894. – 68 с.

34. Бемко В. Бережани – Бережанщина / Володимир Бемко // Бережанська земля. Історико-мемуарний збірник. Наукове товариство ім. Шевченка. –

Український архів. – Т. XIX. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Комітет видавництва “Бережани“, 1970. – С. 8-311.

35. Бенцаль-Карп’як О. Український народний театр ім. І. Тобілевича / Олена Бенцаль-Карп’як // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – С. 577-579.

36. Бережанська земля. Історико-мемуарний збірник. Наукове товариство ім. Шевченка. – Український архів. – Т. XIX. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Комітет видавництва “Бережани“, 1970. – 877 с.

37. Бережинський В.Г. Галицькі військово-спортивні організації / В.Г. Бережинський. – К.: Академія Збройних Сил України, 1997. – 32 с.

38. Бережницька-Будзова О. Кружок українських дівчат (До 100-ліття УЖРуху) / О. Бережницька-Будзова / Олена Бережницька-Будзова // Жіночий світ. – Вінніпег, 1985. – Ч. 2. – С. 5-8.

39. Бермес І.Л. Хорове життя Дрогобиччини першої половини ХХ ст. в контексті духовного розвитку Галичини / Бермес Ірина Лаврентіївна: Автореф. ... канд. мистецтв.: 17.00.03 – музичне мистецтво. – К., 2005. – 20 с.

40. Бескид Ю. Український академічний дім у Львові. Кузня українського мозку і характеру / Юліян Бескид. – Торонто: На сторожі, 1962. – 80 с.

41. Беч Л.З. Начерк історії Медичної Громади (1910-1935) / Л.З. Беч // 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної Громади. – Львів, 1935. – С. 59-77.

42. Беч Л. Пластуни в українській визвольній війні (у двадцятипятиліття оснований перших пластових відділів) / Л. Беч // Вогні. – 1937. – Ч. 7. – С. 129-130.

43. Беч Л.З. Пласт у перемиській українській гімназії (Сторінки історії 6-го Куреня У.У.Ю. ім. Ів. Богуна / Л.З. Беч // Пластовий вісник. – Варшава, 1992. – Ч. 3. – С. 1-5.

44. Білавич Г.В. Українське педагогічне товариство “Рідна школа“ і розвиток національного шкільництва в Галичині (1881-1939 рр.) / Білавич Галина Василівна: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1996. – 155 с.

45. Білавич Г. Товариство “Рідна школа“ (1881-1939 рр.) / Галина Білавич, Борис Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 203 с.
46. Білик Н. Богдан Лепкий: життя і діяльність / Наталія Білик. – Тернопіль: Джура, 2007. – 172 с.
47. Білик Н. Просвітня діяльність Богдана Лепкого / Наталія Білик // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2009. – Вип. 2. – С. 88-92.
48. Білинський Б. “Філія “Просвіти“ в Городенці / Богдан Білинський // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Наукове товариство ім. Шевченка. – Український архів. – Т. XXXIII. Зредагував. Михайло Г. Марунчак. – Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. – С. 261-266.
49. Біляк М. Союз Українок / Марія Біляк // Ілюстрований календар-альманах “Жіночої Доли“ на рік 1938. – Коломия, 1937. – С. 74-76; 113-114.
50. Благий В. Відносини між українським і польським студентством Львова на початку ХХ ст. / Василь Благий // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 98-108.
51. Благий В.Б. Студентство Львівського університету в 1900-1914 роках: історико-соціологічний аспект / Благий Василь Богданович: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України. – Львів, 2002. – 20 с.
52. Благий В. Студентська тематика на сторінках часопису “Діло“ в 1900-1914 рр. / Василь Благий // Українська періодика: історія і сучасність / Доп. і повід. шостої Всеукраїнської наук.-практ. конф. 11-13 травня 2000 р.; За ред. М. Романюка. – Львів, 2000. – С. 272-279.
53. Благий В. Товариства студенток Львівського університету на початку ХХ ст. / Василь Благий // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка: Зб. наук. праць. – Львів, 1999. – Вип. 2. – С. 117-121.
54. Благий В. Українська студентська преса Галичини (60-ті рр. ХІХ ст. — 1914 р.): історико-бібліографічний огляд / Василь Благий // Зб. праць Науково-

дослідного центру періодики / За ред. М.Романюка. – Львів, 1998. – 1998. – Вип. 5. – С. 421-453.

55. Блажкевич А.Л. Видавнича та краєзнавча бібліографічна діяльність галицьких “Просвіт” у 1900-1939 рр. / А.Л. Блажкевич // Вісник КНУКіМ: Зб. наук. пр. / Сер. Історія. – 2000. – № 2. – С. 11-19.

56. Боберський І. Українське сокільство. 1894-1939 / Іван Боберський. – Львів: Накладом “Сокола-Батька“, 1939. – 17 с.

57. Боберський І. Щоденник. 1918-1919 рр. / Упор. Ю.А. Мицик. – К.: Видав. дім “КМ Академія“, 2003. – 250 с.

58. Богачевська-Хом’як М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України / Марта Богачевська-Хом’як. 1884-1939. – К.: Либідь, 1995. – 423 с.

59. Богачевська-Хом’як М. Громадські організації України – ключ до дефініції націоналізму / Марта Богачевська-Хом’як // Другий Міжнародний конгрес українців. – С. 208-209.

60. Богачевська-Хом’як М. Дума України – жіночого роду / Марта Богачевська-Хом’як. – К.: Воскресіння, 1993. – 110 с.

61. Богачевська-Хом’як М. Націоналізм і фемінізм: провідні ідеології чи інструменти для з’ясування проблем? / Марта Богачевська-Хом’як // Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / Під ред. Л. Гентош, О. Кісь. – Львів: ВНТЛ–Класика, 1988. – С. 166–181.

62. Богачевська-Хом’як М. “Союз українок“ у міжвоєнний період / Марта Богачевська-Хом’як // Наше життя. – 1991. – Ч. 4. – С. 10-11; Ч. 5. – С. 7-9.

63. Богачевська-Хом’як М. Передмова / Марта Богачевська-Хом’як // Мілена Рудницька. Статті, листи, документи / Упор. М. Дядюк. – Львів, 1998. – С. 29-31.

64. Боднарук І. До історії першого українського жіночого альманаха / І.Боднарук // Жіночий світ. – Вінніпег, 1984. – Ч. 11-12. – С. 6-7.

65. Боднарук І. На службі Мельпомені / Іван Боднарук // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – Український архів Т. XLIX. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. II. – С. 274-284.

66. Боднарук І. Стрийщина і віденські січовики / Іван Боднарук // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – Український архів Т. XLIX. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. I. – 634 с.
67. Боднар Я.Б. Теоретичні та методичні засади фізичного виховання молоді Галичини кінця XIX – початку XX століття (до 1939 р.) / Боднар Ярослав Богданович: Автореф. дис. ... канд. фіз. вих.: 24.00.02. – Львів, 2002. – 18 с.
68. Бойко В. Гімназійні курси Т-ва “Рідна Школа“ у Грималові / Володимир Бойко // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. Тернопільщина і Скалатщина: Регіональний Історико-Мемуарний збірник – НТШ Український архів. – Т. XXXV. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1983. – Т. III. – С. 205-207.
69. Бойові друзі. Збірка спогадів з дій ОУН (1925-1945). Із розповідей записав і до друку впорядкував В. Макар. – Торонто: Гомін України, 1993. – Т. II. – 480 с.
70. Бойчук Д. Слідами минулого. Спогади про працю жіноцтва а Станиславові / Дарія Бойчук // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – С. 425-459.
71. Бойчук О. Пласт у Станиславові й околиці / Осип Є. Бойчук // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – С. 327-340.
- 71 а. Боньковська О. Львівський театр товариства “Українська бесіда“. 1915-1924 / Олена Боньковська. – Львів: Літопис, 2003. – 342 с.
72. Борачок С. Українські мистці в Парижі в 30-х роках / Северин Борачок // Нотатки з мистецтва. – Філадельфія, 1966. – Ч. 5. – С. 48-49.
73. Борець М. Молодь на Західній Україні. – Львів, 1967. – 45 с.
74. Борис М. Академічне братство і Академічна громада у Львові / М. Борис // Український календар. – Варшава, 1986. – С. 209-215.
75. Боровський М. Видавнича діяльність Т-ва “Сільський господар“ (1899-1944) / Инж. Михайло Боровський // Крайове господарське товариство “Сільський

господар“ у Львові 1899-1944. – Українська вільна академія наук у США. – Нью-Йорк, 1970. – С. 85-92.

76. Боровський М. Матеріали до бібліографії господарської літератури, виданої в Галичині, на Волині та Закарпаттю в 1778-1944 роках / Інж. Михайло Боровський // Крайове господарське товариство “Сільський господар“ у Львові 1899-1944. – Українська вільна академія наук у США. – Нью-Йорк, 1970. – С. 562-573.

77. Борчук С. Українські адвокати в суспільно-політичному житті Західної України (1923-1939) / Степан Борчук // Українознавчі студії. – Івано-Франківськ. – 2007-2008. – Ч. 8-9. – С. 331-337.

78. Босак О.І. Українська соціал-демократична партія в соціальному і національному рухах Галичини (90-ті рр. ХІХ — 1914 р.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.І. Босак. – Львів, 2003. – 19 с.

79. Брик І. Історія шістьдесятиліття календарів “Просвіти“ / Іван Брик // Народний ілюстрований календар “Просвіти“ на переступний рік 1940. – Річник 40. – Львів: Накладом Товариства “Просвіта“ у Львів, 1939. – С. 60-66.

80. Брик І. Огляд діяльності Тов-ва “Просвіта“ в рр. 1914-1920 / Іван Брик // “Просвіта“ до українського народу. – Львів: Просвіта, 1921. – С. 12-16.

81. Буда С. За український університет / Степан Буда. – К., 1912. – 82 с.

82. Будзиновський В. Ішли діда на муки (Введення в історію України) / В. Будзиновський. – Нью-Йорк, 1958. – 385 с.

83. Будзиновський В. Смішне в поважнім / Вячеслав Будзиновський // Нові шляхи. – 1930. – Ч. 10. – С. 64-68.

84. Будзиновський В. Як чоловік зійшов до пана. Автобіографія автора / Вячеслав Будзиновський. – Львів, 1937. – 57 с.

85. Булка Ю.П. Музична культура Західної України / Ю.П. Булка // Історія української музики: в 4 т. – К.: Наукова думка, 1992. – Т. 4: 1917-1941. – С. 545-589.

86. Бурачинська Л. Життя жіночої молоді / Л. Бурачинська // Нова хата. – 1935. – Ч. 9. – С. 6, 20.

87. Бурачинський Т. 25-ліття “Народної Лічниці“ / Т.Бурачинський // 25-ліття “Народної Лічниці“. – Львів, 1930. – С. 3-17.
88. Бурачок Л.В. Громадсько-політична діяльність Осипа Назарука (1883-1940 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Бурачок Ліля Василівна. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
89. Бурбан М. Українські хори та диригенти. Монографія / М. Бурбан. – Дрогобич, 2007. – 672 с.
90. Бурдуланюк В.М. Культурні зв'язки Галичини з Наддніпрянською Україною в кінці ХІХ ст. / Бурачок Ліля Василівна початку ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Бурдуланюк Василь Миколайович. – Чернівці, 1996. – 24 с.
91. Бутрин М. Розвиток української бібліографії в Галичині у 1920–1930-ті роки / Мирослав Бутрин // Записки НТШ. – Львів, 1997. – Т. 233. Праці історико-філософської секції. – С. 256-270.
92. Бучач і Бучаччина: історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто, 1972. – 944 с.
93. Ваврик В. Справка о русскомъ движеніи въ Галичине съ библиографіей за 1929 годъ / В. Ваврик. – Львовъ: Типографія Ставропігіевского Института 1933. – 48 с.
94. Варшавчик М. А. Історіографічні джерела / М.А. Варшавчик // Джерелознавство історії України: довідник / за ред. М. Варшавчика, Я. Калакури. – К., 1998. – С. 26-27.
95. Васюта І.К. Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні (1921-1939) / І.К. Васюта. – Львів: Вид-во при Львівському державному університеті видавничого об'єднання “Вища школа“, 1988. – 174 с.
96. Вахнянин А. Спомини з життя (посмертне видання) у Львові / Анатоль Вахнянин. – Львів, 1909. – 137 с.

97. Вахнянин А. Спомини про заснуванє “Січи“ / Анатоль Вахнянин // “Січ“. Альманах в пам’ять 40-х роковин основаннє товариства “Січ“ у Відні. Зібрали і видали: Зенон Кузеля і Микола Чайківський. – Львів, 1908. – С. 9-12.
98. Вахнянин О. Пластовим шляхом за красою життє / О. Вахнянин. – Ужгород, 1925. – 125 с.
99. Вацеба О.М. Спортивно-гімнастичний рух в Західній Україні (кінець XIX ст. – кінець 30-х років XX ст.): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вацеба Оксана Миколаївна. – К., 2000. – 19 с.
100. Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні / Оксана Вацеба. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – 232 с.
101. Вацеба О. Сівач добра на рідній ниві / Оксана Вацеба, Роман Мозола // “Сокіл-Батько“ спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994. – Львів: Основа, 1996. – С. 80-83.
102. Вацеба О. Сторінки спортивного життє Перемищини: клуб “Беркут“ (1922-1934 рр.) / Оксана Вацеба, Богдан Якимович // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції: Зб. наук. праць та матер. Міжн. наук. конф. / Наукове товариство ім. Шевченка у Польщі; Ін-тут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України / Під ред. Степана Заброварного. – Львів, 2003. – С. 405-409.
103. В 25 роковини Української Захоронки. – Львів: Українська захоронка, 1937. – 31 с.
104. Велика історія України від найдавніших часів: У 2-х томах. – Том II. Передм. д-ра І.П. Крип’якевича: Зладив М.Голубець. – К.: Глобус, 1993. – 398 с.
105. Великочий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 914-1919 рр.: монографія / Володимир Великочий / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: Видавн.-дизайнерський відділ ЦІТ ПНУ ім. В. Стефаника, 2009. – 812 с.
106. Величко І. До генези видання першого жіночого альманаху “Перший вінок“ / І. Величко // Альманах “Жіночої Долі“ на рік 1929. – Коломия, 1928. – С. 36-38.

107. Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Я.В. Верменич. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 516 с.
108. Верхратський І. З первих літ народовців (1861-1866) / Іван Верхратський // Записки НТШ. – Т. 122. – Львів, 1915. – С. 79-101.
109. Вешнія воды. Сборникъ статей посвященныхъ шестидесятилетию общества русскихъ студентовъ “Другъ“ (“Академический Кружок“) 1971-1931. – Львов, 1932. – 196 с.
110. Видання “Просвіт“ Галичини. Книги та аркушева продукція (1868-1939 рр.). Бібліографічний покажчик. – Вип. 1. – К.: Абрис, 1996. – 195 с.
111. Виздрик В.С. Військово-патріотична діяльність ОВО-ОУН серед української молоді Галичини (1920-1939 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 – військова історія / Виздрик Віталій Степанович. – Львів, 2004. – 18 с.
112. Винник Н.М. Український суспільно-політичний рух в Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. в українській історіографії: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Винник Наталія Мирославівна. – Львів, 2008. – 20 с.
113. Винничук О.Т. Педагогічна діяльність січових товариств на західно-українських землях (1899-1939 рр.): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Винничук О.Т. – Івано-Франківськ, 1997. – 21 с.
114. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / Ілля Витанович. – Нью-Йорк: Товариство української кооперації, 1964. – 624 с.
115. Виховниця покоління Константина Малицька. Громадська діячка, педагог і письменниця. – Торонто: Накладом Світової федерації українських жіночих організацій, 1965. – 124 с.
116. Вівсяна І.А. Національно-культурна співпраця українців Галичини і Наддніпрянщини у 1917-1920 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Вівсяна І.А. – К., 2003. – 19 с.
117. Вітрук Л. Жінки-трудівниці в період соціалістичної індустріалізації / Л. Вітрук. – К., 1973. – 237 с.

118. Вітушанський І. Післявоєнна преса українського студентства Галичини (Історико-бібліографічний нарис) / Іван Вітушанський // Студентський шлях. – 1931. – Ч. 7-8. – С. 156-160.
119. Возняк М. Як дійшло до першого жіночого альманаха / Михайло Возняк. – Львів, 1937. – 27 с.
120. Возняк М. До зв'язків з Галичиною в 80-х рр. ХІХ ст. / М. Возняк, І. Белей, О. Кониський. – Львів: Накладом “Діла“, 1928. – 45 с.
121. Возняк М. Журнальні плани І.Франка (1884-1886) / Михайло Возняк // Україна. – 1927. – Ч. 3. – С. 7-10.
122. Возняк М. З життя і творчості Івана Франка / Михайло Возняк. – К., 1955. – 148 с.
123. Возняк М. Іван Франко і “Просвіта“ / Михайло Возняк // Новий час. – 1938. – 18 квітня.
124. Возняк М. Короткий огляд на дотеперішню діяльність “Просвіти“ / Михайло Возняк // “Просвіта“ до українського народу. – Львів: Просвіта, 1921. – С. 4-12.
125. Возняк М. Просвітні змагання галицьких українців в 19 віці (до 1850 р.). Нариси / Михайло Возняк. – Львів: Просвіта, 1912. – 54 с.
126. Возняк М. Шляхом до Першого Вінка / Михайло Возняк // Новий час. – 1937. – 11 лютого.
127. Волинець С. Короткий нарис історії Матірнього товариства “Просвіта“ від 1932-го до 1939-го років / Степан Волинець // Сторіччя Матері “Просвіти“. Нарис історії Матірнього Товариства і огляд просвітніх товариств у Канаді. – Вінніпег – Манітоба, Канада: Накладом Українського Товариства Читальні “Просвіти“, 1968. – С. 271-288.
128. Волинець С. Стрілецький театр / Степан Волинець // Наш театр. Книга діячів українського театрального мистецтва. В 2-х томах. 1915-1975. – Т. І. – Об'єднання митців української сцени: Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1975. – С. 103-107.

129. Волинець С. Таємні гуртки учнів Академічної Гімназії / Степан Волинець // Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові. – Філядельфія – Мюнхен, 1978. – С. 347-352.
130. Волконській А. Историческая правда и украинофильская пропаганда / А. Волконській. – Туринь, 1920. – 207 с.
131. Волошин М. Вищий музичний інститут у Львові / М.Волошин // Ілюстрований музичний календар. – 1905. – С. 101-104.
132. Воробець Т. На сторожі народнього здоров'я (Філія Укр. Гігієнічного Т-ва в Терєбовлі) / Тома Воробець // Терєбовлянська земля. Історично-мемуарний збірник / Ред. кол. Іван Винницький (голова) та ін. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: НТШ. Український архів, 1968. – С. 317-321.
133. В сорокові роковини УПТ (К. Малицька). 1881-1921. – Львів: Українське Педагогічне Товариство, 1921. – 16 с.
134. Вушко І. Функціонування читалень “Просвіти” та розвиток читацьких практик серед українського селянства на зламі ХІХ – ХХ століть / Ірина Вушко // Українська культурна спадщина національна свідомість державність: Ювілейний зб. на пошану Феодосія Стебля. Вип. 9. – Львів, 2000. – С. 404-410.
135. Гаврилів Б.М. Розвиток українського історичного краєзнавства на Прикарпатті (ХІХ ст. – початок ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Гаврилів Богдан Михайлович. – Чернівці, 1996. – 24 с.
136. Гаврилюк О. Роман Шухевич: пластун-чорноморець / О. Гаврилюк // Пластовий шлях. – Торонто, 1997. – Ч. 4. – С. 44-46.
137. Гавриляк П. Моя участь у Карпатсько-Лещаторському Клубі до війни / П. Гавриляк // Альманах КЛК 1924-1924. – Львів – Нью-Йорк, 1984. – С. 86-91.
138. Гаврищук С. “Українська Захоронка” Степан Гаврищук // Дрогобиччина – земля Івана Франка. НТШ. Український архів. – Т. XXV. Гол. ред. кол. Лука Луців. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1973. – С. 480-484.
139. Гайдучок С. Деякі цифри про сокільську організацію за 35 літ / Степан Гайдучок // Сокільські вісті. – 1930. – Ч. 9. – С. 7-10.

140. Гайдучок С. Зв'язки галицьких соколів із Соколів із наддніпрянцями перед війною / Степан Гайдучок // Літопис Червоної Калини. – 1937. – Ч. 7-8. – С. 21-24.
141. Гайдучок С. Наше Сокільство і Стрілецьтво / Степан Гайдучок // Сокільські вісті. – 1934. – Ч. 6. – С. 3-5.
142. Гайдучок С. Півстоліття сокільських видань / Степан Гайдучок. – Львів, 1937. – 53 с.
143. Гайдучок С. Фізичне виховання українського народу / Степан Гайдучок // Сокільські вісті. – 1935. – Ч. 3. – С. 7-8; Ч. 4. – С. 11-12.
144. Гайдучок С. Хроніка Закупна Українського Городу від рр. 1911-1929 / Степан Гайдучок // “Сокіл-Батько“ спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994. – Львів: Основа, 1996. – С. 91-94.
145. Гайський О. Тіловиховання і спорт // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – С. 341-388.
146. Галицька старовина: Незалежна історична і культурологічна газета [Спецвипуск, присвячений Українському Жіночому Конгресу 1934 р. у Станіславові]. – Івано-Франківськ: Асоціація молодих істориків. – 1994. – № 1.
147. Галуцинський М. “Геть неписьменність!” / Михайло Галуцинський. – Львів: Просвіта, 1927. – 25 с.
148. Галуцинський М. За право до життя (дві промови). – Політична бібліотека / Михайло Галуцинський. – Ч. 2. – Львів: Накладом спілки “Національне об'єднання“, 1930. – 71 с.
149. Галуцинський М. З приводу ювілею “Просвіти“ / Михайло Галуцинський // Літературно-науковий вісник. – 1929. – Т. ХСІІІ. – Кн. ІІ. – С. 137-147.
150. Галуцинський М. Новими шляхами / Михайло Галуцинський // Літературно-науковий вісник. – 1925. – Т. LXXXIX. – Кн. І. – С. 62-73.

151. Галущинський М. Одиниця і громада. Бібліотека науково-популярних викладів під ред. Омеляна Терлецького / Михайло Галущинський. – Львів: Накладом Української Книгарні і антикварні у Львові, 1921. – 24 с.
152. Галущинський М. Позашкільна освіта: (Народини. Освітні установи. Організаційні форми. Мета). Відбитка з Календаря “Просвіти” на 1928 р. / Михайло Галущинський. – Львів, 1927. – 47 с.
153. Галущинський М. Як вибороли собі люди право основувати товариства? / Михайло Галущинський. – Вид. Т-ва “Просвіта”. – Львів: З друкарні Ставропігіївського інституту, 1920. – 21 с.
154. Ганушевський М. Роман Шухевич у моїх споминах / М. Ганушевський // Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові. – Філядельфія – Мюнхен, 1978. – С. 451-453.
155. Гапончук Г.У. Так веліла совість. (Про революційну боротьбу учасників комуністичного підпілля західних областей України у 20-30-ті рр.) / Г.У. Гапончук. – Львів: Каменярь, 1985. – 176 с.
156. Гарат Р.М. Діяльність товариства “Просвіта” в Галичині (1868-1921 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Гарат Роман Михайлович. – Чернівці, 2004. – 17 с.
157. Гей, там на горі “Січ іде!”. Пропам’ятна книга “Січей”. Упоряд. П. Трильовський. – Едмонтон, 1965. – 432 с.
158. Гелей С. “Сільський господар” – перше хліборобське товариство галицьких селян / Степан Гелей // Сільський господар. – 1996. – Ч. 1. – С. 37-39.
159. Герасименко М. Боротьба трудящих Західної України за возз’єднання з Радянською УРСР (1921-1939) / М. Герасименко, Б. Дудикевич. – К., 1955. – 246 с.
160. Герасимович І. Геть з алкоголем і коршмами / Іван Герасимович. – Львів, 1930. – 113 с.
161. Герман О. М. Діяльність товариства “Просвіта” на Поділлі наприкінці ХІХ ст. і в першій половині ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Герман Олег Михайлович. – Чернівці, 1995. – 24 с.

162. Герцюк Д. Вони очолювали “Рідну школу” / Дмитро Герцюк // Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: Наук. альманах. – Ч. 1 / Упор. і ред. Д. Герцюк, С. Ярема. – Львів: Вид-во Львів. край. т-ва “Рідна школа”, 2001. – С. 160-214.
163. Герцюк Д. Товариство “Рідна школа” і розвиток початкової освіти в Галичині / Дмитро Герцюк // Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: Наук. альманах. – Ч. 1 / Упор. і ред. Д. Герцюк, С. Ярема. – Львів: Вид-во Львів. край. т-ва “Рідна школа”, 2001. – С. 64-70.
164. Гіжовський Б. Звідки взяли москвофіли / Б. Гіжовський. – Львів, 1904. – 52 с.
165. Гірняк Н. Моя праця в “Рідній Школі” в 1922-1939 і 1941-1944 рр. / Никифор Гірняк // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. / Ред. Степан Конрад. – Видання комітету Тернопільщина. – Філадельфія, 1960. – Т. I. – С. 151-158.
166. Гладка Г.Л. Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького (1899-1939 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Г.Л. Гладка. – Чернівці, 2000. – 169 с.
167. Гладкий Я. Пласт (У двадцятипятиліття основаня перших пластових відділів) / Я. Гладкий // Вогні. – 1936. – Ч. 2. – С. 22-28.
168. Гнатчук О.С. Українські жіночі організації на Буковині (80-ті рр. XIX – 30-ті рр. XX ст.): Автореф дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / О.С. Гнатчук. – Чернівці, 2001. – 20 с.
169. Гнатюк В. Національне відродження Австро-угорських українців (1772-1880 рр.) / Володимир Гнатюк. – Відень: Союз Визволення України, 1916. – 65 с.
170. Гнип І. Роль Греко-католицької церкви у процесах виховання української молоді Східної Галичини у 20-30-х рр. XX ст. (На матеріалах галицької преси) / Ігор Гнип // Галичина. – 2009. – Ч. 15/16. – С. 288-295.
171. Говдя П.І. Українське мистецтво другої половини XIX – початку XX ст. / П.І. Говдя. – К.: Мистецтво, 1964. – 41 с.
172. Годований С. На просвітянській і рідношкільній ниві / Степан Годований // Теробовлянська земля. Історично-мемуарний збірник / Ред. кол. Іван

Винницький (голова) та ін. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Том XX, 1968. – С. 294-305.

173. Голдак Т. Особливості музичного життя українців Перемишля XIX – початку XX ст. / Тетяна Голдак // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – 2008. – Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: XX століття. – С. 94-100.

174. Головацький І. “Просвіта“ і НТШ: штрихи до історії їх спільної діяльності / І. Головацький // Просвіта. – Львів, 2001. – Ч. 1. – С. 1-7.

175. Головенько В.А. Український молодіжний рух у XX столітті (історико-політологічний аналіз основних періодів) / В.А. Головенько. – К.: А.Л.Д., 1997. – 160 с.

176. Голубенцева В. Великий Жовтень і розв'язання жіночого питання в СРСР / В. Голубенцева. – К., 1977. – 247 с.

177. Голубець М. Холодний / Микола Голубець. – Львів, 1925. – 47 с.

178. Гомотюк О.Є. Співпраця української інтелігенції в роки Першої світової війни (1914-1918 рр.) / О.Є. Гомотюк // Військово-науковий вісник. – Вип. 7. – Львів: Львівський військовий інститут, 2005. – С. 46-56.

179. Гонюкова Л. Софія Русова і український жіночий рух / Лілія Гонюкова // Етнічна історія народів Європи. Український жіночий рух і процеси державотворення. – Вип. 7. – К.: Унісерв, 2000. – С. 46-49.

180. Горбачевський І. З моїх споминів / Іван Горбачевський // 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної Громади. – Львів, 1935. – С. 14-18.

181. Гординський Я. До історії культурного і політичного життя в Галичині в 60-тих рр. XIX ст. / Ярослав Гординський. – Львів, 1917. – 42 с.

182. Горняткевич В. Засновник і перший голова товариства “Бойківщина“ д-р Володимир Гуркевич / Всеволод Горняткевич // Літопис Бойківщини. – 2001. – Ч. 1. – С. 7-15.

183. Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Наукове товариство ім. Шевченка. – Український архів. – Т. XXXIII. Зредагував. Михайло Г. Марунчак. – Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. – 871 с.
184. Грабовецький В. Історія Івано-Франківська (Станіславова) з найдавніших часів до початку ХХ століття. Частина I. / Володимир Грабовецький. – Івано-Франківськ: “Нова зоря“, 1999. – 303 с.
185. Гречин Б.П. Громадсько-просвітницька та педагогічна діяльність Олександра Барвінського: Монографія / Богдан Петрович Гречин. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 232 с.
186. Гриб О.І. Громадсько-просвітницька діяльність та історична спадщина Олександра Барвінського: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 00.07.01 – історія України / Гриб Оксана Іванівна. – Черкаси, 2007. – 20 с.
187. Гривул Т. Матеріали до пластового мартиролога / Т. Гривул, В. Мороз, В. Муравський, В. Окаринський; передмова О. Сича. – Львів, 2003. – 120 с.
188. Гринів О. “Просвіта“: історія і сучасність / Олег Гринів // Літопис Червоної калини. – Львів, 1991. – Ч. 6. – С. 49-53.
189. Гринів О. Товариство “Просвіта“: традиції і проблеми / Олег Гринів // Українське слово. – Київ – Париж, 1993. – 22 жовтня. – С. 5.
190. Грицак Є. Українські педагогічно-шкільні часописи і журнали (бібліографічний огляд) / Є. Грицак // Українська школа. – 1938. – Ч. 1-6. – С. 131-141.
191. Грицак Я.Й. Іван Франко і робітничий рух у Східній Галичині у 70-80-х роках ХІХ ст. / Грицак Я.Й., Трусевич С.М. // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.): У 3-х книгах / Упор. Б.З. Якимович; Ред. кол. І.І. Лукінов та ін. – К.: Наукова думка, 1990. – Кн. I. – С. 343-347.
192. Грицак Я. “Молоді“ радикали в суспільно-політичному житті Галичини / Ярослав Грицак // Записки НТШ. – Т. ССХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 71-110.

193. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст.: Навчальний посібник / Ярослав Грицак. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.
194. Грицан А. Міжпартійна боротьба за вплив на “Просвіту” на Прикарпатті в 1921-1939 роках / Анатолій Грицан // Галичина. – 2000. – Ч. 4. – С. 61-65.
195. Грицан А. “Просвіта” у боротьбі за збереження історичної пам’яті українського народу на Прикарпатті / Анатолій Грицан // Наукові записки. – Ін-тут народознавства НАН України. – 1999. – Вип. 4. – С. 25-31.
196. Грицан А. Просвітня зоря Прикарпаття. Нариси про історію товариства “Просвіта” на Прикарпатті між двома світовими війнами (1921-1939) / А. Грицан. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – 180 с.
197. Грушевський М. В справі “Академічного дому” / Михайло Грушевський // Михайло Грушевський. – Т. 1. – Серія суспільно-політичні твори. 1894-1907. – Львів: “Світ”, 2002. – С. 234-235.
198. Грушевський М. Жіноча Бібліотека, видає Наталія Кобринська. Книжка 3, Наша доля, збірник праць різних авторів, Львів, 1896, ст. 143 [Рецензія] / Михайло Грушевський // Записки НТШ. – Львів, 1897. – Т. XVIII. – Кн. III. – С. 48-49.
199. Грушевський М. Ілюстрована історія України. Репринтне відтворення видання 1913 року / Михайло Грушевський. – К., 1990. – 524 с.
200. Грушевський М. Наталія Кобринська. Життя і творчість / Михайло Грушевський // Літературно-науковий вістник. – 1900. – Т. IX. – Кн. I. – С. 1-23.
201. Грушевський М. Невідкладна справа / Михайло Грушевський // За український університет у Львові. – Львів, 1910. – С. 5-8.
202. Грушевський М. Перед останніми зборами української молодіжи / Михайло Грушевський // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 97-99.
203. Грушевський М. С. Одинця і громада / Михайло Грушевський // Знання. Бібліотечка популярно-наукових викладів під. ред. О. Терлецького. – Ч. 7. – Львів, 1921. – 23 с.

204. Грушевський М. Справа українських катедр і наші наукові потреби / Михайло Грушевський // Михайло Грушевський. – Т. 1. – Серія суспільно-політичні твори. – 1894-1907. – Львів: “Світ“, 2002. – С. 458-484.
205. Грушевський М. Справа українсько-руського університету у Львові / Михайло Грушевський. – Львів, 1899. – 31 с.
206. Грушевський М. Сучасне сокільство й наука нашої минувшини / Михайло Грушевський // Громадський вісник. – 1923. – 17 січня.
207. Грушевській М. Движеніе политической и общественной украинской мысли въ XIX столетіи / Михайло Грушевський // Українській Вістникъ. – 1906. – № 9. – С. 633-644.
208. Губчак О. Підпільна діяльність в Тернопільській гімназії (Спомин з 1928-30 рр.) / Мгр. Осип Губчак // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. – Т. II. Регіональний Збірник Тернопільщини. – НТШ в ЗСА: Український архів. – Філядельфія, Па, 1970. – С. 125-126.
209. Гуйванюк М.Р. Марко Черемшина і січовий рух у Галичині на початку ХХ ст. / М.Р. Гуйванюк // Питання історії України: Зб. наук. статей; Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича. Кафедра історії України. – Чернівці, 1999. – С. 129-32.
210. Гуйванюк М.Р. Січовий рух у Галичині й на Буковині (1900-1914 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Гуйванюк М.Р. – Чернівці, 2002. – 22 с.
211. Гуйванюк М. Ставлення російської окупаційної влади до січового руху в Галичині та на Буковині під час Першої світової війни / М. Гуйванюк // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи: Матер. міжн. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча; Чернівці 22-24 верес. 1998 р. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 39-41.
212. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст.: Нариси політичної історії / Тарас Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
213. Гурак І. “Молода Україна“: студентство в суспільно-політичному житті Галичини (60-рр. ХІХ — початок ХХ ст.) / Ігор Гурак. – Івано-Франківськ: Вид-во ПП Третяк І.Я., 2007. – 280 с.

214. Гурак І. Український Студентський Союз: заснування та діяльність до Першої світової війни / Ігор Гурак // Питання історії України: Зб. наук. статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – Т. 6. – С. 117-120.
215. Гурак І. Українські гімназійні громади Східної Галичини у 60-70-х ХІХ ст. / Ігор Гурак // Краєзнавець Прикарпаття. – 2004. – № 3. – С. 46-48.
216. Гурак І.Ф. Українське студентство у суспільно-політичному житті Східної Галичини (60-ті роки ХІХ — початок ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Гурак Ігор Федорович. – Івано-Франківськ, 2005. – 20 с.
217. Гуцал П. Сидір Голубович: штрихи до політичного портрета / П. Гуцал // Наук. записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – Серія: Історія. – Вип. 8. – Тернопіль, 1999. – С. 53-55.
218. Данилович С. Франко – духовний отець Радикальної партії в Галиції / С. Данилович // Иван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – С. 48-57.
219. Дацюк І. Виникнення українського спортивного товариства “Сокіл“ та його діяльність наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття / І. Дацюк // “Сокіл-Батько“ спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994. – Львів: Основа, 1996. – С.23-25.
220. Дашкевич Я. Дорогами української Клію. Про становище історичної науки в Україні / Ярослав Дашкевич // Україна в минулому. – К.-Львів, 1996. – Вип. 8. – С. 54-61.
221. Двадцятьпятьліття Товариства “Учительська громада“. Ювілейний науковий збірник. – Львів, 1935. – 48 с.
222. Двадцятьпятьліття Національного музею у Львові. Збірник під редакцією директора музею І. Свенціцького. – Львів, 1931. – 129 с.
223. 25 літ діяльності Українського Технічного Товариства. 1909-1934. – Львів, 1934. – 51 с.
224. 25-ліття “Народної Лічниці“. – Львів, 1930. – 14 с.
225. 25-ліття СТ Україна. – Львів, 1936. – 96 с.

226. 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної Громади.
– Львів, 1935. – 129 с.
227. Дейнега І.І. Український жіночий рух як складова національного відродження (II пол. XIX – 1908 р.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України / Дейнега Ірина Іванівна. – Запоріжжя, 2003. – 21 с.
228. Демуз І.О. Наукові товариства на теренах України XIX – початку XX ст.: полілог учених і епох: монографія/ І.О. Демуз. – Переяслав-Хмельницький: Лукашевич О.М., 2014. – 681с.
229. Дем'янюк О.Й. Військовопідготовча діяльність українських молодіжних організацій Галичини напередодні та в роки Першої світової війни: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 / О.Й. Дем'янюк. – Львів, 2004. – 20 с.
230. Дем'янюк О.Й. Набуття галицькими організаціями “Січ” військовопідготовчого спрямування напередодні Першої світової війни / О.Й. Дем'янюк // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк: ВДУ, 2003. – № 10. – С. 25-31.
231. Дем'янюк О.Й. Товариство “Сокіл”: трансформація з фізкультурно-спортивних у військовопідготовчі організації галицької молоді / О.Й. Дем'янюк // Військово-науковий вісник. – Вип. 5. – Львів: Львівський військовий інститут, 2003. – С. 82-83.
232. Деревінський Ю. Громадсько-політична та наукова діяльність Юрія Старосольського (1878-1942): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец.: 07.00.01 – історія України / Деревінський Юрій Романович. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.
233. Дзерович М. Наше становище (на маргінесі подій в Головному Виділі “Союзу Українок”) / Маркіян Дзерович // Католицька акція. – 1936. – Р. III. – Ч. 1. – С. 12–16.
234. Дзерович М. Перед Жіночим Конгресом / Маркіян Дзерович // Католицька акція. – 1934. – Р. I. – Ч. 1. – С. 6–8.
235. Дзядів С. Український музичний інститут ім. М. Лисенка / Степанія Дзядів // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. / Ред. Степан Конрад; Видання комітету Тернопільщина. – Філадельфія, 1960. – Т. I. – С. 195-202.

236. Дмитерко В. Діяльність Т-ва “Сільський господар” / Василь Дмитерко // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – НТШ. Українській архів Т. XLIX. – Комітет Стрийщини: Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней, 1990. – Т. II. – С. 319-331.

237. Дмитерко Г. Тайний Пласт перед війною / Ганна Дмитерко // Нова хата. – 1936. – Ч. 22. – С. 9-12.

238. Добош М. Хорове життя Дрогобиччини / М. Добош // Дрогобиччина – земля Івана Франка. Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Т. XXV. Гол. ред. кол. Лука Луців. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1973. – С. 627-635.

239. Добрянський Б. Роль українського педагогічного товариства “Рідна школа” у розвитку фахової освіти в Галичині / Богдан Добрянський // Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: Наук. альманах. – Ч. 1; Упор. і ред. Д. Герцюк, С. Ярема. – Львів: Вид-во Львів. край. т-ва “Рідна школа”, 2001. – С. 106-111.

240. Довгаль І. Вплив російської революції 1905 р. на розвиток революційного руху в Галичині / Іван Довгаль. – К., 1952. – 167 с.

241. Дольницький А. Спомини про молодого Івана Франка / А. Дольницький // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 99-109.

242. Домбровська Є. Матеріали до історії товариства “Взаємна поміч українського вчительства Галичини” / Є. Домбровська // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних: Матер. Міжнародної наук.-практ. конф. 20-21 вересня 1996 р. – С. 103-117.

243. Донік О.М. Діяльність громадських організацій і товариств у справі допомоги військовим та цивільному населенню в Україні в роки Першої світової війни (1914-1918 рр.) / О.М. Донік // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. IV. – К.: Інститут історії НАН України, 2002. – С. 155-182.

244. Донцов Д. Юнацтво і Пласт / Дмитро Донцов. – Львів: Вид-во Українського Пластового Уладу, 1928. – 15 с.

245. Дорошенко В. Зв'язки й зносини наддністрянських українців із наддніпрянськими та їх участь у громадським життю Галичини / Володимир Дорошенко // Календар-альманах "Дніпро". – Львів, 1928. – С. 30-40.
246. Дорошенко В. "Просвіта", її заснування й праця. Короткий історичний нарис / Володимир Дорошенко. – Філадельфія, 1959. – 102 с.
247. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 роки / Дмитро Дорошенко. – Т. I. – Нью-Йорк, 1954. – 437 с.; Т. II. – Нью-Йорк, 1954. – 424 с.
248. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право / Дмитро Дорошенко. – К.: Українознавство, 1996. – 257 с.
249. Дорошенко Д. Свято Котляревського в Полтаві 30 серпня 1903 року / Дмитро Дорошенко // Літературно-науковий вісник. – 1923. – Т. LXXXI. – Кн. XI. – С. 239-246.
250. Дорошенко Д. Як українці наддніпрянці помагали своїм наддністрянським братам у часі Галицької Руїни / Дмитро Дорошенко // Календар-альманах "Дніпро" на звичайний рік 1927. – Львів, 1927. – С. 27-34.
251. Дорошенко Н.В. Жіночий рух / Н.В. Дорошенко // Українська Загальна Енциклопедія. Книга Знань в 3-ох томах: Том третій. – Львів-Станіслав-Коломия: Видання Кооперативи "Рідна Школа", б. р. – С. 998-999.
252. Драпчук І. Рух тверезості в Галичині / Іван Драпчук // Нова зоря. – 1999. – Ч. 123.
253. Дрогобиччина – земля Івана Франка. Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Т. XXV. Гол. ред. кол. Лука Луців. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1973. – 856 с.
254. Дроздовська О. Історія заснування й краєзнавчі студії журналу "Літопис Бойківщини" (Самбір, 1931-1939) / Олеся Дроздовська // Студії з архівної справи та джерелознавства. – К., 2004. – Т. 10. – С. 66-69.
255. Дроздовська О. Українська преса Перемишля про діяльність українських інституцій (20-30-ті роки ХХ ст.) / Олеся Дроздовська // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції: Зб. наук. праць та матер. Міжн. наук. конф. / Наукове товариство ім. Шевченка у Польщі; Ін-тут українознавства ім.

І. Крип'якевича НАН України; Під ред. Степана Заброварного. – Львів, 2003. – С. 461-464.

256. Другий Міжнародний конгрес україністів. Львів, 22-28 серпня 1993 р. Доповіді і повідомлення. Історія. – Частина I. – Львів, 1994. – 288 с.

257. Дуб. В. Робітнича громада ім. Івана Франка в Дрогобичі / Володимир Дуб // Дрогобиччина – земля Івана Франка. Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Т. XXV. Гол. ред. кол. Лука Луців. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1973. – С. 598-602.

258. Дубрак І. Початки студентського життя на Теробовлянщини / І. Дубрак // Теробовлянська земля. Історично-мемуарний збірник; Ред. кол. Іван Винницький (голова) та ін. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Том XX, 1968. – С. 327-329.

259. Дуднік О.Я. Українська студентська молодь у політичному житті Польщі в міжвоєнний період / О.Я. Дуднік // Україна в XX ст.: Культура, ідеологія, політика: Зб. статей; Інститут історії України НАН України. – Вип. 6. – К., 2002. – С. 264-266.

260. Дуднік О.Я. Український студентський рух в еміграції (Центральна-Східна Європа, 20-ті роки XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 – всесвітня історія / О.Я. Дуднік. – К., 2003. – 20 с.

261. Дужий М. Новий етап в житті українського студентства / М. Дужий // Студентський шлях. – 1932. – Ч. 7-8. – С. 148-166.

262. Дутчак І. Проблема українського університету у Галичині напередодні і в період Першої світової війни / І. Дутчак // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи: Матер. міжн. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча; Чернівці 22-24 верес. 1998 р. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 147-150.

263. Дутчак О.І. Туризм і краєзнавство в діяльності молодіжних і спортивних товариств у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.: історіографія / О.І. Дутчак // Сучасна наука в мережі Інтернет: матеріали шостої науково-

практичної інтернет-конференції, 25-27 лютого 2010 року. – Ч.2. – К.: ТК “Меганом“, 2010. – С. 26-27.

264. Дутчак П. В. Культурно-просвітницька діяльність українських жіночих організацій у західній Україні у 20-30-х роках ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / Дутчак Парасковія Василівна. – Чернівці, 1997. – 16 с.

265. Дутчак П.В. Організаційні форми громадської діяльності західноукраїнського жіноцтва (20–30-ті роки ХХ ст.) / П.В. Дутчак // Питання історії України. Збірник наукових статей. – Т. 4. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – С. 136–143.

266. Дутчак П.В. Просвітницька і культурно-громадська діяльність українського жіноцтва в Західній Україні (20–30-і роки ХХ століття). Науково-історичне дослідження / П.В. Дутчак. – Івано-Франківськ, 1996. – 36 с.

267. Дутчак П.В. Українські жіночі організації в Східній Галичині (20–30-і роки ХХ століття). Науково-історичне дослідження / П.В. Дутчак. – Івано-Франківськ, 1997. – 35 с.

268. Дутчак П. Громадська діяльність західноукраїнського жіноцтва міжвоєнного періоду в галузі охорони здоров'я / Парасковія Дутчак // Міжнародний Науковий Конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття”; Чернівці, 16-18 травня 2000 р.: Доп. і повідом. / Українське історичне товариство, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Відп. ред. Л. Винар, Ю. Макар. – Чернівці: Рута, 2001. – С. 240-246.

269. Дучимінська О. Наталія Кобринська як феміністка / Ольга Дучимінська. – Коломия, 1934. – 30 с.

270. Дядюк М. Від упорядника / Мирослава Дядюк // Мілена Рудницька. Статті, листи, документи / Упор. М. Дядюк. – Львів, 1998. – С. 29-31.

271. Дядюк М.С. Політизація українського жіночого руху в Галичині: 1921–1939 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / Дядюк Мирослава Степанівна. – Львів, 2001. – 21 с.

272. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Головний редактор проф. д-р В. Кубійович. – Т. 1-10. – Париж – Нью-Йорк: Молоде життя, 1955-1984. – 4015 с.
273. Етнічна історія народів Європи. Український жіночий рух і процеси державотворення: Зб. наук. праць. – Вип. 7. – К.: Унісерв, 2000. – 95 с.
274. Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен: Фундація ім. Євгена Коновальця, 1974. – 1009 с.
275. Євген Храпливий / За ред. І. Гургули. – Львів: РВО “Основа“, 1997. – 100 с.
276. Євген-Юлій Пеленський: Життєписно-бібліографічний нарис. – Львів, 1994. – 115 с.
277. Жаборюк А.А. Український живопис останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. / А.А. Жаборюк. – К.: Либідь, 1990. – 308 с.
278. Жарський Е. Основи сокілства / Едвард Жарський. – [2-ге видання]. – Львів: Сокіл-Батько, 1937. – 32 с.
279. Жарський Е. Проф. Іван Боберський, його роля і значення для української фізичної культури / Едвард Жарський // “Сокіл-Батько“. Альманах. – С. 40-44.
280. Жерноклеєв О. Національна ідея “Молодої України“ (1900-1903) / Олег Жерноклеєв. – Івано-Франківськ, 1997. – Ч. 1. – С. 29-36.
281. Жерноклеєв О. Лідери західноукраїнської соціал-демократії: Політичні портрети / О. Жерноклеєв, І. Райківський. – К.: Основні цінності, 2004. – 283 с.
282. Жерноклеєв О. “Товариство приятелів Гуцульщини“ в контексті етнополітики Польщі у 30-ті роки ХХ ст. / Олег Жерноклеєв // Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття“. Чернівці, 16-18 травня 2000 р. Доповіді і повідомлення / Українське історичне товариство, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 2001. – Т. 2. – С. 270-274.
283. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині. Нарис історії (1899-1918) / Олег Жерноклеєв. – [Вид. 2-ге., доп.]. – К., 2000. – 168 с.

284. Животко А. Дев'ятдесят років української студентської преси / Аркадій Животко // Студентський шлях. – Мюнхен, 1947. – Ч. 1-2. – С. 8-14.
285. Животко А. Історія української преси / Аркадій Животко. – Мюнхен: Український технічно-господарський інститут, 1989-1990. – 334 с.
286. Животко А. Рукописні пластові часописи молоді / Аркадій Животко // Вогні. – 1939. – Ч. 1-2. – С. 15-20.
287. Животко А. Рукописні часописи української молоді / Аркадій Животко // Шлях виховання й навчання. – 1938. – Кн. 1. – С. 42-48.
288. Жіночий рух в Україні: історія і сучасність: Матер. міжн. наук.-практ. конф. – К., 1994. – 212 с.
289. Жіночі студії в Україні: жінка в історії та сьогодні. – Одеса: Одеський науковий центр жіночих досліджень, 1999. – 276 с.
290. Жук А. Краєве Товариство Господарське “Сільський господар” у Львові / А. Жук // Ілюстрований народний календар товариства “Просвіта” на звичайний рік 1911. – С. 150-168.
291. Жук А. Українські бурси в Галичині / А. Жук // Ілюстрований народний календар Товариства “Просвіта” на рік звичайний 1911. – С. 208-216.
292. Заброварний С. Інституціональний розвиток життя українців Перемишля і Перемиської землі / Степан Заброварний // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції: Зб. наук. праць та матер. Міжн. наук. конф. / Наукове товариство ім. Шевченка у Польщі; Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Під ред. Степана Заброварного. – Львів, 2003. – С. 7-38.
293. Заброварний С. Товариство “Народний дім” у Перемишлі / Степан Заброварний // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції: Зб. наук. праць та матер. Міжн. наук. конф. / Наукове товариство ім. Шевченка у Польщі; Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Під ред. Степана Заброварного. – Львів, 2003. – С. 485-500.
294. Завадович Р. Культурно-освітнє життя Золочівщини (Загальний огляд до 40-х рр.) / Роман Завадович // Золочівщина її минуле і сучасне. Канадське наукове

товариство ім. Шевченка. Український Архів. – Т. XXV. – Нью-Йорк-Торонто-Кантерра: Видання комітету Золочівщини, 1982. – С. 525-530.

295. Загребельна Н.І. Громадські гуманітарні організації в Україні у роки Першої світової війни: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Загребельна Н.І. – К., 2002. – 20 с.

296. Загребельна Н.І. “Велика війна“: Українство і благодійність / Н.І. Загребельна, І.А. Коляда. – К., 2006. – 193 с.

297. Заклинський Р. На шляху патрійної диференціації українського студентства / Р. Заклинський // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 101-103; 1914. – Ч. 11. – С. 146-150.

298. Заклинський К. Українська молодіж австрійської України за останніх 40 літ. Реферат на конгресі української молодіжи 2 липня 1913 р. / К. Заклинський // Українська хата (Київ). – 1913. – Ч. 7-8. – С. 468-478; Ч. 10. – С. 633-641.

299. Закон про товариства // Народний ілюстрований календар товариства “Просвіта“ на переступний рік 1932. – Львів, 1931. – С. 72-79.

300. Залеська-Онишкевич Л. Як сплетено вінок / Л.Залеська-Онишкевич // Перший вінок. Жіночий Альманах / Редактори і видавці Наталія Кобринська й Олена Пчілка: Друге, доповнене видання. – Нью-Йорк: Союз Українок Америки, 1984. – С. VII-XIX.

301. Залеський О. Музичне життя Станиславова / Осип Залеський // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – С. 552-557.

302. Залеський О. 35-ліття “Станиславівського Бояну“ / Осип Залеський // Діло. – 1933. – 4 лютого.

303. Залеський О. Українські музичні видавництва в Галичині / Осип Залеський // Музика. – К., 1927. – Ч.1. – С.62-67.

304. Залізнякава О. Жіночий рух / О. Залізнякава, Л. Бурачинська // Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Гол. ред. В. Кубійович; Перевидання в Україні. – Т. 2. – Львів, 1993. – С. 693-696.

305. Залізняк О. Наталя Кобринська і український жіночий рух на Західній Землях / Олена Залізняк // Жіночий світ. – Вінніпег, 1951. – Ч. 3. – С. 3-4.
306. Залізняк О. Початки українського жіночого руху / Олена Залізняк // Жіночий світ. – Вінніпег, 1984. – Ч. 11-12. – С. 1-5.
307. Заник Л.Д. Українська історіографія “Весни народів“ 1848 р. в Галичині: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Заник Лариса Дмитрівна. – К., 2007. – 20 с.
308. Заплітна С. “Союз Українок в Теробовлі“ / Степанія Заплітна // Теробовлянська земля. Історично-мемуарний збірник; Ред. кол. Іван Винницький (голова) та ін. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: НТШ. Український архів, 1968. – С. 311-317.
309. Заплітний А. Культурно-освітнє, громадське, політичне життя Теробовлянщини / А. Заплітний // Теробовлянська земля. Історично-мемуарний збірник; Ред. кол. Іван Винницький (голова) та ін. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Том XX, 1968. – С. 275-294.
310. Запороцька-Потопник А. На організаційній ниві / Анна Запороцька-Потопник // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. – Т. II. Регіональний Збірник Тернопільщини. – НТШ в ЗСА: Український архів. – Філядельфія, Па, 1970. – С. 155-160.
311. Заставецька Н. Діяльність Польського товариства краєзнавчого у сфері збереження пам'яток історії та культури на західноукраїнських землях (1920–1930-ті рр.) / Наталія Заставецька // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – 2008. – Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття. – С. 275–281.
312. Заставецька Н. Діяльність українських музейних осередків щодо збереження пам'яток воєнної історії у Східній Галичині (20–30 рр. ХХ ст.) / Наталія Заставецька // Воєнна історія Поділля та Буковини: Наук. зб.: Матер. Всеукраїнської наук. військово-історичної конф., 25–26 листопада 2009 р., м. Кам'янець-Подільський. – К., 2009. – С. 271–275.

313. Заставецька Н. Музейницький аспект діяльності “Просвіти” у Східній Галичині (1868–1939 рр.) / Наталія Заставецька // “Просвіта” в національно-культурному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування). Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2009. – С. 82–87.

314. Заставецька Н. Пам’яткоохоронний аспект діяльності польських громадських організацій і товариств на західноукраїнських землях (1918–1939 рр.) / Наталія Заставецька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія. – 2008. – Вип. 3. – С. 240–246.

315. Заставецька Н. Популяризація ідеї збереження пам’яток у Східній Галичині в 1920–1930-х рр. (на прикладі діяльності Національного музею у Львові) / Наталія Заставецька // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2009. – Вип. 16. – С. 54–57.

316. Заставецька Н. Українське музейництво Галичини крізь призму пам’яткоохоронної політики Другої Речі Посполитої (1930-ті рр.) / Наталія Заставецька // Культурна спадщина України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Умань, 15–16 травня 2009 року. – Умань: Видавець Чибаненко Ю., 2009. – С. 170–178.

317. Заставецька Н. Участь українських молодіжних товариств Східної Галичини у збереженні історико-культурної спадщини краю (1920–1930-ті рр.) / Наталія Заставецька // Каразінські читання (історичні науки): Матер. міжн. наук. конф., 24 квітня 2009 р. – Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2009. – С. 127–128.

318. За український університет у Львові. Збірка статей в університетській справі. – Львів, 1910. – 137 с.

319. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923: Історія / Кер. авт. кол. О. Карпенко. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – 628 с.

320. Зашкільняк Л. Львів як центр формування української науки (друга половина XIX ст.) / Леонід Зашкільняк // *Lwow. Miasto. Spoleczestwo. Kultura.* – Krakow, 1998. – Т. 2. – С. 387-402.
321. Зашкільняк Л. Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна історична наука історіографії / Леонід Зашкільняк // *Українська історіографія на зламі XX – XXI ст.: здобутки і проблеми.* Колективна монографія за ред. Л. Зашкільняка. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2004. – С. 24 – 57.
322. Зашкільняк Л. Постмодерністський виклик і сучасна історична наука / Леонід Зашкільняк // *Галичина.* – Івано-Франківськ, 2001. – № 5-6. – С.90-98.
323. Заяць Н. Наукова та громадська діяльність Євгена Храпливого / Наталія Заяць, Наталія Степанія // *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка.* – Серія: Історія. – Тернопіль, 2007. – Вип. 2. – С. 53-58.
324. Збаражчина: Збірник статей, матеріалів і споминів. – Т. 1. Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Т. XXX; Ред. В. Жила. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1980. – 740 с.
325. Збірка статей з приводу 60-літнього Ювілею Т-ва “Просвіта“. – Тернопіль: Накладом філії Т-ва “Просвіта“ в Тернополі, б.р. – 15 с.
326. Збірник. Пам’яткове видання Товариства “Зоря“ у Львові. З нагоди свята п’ятидесятилітніх роковин Товариства. – Львів, 1934. – 130 с.
327. Зелена О.Я. Суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали Осипа Назарука: Автореф. дис. ... канд. політ. Наук: спец.: 23.00.01 – теорія та історія політичної науки / Зелена Оксана Ярославівна. – Львів, 2008. – 20 с.
328. З історії вітчизняного туризму. Збірник наукових статей. – К., 1997. – 280 с.
329. Злупко С. “В обороні рідної землі“ Юліана Павликовського / С. Злупко // *Аудиторія*, 1998. – 5-11 червня.
330. Змагання за українські університети у Галичині. – Львів – Нью-Йорк, 1999. – 248 с.

331. Змрочок С. Товариство Сокіл у Тернополі в 20-их і 30-их роках / Слава Змрочок // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. Тернопільщина і Скалатщина: Регіональний Історико-Мемуарний збірник – НТШ Український архів. – Т. XXXV. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1983. – Т. III. – С. 248-250.

332. Зуляк І. Діяльність “Просвіти” у Західній Україні в міжвоєнний період (1919-1939) / Іван Зуляк. – Тернопіль: “Воля”, 2005. – 946 с.

333. Зуляк І. С. Діяльність товариства “Просвіта” у національно-культурному відродженні українського народу Східної Галичини (друга половина ХІХ ст. – ХХ ст.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Зуляк Іван Степанович. – Чернівці, 1997. – 203 с.

334. Зуляк І. Міжнародна діяльність “Просвіти” у міжвоєнний період (1919-1939) / Іван Зуляк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – 2008. – Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття. – С. 282-287.

335. Зуляк І. Роль греко-католицької церкви у культурно-просвітньому русі західноукраїнських земель (20-30-ті рр. ХХ ст.) / Іван Зуляк // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2003. – Вип. 163-164. – Філософія. – С. 174-178.

336. Зуляк І. Становлення і розвиток “Просвіти” в Тернопільському воєводстві у міжвоєнний період (1919-1939 рр.) / Іван Зуляк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2002. – Вип. I. – С. 65-72.

337. Зьомко Н. Громадські ініціативи українських гімназистів Східної Галичини у міжвоєнний період / Надія Зьомко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2009. – Вип. 3. – С. 114-120.

338. Исторический очерк основания Галицко-русской матери и оправдание первого собора ученых и любителей народного просвещения. Составлено Яковом Головацким. – Львов, 1850. – 107 с.

339. Исторія Общества “Русских дам“ во Львове (написал один из трех). – Коломия, 1905. – 87 с.
340. История Украинской ССР: В 10 томах. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 4. – 694 с.
341. Іванюта І.П. Наукова та громадсько-політична діяльність академіка Володимира Гнатюка в контексті українського національного відродження кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / Іванюта Ігор Петрович. – Тернопіль, 2009. – 192 с.
342. Іващук В. Господарська, благодійницька та культурна діяльність організацій наддніпрянських політичних емігрантів у Західній Україні в 1925-1935 рр. / Володимир Іващук // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2006. – Вип. 2. – С. 45-50.
343. Ідеї емансипації жінок // Мета. – 1908. – Ч. 3. – С. 2-3.
344. Ілюстрований катальог видавництва Товариства “Просвіта“ у Львові / Злагодив А. Гапак. – Львів, 1912. – 52 с.
345. Історик, етнограф, педагог: Матеріали міжвузівської наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Юліана Целевича. – Івано-Франківськ, 1993. – 87 с.
346. Історичний очерк розвою тов. акад. “Дружній Лихвар“ опісля “Академічне Братство“ від часу його засновання 21/IV.1871 по заг. збори. т-ва 1/XI.1885 // Записки НТШ. – 1898. – Т. 55. – С. 5-21.
347. Історичні постаті Галичини ХІХ-ХХ ст. Заходом і коштом Осередку праці НТШ у Філядельфії. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1961. – 247 с.
348. Історія Львівського університету. – Львів, 1967. – 215 с.
349. Історія Львова / АН УРСР, Ін-т сусп. наук; відп ред. В.В. Секретарюк. – К.: Наукова думка, 1984. – 414 с.
350. Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. Івано-Франківська обл. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – 655 с.

351. Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. Львівська обл. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – 979 с.
352. Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. Тернопільська обл. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – 640 с.
353. Історія робітничого класу Української РСР: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1967. – Т. 2. – 508 с.
354. Історія селянства Української РСР: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1967. – Т. 2. – 536 с.
355. Історія України: нове бачення. – К.: Альтернативи, 2000. – 464 с.
356. Історія української культури / За заг. ред. І. Крип'якевича. – К.: Либідь, 1994. – 654 с.
357. Історія Української Міщанської Читальні в Снятині в п'ятидесятиліття її існування: Написали Зінкевич С., Дутчак Н. – Снятин, 1931. – 55 с.
358. Історія української музики: в 4 т. – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 3: Кінець XIX – початок XX ст. – 421 с.; – К.: Наукова думка, 1992. – Т. 4: 1917-1941. – 615 с.
359. Історія Української РСР: У 2 т. // Під ред. К. Дубини. – К.: Наукова думка, 1967. – Т. 2. – 858 с.
360. Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 6.: Українська РСР у період побудови і зміцнення соціалістичного суспільства (1921–1941). – 516 с.
361. Іщенко В.Я. Селянський рух у Східній Галичині (1905-1907 рр.) / В.Я. Іщенко // Український історичний журнал. – 1977. – № 1. – С. 97-102.
362. Йова П. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною (1917-1939) / П. Йова. – 1954. – 116 с.
363. Кабаровська С. Про повстання й діяльність “Українського Жіночого Комітету помочі для ранених“ у Відні, - і про подібні йому / С. Кабаровська // Альманах “Жіночої Долі“ з додатком календаря на рік 1930. – Коломия: Накладом ред. часопису “Жіноча Доля“, 1929. – С. 63-71.

364. Кабаровська С. Шляхи організації українського жіноцтва (Коротенький огляд організаційних його змагань) / С. Кабаровська // Наша мета. – 1919. – Ч. 22. – С. 1-3; Ч. 23. – С. 2-4; Ч. 24. – С. 3-6.
365. Калакура Я. Українська історіографія: Курс лекцій / Ярослав Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.
366. Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів / В.І. Калинович. – Львів, 1967.
367. Калинович І. Спис видань товариства “Просвіта“ у Львові. 1868-1924 / Іван Калинович. – Львів: Просвіта, 1926. – 48 с.
368. Каліщук О.М. Роль галицької інтелігенції в національно-культурному відродженні українців Волині (1914-1918 роки): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Каліщук О.М. – Львів, 2003. – 18 с.
369. Канчалаба О. Антін Крушельницький – письменник, публіцист, педагог: Матеріали до бібліографії та епістолярної спадщини / О. Канчалаба. – Львів, 2002. – 296 с.
370. Каплистий М. Провідники Крайового Госп. Т-ва “С.Г“ у Львові / М. Каплистий // Крайове господарське товариство “Сільський господар“ у Львові 1899-1944. – С. 233-242.
371. Карапетян В. “Рідна школа“ Стрий-Лани / Володимира Сігалевич-Тер Карапетян // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – Український архів. Т. XLIX. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. I. – С. 382-387.
372. Карсим І.А. З історії створення і перших часів існування Церковного (згодом Національного) музею м. Львова / І.А. Карсим // Вісник Київського університету. Історія. – 2001. – № 55. – С. 43-47.
373. Касьянов Г. “Націоналізація“ історії: нормативна історіографія, канон та їхні суперники (Україна 1990-х) / Г. Касьянов // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. Колективна монографія за редакцією Леоніда Зашкільняка. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. – С. 57-73.

374. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX-XX століть: соціально-політичний портрет / Г. Касьянов. – К.: Либідь, 1993. – 176 с.
375. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. Галицькі просвітницькі діячі, письменники, вчені – вихідці із священницьких родин / Володимир Качкан. – Чернівці: Вид-во Прут, 1994. – 196 с.
376. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. Студії з історії української літератури XIX-XX ст. / Володимир Качкан. – Кн. друга. – Коломия: Вік, 1996. – 312 с.
377. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. Українознавство та пресологія (XIX – перша половина XX ст.) / Володимир Качкан. – Львів: ФЕНІКС, 1998. – 365 с.
378. Качмар В. Деякі штрихи боротьби наддніпрянців – студентів Львівського університету за його український характер на початку XX ст. / Володимир Качмар // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка: Зб. наук. праць. – Львів, 1999. – Вип. 2. – С. 114-116.
379. Качмар В.М. Проблема українського університету у Львові в кінці XIX – початку XX ст.: суспільно-політичний аспект: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Качмар Володимир Михайлович. – Львів, 1999. – 21 с.
380. Качмар В. Справа українського університету на тлі польсько-українських суперечностей у Галичині 1901-1908 рр. / Володимир Качмар // Проблеми слов'язнавства. – Львів, 2002. – Вип. 52. – С. 47-56.
381. Качмар Л. Галичина в політичному житті наддніпрянських емігрантів на початку XX ст. / Л. Качмар. – Львів: ЛНУ, 2002. – 154 с.
382. Качор А. Мужі ідеї і праці / Андрій Качор. – Вінніпег-Торонто-Клівленд: Видання “Братства Маслосоюзників“ у Канаді та ЗСА, 1974. – 344 с.
383. Качор А. Роля “Просвіти“ в економічному розвитку Західної України / Андрій Качор. – Українська Вільна Академія Наук. – Серія: Літопис УВАН. – Ч. 18. – Вінніпег, 1960. – 31 с.
384. Качор А. 35 літ на службі народу (пам'яті інж. Ю. Павликовського) / Андрій Качор. – Вінніпег: Видання “Кооперативної громади“, 1959. – 123 с.

385. Качор А. Українська молочарська кооперація в Західній Україні / Андрій Качор. – Мюнхен, 1949. – 115 с.
386. Кедрин І. Життя – події – люди: Спомини і коментарі / Іван Кедрин. – Нью-Йорк: Видавнича кооперація “Червона Калина“, 1976. – 721 с.
387. Кейван І. Нариси з історії Української культури. Українське образотворче мистецтво / Іван Кейван. – Едмонтон: Видання Союзу Українок Канади, 1984. – 234 с.
388. Кисілевська О. На маргінесі жіночого руху / Олена Кисілевська // Діло. – 1926. – 12 травня.
389. Кисілевська О. Український жіночий рух – його початки і розвиток / Олена Кисілевська // Наша дорога: Журнал Ліги Українських Католицьких Жінок Канади. – 1985. – Ч. 1. – С. 12-17.
390. Кислий В.М. Українські вищі школи у Львові і студентський рух у Західній Україні у I половині 20-х років ХХ століття / В.М. Кислий. – Львів, 1991. – 95 с.
391. Кігічак А. Про міщан колишнього Стрия / Анатолій Кігічак, Євгенія Цісик // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – Український архів Т. XLIX. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. I. – 634 с.; – Т. II. – С. 418-425.
392. Клапчук В.М. Громадські організації на Делятинщині / В.М. Клапчук // Клапчук В.М., Клапчук М.М. Делятинщина: історико-географічне дослідження. – Делятин, 2007. – С. 452-468.
393. Клапчук В.М. Філії Татранського товариства на Галичині / В.М. Клапчук, О.Н. Клапчук // Екологічні передумови розвитку туризму на Гуцульщині. Науково-практична конференція. – Яремче, 1996. – С.47-48.
394. Клапчук В. Туризм та відпочинок на Гуцульщині у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. / Володимир Клапчук // Українська культурна спадщина, національна свідомість, державність: Українсько-польсько-білоруське сусідство ХХ століття. – 2008. – Вип. 17. – Львів, 2008. – С. 80-88.

395. Клиш В.Л. Концертно-музичне життя / В.Л. Клиш, Л.З. Мазепа // Історія української музики: в 4 т. – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 3: Кінець XIX – початок XX ст. – С. 314-339.
396. Клиш А. Благодійна діяльність К. Студинського (1918-1941 рр.) / Андрій Клиш // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2007. – Вип. I. – С. 91-95.
397. Клиш А. Громадсько-політична та наукова діяльність К. Студинського (1868-1941 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / Клиш Андрій Богданович. – Львів, 2008. – 20 с.
398. Книш І. Жінка вчора й сьогодні: Вибрані статті / Ірена Книш. – Вінніпег: Накладом авторки, 1958. – 178 с.
399. Книш І. За жінку в оновленому світі / Ірена Книш // Книш І. Жінка вчора й сьогодні: Вибрані статті. – Вінніпег: Накладом авторки, 1958. – С. 51-53.
400. Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки. У 100-річчя з дня народин / Ірена Книш. – Вінніпег: Накладом авторки, 1956. – 155 с.
401. Книш І. Смолоскип у темряві. Наталія Кобринська й український жіночий рух. З передмовою Олени Кисілевської / Ірена Книш. – Вінніпег: Накладом авторки, 1957. – 302 с.
402. Кобець О. Жіночий рух в Україні: питання театрії і сучасна практика / Ольга Кобець // Етнічна історія народів Європи. Український жіночий рух і процеси державотворення. – Вип. 7. – К.: Унісерв, 2000. – С. 94-95.
403. Кобилянська О. Твори в 5 томах / Ольга Кобилянська. – К., 1962.
404. Кобільник С. Спорт у Дрогобичі / Степан Кобільник // Дрогобиччина – земля Івана Франка. Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Т. XXV. Гол. ред. кол. Лука Луців. – Нью-Йорк-Париж-Сідней- Торонто, 1973. – С. 559-564.
405. Кобрин Н.В. Музична культура в національному русі галицьких українців (1891-1939): Автореф. дис. ... канд. іст. наук.: 07.00.01 – історія України / Кобрин Наталія Володимирівна. – Львів, 2010. – 19 с.

406. Кобрин Н. З історії музичних товариств Галичини / Наталія Кобрин // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів середніх спеціальних музичних закладів. – Харків, 2007. – С. 20-26.
407. Кобрин Н. Принципи та форми музичної діяльності товариства “Просвіта” в Східній Галичині / Наталія Кобрин // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2009. – Вип. 3. – С. 267-273.
408. Кобринська Н. Вибрані твори / Наталія Кобринська. – К., 1980. – 347 с.
409. Кобринська Н. Жіноча справа в Галичині / Наталія Кобринська // Наша доля. – Кн. I. – С. 1-36.
410. Кобринська Н. Про первісну ціль Товариства руських жінок в Станиславові зав’язаного 1884 р. / Наталія Кобринська // Перший вінок. Жіночий альманах виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки. – Львів: З друкарні НТШ, 1887. – С. 457-463.
411. Кобринська Н. Про рух жіночий в новітніх часах / Наталія Кобринська // Перший вінок. Жіночий альманах виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки. – Львів: З друкарні НТШ, 1887. – С. 9-22.
412. Кобринська Н. Руське жіноцтво в Галичині в наших часах / Наталія Кобринська // Перший вінок. Жіночий альманах виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки. – Львів: З друкарні НТШ, 1887. – С. 68-102.
413. Кобута Л.П. Сутність і особливості української соціал-демократії у політичній концепції Володимира Левинського: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / Кобута Лариса Петрівна. – К., 2006. – 20 с.
414. Ковалюк Р. “Академічна громада” і проблема українського університету у Львові / Роман Ковалюк // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка. – 2002. – Вип. 6-7. – С. 260-272.
415. Ковалюк Р. Зростання організованості українських студентів Галичини (за матеріалами відділів рукописів та рідкісної книги 70-их рр. XIX ст.) / Роман Ковалюк // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. – 2002. – Вип. 11. – С. 79-101.

416. Ковалюк Р. “Молода Русь“ – ідейне об’єднання українських студентів Галичини (за матеріалами періодичних видань 60-их рр. XIX ст.) / Роман Ковалюк // Українська періодика: історія і сучасність / Науково-дослідний центр періодики ЛНБ ім. В. Стефаника НАНУ. – Львів, 2002. – С. 201-211.

417. Ковалюк Р. Національний рух студентів Львівської політехніки (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / Роман Ковалюк. – Львів: Національний університет “Львівська Політехніка“, 2002. – 200 с.

418. Ковалюк Р. Національно-патріотичний студентський рух Львівської академії ветеринарної медицини (кін. XIX – серед. XX ст.) / Роман Ковалюк // Науковий вісник Львівської державної академії ветеринарної медицини ім. С.З. Гжицького. – Львів. – 1999. – Вип. 3. – С. 8-10.

419. Ковалюк Р. Студенти в легіоні Українських січових стрільців / Роман Ковалюк // Вісник Національного університету “Львівська політехніка“. – Серія “Держава та армія“. – 2001. – № 431. – С. 21-33.

420. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX – XX ст. / Роман Ковалюк. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2001. – 420 с.

421. Коваль Ф. “Просвіта“ – “хресна мати“ галицької кооперації / Федір Коваль // “Просвіта“: історія та сучасність (1868-1998). – К.: Вид. центр “Просвіта“, Вид. “Веселка“, 1998. – С. 67-70.

422. Ковальчук В.М. Педагогічні погляди та громадсько-просвітницька діяльність М. Галущинського: Автореф дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ковальчук Віра Миколаївна. – Івано-Франківськ, 2004. – 19 с.

423. Ковба Ж.М. “Просвіта“ – світло, знання, добро і воля українського народу. (До 125-річчя з дня заснування) / Ж.М. Ковба. – Дрогобич: Відродження, 1993. – 128 с.

424. Ковпак В. О. Українська спортивна періодика Галичини 20-30-х років XX ст.: історико-функціональний аспект і проблемно-тематичні домінанти: Автореф. дис. ... канд. наук фіз. вих.: 10.01.08 / Ковпак Вадим Олегович. – К., 2007. – 20 с.

425. Когут Т.М. Педагогічна та просвітницька діяльність Василя Симовича (1880-1944): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Когут Тетяна Михайлівна. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
426. Козакевич О. Як повстало наше лікарське товариство / О. Козакевич // 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної Громади. – Львів, 1935. – С. 3-14.
427. Козицький А. Краєзнавчо-туристичне товариство “Плаї” (1924-1939 рр.) / Андрій Козицький // З історії вітчизняного туризму: Зб. наук. ст. – К.: ФПУ, 1997. – С. 58-65.
428. Козицький А. “Кружок любителів Львова” (1921-1923) / Андрій Козицький // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка: Зб. наук. праць. – Львів, 1999. – С. 152-155.
429. Козицький А. Музейницька діяльність В. Кобільника / Андрій Козицький // Бойківщина: історія і сучасність. – Самбір, 1995. – С. 33-44.
430. Козицький А.М. Український краєзнавчий рух у Галичині (1918-1939): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / Козицький А.М. – Львів, 1996. – 24 с.
431. Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період / Андрій Козицький // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Вип. 34. – Львів, 1999. – С. 4677-477.
432. Колб Н. Національно-просвітницька і культурна діяльність греко-католицького парафіяльного духовенства Східної Галичини в 90-х роках ХХ століття / Наталія Колб // Галичина. – Івано-Франківськ, 2009. – Ч. 15/16. – С. 177-182.
433. Колесник І.І. Українська історіографія (XVIII – початок ХХ століття) / І.І. Колесник. – К.: Генеза, 2000. – 256 с.
434. Колибаб'юк С.П. Товариство «Просвіта» в західноукраїнській історіографії кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. / С.П. Колибаб'юк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Серія: історичні науки. – Луцьк, 2010. – № 22. – С. 162-169.

435. Колибаб'юк С.П. Молодіжний рух Галичини кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. у сучасних наукових дослідженнях України / С.П. Колибаб'юк // Схід. – 2011. – № 2 (109). – С. 95-101.
436. Колибаб'юк С.П. Студентський рух Галичини у західноукраїнській історіографії другої половини ХІХ – 30-х років ХХст. / С.П. Колибаб'юк // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2010. – № 18. – С. 136-146.
437. Колыбабьюк С. Женское движение Галычины половины ХІХ – 30-х годов ХХ в.: западноукраинская историография / С. Колыбабьюк // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – № 07954, июль 2013. – Ч. І. – С. 103-108.
438. Колибаб'юк С. Студентський рух Галичини другої половини ХІХ – першої третини ХХст. / С. Колибаб'юк // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2011. – № 19. – С. 108-115.
439. Колцьо В. Праця і розвиток читалень т-ва “Просвіта” на Бучаччині / В. Колцьо // Бучач і Бучаччина. Історико-мемуарний збірник. – Наукове Товариство ім. Шевченка. – Український архів. – Т. ХХVІІ. – Нью-Йорк-Лондон-Париж-Сідней-Торонто: З друкарні Української Видавничої Спільки в Лондоні, 1972. – С. 251-261.
440. Коляда І.А. Громадсько-політична активність західноукраїнської інтелігенції у Російській імперії у роки Першої світової війни [Електронний ресурс] / І.А. Коляда. – Режим доступу: // <http://www.iai.donensk.ua/CONF/3> 2004.
441. Коляда І. Громадсько-політична активність західноукраїнської інтелігенції в роки Першої світової війни / І. Коляда // Наука. Релігія. Суспільство. – 2004. – № 3. – С. 70-74.
442. Комаринець Т. До передісторії просвітянського руху в Україні / Теофіль Комаринець // Нарис історії “Просвіти” / Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. – Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1993. – С. 10-14.
443. Комарницький Я.М. Громадсько-політична діяльність Василя Мудрого (1893-1966 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Комарницький Ярослав Михайлович. – Львів, 2008. – 20 с.

444. Компанієць І.І. В боротьбі за соціальне визволення і возз'єднання з Радянською Україною / І.І. Компанієць // Український історичний журнал. – 1960. – № 1. – С. 102-109.
445. Компанієць І.І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини і Закарпаття на початку ХХ ст. (1900-1919 рр.) / І.І. Компанієць. – К.: В-во АН УРСР, 1960. – 372 с.
446. Комська А.М. Видання “Просвіт” Галичини: Книги та аркушева продукція (1868-1939 рр.) / А.М. Комська, Л.Ю. Ступак // Вісн. Кн. палати. – К., 1996. – № 1-2. – С. 12.
447. Кондратюк К. Історія України: від половини ХІХ століття до 1917 року / / Костянтин Кондратюк. – Тернопіль, 1994. – 176 с.
448. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ століття / Костянтин Кондратюк. – Тернопіль, 1993. – 99 с.
449. Кондратюк К. Новітня історія України 1914-1945 рр. / Костянтин Кондратюк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 262 с.
450. Кондратюк К. Українська історіографія ХІХ – початку ХХ століття: основні напрями і концепції / Костянтин Кондратюк. – Львів, 2002. – 242 с.
451. Кондратюк К. Українське національне відродження в Галичині. ХІХ – початок ХХ ст. / Костянтин Кондратюк, Віктор Мандзяк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 566-573.
452. Коновець О.Ф. Просвітницький рух в Україні. (ХІХ – перша третина ХХ ст.) / О.Ф. Коновець. – К.: Хрещатик, 1992. – 119 с.
453. Кончак М. Хрестом і Багнетом / М. Кончак // Західня Україна. – 1931. – Ч. 10. – С. 59-63.
454. Копач І. З моїх сокільських споминів: на 40-літній ювілей українського “Сокола” / Іван Копач. – Львів: Накладом “Сокільських вістей”, 1934. – 15 с.
455. Кордуба А. Жіноцтво Тернополя при праці / Антонія Кордуба // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. / Ред. Степан Конрад; Видання комітету Тернопільщина. – Філадельфія, 1960. – Т. І. – С. 195-202.

456. Кордуба М. Історія “Січі” / Мирон Кордуба // 1868-1898. “Січ”. Альманах в пам’ять 30-их роковин основання тов. “Січ” у Відні. – Львів, 1898. – С. 26-27.
457. Кордюк І. Історія УЛТ за 25 літ існування / Іван Кордюк // 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної Громади. – Львів, 1935. – С. 23-45.
458. Корляков П. Фашистський розгром української культури під Польщею / П. Корляков // Шлях освіти. – 1930. – № 11-12. – С. 20-24.
459. Королів-Старий В. Ювілей галицької “Просвіти” / В. Королів-Старий // Літературно-науковий вісник. – 1928. – Т. ХСVII. – Кн. VI. – С. 19-33.
460. Костюк Б. Першолистопадевий зрив у Львові 1918 року та участь у ньому пластунів / Б. Костюк // Пластовий шлях. – Торонто, 1996. – Ч. 4. – С. 42-44.
461. Костюк В.В. Громадсько-політична та наукова діяльність Михайла Павлика (1974-1915 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / Костюк Володимир Володимирович. – Івано-Франківськ, 2008. – 20 с.
462. Костючок П.Л. Роль культурно-освітніх товариств та шкільництва на Гуцульщині початку ХХ ст. у контексті становлення української національної ідентичності / П.Л. Костючок // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. X-XI. Історія. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 36-46.
463. Коцур А.П. Українська національна історіографія ХХ ст.: навч.-метод. посіб. / А.П. Коцур. – Переяслав-Хмельницький: ПХДПУ ім. Г. Сковороди, 2003. – 40 с.
464. Коцур В.П. Історіографія історії України: курс лекц.: навч. посіб. для студентів іст. спец. вузів / В.П. Коцур, А.П. Коцур. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 519с.
465. Кравець М.М. Масові робітничі виступи у Східній Галичині на початку ХХ ст. (1901-1914 рр.) / М.М. Кравець // З історії західноукраїнських земель. – Вип. 5. – К., 1960. – С. 113-135.
466. Кравців Б. “Рідна школа”, її школи, філії і кружки / Б. Кравців // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і

Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – С. 415-424.

467. Кравченко О. Просвітянський рух у Рогатинщині / О. Кравченко // Рогатинська земля: Збірник історико-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів. – Том перший. – Наукове товариство ім. Шевченка. Український Архів. – Т. 50. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто: Видавець: Центральний Комітет “Рогатинщина“, 1989. – С. 180-191.

468. Кравченко О. Рідна Школа в Тернопільщині / Осип Кравченко // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. Тернопільщина і Скалатщина: Регіональний Історико-Мемуарний збірник – НТШ Український архів. – Т. XXXV. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1983. – Т. III. – С. 197-204.

469. Кравченко О. Українське спортове товариство “Поділля“ / Осип Кравченко // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. Тернопільщина і Скалатщина: Регіональний Історико-Мемуарний збірник – НТШ Український архів. – Т. XXXV. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1983. – Т. III. – С. 254-260.

470. Крайове господарське товариство “Сільський господар“ у Львові 1899-1944. – Українська вільна академія наук у США. – Нью-Йорк, 1970. – 600 с.

471. Кр. Б. [Кравців Богдан] “Просвіта“ у Станиславівщині / Кр. Б. // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – С. 393-394.

472. Кривава книга. Передрук видань 1919 та 1921 років. – Дрогобич: Відродження, 1994. – 279 с.

473. Кривизюк Л.П. Українські парамілітарні організації та їх діяльність на початку / Л.П. Кривизюк // Вісник Державного університету “Львівська політехніка“. – № 377. – Львів, 1999. – С. 91-96.

474. Крикун М. Студентські організації Львівського університету на початку ХХ ст. / Микола Крикун // Lwow. Miasto. Spoleczestwo. Kultura. – Krakow, 1998. – Т. 2. – S. 205-204.

475. Крип'якевич І. З історії Галицького краєзнавства / І. Крип'якевич. – Львів: Друкарня НТШ, 1932. – 18 с.
476. Крип'якевич І.П. Історія України / І.П. Крип'якевич / Відп. ред. Ф.П. Шевченко, Б.З. Якимович. – Львів: Світ, 1990. – 520 с.
477. Крип'якевич Р. Час рефлексії та узагальнення / Роман Крип'якевич // Просвіта. Видає Львівське товариство української мови ім. Тараса Шевченка. – Вип. 23. – Січень, 1993. – С. 4-6.
478. Кривавого року. Віденський ілюстрований альманах на 1917 рік під ред. Я. Весоловського. – Відень, 1917. – 224 с.
479. Круглый стол на тему “Русофильство в Австрийской Галиции: современные исторические исследования и уроки“. Сост. А.В. Труханенко. – Львов: Ахілл, 2002. – 87 с.
480. Крупський І. Українська журналістика на західноукраїнських землях: державотворча функція, тематичні аспекти (1848-1919 рр.): історико-політичний нарис / Іван Крупський. – Львів: Вільна Україна, 2001. – 200 с.
481. Кугутяк М.В. Радикальна партія в Східній Галичині / М.В. Кугутяк // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 55-62.
482. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
483. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918-1929) / Микола Кугутяк. – Т. I. – К., Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 536 с.
484. Кугутяк М. Проблема українського університету в суспільно-політичному русі Східної Галичини (1848-1919) / Микола Кугутяк // Науковий збірник Українського Вільного Університету: Матер. конф. “Український Вільний Університет з минулого в майбутнє. До 70-річчя з часу заснування“. – Львів, 13-14 лютого 1992 року. – Мюнхен-Львів, 1993. – С. 16-20.
485. Кугутяк М. Суспільно-політичні й національно-культурні процеси / Микола Кугутяк, Володимир Великочий // Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923: Історія / Кер. авт. кол. О. Карпенко. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – С. 228-258.

486. Кузик Д. Десятиліття львівського українського студентства / Д. Кузик // Перемога. – 1935. – Ч. 30. – С. 8-13.
487. Кузишин А.В. З історії організації туристсько-краєзнавчої роботи в Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.) / А.В. Кузишин // Історія української географії. – 2002. – № 5. – С. 42-44.
488. Кузьмович О. Початок і розквіт Карпатського клубу 1924-1984 рр. / Ольга Кузьмович. – Львів-Мюнхен-Нью-Йорк, 1989. – 96 с.
489. Кульчицький С.В. Громадянське суспільство / С.В. Кульчицький // Енциклопедія історії України: В 5 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 2. – 2005. – С. 215-216.
490. Кунанець Н. Бібліотеки товариства “Просвіта”: особливості діяльності / Наталія Кунанець // Записки Львівської наук. б-ки ім. В. Стефаника: Зб. наук. праць / НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С.181–188.
491. Кунанець Н.Е. Бібліотека студентських товариств “Дружній лихвар” (1871–1876), “Академічне братство” (1876–1896) та “Академічна громада” (1896–1921)” / Н.Е. Кунанець // Записки Львівської наук. б-ки ім. В. Стефаника: Зб. наук. праць / НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Львів, 2004. – Вип. 12. – С. 196–217.
492. Кунанець Н.Е. Бібліотека студентського товариства „Основа”: становлення та основні етапи діяльності / Н.Е. Кунанець // Вісник Львівського національного університету. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2006. – Вип. 1. – С. 181–195.
493. Кунанець Н.Е. Бібліотеки українських молодіжних та студентських товариств у Львові (за матеріалами часопису Студентський вісник „Поступ”. 1921–1924 рр.) / Н.Е. Кунанець // Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. дев'ятої Всеукр. наук. конфер., Львів, 28–29 жовт. 2005 р. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики; За ред. М.М. Романюка; Відп. за ред. Л. Сніцарчук. – Львів, 2005. – С. 294–298.

494. Кунанець Н.Е. Мандрівні бібліотеки товариства „Просвіта” Галичини: перша половина ХХ ст. // Н.Е. Кунанець // Бібліотечна планета. – 2005. – № 1. – С. 31–33.
495. Курдидик А. Повітове Лугове свято в Городенці / Анатоль Курдидик // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Наукове товариство ім. Шевченка. – Український архів. – Т. ХХХІІІ. Зредагував. Михайло Г. Марунчак. – Нью-Йорк-Торонто-Вінніпег, 1978. – С. 449-464.
496. Курляк І. Діяльність загальноосвітніх гімназій Українського педагогічного товариства “Рідна школа” / Ірина Курляк // Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: Наук. альманах. – Ч. 1 / Упор. і ред. Д. Герцюк, С. Ярема. – Львів: Вид-во Львів. край. т-ва “Рідна школа”, 2001. – С. 71-87.
497. Куровицький Е. Міщанство Городенки й Товариство “Міщанська родина” / Е. Куровицький // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. НТШ Український архів. – Т. ХХХІІІ. Ред. Михайло Г. Марунчак. – Нью-Йорк-Торонто-Вінніпег, 1978. – С. 303-309.
498. Кучера І.В. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914-1917 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Кучера Ірина Василівна. – Чернівці, 2005. – 20 с.
499. Кушинський В. Зустріч студентів Подністров’я в Побережжю 1927 року / Василь Кушинський // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – С. 142-150.
500. Кушнір В. Українські музейні з’їзди в Галичині у 1930-х рр. [Електронний ресурс] / Віталій Кушнір. – Режим доступу: <http://ento/vid/matend/2004/№4/16>.
501. Кушнірик Н. З приводу сторіччя Матері-Просвіти / Н. Кушнірик // Світло. Український католицький місячник. Видають ОО василіяни. – 1968. – Ч. 12. – Торонто-Канада, 1968. – Ч. 12. – С. 426-428.
502. Лаба В. ...Не пийте, хлопці, – Вкраїна просить... / Василь Лаба. – Львів, 1996. – 47 с.

503. Лавренюк В.А. Музей товариства “Народна школа“ в Тернополі / В.А. Лавренюк // Музеї України XIX – початку XX століть: зб. наук. праць. – К.: Асоціація етнологів, 2005. – С. 194-200.
504. Лазаренко Є. 300 років Львівському університету / Є. Лазаренко. – Львів, 1961. – 43 с.
505. Лазарович М.В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба / М.В. Лазарович. – Тернопіль: Джура, 2005. – 592 с.
506. Лазарович М. Українські Січові Стрільці: національно-політична та культурно-просвітницька діяльність / М. Лазарович. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 202 с.
507. Лев В. Сторіччя “Просвіти“ / В. Лев // Альманах календар Союзу Українців Католиків Америки “Провидіння“ на рік Божий 1968. – Філадельфія: Вид-во “Америка“, 1968. – С. 165-169.
508. Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині / В. Левинський. – К., 1914. – 124 с.
509. Левицький К. Зі споминів про “Просвіту“ / Кость Левицький // “Просвіта“ за шістьдесят літ. Ювілейний альманах. – Львів: Просвіта, 1928. – С. 45-47.
510. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914-1918 / Кость Левицький. – Львів, 1928. – Перша часть. – Львів, 1929. – 288 с. – Друга часть. – Львів, 1929. – С. 289-496. – Третя часть. – Львів, 1929. – С. 497-774.
511. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. На підставі споминів і документів / Кость Левицький. – Львів, 1926. – 736 с.
512. Левицький С. Український Пластовий Улад в роках 1911-1945 в спогадах автора. (Причинки до історії Пласту) / Северин Левицький. – Мюнхен: Молоде Життя, 1967. – 131 с.
513. Леник В. Українська організована молодь / В. Леник // Визвольний шлях. – 1983. – С. 1173-1180; 1984. – Ч. 1. – С. 76-84, Ч. 8. – С. 937-945; 1990. – Ч. 5. – С. 623-634.

514. Леник В. Українська організована молодь (Молодечі організації від початків до 1914 р.) / В. Леник. – Мюнхен-Львів, 1994. – 181 с.
515. Лехман Т. Ідеї національної єдності у народознавчих публікаціях. За матеріалами галицької періодики другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. / Лехман Тарас // “Просвіта”: історія та сучасність (1868-1998). – К.: Вид. центр “Просвіта”, Вид. “Веселка”, 1998. – С. 58-66.
516. Лига В. З історії читальні “Просвіта” Любіня Великого на Львівщині / Володимир Лига // Просвіта. – Львів, 1996. – Ч. 12. – С. 24-27.
517. Лисенко О.В. “Просвіти” у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905-1916 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Лисенко О.В. – К., 1998. – 22 с.
518. Лисий В. Тернопільська філія “Просвіти” / Володимир Лисий // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. / Ред. Степан Конрад; Видання комітету Тернопільщина. – Філадельфія, 1970. – Т. II. – С. 49-58.
519. Лисяк-Рудницький І. Виродження та відродження інтелігенції / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. В 2-х томах. – Т. 2. – К.: Основи, 1994. – С. 361-380.
520. Лисяк-Рудницький І. Вклад Галичини в українські визвольні змагання / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. В 2-х томах. – Т. 2. – К.: Основи, 1994. – С. 49-50.
521. Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. В 2-х томах. – Т. 2. – К.: Основи, 1994. – С. 63-93.
522. Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під австрійським пануванням / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. В 2-х томах. – Т. 1. – К.: Основи, 1994. – С. 413-450.
523. Литвин М. Громадсько-політична і державотворча діяльність Романа Шухевича / Микола Литвин // Галичина. – Івано-Франківськ, 2008. – Ч. 14. – С. 20-25.

524. Литвин Т. Суспільно-культурна і фахова діяльність Українського товариства бібліофілів у Львові (за матеріалами журналу “Українська книга” 1937–1939 рр.) / Т. Литвин // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24–26 жовт. 2003 р. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики / [за ред. М. Романюка]. – Львів, 2003. – С. 408–416.

525. Литвин Т. Українське товариство бібліофілів у Львові 1929–1939 рр.: пошук діалогу з польськими бібліофілами / Т. Литвин // *Warszawskie zeszyty Ukrinoznawcze* 19–20 / Katedra Ukrainistyki Uniwersytetu Warszawskiego / [pod. red. S. Kozaka]. – Warszawa, 2005. – S. 295–307.

526. Лицарі рідного краю: січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття / Матер. Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам’яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / Упор., ред. І. Монолатія. – Коломия: Вік, 2007. – 312 с.

527. Лімницький М. Галицька молодь 60-х років ХІХ ст. і Шевченко / М. Лімницький // *Рідна школа*. – 1933. – Ч. 5. – С. 68-70.

528. Лісові чорти їх життя і буття. 1922-1945. Ювілейний історично-мемуарний збірник у їх шістдесятиріччя. – Вашингтон-Нью-Йорк-Торонто: Накладом Великого Племені Лісових Чортів, 1983. – 230 с.

529. Літературознавство, “Просвіта” і духовний ідеал українця (Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції). – Кривий Ріг, 1994. – 135 с.

530. Лобановський Б.Б. Українське мистецтво другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Б.Б. Лобановський, П.І. Говдя. – К.: Мистецтво, 1989. – 206 с.

531. Лозинська І. Національна історіографія українського парамілітарного руху в Галичині кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Ірина Лозинська // *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія*. – Тернопіль, 2007. – Вип. 2. – С. 199-203.

532. Лозинський М. Галичина в життю України / Михайло Лозинський. – Відень: Накладом “Союза Визволення України“, 1916. – 63 с.
533. Лозинський М. Життє і діяльність Івана Франка / Михайло Лозинський // Вістник Союзу Визволення України. – 1917. – 3 червня.
534. Лозинський М. Михайло Павлик. Його життя та діяльність. З приводу дволітньої річниці смерті в дні 26 січня / Михайло Лозинський // Вістник Союзу Визволення України. – 1917. – 14 лютого.
535. Лозинський М. Сорок літ діяльності “Просвіти“ (В 40-літній Ювілей Товариства) / Михайло Лозинський. – Львів: Просвіта, 1908. – 72 с.
536. Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині: Репринтне видання / Михайло Лозинський. – Стрий: МП “Опришки“, 1994. – 76 с.
537. Лопата П. Бориславський Боян / П. Лопата // Дрогобиччина – земля Івана Франка. Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Т. XXV. Гол. ред. кол. Лука Луців. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1973. – С. 646-648.
538. Луговий О. Визначне жіноцтво України / Олександр Луговий. – Торонто, 1942. – 251 с.
539. Лужицький Г. Український театр після визвольних змагань / Г. Лужицький // Наш театр. Книга діячів українського театрального мистецтва. В 2-х томах. 1915-1975. – Т. I. – С. 9-95.
540. Лукич В. Воспоминание об Иване Франко / В. Лукич // Иван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – С. 42-47.
541. Лукич В. Календарі “Просвіти“ мого укладу / В. Лукич // “Просвіта“ за шістьдесят літ. – С. 48-51.
542. Луків О. Розвиток структури польських і українських освітніх закладів у Східній Галичині (1900-1939 рр.) / О. Луків. – Тернопіль, 1996. – 285 с.
543. Луньо Є. Просвітянські хори Надсяння – популяризатори українських народних пісень / Євген Луньо // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції: 3б. наук. праць та матер. Міжн. наук. конф. / Наукове товариство ім.

Шевченка у Польщі; Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Під ред. Степана Заброварного. – Львів, 2003. – С. 388-400.

544. Лупій Т.Г. Інтеграція західноєвропейських художніх течій в образотворчому мистецтві Львова першої третини ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. мистец.: 17.00.05 – образотворче мистецтво / Лупій Тетяна Григорівна. – Львів, 2002. – 20 с.

545. Луцик Р.Я. Журнали галицько-руського студентства в минулому и сучасному / П.Я. Луцик // Вешнія воды. Сборникъ статей посвященныхъ шестидесятилетию общества русскихъ студентовъ “Другъ“ (“Академический Кружок“) 1971-1931. – Львов, 1932. – С. 72-119.

546. Луцький Я. Діяльність Подільського туристичного товариства (20-30-ті роки ХХ ст.) / Я. Луцький, В. Луцький // Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника: Серія “Фізична культура“. – Івано-Франківськ: “Плай“, 2007. – Вип. 5. – С. 67-72.

547. Луцький Я.В. Український туристично-краєзнавчий рух у Галичині (30-ті рр. ХІХ ст. – 30-ті рр. ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Луцький Ярослав Васильович. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.

548. Луцький Я. З історії туристично-краєзнавчої роботи в “Пласті“ (1911-1930 рр.) / Ярослав Луцький. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 60 с.

549. Луцький Я. Туристично-краєзнава діяльність товариства “Чорногора“ / Ярослав Луцький, Володимир Луцький // Краєзнавець Прикарпаття. – 2007. – Ч. 7. – С. 62-65.

550. Луцький Я. Туристично-краєзнава робота краєзнавчо-мандрівничого товариства “Плай“ / Ярослав Луцький, Володимир Луцький // Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника: Серія “Фізична культура“. – Івано-Франківськ: “Плай“, 2006. – Вип. 2. – С. 109-115.

551. Луцький Я. Український краєзнавчо-туристичний рух у Галичині (1830-1939 рр.). – [Видання друге, доповнене] / Ярослав Луцький. – Івано-Франківськ, 2003. – 160 с.

552. Людкевич С. У 40-ліття “Львівського Бояну“ / Станіслав Людкевич // Діло. – 1932. – 8, 9, 10 березня.
553. Люзняк М.М. Маловідоме з видавничої історії товариства “Просвіта“ у Західній Україні: на шляху формування національної свідомості та політичного мислення українського народу / М.М. Люзняк; наук. ред. К.К. Кондратюк. – Львів: ЛДКФ “Атлас“, 2001. – 60 с.
554. Лясоцький Я. Комсомол Польщі у боротьбі / Я. Лясоцький. – Львів, 1982. – 59 с.
555. Магальяс С. Спис сконфіскованих і заборонених українських книжок та друків у Польщі до 30. 06. 1937 р. Порадник для бібліотек. 2-е справлене і доповнене видання / Степан Магальяс. – Львів, 1937. – 75 с.
556. Магальяс С. Спис сконфіскованих і заборонених українських книжок та друків у Польщі до 30. 06. 1937 р. Порадник для бібліотек. 2-е справлене і доповнене видання / Степан Магальяс. – Львів, 1937. – 75 с.
557. Мазур О. Документи російської жандармерії про товариства “Січ“ і “Сокіл“ у Галичині / О. Мазур // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 6. – Львів, 2000. – С. 55-60.
558. Мазур О. Львів у роки Першої світової війни / О. Мазур, І. Патер // Львів. Історичні нариси. Відп. ред. Я.Д. Ісаєвич. – Львів, 1996. – С. 304-324.
559. Мазур О.Я. Галичина: “Галицько-російське благодійне товариство“ (1902-1914 рр.) / О.Я. Мазур, О.М. Сухий // Вісник Державного університету “Львівська політехніка“. – № 377. – Львів, 1999. – С. 104-114.
560. Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція (середина ХІХ ст. – 1914 р.) / Степан Макарчук // Вісник Львівського університету: Серія історія. – 1997. – Вип. 32. – С. 82-89.
561. Макарчук С.А. Етносоціальне розвиток і національні відносини на західно-українських землях в період імперіалізму / С.А. Макарчук. – Львів: Вища школа, 1983. – 255 с.

562. Макарчук С. Ставлення української громадськості Галичини до Польської держави / Степан Макарчук // Вісник Львівського університету. Серія Історія. – Львів, 1995. – Вип. 30. – С. 63-74.

563. Макух І. На народній службі / Іван Макух; Українська вільна громада Америки. – Детройт, 1959. – 628 с.

564. Маланчук В.Ю. Бойовий шлях комсомолу Західної України / В.Ю. Маланчук. – К., 1959. – 69 с.

565. Маланчук В.Ю. Молодість гартована в боях / В.Ю. Маланчук. – Львів, 1957. – 49 с.

566. Маланчук-Рибак О. Жінка в історії / Оксана Маланчук-Рибак. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 340 с.

567. Маланчук-Рибак О. Жіночі організації Перемищини / Оксана Маланчук-Рибак // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції: Зб. наук. праць та матер. Міжн. наук. конф. / Наукове товариство ім. Шевченка у Польщі; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Під ред. Степана Заброварного. – Львів, 2003. – С. 410-418.

568. Маланчук-Рибак О. З історії ідейних концепцій українського жіночого руху ХІХ – початку ХХ століть / Оксана Маланчук-Рибак // Записки НТШ. – Т. ССXXXVIII. – Праці історично-філософської секції. – Львів, 1999. – С. 185–235.

569. Маланчук-Рибак О. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ – першої третини ХХ ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст / Оксана Маланчук-Рибак. – Чернівці: Книги–ХХІ, 2006. – 500 с.

570. Маланчук-Рибак О. “Передісторія“ жіночих студій у розвитку суспільних наук в Україні наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст. / Оксана Маланчук-Рибак // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 38. – Львів, 2003. – С. 459–475.

571. Маланчук-Рибак О. Порівняльна характеристика руху за емансипацію жінок в Україні і Польщі у ХІХ – першій половині ХХ ст. (історіографія та

історіософія проблеми) / Оксана Маланчук-Рибак // Проблеми слов'язознавства. – Вип. 50. – Львів, 1999. – С. 125-138.

572. Маланчук-Рибак О. Український жіночий рух у Львові (кінець XIX – перша третина XX ст. / Оксана Маланчук-Рибак // Український історик. – № 4. – Т. XXXVII. – Нью-Йорк-Київ-Львів-Острого-Торонто-Париж, 2000. – С. 122–137.

573. Маланчук-Рибак О. Українські жіночі студії: історіографі та історіософія / Оксана Маланчук-Рибак. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, 1999. – 54 с.

574. Маланюк П.М. Освітні тенденції та виховні ідеали просвітницьких сподвижників Галичини / П.М. Маланюк. – Тернопіль, 2000. – 160 с.

575. Малицька К. В боротьбі за рідну школу // Літературно-науковий вісник. – 1924. – Т. LXXXV. – Кн. XII. – С. 261-263.

576. Малицька К. В ювілейне свято Української Захоронки / К. Малицька // В 25 роковини Української Захоронки. – Львів, 1937. – С. 4-14.

577. Малицька К. Про значіння власної преси для жіноцтва і як вона у нас розвивалася / Константина Малицька // На новий шлях. Ілюстрований календар-альманах “Жіночої Долі“ на рік 1927. – Коломия, 1926. – С. 4-11.

578. Малюта О.В. “Просвіта“ у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / Малюта Ольга Володимирівна. – К., 2005. – 20 с.

579. Мамчин Р. Філія Т-ва “Сільський Господар“ у Тернополі / Роман Мамчин // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. Тернопільщина і Скалатщина: Регіональний Історико-Мемуарний збірник – НТШ Український архів. – Т. XXXV. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1983. – Т. III. – С. 267-273.

580. Мандрик М. Дорога до храму. Із ювілейної доповіді з нагоди 125-річчя “Просвіти“ / М. Мандрик // Хвилі Стрия: Сторінки з історії культури та національно-визвольного руху. – Стрий: Щедрик, 1995. – С. 63-67.

581. Мандрик М. Стрийщина: шлях до волі / М. Мандрик. – Стрий: Товариство “Просвіта“; Щедрик, 1998. – 628 с.

582. Марітчак Т. Шістдесятліт організації / Т. Марітчак // Студентський вісник. – 1928. – Ч. 4-6. – С. 2-15.
583. Марков Д. Русская и украинская идея в Австрии / Свободный перевод з немецкого / Д. Марков / Сост. А. Гогатко. – Львовъ: Издъ. А. Гогатка, 1911. – 28 с.
584. Мартинець В. Українське підпілля. Від У.В.О. до О.У.Н. Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму / В. Мартинець. – Вінніпег, 1949. – 349 с.
585. Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914-1939 рр.): Матеріали до бібліографії / М. Мартинюк. – Львів, 1998. – 286 с.
586. Марунчак Г. Передвоєнні читальні в Краю та Городенщині / Г. Марунчак // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Наукове товариство ім. Шевченка. – Український архів. – Т. XXXIII. Зредагував. Михайло Г. Марунчак. – Нью-Йорк-Торонто-Вінніпег, 1978. – С. 252-260.
587. Марунчак М. До історії Товариства ім. М. Шашкевича в Золочеві / М. Марунчак // Шашкевичіяна. Збірник заповідника Маркіяна Шашкевича у Вінніпегу. – 1963. – Ч. 1. – С. 17-24.
588. Марунчак М. Січовий рух Покуття і Городенщини / Г. Марунчак // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Наукове товариство ім. Шевченка. – Український архів. – Т. XXXIII. Зредагував. Михайло Г. Марунчак. – Нью-Йорк-Торонто-Вінніпег, 1978. – С. 290-303.
589. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / Василь Марчук. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.
590. Масик Р.В. Польські наукові історичні товариства Львова останньої чверті ХІХ 30-х років ХХ ст.: виникнення, розвиток та формування інтелектуального середовища: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Масик Роман Володимирович. – Львів, 2009. – 19 с.

591. Масик Р. Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства і організація шкільних краєзнавчих гуртків / Роман Масик // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. XI-XII. – Дрогобич: Коло, 2008. – С. 206-213.
592. Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні (кінець XIX – перша половина XX століття) / В. Масненко. – Київ-Черкаси: Відлуння-Плюс, 2001. – 440 с.
593. Масюк С.О. Діяльність Товариств “Просвіти“ в Україні (березень 1917 – 1920 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Масюк Світлана Олександрівна. – К., 1997. – 25 с.
594. Матюшенко Л.І. Галицьке москвофільство міжвоєнного періоду: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Матюшенко Людмила Іванівна. – Львів, 2007. – 18 с.
595. Мацьків В. Пацифікація в Тернопільщині / Володомир Мацьків // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. – Т. II. Регіональний Збірник Тернопільщини; НТШ в ЗСА: Український архів. – Філядельфія, Па, 1970. – С. 110-120.
596. Мацьків В. Шкільництво у Тернопільщині / Володимир Мацьків // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. / Ред. Степан Конрад; Видання комітету Тернопільщина. – Нью-Йорк- Париж-Сідней-Торонто, 1983. – Т. III. – С. 188-193.
597. Мельник І. Виникнення товариства “Просвіта“ як української народовецької просвітницької організації / Ігор Мельник // Нарис історії “Просвіти“ / Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. – Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1993. – С. 15-17.
598. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин: патріот-місіонер-мученик / П. Мельничук. – Рим-Філядельфія, 1979. – 366 с.
599. Миколаєвич М. Москвофільство. Його батьки і діти. Історичний нарис / М. Миколаєвич. – Львів, 1936. – 68 с.
600. Миронова О.М. Музичне життя в полікультурному середовищі м. Стрия та регіону Стрийщини (друга половина XIX століття – 1939 р.): Автореф. дис. ... канд. наук з мист. / Миронова О.М. – Львів, 2007. – 19 с.

601. Мисак Н.Ф. Українська інтелігенція Галичини напередодні Першої світової війни (1904-1914 рр.) / Н.Ф. Мисак // Військово-науковий вісник. – Вип. 7. – Львів: Львівський військовий інститут, 2005. – С. 191-203.

602. Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі XXI століття“. Чернівці, 16-18 травня 2000 р. Доп. і повідом. / Українське історичне товариство, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 2001. – Т. 2. – 352 с.

603. Мілена Рудницька. Статті, листи, документи / Упор. М. Дядюк. – Львів, 1998. – 844 с.

604. Мілянч С. Життя і праця українського студентства під Польщею / М. Мілянч // Студентський шлях. – 1931. – Ч. 1-2. – С. 16-30.

605. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. 1920-1930 / П. Мірчук / За ред. С. Ленкавського. – Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. – Т. I. – 639 с.

606. Міщук А.І. Юліан Целевич: культурно-освітня діяльність / А.І. Міщук // Вісник Прикарпатського університету: Історія. – Випуск VII. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – С.139-148.

607. Міщук М.Б. Українська радикальна партія – Українська соціалістично-радикальна партія: ідеологія, організація, політика (1918-1939 рр.): Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Міщук Мар'яна Богданівна. – К., 2007. – 223 с.

608. М.М. Сторіччя матірної “Просвіти“ / М.М. // Жіночий світ. – Видає Організація Українок Канади ім. Ольги Басарабової. – Рік XIX. – Ч. 11-12. – С. 3-5.

609. Мовчан О.М. Громадські товариства і об'єднання УРСР / О.М. Мовчан // Енциклопедія історії України: В 5 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 2. – 2005. – С. 212-213.

610. Модрич-Верган В. Організаційна мережа Товариств “Каменярів“ в Городенці / Василь Модрич-Верган // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Наукове товариство ім. Шевченка. – Український архів. – Т. XXXIII. Зредагував Михайло Г. Марунчак. – Нью-Йорк-Торонто-Вінніпег, 1978. – С. 412-449.

611. Мозола Р. Діяльність Степана Гайдучка як приклад прагнення до єдності фізичного і духовного виховання молоді в Галичині / Р. Мозола, О. Вацеба // Тези доп. III-ї регіональної наук.-практ. конф. "Роль фізичної культури в здоровому способі життя". – Львів, 1992. – С. 121-123.

612. "Молода Русь" в роках 1860-1866 (з рукопису з року 1866) // Діло. – 1892. – 3 лютого, 5 лютого, 6 лютого, 7 лютого, 10 лютого, 12 лютого, 13 лютого, 17 лютого, 19 лютого, 20 лютого.

613. Мончаловській О. Главные основы русской народности / О. Мончаловській. – Львов: Типогр. Ставропиг. Ин-тута, 1904. – 22 с.

614. Морозюк В. "Січковий Батько" і його діти / В. Морозюк // Перевал. – 1999. – № 4. – С. 100-111.

615. Мохнацька Н. Українська Захоронка в Теробовлі / Н. Мохнацька // Теробовлянська земля. Історично-мемуарний збірник. – Ред. кол. Іван Винницький (голова) та ін. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто: НТШ. Український архів, 1968. – С. 305-310.

616. Мудрий В. Боротьба за огнище української культури на західних землях України / Василь Мудрий. – Львів: Накладом Української Студентської Ради, 1923. – 130 с.

617. Мудрий В. Львів осередок боротьби за український університет / Василь Мудрий // Наш Львів. – Ювілейний збірник 1252-1952. – Нью-Йорк, 1953. – С. 126-132.

618. Мудрий В. Роля "Просвіти" в українському житті: з приводу шістдесятиліття "Просвіти" / Василь Мудрий. – Львів: Просвіта, 1928. – 19 с.

619. Мудрий В. Український університет у Львові у рр. 1921-1925 / Василь Мудрий. – Нюрберг, 1998. – 57 с.

620. Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми / Мар'ян Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 35-36. – Львів, 2000. – С. 571-603.

621. Мудрий М. Галицьке русофільство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження / Мар'ян Мудрий // Україна: культурна спадщина,

національна свідомість, державність. – Вип. 9. Ювілейний зб. на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2001. – С. 256-280.

622. Мудрий М. Галицькі народовці в 60-х рр. XIX ст.: спроба модернізації української національної ідеї / Мар'ян Мудрий // Молода нація. – К., 1996. – Вип. 3. – С. 213-219.

623. Мудрик М. Дівочий Пластовий Улад в Стрию / Марія Мудрик // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – Український архів Т. XLIX. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. I. – С. 532-536.

624. Муха А.І. Музично-театральне життя / А.І. Муха, Л.З. Мазепа // Історія української музики: в 4 т. – К.: Наукова думка, 1990. – Т.3. – С. 276-313.

625. Наварський С. Західньо-український бльокнот / С. Наварський // Західня Україна. – 1931. – Ч. 2. – С. 58-60.

626. На вічну ганьбу Польщі, твердині варварства в Європі. – Прага: Видання Проводу Українських Націоналістів, 1931. – 150 с.

627. Нога О. Мистецькі товариства, об'єднання, угруповання, спілки Львова. 1860-1998: Матеріали до довідника / О. Нога, Р. Яців. – Львів, 1998. – 122 с.

628. Нагачевська З. Жіночий гурток ім. Ганни Барвінок Українського педагогічного товариства: становлення й зміст діяльності / Зіновія Нагачевська // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. VII. Педагогіка. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 148-157.

629. Нагачевська З. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. – 1939 р.): Монографія / Зіновія Нагачевська. – Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2007. – 767 с.

630. Нагачевська З. Перше українське дошкільне товариство у Галичині / Зіновія Нагачевська // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. IV. Педагогіка. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С. 161-170.

631. Нагачевська З. “Рідна школа“ й українське громадське дошкільля / Зіновія Нагачевська // Товариство “Рідна школа“: історія і сучасність: Наук. альманах. –

Ч. 1 / Упор. і ред. Д. Герцюк, С. Ярема. – Львів: Вид-во Львів. край. т-ва “Рідна школа“, 2001. – С. 48-63.

632. Нагірний В. З моїх споминів / Василь Нагірний. – Львів, 1935. – 70 с.

633. Нагірняк А.Я. Кирило Трильовський – організатор парамілітарних сил у Галичині (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Нагірняк Андрій Ярославович. – Львів, 2006. – 20 с.

634. Нагірняк А.Я. Формування та початковий період діяльності українських товариств “Сокіл“ (1984-1914) / А.Я. Нагірняк // Сторінки історії: Зб. наук. праць. – Вип. 23. – К.: Вид-во “Політехніка“, 2006. – С. 37-44.

635. Надрага О. Товариство українсько-руських правників у Львові (1909-1933) / О. Надрага // Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів. – Львів: Накладом Товариства Союз Українських адвокатів, 1934. – С. 14-17.

636. Над синім Дунаєм. Ювілейний збірник Українського академічного товариства “Січ“ у Відні / За ред. Грицяя О., Марітчака Т. – Відень, 1922. – 149 с.

637. Назарко І. Сучасність і марійські дружини / Іриной Назарко // Вістник марійських товариств. – 1936. – Ч. 2. – С. 4-9.

638. Назарук О. Жінка і суспільність: Реферат, виголошений на засіданні Генерального Інституту Католицької Акції у Львові / Осип Назарук. – Львів, 1934. – 32 с.

639. Назарук О. Мілітарний рух серед української молоді середніх шкіл перед війною / Осип Назарук // Діло. – 1915. – 16-17 жовтня.

640. Назарук О. Слідами Українських Січових Стрільців / О. Назарук. – Львів, 1916. – 156 с.

641. Назарук О. Хроніка руху української академічної молоді від 1861 р. до 1908 р. / О. Назарук, О. Охримович // “Січ“. Альманах в пам’ять 40-х роковин оснований товариства “Січ“ у Відні. Зібрали і видали: Зенон Кузеля і Микола Чайківський. – Львів, 1908. – С. 387-435.

642. Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX – XX ст.): Навч. посіб. / Малик Я.Й., Вол Б.Д., Гелей С.Д. та ін.; За заг. ред. Малика Я.Й. – Львів: Світ, 2001. – 296 с.

643. Нариси з історії українського національного руху / Відп. ред. В.Г. Сарбей. – К., 1994. – 190 с.
644. Нарис історії “Просвіти“ / Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. – Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1993. – 232 с.
645. Національна еліта та інтелектуальний потенціал України: Тези. доп. Міжнар. наук. конф., Львів, 18-20 квіт. 1996. – Львів, 1996. – С. 243-244.
646. Нація і спорт: Матер. міжн. наук. конф., присвяченої 80-річчю СТ “Україна“. – Львів, 1991. – 91 с.
647. Наш театр. Книга діячів українського театрального мистецтва. В 2-х томах. 1915-1975. – Т. I. – Об’єднання митців української сцени. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1975. – 847 с; 1915-1991. – Т. II. – 795 с.
648. Нестерук Ю. Рослинний світ Українських Карпат: Чорногора. Екологічні мандрівки / Ю. Нестерук. – Львів: Бак, 2003. – 162 с.
649. Ничка Г. Український Незалежний театр у Львові / Д-р Григорій Ничка // Київ. – 1955. – Ч. 1. – С. 18-25.
650. Ничка Г. Український Незалежний театр у Львові / Д-р Григорій Ничка // Наш театр. Книга діячів українського театрального мистецтва. В 2-х томах. 1915-1975. – Т. I. – Об’єднання митців української сцени. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1975. – С. 127-147.
651. Н. Н. Тернопільські театральні вечори / Н.Н. // Наш театр. Книга діячів українського театрального мистецтва. В 2-х томах. 1915-1975. – Т. I. – Об’єднання митців української сцени. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1975. – Т. I. – С. 103-107.
652. Огляд національної праці галицьких русинів // Зоря. – 1887. – Ч. 21-22. – С. 361-379.
653. Огоновський О. Наталія Кобринська / Омелян Огоновський // Історія літератури рускої. – Львовь: Накладок Товариства имени Шевченка, 1893. – Ч. III. – С. 1263-1305.
654. О.Г. Український студент, I. збірник / О.Г. // Шляхи. – 1913. – Ч. 6. – С. 79.

655. Окаринський В. Пам'яткоохоронний аспект діяльності українських молодіжних товариств (20-30-ті рр. ХХ ст.) / Володимир Окаринський // Охорона культурної спадщини в Україні: історія, теорія, практика. Матер. всеукраїнської науково-практичної конф. (28–29 травня 2007 р., м. Тернопіль). – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – С. 61-68.

656. Окаринський В. Український молодіжний рух першої половини ХХ ст. в особах та процес формування національної еліти: організатори і вихованці / Володимир Окаринський // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2005. – Вип. 2. – С. 144-148.

657. Окаринський В. Український скаутський рух (1911-1944 рр.) / Володимир Окаринський. – Тернопіль: Рада, 2006. – 261 с.

658. Окунь-Бережанський В. Дещо про общество ім. М. Качковського / В. Окунь-Бережанський // Життя і знання. Ілюстрований журнал-місячник. – Львів, 1937. – Ч. 6. – С. 183-185.

659. Олесницька С. “Українська Бесіда“ у Станиславові / Софія Олесницька // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – С. 422-425.

660. Олесницький Є. З перед четвертини століття (Коротка з історії руської молодіжи університетської) / Євген Олесницький // Літературно-науковий вісник. – 1904. – Т. 27. – Кн. ІХ. – С. 124-132.

661. Олесницький Є. Сторінки з мого життя. 1 Частина (1860-1890) / Євген Олесницький. – Львів, 1935. – 250 с.

662. Олесницький С. Спортове Товариство “Богун“ в Серафимцях / Святослав Олесницький // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Наукове товариство ім. Шевченка. – Український архів. – Т. ХХХІІІ. Зредагував. Михайло Г. Марунчак. – Нью-Йорк-Торонто-Вінніпег, 1978. – С. 467-468.

663. Ома О. Жінка й праця / О. Ома // Світ молоді. – 1938. – Ч. 11. – С. 8–9; Ч. 12. – С. 7–10.

664. Омельченко М. Жіночий рух в Галичині / М. Омельченко // На новий шлях. – Коломия, 1926. – С. 77–83.
665. Онишко Л.В. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі (30-і – 40-і рр. ХХ ст: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 .) / Онишко Леся Володимирівна. – Львів, 2006. – 20 с.
666. Онышкевичъ М.О. Общество Русскихъ Студентовъ “Другъ“ въ прошломъ и настоящемъ // Вешнія воды. Сборникъ статей, посвященныхъ шестидесятилетию общества русскихъ студентовъ “Другъ“ (“Академический Кружок“) 1971-1931. – Львов, 1932. – С. 4-16.
667. О.П. Спомин про юнацтво / О.П. // Визвольний шлях. – 1970. – Ч. 10. – С. 1035-1041.
668. Орлевич І. Культурно-освітні інституції / І. Орлевич, В. Пашук // Історія Львова. У трьох томах. – Львів: [б. в.], 2007. – С. 373-387.
669. Осінчук Р. Студенти Новоселеччини / Роман Осінчук // Збаражчина: Збірник статей, матеріалів і споминів. – Т. 1. – Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Т. ХХХ / Ред. В. Жила. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1980. – С. 391-402.
670. Основоположник Пласту (До 80-річчя з дня народження професора доктора Олександра Тисовського). – Мюнхен, 1966. – 76 с.
671. Остап'юк Б. Молода громада у Тернополі / Богдан Остап'юк // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. Тернопільщина і Скалатщина: Регіональний Історико-Мемуарний збірник – НТШ Український архів. – Т. ХХХV. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1983. – Т. III. – С. 213-219.
672. Остап'юк Б. Тернопільський Сокіл / Богдан Остап'юк // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. Тернопільщина і Скалатщина: Регіональний Історико-Мемуарний збірник – НТШ Український архів. – Т. ХХХV. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1983. – Т. III. – С. 244-248.
673. Остап'юк Б. Тернопільські міщани / Богдан Остап'юк // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. / Ред. Степан Конрад; Видання комітету Тернопільщина. – Філадельфія, 1960. – Т. I. – С. 99-118.

674. Остап'як І. Господарська діяльність Філії Т-ва "Сільський господар" у Станиславові / Іван Остап'як // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – С. 487-491.

675. Островерха М. "Просвіта" у Станиславівщині / Михайло Островерха // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – С. 398-414.

676. Охримович-Залізник О. Ще про організацію / О. Охримович-Залізник // Наша мета. – 1920. – Ч. 1. – С. 2–3.

677. Охримович О. Причинки до біографії і характеристики Івана Франка / О. Охримович // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 232-238.

678. Павлик М. Перші ступені руско-українського жіноцтва / Михайло Павлик // М. Павлик. Твори. – К., 1985. – С. 204-303.

679. Павлик М. Перші ступені руско-українського жіноцтва / Михайло Павлик // Народ. – 1890. – 15 лютого.

680. Павлик М. Про русько-українські народні читальні / Михайло Павлик. Наукова бібліотека. Книжка II-III. – Львів, 1887. – 188 с.

681. Павлик М. Рух галицько-руської молоді 1870-1879 р. / Михайло Павлик // Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9.

682. Павликовська І. На громадський шлях. З нагоди 70-ліття українського жіночого руху / Ірина Павликовська. – Філядельфія: Накладом Світової Федерації Українських Жіночих Організацій, 1956. – 77 с.

683. Павликовський Ю. Під прапором самопомоги / Ю. Павликовський. – Львів, 1930. – 32 с.

684. Павлишин О. Товариство вивчення історії оборони Львова та південно-східних воєводств: структура та діяльність (1928-1939) / Олег Павлишин // Wielokulturowesrodowisko Lwowa w XIX i XX w. / hjd. red. J. Matemickiego. – Rzeszow: Wyd. Uniwersytety Rzeszowskiego, 2004. – Т. 2. – S. 376-386.

685. Падох Я. Стрийський Пласт (нарис історії) / Ярослав Падох // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – Український архів. – Т. XLIX. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. I. – С. 404-532.
686. Паладійчук Р. Українська студентська преса до війни (Спроба історичного огляду) / Р. Паладійчук // Студентський шлях. – 1931. – Ч. 5-6. – С. 120-126.
687. Паламарчук О. “Просвіта“ і просвітяни Городка: історичний нарис / О. Паламарчук. – Львів, 1998. – 140 с.
688. Палійчук О.М. Педагогічні ідеї та освітня діяльність Антоніни Горохович (1913-1997): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Палійчук Оксана Михайлівна. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
689. Пальчевський Р.С. Західноукраїнські руханково-спортивні товариства як база для поповнення рядів УВО-ОУН (20-30-ті роки ХХ ст.) / Р.С. Пальчевський // Питання історії України: Зб. наук. статей; Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича. Кафедра історії України. – Чернівці, 1999. – С. 161-167.
690. Пальчевський Р.С. Український молодіжний рух на західноукраїнських землях. 20-30-ті роки ХХ ст.: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Пальчевський Р.С. – Чернівці, 2000. – 173 с.
691. Пальчевський Р. Українські політичні партії та організації як один з чинників еволюції українського молодіжного руху / Р. Пальчевський // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 1. – Ч. 2. – Рівне, 2000. – С. 64-69.
692. Панок О.В. Сутність і основні проблеми політичної концепції Володимира Старосольського: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / Панок О.В. – К., 1998. – 14 с.
693. Панфілова Т.О. Українська народно-трудова партія: боротьба за державну незалежність і соборність України (1919-1924 роки): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Панфілова Т.О. – Львів, 2004. – 20 с.

694. Панчук М.І. “Білі плями” героїчного літопису. Із історії Комуністичної партії на Західній Україні / М.І. Панчук. – К.: Політвидав, 1989. – 131 с.
695. Парацій В. Подільське туристично-краєзнавче товариство (1925-1939 рр.): аспекти краєзнавчої та пам’яткоохоронної діяльності / Володимир Парацій // Історичні пам’ятки Галичини: Матер. третьої наукової краєзнавчої конференції, 19 листопада 2004 р. / Відп. ред. Я. Малик. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – С. 171-179.
696. Пашук В. Виникнення польських просвітніх товариств у Галичині (60-ті роки ХІХ століття / Володимир Пашук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9. Ювілейний зб. на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2001. – С. 150-159. .
697. Пашук В. Зародження народовецького руху в Галичині / Володимир Пашук // Наукові записки Львівського історичного музею. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С. 256-271.
698. Пашук В. Статути “Просвіти” / Володимир Пашук // “Просвіта”: історія та сучасність (1868-1998): Зб. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка / Упоряд. ред. В. Герман. – К.: Вид. центр “Просвіта”, Вид. “Веселка”, 1998. – С. 10-16.
699. Пашук В. “Просвіта” на Кам’янецьчині / Володимир Пашук. – Львів, 1999. – 137 с.
700. Пежанський М. Початки Пласту в Академічній гімназії у Львові / М. Пежанський // Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові. – Філядельфія-Мюнхен, 1978. – С. 323-338.
701. Пеленська І. Наше організоване жіноцтво / Ірина Пеленська // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – Український архів. – Т. XLIX. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. I. – 634 с.; – Т. II. – С. 390-404.

702. Пеленська І. Освітнє життя Стрийщини / Ірина Пеленська // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – Український архів. – Т. XLIX. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. I. – С. 390-403.
703. Пеленська І. Рідна Школа в боротьбі за існування Пеленська // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – Український архів. – Т. XLIX. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. I. – С. 319-353.
704. Пеленський Є. Матеріали до краєзнавчої бібліографії Галичини, Волині і Закарпаття (українські книжки за 1900-1935 рр.) / Є. Пеленський. – Львів, 1936. – 65 с.
705. Пеленський Є. Плай: В десятиліття Т-ва “Плай“ у Львові / Є. Пеленський. – Львів: Видання Туристично-краєзнавчого товариства “Плай“, 1934. – 8 с.
706. Перевезій В.О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20-30-х роках ХХ ст.: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.В. Перевезій. – К., 1998. – 223 с.
707. Передирій В.А. Галицька періодика для жінок: становлення, розвиток, проблематика (1859–1939 рр.) / В.А. Передирій // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1995. – Вип. 2. – С. 45–65.
708. Передирій В.А. Періодика для жінок як джерело досліджень національно-культурного життя Галичини 20–30-х рр. ХХ ст.: Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.06 / Передирій Валентина Андріївна. – Львів, 1996. – 215 с.
709. Передирій В. Часопис “Жіноча доля“ як джерело досліджень розвитку жіночого громадського руху в Галичині / Валентина Передирій // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Львів, 1993. – Вип. 1. – С. 63–68.
710. Перемишль – західний бастион України. Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі, зладжений редакційною колегією під проводом проф. Б. Загайкевича. – Перемиський видавничий комітет. – Нью-Йорк-Філадельфія, 1961. – 414 с.

711. Періодика Західної України 20-30-х рр. XX ст.: Матеріали до бібліографії / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. – Л., 1998. – Т. 1. – 328 с.
712. Періодика Західної України 20 – 30-х рр. XX ст.: Матеріали до бібліографії / За ред. М.М. Романюка. – Львів, 2001. – Т. 2. – 359 с.
713. Періодика Західної України 20 – 30-х рр. XX ст.: Матеріали до бібліографії / За ред. М.М. Романюка. – Львів, 2001. – Т. 3. – 314 с.
714. Періодика Західної України 20 – 30 – х рр. XX ст.: Матеріали до бібліографії / За ред. М.М. Романюка. – Львів, 2001. – Т. 4. – 322 с.
715. Перський С. (С. Шах). Популярна історія Товариства “Просвіта“ у Львові / Степан Перський. – Львів: “Просвіта“, 1932. – 268 с.
716. Перський С. Ювілей “Просвіти“ (думки з нагоди 70-ліття існування “Матері українських товариств“): Відбитка з альманаху “Нового часу“ на рік 1938 / Степан Перський. – Львів: накладом вид-ва “Українська преса“, 1938. – 15 с.
717. Перша міжнародна жіноча конференція “Українка і демократія“ 7-11 липня 1993. – К., 1993. – 176 с.
718. Перший вінок. Жіночий альманах виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки. – Львів: З друкарні НТШ, 1887. – 464 с.
719. Перший Український просвітньо-економічний конгрес, уладжений Товариством “Просвіта“ в сороклітє заснованя у Львові в днях 1 і 2 лютого 1909 року. Протоколи і реферати зредагували Д-р І. Брик і Д-р М. Коцюба. – Львів: З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка, 1910. – 655 с.
720. Петранівський В.Л. Галицька Карпатська туристська інфраструктура: історичний аспект (II пол. XIX ст. – 1939 р.) / В.Л. Петранівський [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://tourlib.net/statti-ukr/petranivsky.htm>
721. Петранівський В.Л. Туристичне краєзнавство: Навчальний посібник / В.Л. Петранівський, М.Й. Рутинський. – К: Знання, 2006. – 575 с.
722. Ріпко О. Мистецьке життя Львова 1920-1930-х років – спроба реконструкції / Олена Ріпко // Наш Львів, Альманах, ч. 1. – Львів, 1256-2006. – С. 240-248. – (Передрук: “Жовтень“, 1989. – № 4).

723. Петрик П. 60-ліття “Просвіти“ у Львові / П. Петрик. – Львів: Просвіта, 1928. – 14 с.
724. Петришин В. Товариства в Угнові / Володимир Петришин // Угнів та Угнівщина: Історико-мемуарний збірник. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто. – Наукове товариство ім. Шевченка. – Український архів. – Т. XVI. – С. 326-353.
725. Петрова В. Музичні установи Галичини кінця XIX ст. – початку XX ст. / В. Петрова // Наукові записки. Львівський історичний музей. – Вип. 1. – Львів, 1993. – С. 118-137.
726. Петровський О. Взаємодія органів влади та громадських організацій на території Східної Галичини з питань охорони пам’яток історії та культури (1921-1939 рр.) / Олександр Петровський // Сторінки історії. – К., 2006. – Вип. 23. – С. 111-117.
727. П’єх О. Від екскурсій та мандрівок до туристських походів і подорожей (організація туристських походів і подорожей) / О. П’єх // Краєзнавець Прикарпаття. – 2005. – № 4. – С. 6-7.
728. Пилипів В.І. Джерела з історії взаємовідносин Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Пилипів В.І. – К., 2003. – 15 с.
729. Підгірна В. Матеріали про бібліографічну справу на сторінках часопису “Рідна школа“ (1927-1939) / В. Підгірна // Бібліотеки на західноукраїнських землях XVIII–XX ст. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника; [упор. М. Кульчицький, Н. Кунанець; наук. ред. С. Арсірій]. – Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника, 2006. – С. 60-65.
730. Під прапором “Просвіти“! Бюлетень Ділового Комітету 70-ліття “Просвіти“ / За редакцію відповідає С. Меґаляс. – Львів: Накладом Т-ва “Просвіта“ у Львові, 1 березня 1938. – 16 с.
731. Плющ В. Лікарі – політичні та громадські діячі українського національного руху / В. Плющ // Наукові записки. – Мюнхен: Український технічно-господарський інститут, 1968/1969. – Вип. XVIII. – С. 188-217.
732. Побратим С. Руханково-спортивне товариство “Сокіл“ / С. Побратим // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і

Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – С. 468-471.

733. Погребенник Ф. Лесь Мартович: Життя і творчість / Ф. Погребенник. – К., 1971. – 67 с.

734. Полек В. Відомі педагоги Прикарпаття: Бібліографічний довідник (до 1939 року) / В. Полек, В. Дзвінчук, Ю. Угорчак Ю. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – Т. 1. – 204 с.

735. Полонська-Василенко Н. Видатні жінки України / Наталія Полонська-Василенко. – Вінніпег-Мюнхен, 1969. – 160 с.

736. Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921-1939): Матер. міжн. наук. конф., Дрогобич, 8-9 жовтня 2004 р. – Дрогобич: Коло, 2005. – 392 с.

737. Попович О. Музичний інститут ім. Миколи Лисенка у Львові, філія в Перемишлі / Ольга Попович // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції: Зб. наук. праць та матер. Міжн. наук. конф. / Наукове товариство ім. Шевченка у Польщі; Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України / Під ред. Степана Заброварного. – Львів, 2003. – С. 374-380.

738. Потульницький В.А. Україна і всесвітня історія. Історіографія світової та української історії XVII – XX століть / В.А. Потульницький. – К.: Либідь, 2002. – 480 с.

739. Поучення до нового закону про товариства. – Львів: Просвіта, 1932. – 8 с.

740. Про жіночий рух. Реферат К. М. [Констянтина Малицька]. – Львів: Накладом видавництва, 1904. – 41 с.

741. Прокіп А.В. Громадська і політична діяльність Михайла Галущинського: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Прокіп А.В. – Львів, 2003. – 17 с.

742. Пропам'ятна книга першого з'їзду Марійських дружин інтелігентного жіноцтва з приводу 30-ліття існування марійської дружини пань у Львові. 1904-1934. – Львів, 1937. – 160 с.

743. “Просвіта“ до українського народу. – Львів: Просвіта, 1921. – 70 с.

744. “Просвіта“ за шістьдесят літ. Ювілейний альманах. – Львів: Просвіта, 1928. – 292 с.
745. “Просвіта“ Івано-Франківська: минуле й сучасне. – Івано-Франківськ, 2000. – Кн. 1. – 123 с.
746. “Просвіта“ і духовне відродження України. (Матер. і тези наук.-практ. конф., присвяченої 125-літтю “Просвіти“). – Рівне, 1993. – 91 с.
747. “Просвіта“: історія і сучасні проблеми. Міжн. наук.-практ. конф., Львів, 20-21 серпня 1993 // Просвіта. Видає Львівське товариство української мови ім. Тараса Шевченка. – Вип. 23. – 1993. – Січень. – 186 с.
748. “Просвіта“: історія, постаті, чин: Матер. конф., присвяченої 125-й річниці заснування “Просвіти“. – Івано-Франківськ, 1993. – 145 с.
749. “Просвіта“: історія та сучасність (1868-1998): Зб. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта“ ім. Тараса Шевченка / Упоряд. ред. В. Герман. – К.: Вид. центр “Просвіта“, Вид. “Веселка“, 1998. – 486 с.
750. Просвітний рух в Галичині. Який досвід винесло з нього греко-католицьке духовенство? – Львів: Скала, 1937. – 132 с.
751. Про січовий рух [Кирило Трильовський] // Календар “Запорожець“ на 1912 р. – Коломия, 1911. – С. 219-224.
752. Про Товариства “Січи“ (коротка історія) // Календар “Золотий колос“ на рік 1933. – Львів, 1933. – С. 62-67.
753. Прядченко В.Ф. Физическая культура и спорт на Прикарпатье (1917-1956 гг.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 13.00.04 / Прядченко В.Ф. – М., 1972. – 24 с.
754. Пятнадцятьліття одного з’їзду. Подія, що започаткували повоєнний жіночий рух // Жінка. – 1937. – 1 січня.
755. Раєвич Т. Виникнення, організація і громадсько-політична діяльність Союзу українок в 1921-1939 рр. / Тамара Раєвич // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історія. – № 2. – Луцьк, 1997. – С. 56-61.

756. Раєвич Т. Всеукраїнський жіночий конгрес у Станіславі 23-27 червня 1934 р.: основні ідеї та документи / Тамара Раєвич // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історія. – № 1. – Луцьк, 1998. – С. 14-19.

757. Раєвич Т.І. Український жіночий рух на Волині (1921-1939 роки): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Раєвич Тамара Іванівна. – Чернівці, 2006. – 20 с.

758. Раєвич Т. Українська діаспора 40-80-х рр. про український жіночий рух / Тамара Раєвич // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. – № 3. – Луцьк, 2000. – С. 80-83.

759. Райківський І.Я. Українська соціал-демократична партія (1918-1939 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ігор Ярославович Райківський. – Львів, 1996. – 20 с.

760. Раковський І. За тверезість. Короткий історичний огляд Українського протиалкогольного й протинікотинного руху. В 25-ліття Т-ва “Відродження“ / Іван Раковський. – Львів: Українське протиалкогольне товариство “Відродження“, 1934. – 48 с.

761. Расевич В.В. Українська національно-демократична партія (1899-1918 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Расевич В.В. – Львів, 1996. – 22 с.

762. Ревакович Т. З початків ширення поезій Шевченка в Галичині / Т. Ревакович // Записки НТШ. – Т. 126-127. – Львів, 1918. – С. 259-261.

763. Ревакович Т. Переписка письменників 1860-х років в Галичині / Т. Ревакович // Записки НТШ. – Т. 117-118. – Львів, 1913. – С. 269-286.

764. Рева-Родіонова Л. Українське товариство “Сільський господар“. 1899-1944 рр. Історія. Досвід / Лариса Рева-Родіонова. – Тернопіль: “Підручники і посібники“, 2000. – 368 с.

765. Реєнт О. Концептуальні проблеми розвитку сучасної історичної науки в Україні / О. Реєнт // Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття“, Чернівці, 16-18 травня 2000 р.: Доп. і повід. / Відп. ред. Л. Винар, Ю. Макар. – Чернівці: Рута, 2001. – Т. 1. – С. 34-37.

766. Реєнт О.П. Україна XIX – XX ст.: роздуми та студії історика / О.П. Реєнт; відп. ред. В.А. Смолій. – Корсунь-Шевченківський: Майдаченко І.С., 2009. – 486с.
767. Рибак О.З. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX – першої третини XX ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Рибак О.З. – Львів, 2006. – 35 с.
768. Рибак О. Історіографія та історіософія українських жіночих студій / Оксана Рибак // Записки НТШ. – Т. ССXXXIII. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1997. – С. 100-125.
769. Рибак О. Проблема эмансипации женщин в общественно-политическом и культурно-просветительском движении Восточной Галиции и Северной Буковины. Конец XIX – начало XX ст.: Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / О. Рибак; Львовский государственный университет. – Львов, 1987. – 190 с.
770. Рибак О. [Рецензія] Богачевська М. Дума України – жіночого роду / О. Рибак. – К., 1993. – 109 с. // Україна модерна. – Ч. 1. – Львів, 1996. – С. 188-192.
771. Рибак О. [Рецензія] Marta Bohachevsky-Chomiak Feminists Despite Themselves: Women in Ukrainian Community Life, 1884-1939. – Edmonton, 1988. – I-XXV. – 460 p. // Записки НТШ. Праці Історико-Філософської секції. – Т. ССXXXII. – Львів, 1991. – С. 494-457.
772. Рибак О. Фемінізм / О. Рибак // Довідник з історії України / За заг. ред. І. Підкови і Р. Шуста. – К.: Генеза, 2001. – С. 992-993.
773. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин / Степан Ріпецький. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1956. – Львів, 1995. – 357 с.
774. Романенко А. Крайове Господарське Товариство “Сільський господар“ у Львові (1899-1939) / А. Романенко // Крайове Господарське Товариство “Сільський господар“. – С. 17-29.
775. Романів О. Національна вища школа як фактор самозбереження українства / О. Романів // Змагання за український університет в Галичині. – Львів-Нью-Йорк, 1999. – С. 7-18.

776. Романчук Ю. Товариство “Просвіта” в перших часах свого розвитку. Події і люди / Ю. Романчук // “Просвіта” за шістьдесят літ. Ювілейний альманах. – Львів: Просвіта, 1928. – С. 31-43.

777. Романюк А. Боротьба за укр. храм науки у Львові (1900-1914) / Анатолій Романюк // Студентський шлях. – 1931. – Ч.7-8. – С. 150-155.

778. Романюк М.М. Науково-дослідний центр періодики: необхідність створення і перспективи розвитку / М.М. Романюк // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9-10 груд. 1993 р.). – Л., 1993. – С. 3-7.

779. Романюк М.М. Українські часописи Коломиї (1865-1994 рр.): Іст.-бібліогр. дослідж. / М.М. Романюк, М.В. Галушко; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. – Л., 1996. – 238 с.

780. Рубльов О.С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних та культурних процесах (1914-1939) / О.С. Рубльов. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 648 с.

781. Рудницька М. П'ятнадцятьліття одного з'їзду / Мілена Рудницька // Мілена Рудницька. Статті, листи, документи / Упор. М. Дядюк. – Львів, 1998. – С. 272-287.

782. Рудницька М. Українська дійсність і завдання жінки. Промова, виголошена на відкритті Українського жіночого конгресу 23 червня 1934 р. в Станиславові / М. Рудницька. – Львів, 1934. – С. 18-26.

783. Русова С. Мої спомини / Софія Русова. – Львів: Хортиця, 1937. – 280 с.

784. Русова С. Наталія Кобринська / Софія Русова // Народознавство: Збірник відділу Народознавства Укр. Соціологічного Інституту / Ред. проф. Л. Білецького. – Прага, 1930. – С. 269-287.

785. Русова С. Наші визначні жінки. Літературні характеристики-силюети (З нагоди ювілейного Українського Жіночого Конгресу: 1884-1934) / Софія Русова. – Коломия, 1934. – 92 с.

786. Русова Софія. Наші визначні жінки. Літературні характеристики-силюети / Софія Русова. – Вінніпег, 1945. – 97 с.

787. Русова С.Ф. Культурно-просветительные украинские организации в Галиции / С.Ф. Русова // Украинская жизнь. – 1915. – № 2. – С. 32-43.
788. Савицька С. Підсумки емансипації / С. Савицька // Нова хата. – 1935. – Ч. 7. – С. 6-7.
789. Савчин Р. Жіночий рух на Стрийщині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (спроба обліку визначних учасниць) / Р. Савчин // Стрийщина крізь призму століть / Праці науково-дослідної лабораторії археології та краєзнавства ДДПУ ім. І. Франка. – Вип. 3. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 94-110.
790. Савчинський О. Фізичне виховання і спорт / Остап Савчинський // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – Український архів. – Т. ХLIX. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. I. – С. 541-571.
791. Савчук Б. Політика польської держави і розвиток українських громадських організацій у міжвоєнні роки / Борис Савчук, Галина Білавич // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 210-214.
792. Савчук Б. Волинська “Просвіта” / Борис Савчук. – Рівне: Ліста, 1996. – 147 с.
793. Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина ХІХ – 1939 р.) / Борис Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 278 с.
794. Савчук Б. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у ХІХ – 30-х роках ХХ ст. / Борис Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 248 с.
795. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ ст. – кінець 30-х років ХХ ст.) / Борис Савчук. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 138 с.
796. Савчук Б.П. Українські громадські організації в суспільному житті Галичини (остання третина ХІХ ст. – кінець 30-х років ХХ ст.): Автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Савчук Борис Петрович. – Чернівці, 1999. – 36 с.

797. Савчук Б. Студентство в боротьбі за український університет у Львові (1919-1923 рр.) / Борис Савчук // Вісник Прикарпатського університету. Серія "Історичні науки". – Вип. 2. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – С. 101-111.

798. Савчук Б. Студентський рух у Західній Україні у 1920-30-ті роки: хроніка організаційно-ідейного становлення / Борис Савчук // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Вип. ІХ. – Тернопіль, 1999. – С. 54-58.

799. Савчук Б. Товариство "Луг" у контексті партійно-політичних та польсько-українських відносин в Галичині (1926-1939 рр.) / Борис Савчук // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – Вип. 3. – С. 152-161.

800. Савчук Б. Український Пласт. 1911-1939 / Борис Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. – 264 с.

801. Савчук Б. Українські самодіяльні музеї в Галичині у 20-30-х роках ХХ ст. / Борис Савчук // Історичні пам'ятки Галичини: Матер. наук. краєзнавчої конференції м. Львів, 26 жовтня 2000 р. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 111-117.

802. Сарбей В.Г. Національне відродження України / В.Г. Сарбей. – К.: Альтернативи, 1999. – 335 с.

803. Сімона де Бовуар. Друга стаття / Сімона де Бовуар. – К., 1994. – 267 с.

804. "Січ". Альманах в пам'ять 40-х роковин оснований товариства "Січ" у Відні. Зібрали і видали: Зенон Кузеля і Микола Чайківський. – Львів, 1908. – 538 с.

805. Седляр О.В. Громадсько-політична діяльність Андрія Чайковського: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Седляр О.В. – Львів, 2005. – 19 с.

806. Седляр О. Філія "Просвіти" в Бережанах (1890-ті – 1914 роки); заснування, діяльність, визначні постаті / Олександр Седляр // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Вип. 38. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – С. 640-657.

807. Селецький І. Просвітньо-організаційна діяльність Є. Коновальця в студентські роки / І. Селецький // Наукові записки Львівського історичного музею. – Вип. IV. – Ч. 2. – Львів, 1995. – С. 49-73.

808. Семенюк С. “Просвіта” в Городенці в 1937-38 роках / Степан Семенюк // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Наукове товариство ім. Шевченка. – Український архів. – Т. XXXIII. Зредагував. Михайло Г. Марунчак. – Нью-Йорк-Торонто-Вінніпег, 1978. – С. 267-189.

809. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурно процесу / Мирослав Семчишин. – Наукове товариство ім. Шевченка. – Бібліотека українознавства. – Т. 52. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1985. – 550 с.

810. Сениця П. Боротьба за український університет в Австро-Угорській монархії / П. Сениця // Український медичний архів. – Чикаго, 1981. – Ч. 2. – С. 21-22.

811. Сенюк М. Взаємозв'язки між українською громадськістю Галичини та еміграції у сфері опіки та виховання молоді (20-30-ті роки ХХ ст) / Микола Сенюк // Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці. Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 186-190.

812. Серeda О. Громада ранніх народовців у Перемишлі (перша половина 60-х років ХІХ ст.) / Остап Серeda // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції: Зб. наук. праць та матер. Міжн. наук. конф. / Наукове товариство ім. Шевченка у Польщі; Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України / Під ред. Степана Заброварного. – Львів, 2003. – С. 83-95.

813. Серeda О. Громади ранніх народовців у Східні Галичині (60-ті роки ХІХ ст.) / О. Серeda // Українська культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 378-392.

814. Середяк А. Діяльність Товариства “Просвіта” в 1868-1939 рр. / Алла Середяк // Нарис історії “Просвіти” / Р. Іваничук, Т. Комаринець, А. Середяк. – Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1993. – С. 18-41.

815. Середяк А. Діяльність Товариства “Просвіта” в 1929-1939 рр. / Алла Середяк // Нарис історії “Просвіти” / Р. Іваничук, Т. Комаринець, А. Середяк. – Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1993. – С. 53-64.
816. Середяк А. Товариство “Просвіта” в період Першої світової війни, визвольних змагань українського народу і їх поразки / Алла Середяк // Нарис історії “Просвіти” / Р. Іваничук, Т. Комаринець, А. Середяк. – Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1993. – С. 42-52.
817. Середяк А. Характеристика видань Львівського Товариства “Просвіта” / Алла Середяк // Нарис історії “Просвіти” / Р. Іваничук, Т. Комаринець, А. Середяк. – Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1993. – С. 86-118.
818. Серкіз Я. З історії українського мандрівництва / Я. Серкіз // Проблеми розвитку туризму на Україні і завдання відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму: Тези доповідей і повідомлень. – Ч. 1. – К.: ФІГУ, 1994. – С. 16-17.
819. Серкіз Я.І. Український краєзнавчий журнал “Наша Батьківщина (1937-1939 рр.)” / Я.І. Серкіз // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф., 9-10 груд. 1993 р. – Львів, 1993. – С. 79-83.
820. Сидор О. Національний музей у Львові в історії музейництва Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Олег Сидор // Літопис національного музею у Львові. – Львів. – 2004. – Ч. 3. – С. 5-33.
821. Сирота Л. Літературна група “Митуса” (до висвітлення життєвого і творчого шляху її представників) / Л. Сирота // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних: Матер. Міжнародної наук.-практ. конф. 20-21 вересня 1996 р. – С. 263-275.
822. Сірий Л. [Северин Ливицький] Зперед літ (спомини про недавнє-минуле) / Сірий Лев // Вогні. – 1932. – Ч. 5-6. – С. 77-79.
823. Сірий Л. [Северин Ливицький] Червона заграва (спомин) / Сірий Лев // На Сліді. – 1938. – Ч. 1. – С. 4-5.

824. Сірополко С. “Просвіта“ і демократія / С. Сірополко // Народний Ілюстрований Календар Товариства “Просвіта“ на звичайний рік 1931. – Річник 53. – Львів: Просвіта, 1939. – С. 138-143.

825. “Січ“. Альманах в пам’ять 40-х роковин оснований товариства “Січ“ у Відні. Зібрали і видали: Зенон Кузеля і Микола Чайківський. – Львів, 1908. – 538 с.

826. Січинський В. Література українського плястичного мистецтва за роки 1932-1934 / В. Січинський // Наша культура. – 1935. – С. 284-295.

827. “Скала“ і “Просвіта“: Які різниці між ними ідеологічні, статутіві й організаційні. – Львів: Скала, 1937. – 32 с.

828. Скородинська-Шпитковська С. Невідомі документи до історії українського етнографічного музею “Стривігор“ у Перемишлі // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції: Зб. наук. праць та матер. Міжн. наук. конф. / Наукове товариство ім. Шевченка у Польщі; Ін-тут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України / Під ред. Степана Заброварного. – Львів, 2003. – С. 400-405.

829. Скочияс І. Товариство “Просвіта“ / Іван Скочияс // Дрогобиччина – земля Івана Франка. Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Т. XXV. Гол. ред. кол. Лука Луців. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1973. – С. 215-229.

830. Скочияс І. Філія “просвіти“ у Борщеві: хроніка діяльності у 1909-1939 рр. / Іван Скочияс // Літопис Борщівщини. Історико-краєзнавчий збірник. – Борщів: КТ “Джерело“. – 1994. – Вип. 5. – С. 22-31.

831. Скочияс І. Читальні Просвіти в місті Дрогобичі та в селах і містах Дрогобиччини / Іван Скочияс // Дрогобиччина – земля Івана Франка. Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Т. XXV. Гол. ред. кол. Лука Луців. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1973. – С. 229-466.

832. Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Г.А. Скрипник. – К.: Наукова думка, 1989. – 304 с.

833. Скрипник Г.А. Українське етнографічне музейництво: становлення та розвиток: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.05 / Скрипник Г.А. – К., 1998. – 40 с.
834. Сливка Л.В. Народні традиції у вихованні здорового способу життя учнів початкових шкіл Західної України (1919-1939 рр.): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Сливка Лариса Володимирівна. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.
835. Сливка Ю.Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920-1939) / Ю.Ю. Сливка. – К.: Наукова думка, 1985. – 271 с.
836. Слюсарчук С. Міщанські товариства у Станиславові / Степан Слюсарчук // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – С. 464-467.
837. Смоляр Л. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX ст. Сторінки історії: Монографія / Л. Смоляр. – Одеса: Астропринт, 1998. – 408 с.
838. Смоляр Л. Феміністична традиція в Україні і питання сучасного жіночого руху / Л. Смоляр // Жінка і демократія. – К., 1995. – С. 45-51.
839. Сова А. Діяльність Степана Бандери в організації “Пласт” / Андрій Сова // Галичина. – Івано-Франківськ, 2009. – Ч. 15/16. – С. 260-266.
840. Сова А.О. Символіка українських молодіжних організацій “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг” у Галичині (кінець XIX століття – 1939 р.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Сова Андрій Олегович. – Львів, 2009. – 20 с.
841. Содоль П. Пластуни у визвольних змаганнях / Петро Содоль // Пластовий шлях. – 1993. – Ч. 1. – С. 24-26.
842. “Сокіл-Батько” спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994. – Львів: Основа, 1996. – 267 с.
843. Соколи й Січі // Запорожець. Календар для народу на рік 1912. – Коломия, 1911. – С. 156-161.

844. Сорок літ праці ремісничо-промислової бурси у Львові. Ювілейний збірник. – Львів, 1937. – 164 с.
845. Софія Русова і Галичина: Збірник статей і матеріалів / Упор., вступ. стаття, прим. і дод. Нагачевської З.І. – Івано-Франківськ: Вік, 1996. – 126 с.
846. Союз Українок Америки. Пам'яткова книжка XXIII Конвенція СУА. – Дітройт-Мічіган, 1990. – 337 с.
847. Союз Українських Професійних Музик у Львові. Матеріали і документи. – Львів: видавництво “Сполом”, видавництво М.П. Коць, 1997. – 144 с.
848. Спогади С. Яричевського про український “Сокил“ у Львові // ЦДІАУ у Львові. – Ф. 312. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 1-5.
849. Спольська-Онишко І. Драматичне Товариство ім. Лесі Українки на фоні розвитку театрального мистецтва в Перемишлі / І. Спольська-Онишко // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції: Зб. наук. праць та матер. Міжн. наук. конф. / Наукове товариство ім. Шевченка у Польщі; Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України / Під ред. Степана Заброварного. – Львів, 2003. – С. 321-334.
850. Спортове товариство “Україна“. До 80-річчя заснування. – Львів: Світ, 1991. – 135 с.
851. Ставничий І. З театрального життя у Станиславові / Іван Ставничий // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – С. 574-576.
852. Ставничий І. П'ятий Січовий З'їзд у Станиславові 1910 року / Іван Ставничий // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – С. 395-398.
853. Ставничий І. Станиславівська “Просвіта“ 1918 року. (На основі записів у щоденнику) / Іван Ставничий // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Богдан Кравців. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – С. 395-397.

854. Ставничий І. У 35-ліття “Станиславівського бояну“ / Іван Ставничий // Діло. – 1933. – Ч.67. – С. 4.
855. Старосольська Д. Наші завдання / Дар’я Старосольська // Наша мета. Часопис робітничого жіноцтва. – 1919. – Ч. 1. – С. 1-2.
856. Старосольський Ю. Молода Україна / Юрій Старосольський // Володимир Старосольський 1878-1942 // Записки НТШ. – 210. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1991. – С. 44-51.
857. Стахів М. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах / Матвій Стахів. – Львів, 1938. – 48 с.
858. Стахів М. Проти хвиль. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях / Матвій Стахів. – Львів: Накладом соймового клубу УСРП, 1934. – 135 с.
859. Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному висвітленні. – Нью-Йорк-Детройт-Скрантон, 1954. – 104 с.
860. Стахова Ф. Відповідальне материнство / Ф. Стахова // Жіночий голос. – 1936. – Ч. 2. – С. 1.
861. Стахова Ф. Жінка і політика / Ф.Стахова // Жіночий голос. – 1937. – Ч. 1. – С. 7.
862. Стеблій Ф. З історії читальні “Просвіти“ в селі Суходоли / Феодосій Стеблій // Українська культурна спадщина національна свідомість державність: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стеблія. – Вип. 9. – Львів, 2000. – С. 83-93.
863. Стеблій Ф. Початки українського національного руху в Галичині / Феодосій Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 2. – С. 59-70.
864. Степанів О. Напередодні великих подій. Власні переживання і думки / Олена Степанів. 1912-1914. – Львів: Червона Калина, 1930. – 45 с.
865. Стефанович О. З моїх споминів про “Просвіту“ / О. Стефанович // “Просвіта“ за шістьдесят літ. Ювілейний альманах. – Львів: Просвіта, 1928. – С. 60-61.

866. Стинська В.В. Львівський університет на початку ХХ століття – осередок наукового та політичного життя студентства / В.В. Стинська // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. IV-V. Історія. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 199-204.

867. Столяр-Лугова Л. Спомин про Пласт у Тернополі / Лідія Столяр-Лугова // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. Тернопільщина і Скалатщина: Регіональний Історико-Мемуарний збірник – НТШ Український архів. – Т. XXXV. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1983. – Т. III. – С. 248-250.

868. Сторіччя Матері “Просвіти“. Нарис історії Матірнього Товариства і огляд просвітніх товариств у Канаді. – Вінніпег, Манітоба, Канада: Накладом Українського Товариства Читальні “Просвіти“, 1968. – 309 с.

869. Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – НТШ. Українській архів. – Т. XLIX. Комітет Стрийщини. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней, 1990. – Т. II. – 608 с.

870. Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – Український архів. – Т. XLIX. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. I. – 634 с.

871. Струтинська М. Наталія Кобринська і жіночий рух в Галичині й на Буковині (Реферат, прочитаний на Українському Жіночому Конгресі, 1934 р.) / Марія Струтинська // Галицька старовина. – 1994. – Ч. 1. – С. 5-10.

872. Струтинська М. Тло і характер виступу Н. Кобринської (З реферату, виголошеного на Українському Жіночому Конгресі в Станиславові) / Марія Струтинська // Новий час. – 1934. – Ч. 148. – С. 5; Ч. 149. – С. 5.

873. Струтинська М. Товариство українських жінок в Станиславові (З нагоди 40-літнього ювілею) / Марія Струтинська // Діло. – 1924. – Ч. 40. – С. 2; Ч. 41. – С. 2.

874. Студинський К. До історії зв'язків Куліша з галичанами в р. 1869-70 / Кирило Студинський // Записки НТШ. – Т. 148. – Львів, 1928. – С. 145-161.

875. Студинський К. Епізоди боротьби за Українство в 1863 р. / Кирило Студинський. – Львів, 1926. – 58 с.

876. Ступарик Б. Вчитель-громадянин Григорій Врецьона / Б. Ступарик, Л. Калинчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 72 с.
877. Ступарик Б. Педагогічна концепція Івана Ющишина / Б. Ступарик, Р. Михайлишин. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 88 с.
878. Ступарик Б. Перший педагогічний конгрес у Львові / Богдан Ступарик // Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: Наук. альманах. – Ч. 1 / Упор. і ред. Д. Герцюк, С. Ярема. – Львів: Вид-во Львів. край. т-ва “Рідна школа”, 2001. – С. 150-159.
879. Сулима-Бойко О. З історії українського жіночого руху / О. Сулима-Бойко // Наукові записки. Український технічно-господарський інститут. – Мюнхен, 1974-1975. – С. 52-61.
880. Суровцова Н. Спогади / Надія Суровцова. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1996. – 428 с.
881. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті) / Олексій Сухий. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. – 498 с.
882. Сухий О. “Галицько-російське благодійне товариство” та головні напрями його діяльності / Олексій Сухий // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка: Зб. наук. праць. – 1992. – Вип. 2. – С. 105-109.
883. Сухий О. Галицько-руська матиця: видавничі справи і правописні дискусії 40 – 60-х років ХІХ ст. / Олексій Сухий // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2006. – Вип. 1. – С. 4-17.
884. Сухий О. Еволюція національної програми Русько-української радикальної партії / Олексій Сухий // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. на пошану професора Юрія Сливки. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. – Вип. 7. – С. 243-250.
885. Сухий О. Історіографічні дослідження / Олексій Сухий // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. Колективна

монографія за редакцією Леоніда Зашкільняка. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. – С. 95-106.

886. Сухий О. Товариство імені Михайла Качковського: організаційні засади та напрями діяльності / Олексій Сухий // Українська культурна спадщина національна свідомість державність: Ювілейний зб. на пошану Феодосія Стебля. – Вип. 9. – Львів, 2000. – С. 393-403.

887. Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінологія: Матеріали Всеукраїнського науково-методологічного семінару. Київ, 17 червня 2004 р. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – 107 с.

888. Съезд галицко-русских ученых в 1848 г. и ихъ языковии пренія. Изъ записок Ю. В. Ж. – Львовъ: Изд-е редакції Галичанина, 1898. – 110 с.

889. Тарабан В.М. Відродження і становлення українських студентських організацій у Східній Галичині (20-ті роки ХХ ст.) / В.М. Тарабан // Вісник Державного університету “Львівська політехніка“. – № 377. – Львів, 1999. – С. 125-130.

890. Твердохліб В.Ю. Молодь Західної України у боротьбі за возз’єднання (1991-1939) / В.Ю. Твердохліб. – Львів: Вища школа, Видавництво при університеті, 1983. – 132 с.

891. Творило М. Економічна діяльність “Просвіти“ / М. Творило // “Просвіта“ за шістьдесят літ. Ювілейний альманах. – Львів: Просвіта, 1928. – С. 106-130.

892. Тельвак В. Організація та діяльність краківського кола історичного товариства у Львові (до 1918 року) / Віталій Тельвак // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VIII. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 285-293.

893. Тельвак В. Регіональна політика та краєзнавчі ініціативи Історичного товариства у Львові наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / Віталій Тельвак // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VI. – Дрогобич: Коло, 2003. – С. 157-161.

894. Теробовлянська земля. Історично-мемуарний збірник / Ред. кол. Іван Винницький (голова) та ін. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Том XX, 1968. – 911 с.
895. Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848-1965 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції / О. Терлецький. – Львів: Літературно-Науковий Вісник, 1903. – 146 с.
896. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття / Юрій Тернопільський. – Джерзі Сіті: Видавництво М.П. Коць, 1974. – 175 с.
897. Тершаковець М. Галицько-руське літературне відродження / М. Тершаковець. – Львів, 1908. – 164 с.
898. Теслюк М.М. У боротьбі за возз'єднання (сторінки спогадів) / М.М. Теслюк. – Львів: Каменяр, 1979. – 243 с.
899. Тимченко П. Трудящі жінки в боротьбі за владу Рад на Україні (1917–1920) / П. Тимченко. – К., 1966. – 247 с.
900. Тисовський О. Життя в Пласті: Основи пластового знання / Олександр Тисовський. – Львів: Накладом Верховної Пластової Ради, 1921. – 158 с.
901. Тишинська Є. Історія жіночого руху / Євстахія Тишинська // Пропам'ятна книга Першого з'їзду Марійських дружин інтелігентного жіноцтва з приводу 30-ліття існування Марійської дружини пань у Львові 1904–1934. – Львів, 1937. – С. 143–158.
902. Тишинська Є. Роль жіночих організацій в католицькій акції / Євстахія Тишинська. – Львів, 1931. – 25 с.
903. Тишинська Є. Справа консолідації українського жіноцтва на терені “Союзу українок” / Євстахія Тишинська // Католицька акція. – 1939. – Р. VI. – Ч. 2 (19). – С. 24–30.
904. Тишинська Є. Участь жіночих організацій в Католицькій Акції / Євстахія Тишинська // Католицька акція. – 1936. – Р. III. – Ч. 2 (7). – С. 13–15; Ч. 3–4 (8–9). – С. 29–34.
905. Товариство Взаїмна Поміч Українського Вчительства 1905-1930. – Львів, 1932. – 339 с.

906. Товариство “Міщанське Братство“ в Тернополі. З нагоди 40-ліття його існування. 1891-1931. – Тернопіль, 1931. – 42 с.
907. Товариство “Просвіта“ у Львові: покажчик видань 1868-1939. / Укладачі: О.Г. Бербека, Л.В. Головата. – Львів: Національна Академія наук України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, 1996. – 580 с.
908. Товариство “Рідна школа“: історія і сучасність: Наук. альманах. – Ч. 1 / Упор. і ред. Д. Герцюк, С. Ярема. – Львів: Вид-во Львів. край. т-ва “Рідна школа“, 2001. – 260 с.
909. Товариство “Сокол“ // “Сокол“-календар на 1895 р. Зладив В. Лаврівський, справник Сокола Львівського. – Львів: Ставропігійській Інститут, 1894. – С. 3-7.
910. Торжество історичної справедливості. – Львів: В-во Львівського ун-ту, 1968. – 803 с.
911. Тош Д. Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка / Джон Тош. – М.: Весь мир, 2000. – 296 с.
912. Трембіцький В. Американські українці в допомозі Українській Державі та її народові 1914-1923 / В. Трембіцький // Альманах Українського народного союзу на рік 1971. – Нью-Йорк. – С. 49-62.
913. Тридцятьліття Товариства “Академічний хор “Бандурист“ // Студентський вісник. – 1936. – Червень. – С. 29-30.
914. Трильовський К. З мого життя (Уривок зі спогадів) / Кирило Трильовський // Гей, там на горі “Січ іде!“. Пропам’ятна книга “Січей“. Упоряд. П. Трильовський. – Едмонтон, 1965. – С. 13-77.
915. Трильовський К. Про січовий рух / Д-р Кирило Трильовський // Календар “Запорожець“ на 1921 рік. – Відень, 1920. – С. 41-45.
916. Трофим’як Б. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ ст. – перша пол. ХХ ст.) / Богдан Трофим’як. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 694 с.

917. Трофим'як Б.Е. Развитие физической культуры и спорта в западных областях Украины за годы советской власти (1939-1972 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Трофим'як Богдан Евстахиевич. – Львов, 1973. – 32 с.
918. Трофим'як Б.Є. Фізична культура і спортрух в Українській РСР / Б.Є. Трофим'як. – Львів: Вища школа, 1987. – 160 с.
919. Трофим'як Б.Є. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.) / Б.Є. Трофим'як. – К., 1997. – 419 с.
920. Трофим'як Б. Професор Іван Боберський – творець національної системи виховання елітарної генерації української молоді (1901-1918 рр.) / Богдан Трофим'як // Мандрівець. – 2005. – Ч. 1. – С. 27-29.
921. Трублаїні М. Молодь за кордоном / Микола Трублаїні. – К., 1968. – 76 с.
922. Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50-70-х роках XIX-XX ст. / С.М. Трусевич. – К.: Наукова думка, 1978. – 165 с.
923. Тютюнник Ю. Нариси Західньої України. З додатком статті М. Луцкевича / Юрій Тютюнник. – Катеринослав: Книгоспілка, 1926. – 166 с.
924. 35 років Об'єднання Українських жінок у Німеччині. 1945-1980. – Мюнхен, 1980. – 290 с.
925. 1868-1898. “Січ”. Альманах в пам'ять 30-их роковин основання тов. “Січ” у Відні. – Львів, 1898. – 241 с.
926. Угнів та Угнівщина: Історико-мемуарний збірник. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто. – Наукове товариство ім. Шевченка. – Український архів. – Т. XVI. – 621 с.
927. Угрин-Безгрішний М. Українська гімназія “Рідної школи” в Рогатині / М. Угрин-Безгрішний. – Рогатин, 1934. – 49 с.
928. Узасаднення “Скали”. Реферат д-ра Осипа Назарука, виголошений на загальних зборах делегатів читалень Товариства “Скала” в Станиславові дня 23 квітня 1936. – Львів, 1936. – 55 с.
929. Українка і демократія: Матер. міжн. нук.-практ. конф., Київ, 2-5 червня. – К., 1995. – 187 с.

930. Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. проф. А.А. Алексієвця. – Ч. 1. – Тернопіль: Лілея, 2005. – 352 с.
931. Українська молодь Христові. Пропам'ятна книга. Документальний збірник 1933-1988. Зібрав, упорядкував і зредагував д-р М. Гуцалевич. – Рим-Парма: Видання Української Католицької Єпархії св. свцм. Йосафата в Пармі, ЗСА, 1991. – 464 с.
932. Український драматичний театр. Том перший: Дожовтневий період. – К.: “Наукова думка”, 1967. – 519 с.
933. Український інженер (Збірник). – Нью-Йорк, 1969. – 112 с.
934. Українські історики ХХ століття. Біобібліографічний довідник / [гол. ред. В.А. Смолій]. – К.; Львів, 2003. – Вип. 2. Част. 1.
935. Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853-1939 рр.): Анот. катал. / Уклад. В.А. Передирій; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Наук.-дослідн. центр період. – Львів: Мета, 1996. – 192 с.
936. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження / М. Романюк, М. Галушко: [у 3-х т.] – Львів: Світ. – Т. 1. 1848–1900. – 2001. – 744 с.; Т. 2. 1901–1919 рр. – 2002. – 360 с.; Т. 3. Кн. 1. 1920–1928 рр. – 2003. – 912 с.
937. Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 451 с.
938. У півстолітніх змаганнях: Вибрані лист до Кирила Студинського (1891-1941). – К.: Наукова думка, 1993. – 766 с.
939. У роковини українського студентства в минулому і сучасному. – Wien, 1938. – 28 с.
940. Ухач В.З. Культурно-освітня діяльність Організації українських націоналістів (1929-1944): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ухач В.З. – К., 1998. – 215 с.

941. Учреждения Западной Украины до воссоединения ее в едином Украинском Советском Социалистическом государстве. Справочник. – Львов: Львовский государственный университет, 1955. – 180 с.

942. Федорак Н. Роль громадських організацій у соціально-правовому захисті та розвитку взаємної допомоги серед українців Галичини у 20-30-х роках ХХ ст. / Нестор Федорак // Галичина. – Івано-Франківськ, 2009. – Ч. 15/16. – С. 282-286.

943. Федорович Н. Розвиток українського читальняного руху в галицькому селі у 80-х роках ХІХ ст. / Н. Федорович // Наукові зошити історичного факультету; Львівський державний університет імені Івана Франка. – Вип. 3. – Львів, 2000. – С. 79-86.

944. Федорчак В. Лугова організація в рр. 1925-1935. Історичний нарис / В. Федорчак. – Львів, 1935. – 56 с.

945. Федорчук С. Спомини про Івана Франка / С. Федорчук // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 274-277.

946. Федусевич М. Початки Пластового Руху у перспективі сорокліття / М. Федусевич // Пластовий шлях. – Торонто, 1951. – Ч. 5. – С. 11-17.

947. Фіголь Атанас Слово упорядника / Атанас Фіголь // Левицький С. Український Пластовий Улад в роках 1911-1945 в спогадах автора. (Причинки до історії Пласту). – Мюнхен: Молоде Життя, 1967. – С. 7-8.

948. Франко І. Жіночий рух у Франції і в Німеччині (Огляд К. Шірмахер) / Іван Франко // Літературно-Науковий Вістник. – 1898. – Т. III. – С. 136-144.

949. Франко І. З історії української молодіжи в Галичині, 1871-1884. Історичний очерк розвою товариства академічного “Дружній лихвар” опісля “Академічне братство” від часу его заснування себто 21 квітня 1871 р. по загальні збори товариства з дня 1 падолиста 1885 / Іван Франко // Записки НТШ. – Р. XII. – 1903. – Кн. V. Т. LV. – С. 2-26.

950. Франко І. З останніх десятиліть ХІХ ст. / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 41. – К.: Наукова думка, 1984. – С. 471-529.

951. Франко І. “Ідеї“ та “ідеали“ галицької москвофільської молодіж / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у п’ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 45. – С. 410-422.
952. Франко І. Молода Україна. Провідні ідеї і епізоди / Іван Франко. – Львів, 1910. – 76 с.
953. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у п’ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 41. – С. 194-470.
954. Франко І. Українська альманахова література / Іван Франко // Франко І. Вибрані твори у двадцяти томах. – Т. XVI: Літературно-критичні статті. – К.: Держ. вид. худ. літератури, 1955. – С. 188-129.
955. Фриз Ю. Українські студенти Теробовлянщини / Інж. Юліян Фриз. Теробовлянська земля. Історично-мемуарний збірник / Ред. кол. Іван Винницький (голова) та ін. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. – Том XX, 1968. – С. 329-332.
956. Ханік Л. З історії хорového товариства “Львівський Боян“ / Л. Ханік // Українське музикознавство. – К., 1969. – Вип. 5. – С. 157-165.
957. Ханік Л.Р. Історія хорového товариства “Боян” / Л.Р. Ханік. – Львів, 1999. – 123 с.
958. Хиляк А.Е. Виновники Талергофа (в освещении исторических документов) / А.Е. Хиляк. – Львов: Типография Ставропігіевского Института, 1933. – 48 с.
959. Хиляк А.Е. Идеология и развитие общественно-национальной мысли галицко-русского студенчества / А.Е. Хиляк // Вешня вода. Сборник статей, посвященных шестидесятилетию общества русских студентов “Другъ“ (“Академический Кружок“) 1971-1931. – Львов, 1932. – С. 36-54.
960. Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860-1890) / Джон-Пол Химка. – К.: “Основні цінності“, 2002. – 328 с.

961. Хмельовський П.М. Українське педагогічне товариство “Рідна школа” в суспільно-політичному житті Західної України (1919-1939 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Хмельовський Петро Михайлович. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.

962. Хобзей П. Таємний університет у Львові / П. Хобзей // Україна. Наука і культура. – Видання АН України, т-ва “Знання” України. – Вип. 25. – 1991. – С. 45-59.

963. Храпливий Є. Сорок літ праці Краєвого Господарського Товариства “Сільський Господар” (1899-1939) / Євген Храпливий // Ілюстративний господарський календар “Сільський Господар” на 1939. – Львів, 1938. – С. 50-59.

964. Цапко О.М. Діяльність товариства “Просвіта” на Україні (1891-1914): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Цапко Олег Михайлович. – К., 1998. – 19 с.

965. Цісик Є. Захоронка на Шумлянщині / Євгенія Цісик // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – Український архів. – Т. XLIX. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. I. – 634 с.; – Т. I. – С. 282-386.

966. Цьох Й.Т. Подвиг Адама Коцка / Й.Т. Цьох. – Львів, 1960. – 76 с.

967. Цюра С. Педагогічні часописи Товариства / Світлана Цюра // Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: Наук. альманах. – Ч. 1 / Упор. і ред. Д. Герцюк, С. Ярема. – Львів: Вид-во Львів. край. т-ва “Рідна школа”, 2001. – С. 113-137.

968. Чаграк Н.І. Педагогічні погляди і просвітницька діяльність Антона Крушельницького: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Чаграк Наталія Ігорівна. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.

969. Чайковський А. Наталія Кобринська / Андрій Чайковський // Жіноча доля. 1931. Практичний календарик-порадник для українського жіноцтва. – Коломия, 1930. – С. 30-36.

970. Чайковський А. Чорні рядки. Мої спомини за час від 1 листопада 1918 р. до 13 травня 1919 р. / Андрій Чайковський // Андрій Чайковський. Спогади. Листи.

Дослідження: У 3 т. / Гол. ред. кол. Б.З. Якимович. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 207-273.

971. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині / Степан Чарнецький. – Накл. фонду “Учітеся, брати мої”. – Ч. 11. – Львів, 1934. – 253 с.

972. Чемеринський А. До історії участі пластунів у подіях 1914-1918 рр. / А. Чемеринський // Пластовий шлях. – 1993. – Ч. 3. – С. 49-50.

973. Черепанин М. Музична культура Галичини (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / Мирон Черепанин. – К.: Вежа, 1997. – 324 с.

974. Чернецький А. Спомини з мого життя / А. Чернецький. – Лондон: Наше слово, 1964. – 141 с.

975. Чикаленко Г. Фемінізм і криза демократії / Ганна Чикаленко // Жіноча доля. – 1934. – Ч. 12-13. – С. 3-4.

976. Чишко В.С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України / В.С. Чишко. – К.: БМТ, 1996. – 240 с.

977. Чоповський В. Будителі національного духу. Діяльність культурно-освітніх товариств “Просвіта” та “Рідна школа” на західноукраїнських землях (друга половина XIX ст. – 20-30-ті роки XX ст.) / В. Чоповський. – Львів, 1993. – 63 с.

978. Чоповський В. Українська інтелігенція в національно-визвольному русі на Західній Україні (1918-1939) / В. Чоповський. – Львів: Край, 1993. – 165 с.

979. Чорній В.В. Діяльність українського товариства прихильників книги у Львові і журнал “Книголюб” у 30-х рр. XX ст. / В.В. Чорній // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Вип. 7-8. – Львів, 2000. – С. 173-180.

980. Чорній В.В. Українське товариство бібліофілів у Львові в 30-х рр. XX ст. / В.В. Чорній // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Вип. 5. – Львів, 1996. – С. 69-75.

981. Шалавило О. Турист у львівських Карпатах / О. Шалавило // Краєзнавство і туристика. – 1996. – Ч. 1-2. – С. 4-6.

982. Шанковський Л. Стрийські пластуни у визвольних змаганнях / Лев Шанковський // Молоде життя. – Мюнхен, 1946. – Ч. 3. – С. 34-37.

983. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність / Лев Шанковський. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1958. – 319 с.
984. Шах С. Календар “Просвіти”: Історичний огляд видавництва з нагоди 50-літнього ювілею / Степан Шах // Народний Ілюстрований Календар Товариства “Просвіта” на переступний рік 1928. – Львів: “Просвіта”, 1927. – С. 209-214.
985. Шах С. Основання першої читальні у Львові / Степан Шах // Життя і знання. – Річник 1930. – С. 101-102.
986. Шах С. Перегляд діяльності Т-ва “Просвіта” у Львові від 1868 р. / Степан Шах // Народний ілюстрований Календар товариства “Просвіта” на переступний рік 1923. – Річник 45. – Львів: Просвіта, 1922. – С. 82-105.
987. Швидак О.М. Інтернаціональна єдність трудящих Західної України і Польщі в революційно-визвольній боротьбі (1929-1939) / О.М. Швидак. – К., 1972. – 228 с.
988. Шевчук Г.Й. Фахово-господарська та культурно-освітня діяльність товариства “Сільський господар” (1899-1944): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Шевчук Ганна Йосипівна. – Львів, 2006. – 18 с.
989. Шегедин М. Фахові школи у Тернополі / Мирослав Шегедин // Шляхами золотого Поділля. В 3 т. / Ред. Степан Конрад. – Видання комітету Тернопільщина. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1983. – Т. III. – С. 188-193.
990. Шерш [Северин Левицький]. Ідея служби Батьківщини в Українськiм Пласті в її істор. розвої / Шерш // Вогні. – 1937. – Ч. 7. – С. 157-65.
991. Шерш [Северин Левицький]. Молодь, нарід і держава (огляд форм і змісту організацій молоді серед чужих і в нас) / Шерш // Шлях молоді. Календар для Доросту на 1938 рік. – Львів: Вогні, 1937. – С. 53-62.
992. Шляхами золотого Поділля. В 3 т. – НТШ. Український архів. – Т. XXI. Регіональний збірник Тернопільщини. – Філадельфія, 1970. – Т. II. – 280 с.
993. Шляхами золотого Поділля. В 3 т. – НТШ. Український архів. – Т. XXXV. – Тернопільщина і Скалатщина. Регіональний історично-мемуарний збірник / Ред. кол. Роман Миколаєвич. – Філадельфія, 1983. – Т. III. – 846 с.

994. Шляхами золотого Поділля. В 3 т. / Ред. Степан Конрад; Видання комітету Тернопільщина. – Філадельфія, 1960. – Т. I. – 285 с.
995. Шологон Л.І. Діяльність українських педагогічних товариств Галичини у 80-х рр. ХХ – на початку ХХ ст.: історіографія / Л.І. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. X-XI. Історія. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 201-209.
996. Шпиталь Народної Лічниці ім. Митрополита Шептицького. Пропамятна книга з нагоди відкриття. – Львів, 1938. – 65 с.
997. Штинда Л. Спорт у Стрийщині / Лев Штинда // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник. – Український архів. – Т. XLIX. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. I. – С. 541-571.
998. Шувар В. Українські мистецькі об'єднання в кінці ХІХ – початку ХХ століття / В. Шувар // Journal of Ukrainian Studies. – 1984. – № 17. – Р. 79-85.
999. Шумейко І.М. Комуністична партія Західної України у боротьбі за народний фронт / І.М. Шумейко, П.М. Яцків. – Львів: Вид-во при Львівському державному університеті видавничого об'єднання “Вища школа“, 1985. – 166 с.
1000. Шумський І. Західноукраїнські християнські молодіжні організації і товариства у 30-ті роки ХХ століття: окремі аспекти організаційного будівництва / Іван Шумський // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2002. – Вип. III. – С. 93-95.
1001. Шумський І. Молодіжний рух у Західній Україні (1920-1939) / Іван Шумський. – Тернопіль: ТДПУ, 2002. – 184 с.
1002. Щербінін Н. Організаційна діяльність москвофільського товариства імені Михайла Качковського (1874-1914 рр.) на прикладі статутів / Наталія Щербінін // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2007. – Вип. 2. – С. 39-47.
1003. Щур Р. Молодіжні організації та їх діяльність / Роман Щур // Сколівщина. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. – С. 123-135.

1004. Ювілейна Книга з нагоди 30-літньої діяльності Жіночого Товариства при кафедрі св. Івана в Едмонтоні: Історія відділу Союзу Українок Канади. 1926-1956. – Едмонтон, 1957. – 324 с.

1005. Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові. – Філядельфія-Мюнхен, 1978. – 611 с.

1006. Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів. – Львів: Накладом Товариства Союз Українських адвокатів, 1934. – 255 с.

1007. Ювілейний каталог видань Т-ва “Просвіта”. – Львів: Вид. Т-ва Просвіта, 1937. – 32 с.

1008. Ю.П. 30-ліття товариства українських робітників “Сила” у Львові / Ю.П. // Звіт з діяльності товариства Українських робітників “Сила” у Львові в рр. 1936-1937. – Львів: Накладом товариства “Сила”, 1937. – 14 с.

1009. Юркевич-Кнігиннецький С. Українські мілітарні організації у Східній Галичині перед світовою війною (Вступ до “Історії легіону УСС) / С. Юркевич-Кнігиннецький // За Державність. – Каліш, 1936. – Зб. 6. – С. 155-161.

1010. Юрків Ю.В. Українські жіночі організації у національно-політичному житті Східної Галичини (1917-1939 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / Юрків Юлія Володимирівна. – Чернівці, 2009. – 20 с.

1011. Юрків Ю. Мілена Рудницька в українському жіночому русі Східної Галичини (20-і – 80-і рр. ХХ ст.) / Юлія Юрків // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2008. – Вип. 2. – С. 189-194.

1012. Юрків Ю. Роль жіночих громадських організацій в житті західноукраїнського суспільства / Юлія Юрків // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2006. – Вип. 2. – С. 10-17.

1013. Юрків Ю. Українські жіночі організації Східної Галичини в міжнародному жіночому русі (1917-1939 рр.) / Юлія Юрків // Україна – Європа – Світ: Міжнародний зб. наук. праць / Гол. ред. Л.М. Алексієвець. – Вип. 1. – Тернопіль: Вид.-во ТНТУ, 2008. – С. 48-52.

1014. Яворський В. Спортове Товариство “Пробій” у Городенці / Віктор Яворський // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Наукове товариство ім. Шевченка. – Український архів. – Т. XXXIII. Зредагував. Михайло Г. Марунчак. – Нью-Йорк-Торонто-Вінніпег, 1978. – С. 464-466.

1015. Якимович Б. Андрій Чайковський – науковець, публіцист, мемуарист (До питання про маловідому спадщину) / Богдан Якимович // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Гол. ред. кол. Б.З. Якимович. – Львів, 2002. – Т. 3. – С. 294-304.

1016. Якимович Б. “Гей, “Січ” іде, красен мак несе...” / Богдан Якимович. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 52 с.

1017. Якимович Б. Співпраця і взаємовідносини “Просвіти” з галицькими парамілітарними організаціями / Богдан Якимович // Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. – Львів-Київ-Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 1996. – С. 710-722.

1018. Якимович Б. Український таємний університет у Львові і Український Вільний університет: до питання генези / Богдан Якимович // Науковий збірник Українського Вільного Університету: Матеріали конференції “Український Вільний Університет: з минулого в майбутнє. До 70-річчя з часу заснування”. – Львів, 13 лютого 1992 року. – Мюнхен-Львів, 1993. – С. 21-26.

1019. Янів В. Життя молоді Української Академічної гімназії в перші роки польської окупації / Володимир Янів // Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові. – Філадельфія-Мюнхен, 1978. – С. 259-280.

1020. Янів В. Причинки до питання про участь українського студентства в культурно-освітнім житті / Володимир Янів // Студії та матеріали до новішої української історії. – Мюнхен: Український Вільний Університет, 1970. – С. 170-228.

1021. Янів В. “Просвіта” як вияв соціальних прямуювань українського народу / Володимир Янів // Студії та матеріали до новішої української історії. – С. 139-169.

1022. Янів В. Українська студентська преса / Володимир Янів // Визвольний шлях. – 1978. – Кн. 12. – С. 1407-1421.

1023. Ясінчук Л. Відгомін ювілейних свят в Америці у честь “Рідної школи” / Лев Ясінчук. – Львів, 1933. – 70 с.
1024. Ясінчук Л. За океаном. Особисті помічення й переживання за одного побуту в Америці / Лев Ясінчук. – Львів: Рідна школа, 1930. – 259 с.
1025. Ясінчук Л. 50 літ Рідної Школи. 1881-1931 / Лев Ясінчук. – Львів: Накладом Товариства “Рідна Школа”, 1931. – 267 с.
1026. Ясінчук Л. Рідна школа в ідеї і житті. Підручник для рідношкільних організацій / Лев Ясінчук. – Львів, 1934. – 206 с.
1027. Ясь О. Державницький напрям української історіографії та його інтелектуальна спадщина / О. Ясь // Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. – К., 1999. – Вип. 7. – С. 286-313.
1028. Яців Н. Причинки до історії українського сокільства / Н. Яців // Соکیلські вісти. – Львів. – 1928. – Ч. 2. – С. 2-6; Ч. 3. – С. 3-6.
1029. Bohachevsky-Chomiak M. Feminists Despite Themselves: Women in Ukrainian Community Life, 1884-1939 / M. Bohachevsky-Chomiak. – Edmonton, 1988. – 395 p.
1030. Himka J-P. Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century / J-P.Himka. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, 1988. – 343 p.
1031. Bohachevsky-Chomiak M. The Ukrainian University in Galicia: A Pervasive Issue. Documents / M. Bohachevsky-Chomiak // Harvard Ukrainian Studies. – 1981. – Volume V. – Number 4. – P. 498-545.
1032. Himka J-P. Young Radicals and Independent Statehood: The Idea of a Ukrainian Nation-State, 1890-1895 / J-P.Himka // Slavic Review. – 1982. – № 2. – P. 219-235.
1033. Hryniuk S.M. The Peasant and Alcohol in Eastern Galicia in the Late Nineteenth Century: a Note / S.M. Hryniuk // Journal of Ukrainian Studies 11. – 1986. – № 1. – P. 75-81.

1034. Magocsi P.R. Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide / P.R. Magocsi. – Toronto-Buffalo-London: Canadian Institute of Ukrainian Studies and the Research Institute by University of Toronto Press, 1983. – 267 p.

1035. Magocsi P.R. A History of Ukraine / P.R. Magocsi. – Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 1996. – 784 p.

1036. Magocsi P.R. The Kachovs'kyi Society and the National Revival in 19th-Century East Galicia / P.R. Magocsi // Harvard Ukrainian Studies. – 1991. – XV. – № 1-2. – P. 48-87.

1037. Swystun W. Ukraine – The Sorest spor of Europe / W. Swystun. – Winnipeg: Ukrainian Information Bureau, 1931. – 67 p.

1038. Papierzynska-Turek M. Sprawa Ukrainska w Druciej Rzeczypospolitej 1922-1926 / M. Papierzynska-Turek. – Krakow: Wydawnictwo literackie, 1979. – 390 s.

1039. Yaremenko M. Galicia-Halychyna. From Separation to Unitu / M. Yaremenko. – Toronto-New-York-Paris, 1967. – 292 p.